Teren Wdeckiego Parku Krajobrazowego to mozaika stworzona na przestrzeni wieków przez człowieka. To właśnie działania człowieka, a właściwie to, jak przyroda na nie zareagowała, jak wkomponowała się w nowy układ przestrzenny i siedliskowy, ukształtowały obecny charakter terenów nad Wdą.

Wdecki Park Krajobrazowy od 1993 roku publikuje liczne wydawnictwa, które mają na celu ukazanie jego walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych.

Publikacja, którą oddajemy w Państwa ręce, ma na celu ukazanie przemian, jakie zachodziły zarówno w kwestii rozwoju osadnictwa, podejścia do gospodarki leśnej i energetycznej, jak również w kwestii trendów kulturowych i społecznych.

Z ogromną przyjemnością i satysfakcją prezentujemy materiał zgromadzony podczas kwerend archiwów polskich i zagranicznych z zastrzeżeniem, że nie jest to nasze ostatnie słowo w tym temacie. Państwa natomiast zachęcam do refleksji nad domowymi archiwami, bo to w nich mogą być ukryte perełki, które pozwolą rzucić nowe światło na historię tego terenu. Bardzo często nie doceniamy naszych zbiorów, a cenne może okazać się wszystko – świadectwo dziadka, zdjęcie weselne, rachunek za drewno, kronika szkolna czy też kolekcja pocztówek.

Daniel Siewert
Dyrektor Wdeckiego Parku Krajobrazowego

Sfinansowano ze środków
Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu
i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA
KUJAWSKO-POMORSKIEGO
W TORUNIU

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej w Toruniu

ISBN 978-83-7296-438-0

Tom III

DZIEDZICTWO KULTUROWE WDECKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

DZIEDZICTWO KULTUROWE
WDECKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

Wdecki Park Krajobrazowy
Historia regionu źródłem pisana

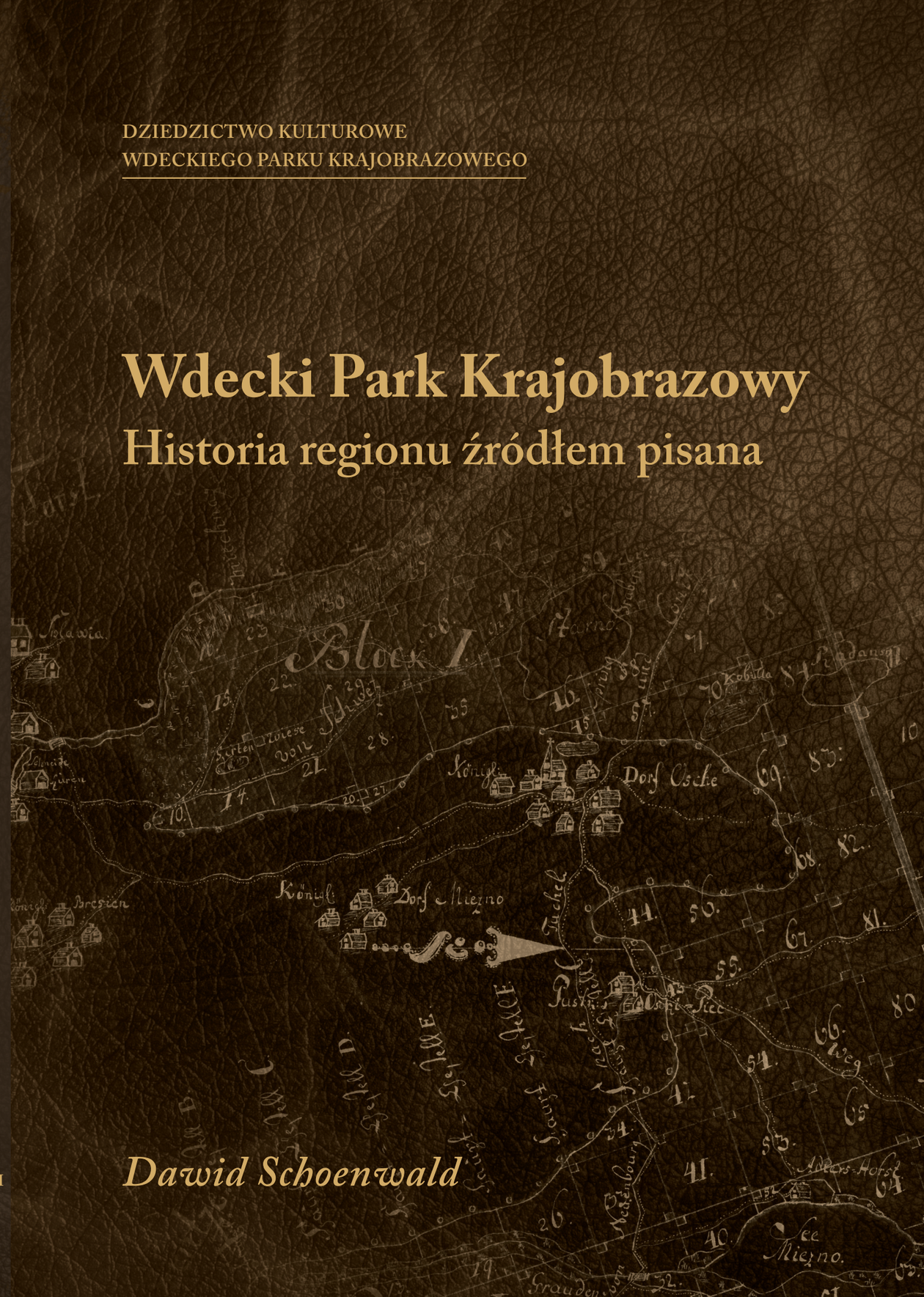

Dawid Schoenwald

DZIEDZICTWO KULTUROWE
WDECKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

WDECKI PARK KRAJOBRAZOWY

historia regionu źródłem pisana

AUTOR:
Dawid Schoenwald

FOTOGRAFIE I ARCHIWALIA ZE ZBIORÓW:
Archiwum Państwowego w Gdańsku
Archiwum Państwowego w Bydgoszczy
Archiwum Państwowego w Elblągu z siedzibą w Malborku
Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie
Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu
Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie
Herder-Institut w Marburgu

Wydanie publikacji dofinansowane przez:
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu,
Nr DT15061/EE-wyd
Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej w Toruniu

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA
KUJAWSKO-POMORSKIEGO
W TORUNIU

WYDAWCA:

© Wdecki Park Krajobrazowy, Osie 2015
86-150 Osie, ul. Rynek 11A
tel./fax 52 332 94 86, e-mail: sekretariat@wdeckipark.pl

© 2017 „Wydawnictwo Unitex" Sp. z o.o.
85-184 Bydgoszcz, ul. Cmentarna 84
tel. 52 362 02 00, fax 52 320 50 50
e-mail: biuro@wydawnictwo-unitex.com.pl
http://www.wydawnictwo-unitex.com.pl

Wszelkie prawa zastrzeżone
All rights reserved
Printed in Poland

ISBN 978-83-7296-438-0

WSTĘP 5

ROZDZIAŁ I
ZARYS HISTORII WYBRANYCH MIEJSCOWOŚCI 9

ROZDZIAŁ II
KARTOGRAFIA 16

ROZDZIAŁ III
AKTA BUDOWLANE – PLANY SYTUACYJNE 58

ROZDZIAŁ IV
DOKUMENTY – DRUKI – REKLAMY 112

ROZDZIAŁ V
PIECZĄTKI I PIECZĘCIE 154

ROZDZIAŁ VI
IKONOGRAFIA 162

ROZDZIAŁ VII
KWERENDA ARCHIWALNA 188

WYBRANA BIBLIOGRAFIA 200

Wdecki Park Krajobrazowy został utworzony w 1993 r. i zajmuje obszar około 200 km^2. Pod względem administracyjnym leży on w granicach aż siedmiu gmin (Osie, Drzycim, Warlubie, Lniano, Jeżewo, Śliwice i Cekcyn), jednakże przeważająca jego część położona jest w obrębie gminy Osie (ponad 75% powierzchni).

Bogactwo flory i fauny, duże zróżnicowanie rzeźby terenu oraz liczne cieki wodne, z główną rzeką Wdą na czele, powoduje, że obszar Parku jest niezwykle atrakcyjny dla wczasowiczów poszukujących piękna przyrody oraz spokoju. O unikalności tego miejsca świadczy również istnienie pięciu rezerwatów przyrody, na terenie których występuje wiele rzadkich i chronionych gatunków roślin i zwierząt oraz pomników przyrody. Obok walorów przyrodniczych, obszar Parku jest niezwykle interesujący ze względu na duże zróżnicowanie kulturowe. Już od czasów krzyżackich zbiegały się w tym miejscu drogi Polaków, Niemców oraz Kaszubów, którzy w większości przypadków żyli w zgodzie i harmonii z naturą. Pomimo odrębności spowodowanej inną wiarą, zwyczajami oraz mową, osoby owe współżyły ze sobą przez kilkaset lat, tworząc unikatową kulturę obyczajową i materialną. O historii tych mieszkańców oraz o wytworach ich pracy opowiada niniejsza książka, będąca zbiorem źródeł archiwalnych. Na kartach publikacji, podzielonych na siedem różnych rozdziałów, zamieszczono szereg dokumentów, planów i zdjęć, ukazujących historię regionu, a zwłaszcza gminy Osie, który w większości położony jest w obrębie Wdeckiego Parku Krajobrazowego.

Pierwsze dokumenty zawarte w publikacji sięgają XVI w., natomiast jako cezurę przyjęto rok 1939. W pierwszym rozdziale opisano pokrótce historię poszczególnych miejscowości, w drugim zamieszczono mapy gminy Osie i okolic, niektóre aż z XVIII w. W rozdziale trzecim, jednym z najobszerniejszych i z pewnością najciekawszych w publikacji, ukazano akta budowlane i plany sytuacyjne poszczególnych budynków, zwłaszcza sakralnych. W wyniku kwerendy archiwalnej odnaleziono wiele ciekawych szkiców i projektów graficznych, w przeważającej większości dotyczących budownictwa Kościoła katolickiego i ewangelickiego oraz szkół, położonych na terenie gminy. Ponadto zamieszczono w rozdziale kilka planów dotyczących budowy Pomorskiej Elektrowni Krajowej „Gródek". Kolejny, czwarty rozdział, stanowi cenny zbiór dokumentów, w tym rękopisów i druków, wytworzonych w języku polskim i niemieckim. Pierwszy z nich sięga roku 1583 i prawdopodobnie jest jednym z najstarszych zachowanych do dnia dzisiejszego. W piątym rozdziale zamieszczono, obok kilku pocztówek i grafik, wiele bardzo rzadkich zdjęć z budowy i funkcjonowania elektrowni w Gródku i Żurze. Na wielu dokumentach, dotyczących gminy Osie i okolic, zamieszczono interesujące pieczęcie i pieczątki. Są one ukazane w krótkim, lecz nie mniej ciekawym rozdziale szóstym. Wybór wszystkich źródeł poprzedzony był długą i rzetelną kwerendą archiwalną, zwłaszcza w instytucjach archiwalnych. W wyniku tej kwerendy wybrano najciekawsze dokumenty do niniejszej publikacji, jednakże dla zainteresowanego tematyką czytelnika, w rozdziale siódmym zamieszczono wyniki owej kwerendy wraz z nazwami i sygnaturami poszczególnych teczek, celem osobistych badań nad interesującym tematem. Całość wzbogacona jest wybraną bibliografią, dzięki której będzie można samemu poznać w szczegółach historię owego obszaru.

Główny trzon archiwaliów stanowią dokumenty zawarte w aktach rejencji kwidzyńskiej, które są przechowywane w archiwach w Bydgoszczy, Gdańsku oraz Malborku. Sporządzone w przeważającej mierze w XIX w. stanowią pokaźny zbiór, liczący z pewnością setki a może tysiące metrów bieżących jednostek (mb). Z tego też powodu wiele z tych teczek jest w różnym stopniu uszkodzonych, wymagających w przyszłości doraźnej lub całkowitej konserwacji. Ich kiepski stan zachowania przekłada się na niektóre plany, rysunki i mapy w publikacji, lecz ze względu na unikatowość zgromadzonego materiału, lepiej ukazać owe perły archiwalne w takiej formie, w jakiej są, niż nie pokazywać ich w ogóle.

Owa publikacja jest prawdopodobnie pierwszą ukazującą źródła archiwalne z interesującego w temacie regionu i z pewnością będzie ciekawą lekturą dla historyków, pasjonatów i mieszkańców mikroregionu. Zawarte w niej informacje przywrócą pamięć zapomnianym osobom i miejscom, będącym w pewnym stopniu łącznikiem z teraźniejszością, której przedstawicielem (poprzez kultywowanie tradycji) jest obecnie Wdecki Park Krajobrazowy.

ROZDZIAŁ I

ZARYS HISTORII WYBRANYCH MIEJSCOWOŚCI

GRÓDEK

Dawne nazwy: 1461 – Grodek, 1565 – Groddek, 1570 – Groczki, 1682 – Gródek, ok. 1790 – Groddek, 1920 – Gródek.

Pierwszą pewną wzmiankę o istnieniu osady w tym miejscu możemy odnaleźć w „*Kronice Galla Anonima*", aczkolwiek najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z epoki kamienia mezolitu (11 – 7 tys. lat p.n.e.). Miejscowość ta miała strategiczne znaczenie, gdyż w tym miejscu znajdowała się przeprawa przez Wdę. W XI w. istniał tutaj warowny gród, o który została stoczona bitwa pomiędzy Pomorzanami a wojskami księcia Władysława Hermana, który ich pokonał. Wraz z przejęciem władzy na obszarze Pomorza Gdańskiego przez zakon krzyżacki w 1309 r., wybudowano najprawdopodobniej w miejscu dawnej warowni ceglany zamek. Krzyżacy zwali warownię Haus Dreczem, Dritschim, Setze lub Grodko. Posiadała ona również przedbramie. Sam zamek był niewielki, o wymiarach 40x23 m, całość zaś była otoczona murem o szerokości 100 – 130 cm. W 1448 r. na zamku przebywał wielki mistrz krzyżacki Konrad von Erlichshausen, który stąd wystosował pismo do polskiego dowódcy w Bydgoszczy. Znajdował się ponadto w Gródku folwark krzyżacki, który po drugim pokoju toruńskim w 1466 r., w wyniku którego Polska odzyskała Pomorze Gdańskie, został podporządkowany staroście świeckiemu. W 1565 r. po raz ostatni możemy odnaleźć informacje o istnieniu zamku, który popadał w ruinę, aż do jego wyburzenia dokonanego prawdopodobnie przez Szwedów w okresie potopu szwedzkiego. Ucierpiała ponadto cała wieś, którą opisano w lustracji z 1664 r. w następujących słowach:

„*Ta wieś żadnego gbura nie ma. Ogrodników 5 szarwarkuje* (świadczenie przymusowe nakładane na ludność wiejską w postaci robót publicznych) *co dzień do dworu Grodeckiego… Tej wsi grunty na folwarkowe i ogrodnicze obrócono*". W 1756 r. Gródek wraz z wsią i nową kolonią został wydzierżawiony na 40 lat przez Teresę i Michała Sozańskich, którzy pobudowali nowy dworek istniejący do dzisiejszych czasów. W latach następnych dzierżawiony był przez kolejnych właścicieli. O ile jeszcze w drugiej połowie XVIII w. Gródek w dalszym ciągu znajdował się w opłakanym stanie, czego dowodem jest kolejna lustracja z 1765 r., gdzie zapisano „*w tej wsi gburów nie masz…*" oraz „*Tartak przy nim zły*", wraz z włączeniem do państwa pruskiego nastąpiło pewne ożywienie gospodarcze, szczególnie zauważalne na przełomie XIX i XX w. W 1881 r. wieś wraz z folwarkiem zamieszkiwały 323 osoby, w tym 247 wyznania katolickiego i 76 wiary ewangelickiej (37 domów mieszkalnych). Prawdziwy

rozkwit nastąpił jednak wraz z budową elektrowni wodnej pod kierunkiem Alfonsa Hoffmanna. Projekty techniczne przygotowano już w 1912 r., lecz wybuch I wojny światowej spowodował, że elektrownia została uroczyście uruchomiona przez prezydenta Stanisława Wojciechowskiego dopiero 24 kwietnia 1923 r. W następnym roku powstała spółka akcyjna pod nazwą Pomorska Elektrownia Krajowa „Gródek", która przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego rozwijała swoją owocną działalność.

ŁĄŻEK

Dawne nazwy: 1534 – Launsk, 1552 – Łązek, 1555 – Łąnczka, 1598 – Łansk, 1664 – Łąszk, 1686 – Łążk, 1790 – Lonsk.

Ta położona nad Prusiną kociewska wieś wywodzi swoją nazwę najprawdopodobniej od „łąki wśród pól". W 1884 r. we wsi mieszkało 509 osób, z czego 465 było wyznania katolickiego. W miejscowości zlokalizowany jest budynek szkoły z końca XIX w. oraz murowana kapliczka.

MIEDZNO

Dawne nazwy: 1253 – Miedsno, Mestyno, 1349 – Meswin, 1395 – Meszwino, 1415 – Meszwin, Mesewyn, 1534 – Myedzwno, 1565 – Smiedzwin, 1584 – Miedzno.

Wieś Miedzno wzięła najprawdopodobniej swoją nazwę od położonego w pobliżu jeziora, które zwane było w dawnych czasach *Miedźwno*. Istnieją jednakże inne hipotezy, historyk niemiecki z XIX w. wywodzi nazwę od księcia Mestwina. Polscy dziewiętnastowieczni historycy uznają ową hipotezę za błędną, stwierdzając, że trafniejszy jest wywód od miedzy, na co dowodem miała być stara droga z Drzycimia do Osieka. H. Borek wysunął dodatkowo w 1968 r. hipotezę, że nazwa wsi oznacza „miejsce, gdzie wytwarza się miód". W 1253 r. książę Mestwin nadaje wieś biskupowi kujawskiemu, aczkolwiek już trzydzieści lat później jest ona w posiadaniu Glabuna Waysila. W czasach krzyżackich znajdowała się tam karczma, której karczmarz płacił zakonowi 4 wiardunki i 2 skojce czynszu (1415 r.).

W połowie XIX w. katolicy stanowili zdecydowaną większość we wsi. Według spisu z 1868 r. na 419 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 65 domów, tylko 50 było wiary ewangelickiej. Zachowała się w Miedznie do czasów obecnych neogotycka kapliczka z XIX w. oraz budynek szkoły, wybudowanej w 1900 r.

OSIE

Dawne nazwy: 1400 – Ossa, pocz. XIV w. – Osse, 1534 – Ossie, 1565 – Osieia, 1668 – Osie, ok. 1790 r. – Oschie, 1886 – Osche.

Początki tej najludniejszej wsi regionu i siedziby gminy sięgają czasów przedkrzyżackich. Na początku XIV w. istniał tam już kościół katolicki, którego proboszcz posiadał cztery włóki. Według krzyżackich ksiąg czynszowych z 1415 r. wieś obejmowała 51 włók, z których 5 było w posiadaniu sołtysa, a 4 proboszcza. Za resztę płacono po 17 skojców od włóki. Istniała w Osiu również karczma, za którą karczmarz płacił 2 grzywny podatku. W kolejnej lustracji z 1583 r. czytamy, że wieś trzymał skarbnik Dulski, a nowy kościół został wystawiony przez Konopacką. Kościół ten, pod wezwaniem św. Bartłomieja, spalił się w 1714 r., lecz w następnym roku został odbudowany. W 1820 r. powstał projekt budowy kościoła katolickiego, który wkrótce został zrealizowany. W 1901 r. dobudowano do niego neogotyckie prezbiterium, natomiast w latach 1921-1923 został gruntownie przebudowany. Pod koniec XIX w. znajdował się tam ponadto kościół ewangelicki (nie zachowany do naszych czasów), dwie szkoły katolickie, jedna szkoła ewangelicka oraz jedna uzupełniająca. W 1886 r. przez Osie poprowadzono nową szosę z Laskowic do Drzycimia, jednakże bardziej znana jest stara droga prowadząca z Drzycimia na Pomorze. W 1850 r. landrat świecki przedstawił królowi Prus Fryderykowi Wilhelmowi IV nadleśniczego z Osia, na co władca odrzekł „*Osie, mój Boże, tam byłem w 1807 roku*". Właśnie ową drogą uciekała z Berlina pruska rodzina królewska przed wojskami napoleońskimi. Sam Napoleon podczas wyprawy moskiewskiej w 1812 r. wytoczył tędy nową drogę dla swoich wojsk, rozszerzając ją do 12 prętów (ok. 45 metrów). Stąd też droga ta zwana jest Napoleońską.

Wieś już w połowie XIX w. była stosunkowo duża. Według spisu z 1868 r. w miejscowości postawionych było 296 budynków, z czego 171 stanowiło domy mieszkalne. Samą wieś zamieszkiwały wówczas 1273 osoby. Niecałe 20 lat później liczba mieszkańców wzrosła do 1903. W wyniku odzyskania niepodległości przez państwo polskie w 1918 r., spora część ludności pochodzenia niemieckiego zamieszkująca Osie wyjechała do Rzeszy (liczba Niemców zmalała z ok. 30 % w 1910 r. do 6,6 % w 1931 r.). Sama wieś została zajęta przez oddziały 2 Dywizji Kresowej około 25 stycznia 1925 r. Od tego czasu możemy mówić o repolonizacji miejscowości w sferze polityczno-społecznej, gospodarczej i kulturalnej. 29 czerwca 1938 r. w Osiu wybuchł ogromny pożar, który strawił 28 zabudowań. Tylko dzięki energicznej akcji ratunkowej 12 zastępów straży pożarnej udało się ocalić wieś od całkowitej zagłady.

Wkrótce powołano obywatelski komitet pomocy pogorzelcom, na którego czele stanął ks. Jan Bruski, dzięki czemu w krótkim czasie odbudowano spalone domy.

PRUSKIE

Dawne nazwy: 1733 – Walentinus Pruski, 1790 – Pruskie, 1888 – Pruski, 1925 – Pruskie.

Na mapie z 1858 r. widnieje łącznie 29 zabudowań, lecz już 1868 r. we wsi wybudowanych było 15 domów i 32 budynki gospodarcze, zamieszkałych przez 92 mieszkańców.

STARA RZEKA

Dawne nazwy: ok. 1790 r. – Starazeka, 1796 – Stara Rzeka, 1890 – Altfliess, 1920 – Stara Rzeka, Rumunki – Altfliess.

Ta położona nad rzeką Wdą kociewska wieś liczyła w 1885 r. 273 mieszkańców, z czego 121 było wyznania katolickiego, natomiast 152 wyznania ewangelickiego. Protestanci, którzy w XIX w. mieli decydujący wpływ w sprawach wewnętrznych wsi, założyli w tym okresie nieczynny obecnie cmentarz. We wsi możemy odnaleźć wpisaną na listę zabytków szkołę oraz drewniano-murowany budynek gospodarczy z 1914 r. W okresie II RP istniał zaawansowany plan wybudowania w miejscowości trzeciej elektrowni wodnej (obok Gródka i Żuru), lecz wraz z wybuchem II wojny światowej projekt ten został porzucony.

TLEŃ

Dawne nazwy: 1415 – Imschen, 1565 – Thlieni, 1649 – Tlein, 1669 – Klen, 1682 – Klein Młyn, ok. 1790 – Klinger Mühle, 1802 – Kleń, Klingermuehle (Tleń) – 1891.

To miejscowość, której historia sięga okresu panowania zakonu krzyżackiego. Krzyżacy zbudowali młyn przy ujściu Prusiny do Wdy. Według rejestru czynszów z 1415 r. młynarz czynszował do komturstwa świeckiego 5 łasztów żyta. Sam młyn w 1565 r. miał dwa koła i tartak, przy czym młynarz zamienił kawał puszczy leśnej na rolę orną i czynszował od łąk i jeziora 2 grzywny. W okresie staropolskim Tleń przeszedł na własność parafii w Osiu, skąd proboszcz pobierał jeden korzec żyta (1649 r.). Młyn został zniszczony w 1667 r. przez zerwaną groblę i jeszcze dwa lata później był niezasiedlony. W 1773 r., czyli po I rozbiorze Polski, miejscowość zasiedlona była

przez 11 mieszkańców (dwa dymy) i zawierała jedną włókę gburską. Na wykarczowanym polu nieopodal wsi powstała kolonia zwana Małym Tleniem (Klein Klinger, Klingerberge), w której pod koniec XIX w. mieszkało 13 osób w dwóch domach. Sam Tleń w owym czasie był w dalszym czasie niewielką wsią z 32 mieszkańcami (10 budynków i trzy domy). Na początku XX w. wybudowano w miejscowości dworzec kolejowy, dzięki czemu wieś stała się popularnym ośrodkiem wypoczynkowym. Jednym z najpopularniejszych pensjonatów okresu II RP była „Tucholanka".

WIERZCHY

Dawne nazwy: pocz. XIV w. – Wyrskie (pagórek, wzniesienie), 1430 – Wyrsk, 1534 – Wirzchi, 1565 – Wirsk, 1649 – Wierschy, 1669 – Wierzchy, 1783 – Wiercz, Wiersch.

Jako osada pojawia się w źródłach pisanych na przełomie XII/XIII w. Przeszła następnie na własność zakonu krzyżackiego, skąd – według rejestru z 1415 r. – mieszkańcy czynszowali pół grzywny i dwie kury. Sama wieś liczyła 24 włóki, z czego trzy wolne były w posiadaniu sołtysa. Ponadto znajdowała się tam karczma. Po utworzeniu starostwa świeckiego była to wieś starościńska, w której w połowie XVII w. założono folwark królewski dla zagospodarowania leżących odłogiem gruntów. Podczas potopu szwedzkiego wieś została spalona i jeszcze w 1669 r. zamieszkiwało ją zaledwie 2 ogrodników, 2 kołodziejów i jeden bednarz. Kolejne informacje dotyczące miejscowości dostarcza kataster pruski z 1773 r., w którym zapisano, że Wierzchy składają się z dwóch folwarków oraz wsi, zamieszkanej przez 83 osoby wyznania katolickiego i 18 dymów. W 1732 r. król August II Mocny nadaje wieś w 50-letnią dzierżawę staroście świeckiemu Markowskiemu, który w 1756 r. nabył ją na własność. Kolejnym właścicielem majątku był sędzia ziemski człuchowski Osłowski (1765 r.). W okresie pruskim folwark był w posiadaniu księcia Jabłońskiego, Kalksteinów oraz nadleśniczego barona Von Brunna, który patentem z 1780 r. posiadał pełnię praw w Wierzchach. Owe dobra przeszły na własność rodziny Liedtke w 1816 r. za kwotę 20 tysięcy talarów. W 1885 r. wieś liczyła 383 mieszkańców, w większości katolików, którzy zamieszkiwali 49 domów i 77 mieszkań. Mieszkańcy zajmowali się w owym czasie między innymi hodowlą bydła holenderskiego i strzyżeniem owiec (1200 sztuk). Istniała tam również gorzelnia parowa. Najstarsze zabudowania drewniane i murowane pochodzą z drugiej połowy XVIII i początku XIX w. W latach 1900/1901 wzniesiono we wsi szkołę, która przetrwała do dnia dzisiejszego.

ŻUR

Dawne nazwy: 1597 – Zur, 1649 – Żur, 1668 – Molitoris Żur, 1789 – Zuhren, ok. 1790 r. – Sauer Mühle, 1889 – Sauermuhle.

Początkowo w miejscu tym znajdował się młyn wodny i tartak nad Sobińską Strugą, przy jej ujściu do Czarnej Wody. W 1669 r. zachowała się informacja, że młyn posiadał tylko jedne sprawne koło i nazywał się potocznie „korzecznik". Z tego samego roku pochodzi jeszcze wiadomość, że młyn spłonął. W połowie XVII w. Żur przynależał do parafii w Osiu, skąd proboszcz pobierał rocznie jeden korzec żyta z mesznego (podatek za odprawianie mszy). W 1885 r. wieś zamieszkiwało 44 mieszkańców (28 wyznania ewangelickiego i 16 katolickiego) i była ona własnością pani Mentz. W latach 1928-1930 wybudowano w Żurze elektrownię wodną, którą uroczyście uruchomił prezydent Polski Ignacy Mościcki 15 lutego 1930 r. W wyniku tej budowy powstał sztuczny zbiornik o powierzchni 440 hektarów i długości blisko 12 km zwany Zalewem Żurskim. Pierwszym kierownikiem Elektrowni Żur został Jan Glama. W 1931 r. wybudowano ponadto przystań wodną z inicjatywy Alfonsa Hoffmanna, dzięki czemu hucznie obchodzono corocznie na Zalewie Żurskim „Dni Morza".

Rozdział poświęcony kartografii, obejmującej obszar obecnego Wdeckiego Parku Krajobrazowego, jest jednym z najbardziej interesujących w niniejszej książce.

ROZDZIAŁ II

KARTOGRAFIA

Mapy pochodzące w większości ze zbiorów znajdujących się w archiwach w Berlinie i Bydgoszczy najprawdopodobniej nigdy nie były publikowane i z tego powodu zasługują na specjalną uwagę. Nie znamy niestety map przedstawiających interesujący w temacie obszar aż do połowy XVIII w., co nie oznacza, że takowe nie istnieją. Znamy tylko kilka map, gdzie zaznaczono tylko wieś Osie z tego okresu. Dopiero na mapie wsi Śliwice i okolic z połowy XVIII w. możemy z dokładnością przyjrzeć się, jak były tworzone mapy z wiejskimi obszarami. Na kolorowo rysowanej mapie, znajdującej się w zbiorach Muzeum w Grudziądzu, dokładnie opisano nazwy miejscowe w języku polskim wraz z rozplanowaniem poszczególnych wsi. Przełomowym momentem w kartografii rejonu Osia i okolic był I rozbiór Polski. Państwo pruskie, chcąc dokładnie poznać zaanektowany obszar, aby łatwiej ściągać podatki, zleciło kartografom wykonanie szeregu map, dzięki którym możemy odtworzyć zabudowę wiejską oraz tereny leśno-rzeczne. Gospodarka dzisiejszego obszaru WPK w owym czasie miała przede wszystkim charakter rolniczy. Popyt na drewno był ogromny, co powodowało, że utrzymanie komunikacji wodno-lądowej było priorytetem dla miejscowych władz. Z tego też względu wykonano wiele map, na których przede wszystkim widnieją tereny leśne Nadleśnictwa Osie oraz związane z nimi okoliczne rzeki, którymi spławiano drewno. O bardzo ważnej roli, jaką odgrywały rzeki, świadczy chociażby rysunek budowy nowego młyna i tartaku w Tleniu z 1795 r. Kolejny taki plan został przedstawiony na mapie z około 1850 r.

Większość map obszarów wiejskich ukazuje, oprócz zabudowy samych miejscowości, również parcelację obszarów rolnych pomiędzy poszczególnymi gospodarzami (pola, łąki, a nawet bagna). O ile nie możemy w większości przypadków odtworzyć widoków samych domów z XIX w., które nie zachowały się do naszych czasów, o tyle możemy odtworzyć zabudowę wiejską z tego okresu. Powiększone fragmenty map z widocznymi wsiami Osie, Gródek, Miedzno, Łążek i Pruskie z XIX w. ukazują z dużą dokładnością rozplanowanie zabudowań poszczególnych miejscowości. Dzięki mapie wsi Osie z 1832 r. oraz kolejnych z lat 1861, 1891 i 1932 możemy odtworzyć jej przedwojenny rozwój urbanistyczny oraz dokonać analizy porównawczej z dniem dzisiejszym.

Bardzo interesujący jest również plan sytuacyjny umiejscowienia elektrowni wodnej w Gródku z 1912 r. Projekt techniczny powstał wkrótce po wybraniu lokalizacji planowanej budowy i z tego powodu stanowi cenne źródło do poznania powodów, dlaczego właśnie w tym miejscu zdecydowano o budowie elektrowni. Duże znaczenie miała bliskość węzła kolejowego w Laskowicach, co ułatwiło transport materiałów budowlanych i urządzeń. Owa sieć kolejowa została naniesiona na mapę obok dróg i koryta rzeki. Dla porównania dodatkowo zamieszczono w rozdziale drukowaną, schematyczną mapę istniejących oraz planowanych sieci elektrycznych Elektrowni Krajowej „Gródek" z 1926 r.

Z okresu II RP najbardziej znane i popularne są mapy wykonane przez Wojskowy Instytut Geograficzny. Prezentowane w skali 1:25000 odznaczają się dużą precyzją. Ciekawostkę stanowi fragment mapy z 1932 r. (*Pas 34 – Słup 27 D*), na którym widnieje wieś Osie, jednakże z nazewnictwem w języku niemieckim *Osche*. Świadczy to o oparciu na mapie zaborczej sprzed 1920 r.

Niektóre z prezentowanych map są ukazane zaledwie we fragmentach ze względu na ich duże rozmiary, przez co stałyby się nieczytelne. Drugim problemem jest zły stan zachowania niektórych map, jednakże umieszczono je w niniejszej publikacji, gdyż stanowią bogate źródło do poznania topografii interesującego w temacie obszaru.

Mapa *„Borussiae Regnum"* przedstawiająca Pomorze, Prusy Królewskie i Książęce oraz Kurlandię, połowa XVIII w. Na mapę nie naniesiono między innymi wsi Osie, co może świadczyć o niewielkiej populacji regionu w owym czasie. Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu, MG IK 127

Mapa Śliwic i okolicznych wsi, druga połowa XVIII w., Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu, MG IK 29

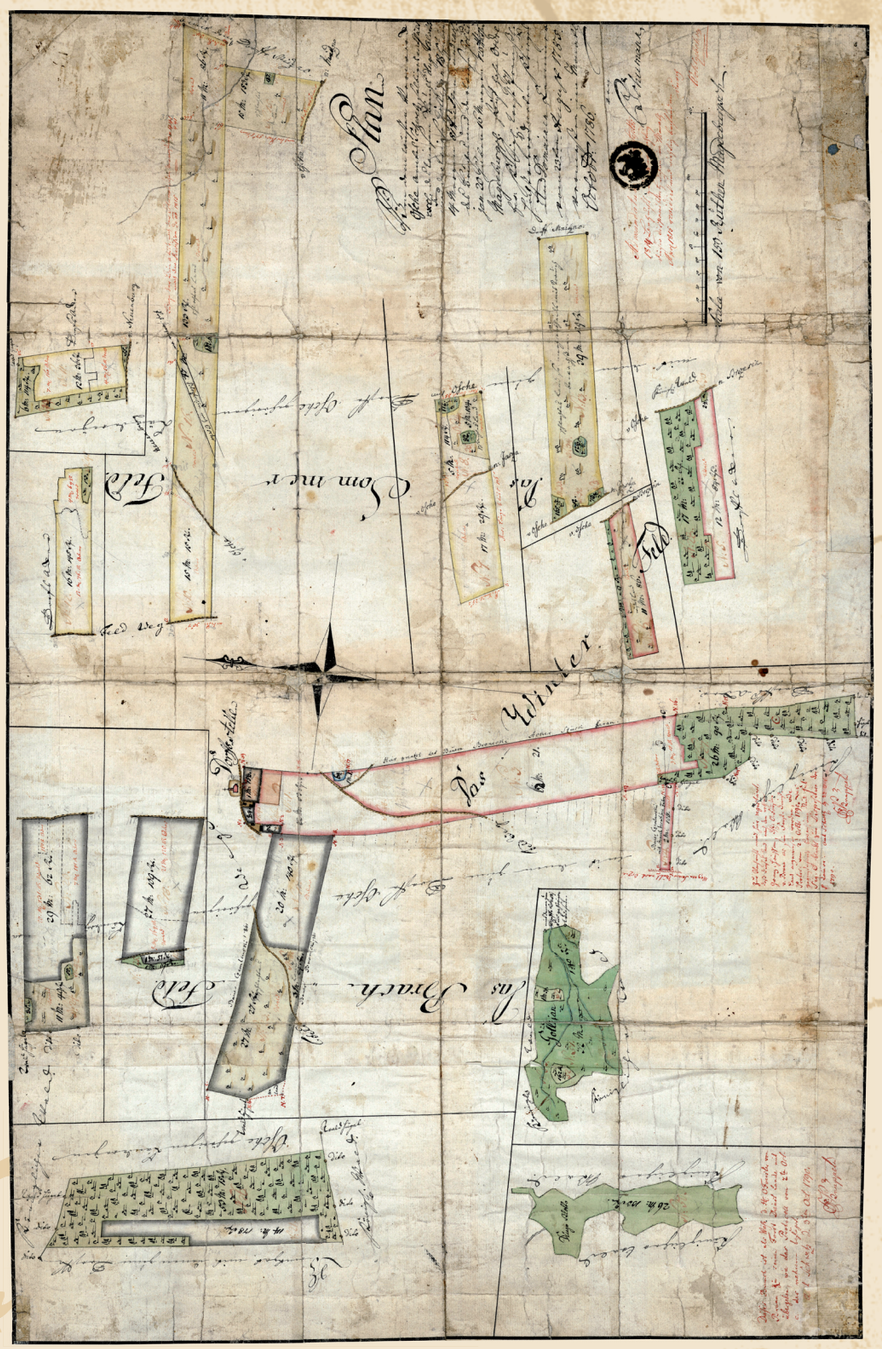

Plan niezasiedlonych (opuszczonych?) folwarków wsi Osie *(Osche Krs. Schwetz Wüstes Vorwerk),* 1786 r., z naniesionymi wpisami z lat 1790 i 1815. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie (dalej GStA). GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. E 1647

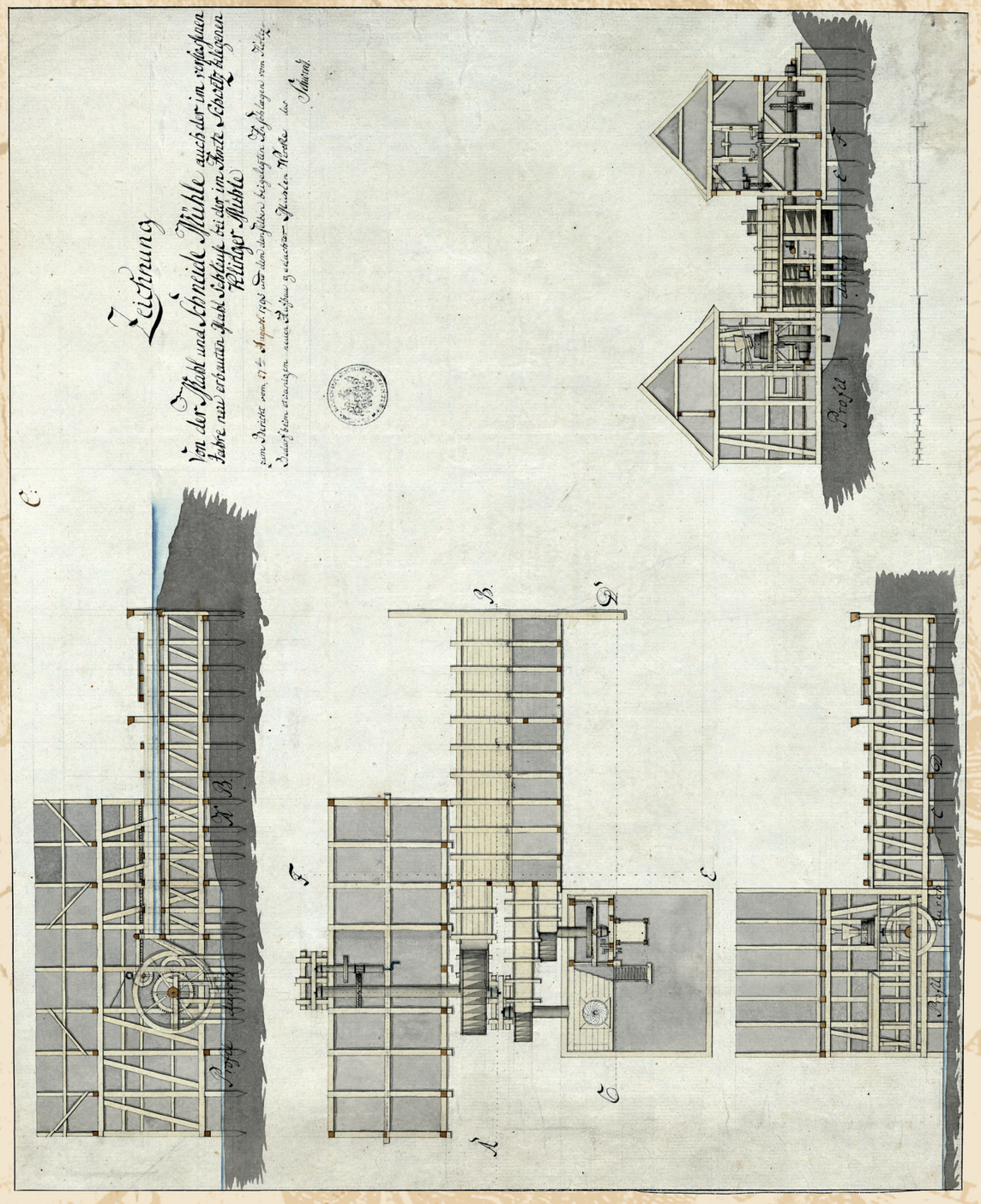

Projekt budowy młyna, tartaku oraz śluzy w Tleniu *(Klingermühle Krs. Schwetz Mahl- und Schneidemühle sowie Mahlschleuse bei Klingermühle),* 1795 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. F 2443

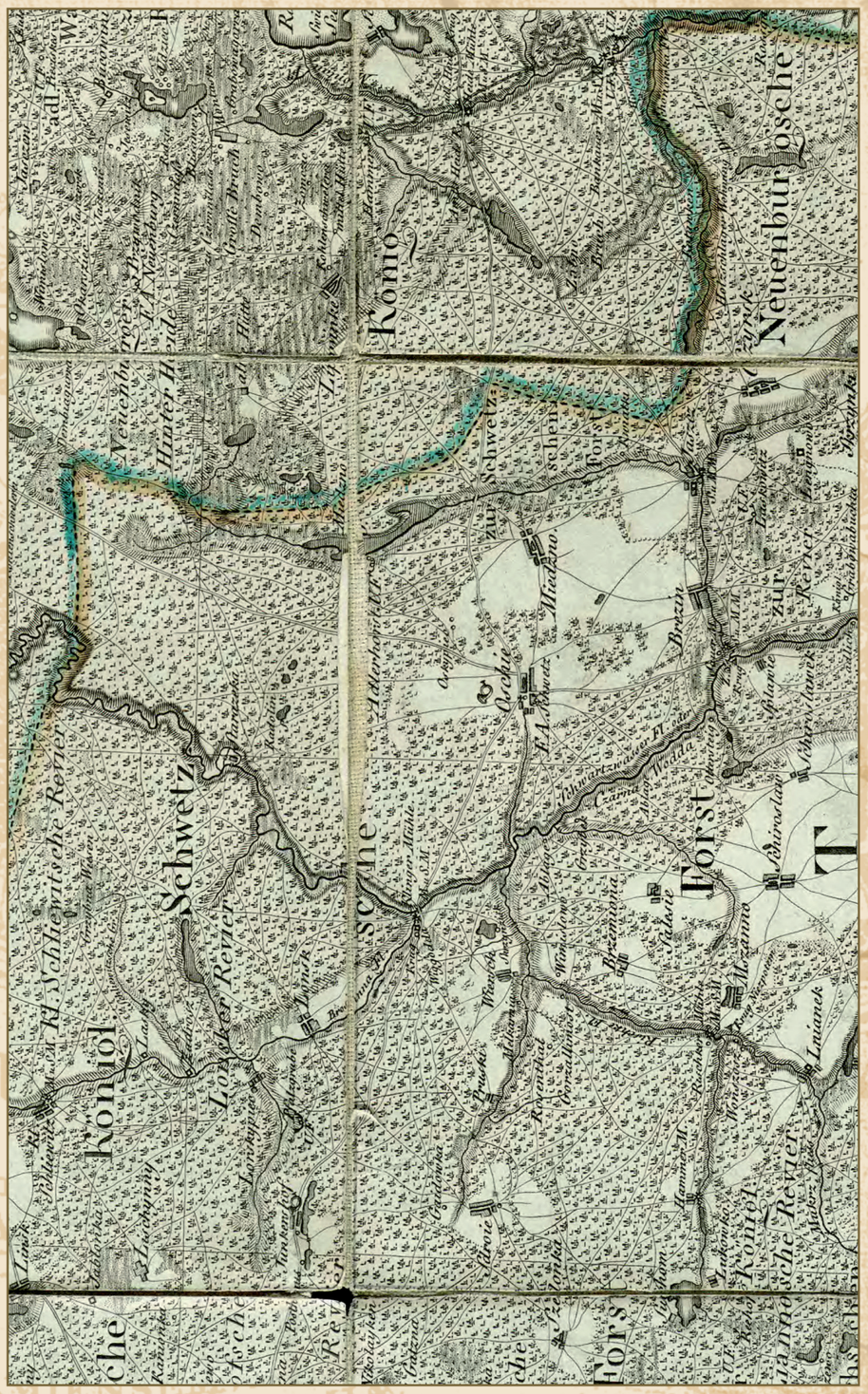

Fragment mapy Osia i okolic z atlasu F. L. Schroettera *„Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Litthauen und West-Preussen nebst dem Netzdistrict aufgenommen unter Leitung des Königl. Preuss. Staats Ministers Frey Herrn von Schroetteer in den Jahren von 1796 bis 1802”,* karta IX

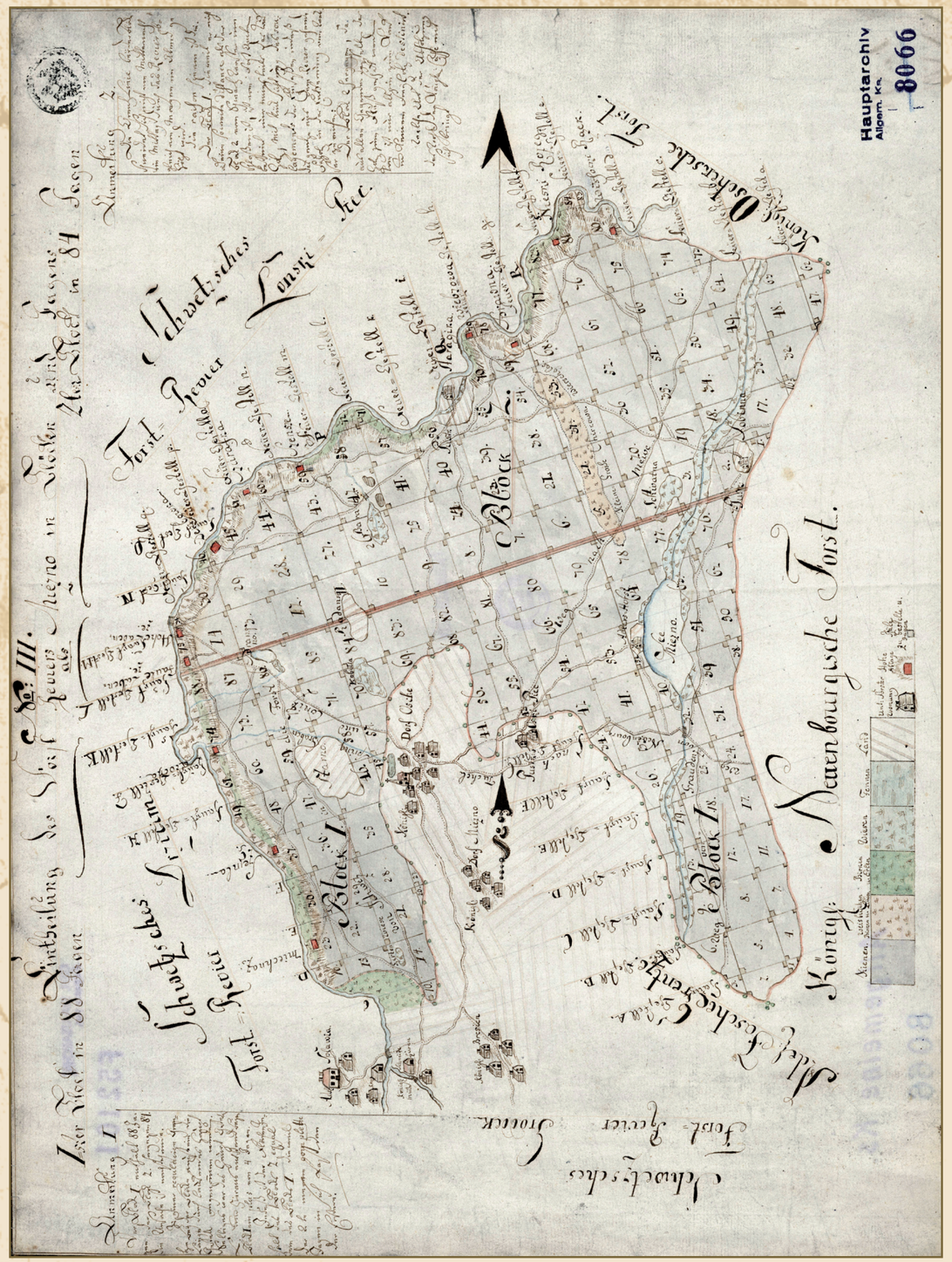
Hauptarchiv
Allgem. Ka.
8066
Block I.
Block II.
Block III.
Königl. Neuenburgische
Forst-Revier
Schwetzsches
Forst-Revier
Forst-Revier Lonsk
Dorf Cedle
Dorf Miedzno
Dorf Lonsk
Dorf Schwetz
Dorf Kamionken
Dorf Kamionka
Dorf Kamionken
Dorf Kamionken
Dorf Kamionken

Plan
Königl. Forst
Schwetzsche
Ostrinetz
Ostrinetz
Ostrinetz

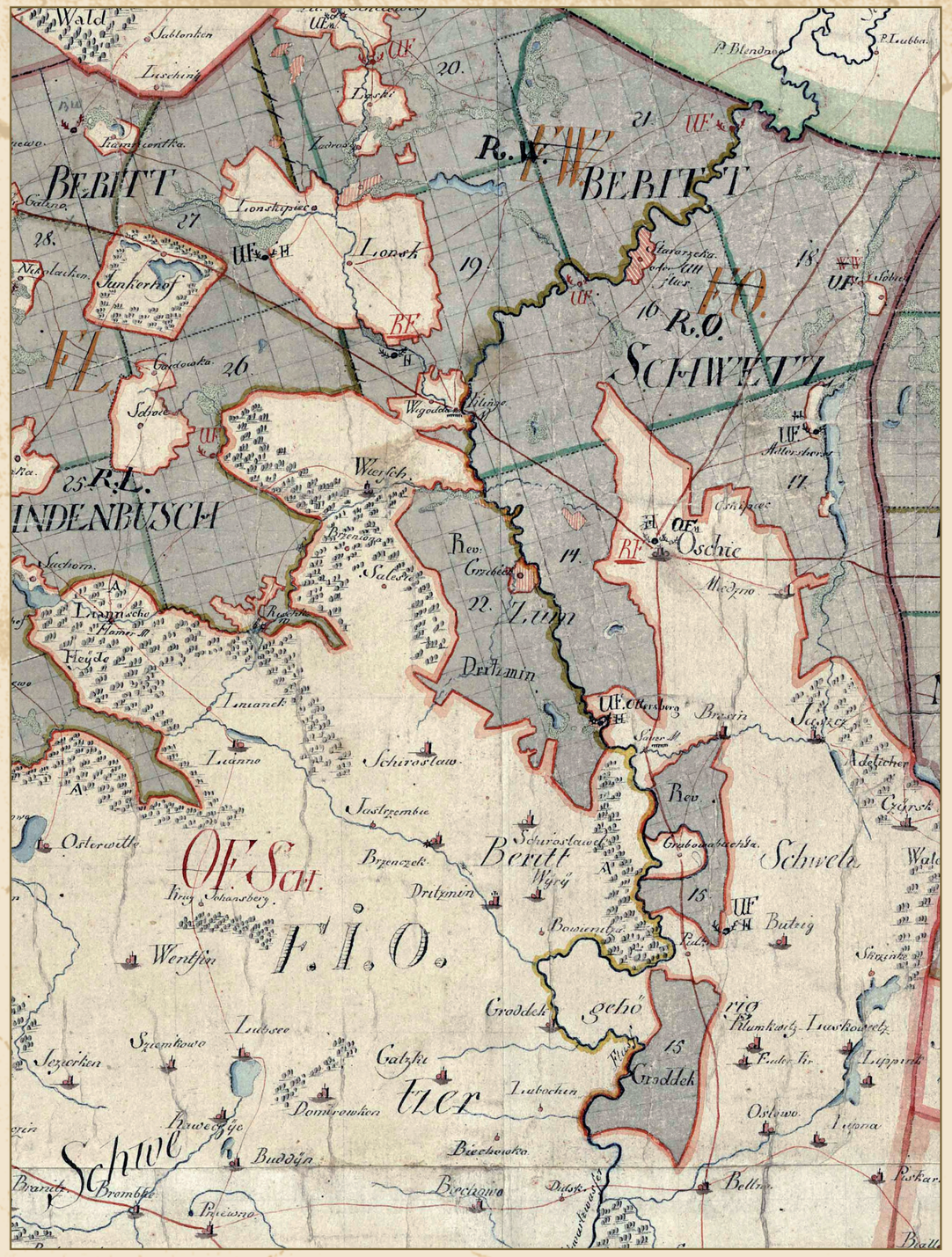

▲ Wycinek mapy inspektoratu leśnego w Prusach, na którym widoczna jest część leśnictwa Świecie *(Forstinspektion Osche mit den Forsten Baldenburg, Friedrichsbruch, Kamin, Königsbruch, Lindenbusch, Münsterwalde, Neuenburg, Ostrowitt, Schlochau, Schwetz und Tuchel),* 1816 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. A 50628

▲ Mapa Kolonii Stara Rzeka w inspektoracie leśnym Osie *(Altfließ Krs. Schwetz In der Forstinspektion Osche anzulegende Kolonie Altfließ),* 1817 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. F 53506

Mapa regulacyjna spornego obszaru łąk należących do probostwa w Osiu w rewirze leśnym Miedzno *(Forstrevier Miedzno Bei der Regulierung der Wiesen durch die Probstei Osche strittig gewordenes Waldstück im Forstrevier Miedzno),* 1817 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. G 2167

Mapa dziedzicznie wydzierżawionych obszarów smolarza Pahla w leśnictwie Stara Rzeka, w rewirze leśnym Osie *(An den Teerschweler Pahl zu vererbpachtender Forstteil im Forstbelauf Altfließ - Forstrevier Osche),* 1819 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. G 51586

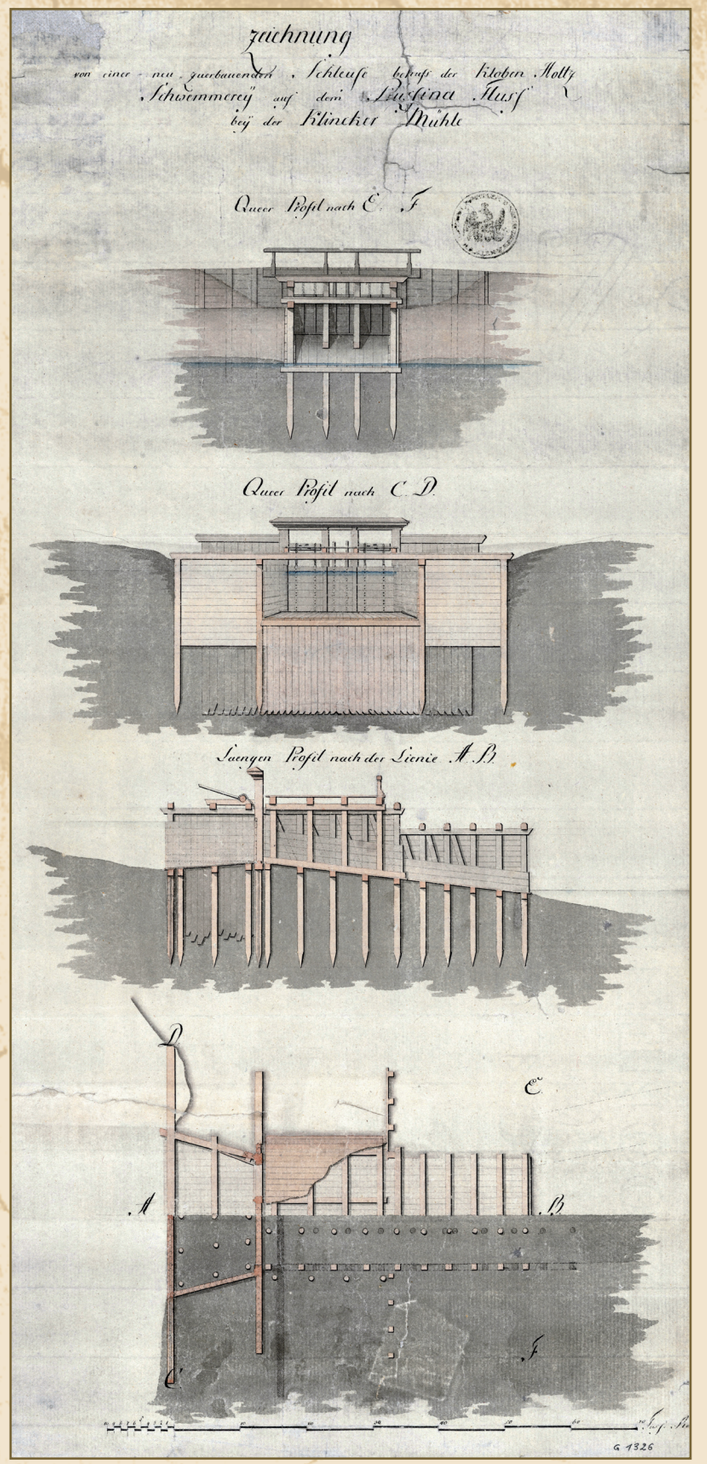

Projekt budowy drewnianej śluzy wodnej na rzecze Prusina w Tleniu *(Klingermühle Krs. Schwetz Für die Klobenholz--Schwemmerei in der Prussina bei Klingermühle zu erbauende Schleuse),* ok. 1820 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. G 1326

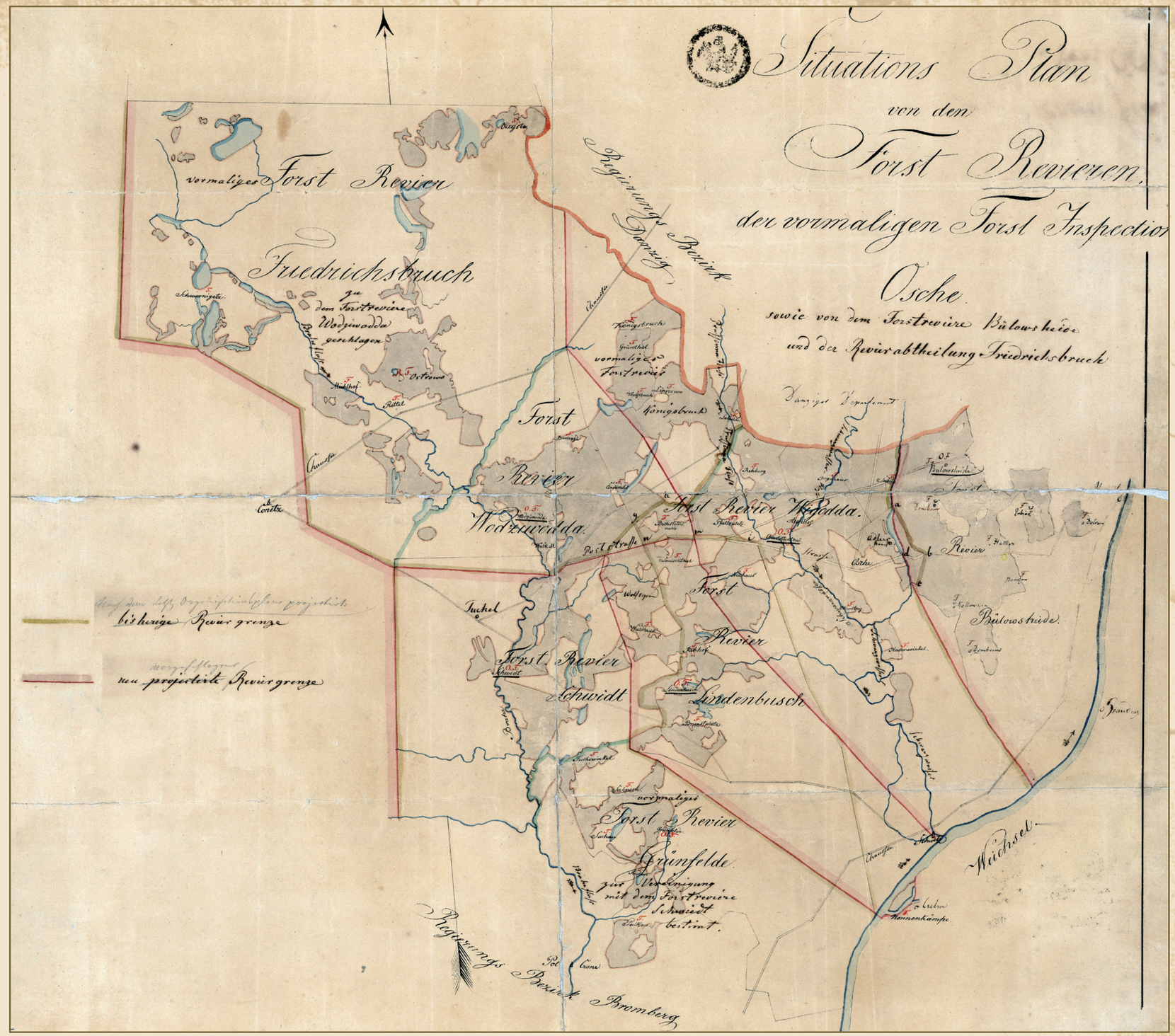

Plan sytuacyjny dawnego inspektoratu leśnego Osie *(Forstreviere der ehemaligen Forstinspektion Osche sowie das Forstrevier Bülowsheide und die Revierabteilung Friedrichsbruch),* ok. 1830 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. F 2115

Wycinek mapy wsi Osie z 1832 r. *(Charte von den Ländreien des Königlichen Dorfes Osche im Schwetzer Kreises).* APB, kartografika, sygn. I/2255/1067

Mapa wsi Gródek wraz z podzielonymi parcelami rolnymi w obrębie Czarnej Wody *(Charte von dem, am linken ufer des Schwarzwassers gelegenen Theile der Feldmark Groddeck im Schwetzer Kreise),* 1833 r. APB, kartografika, sygn. I/2255/1043

Mapa wsi Gródek z 1833 r.

Mapa granic obszarów rolnych wsi Łążek *(Karte von der Feldmark des Koenigl. Dorfes Lonsk im Schwetzer Kreises)*, 1842 r. APB, kartografika, sygn. I/2255/1053

▲ Wycinek mapy przedstawiający wieś Łążek z 1842 roku

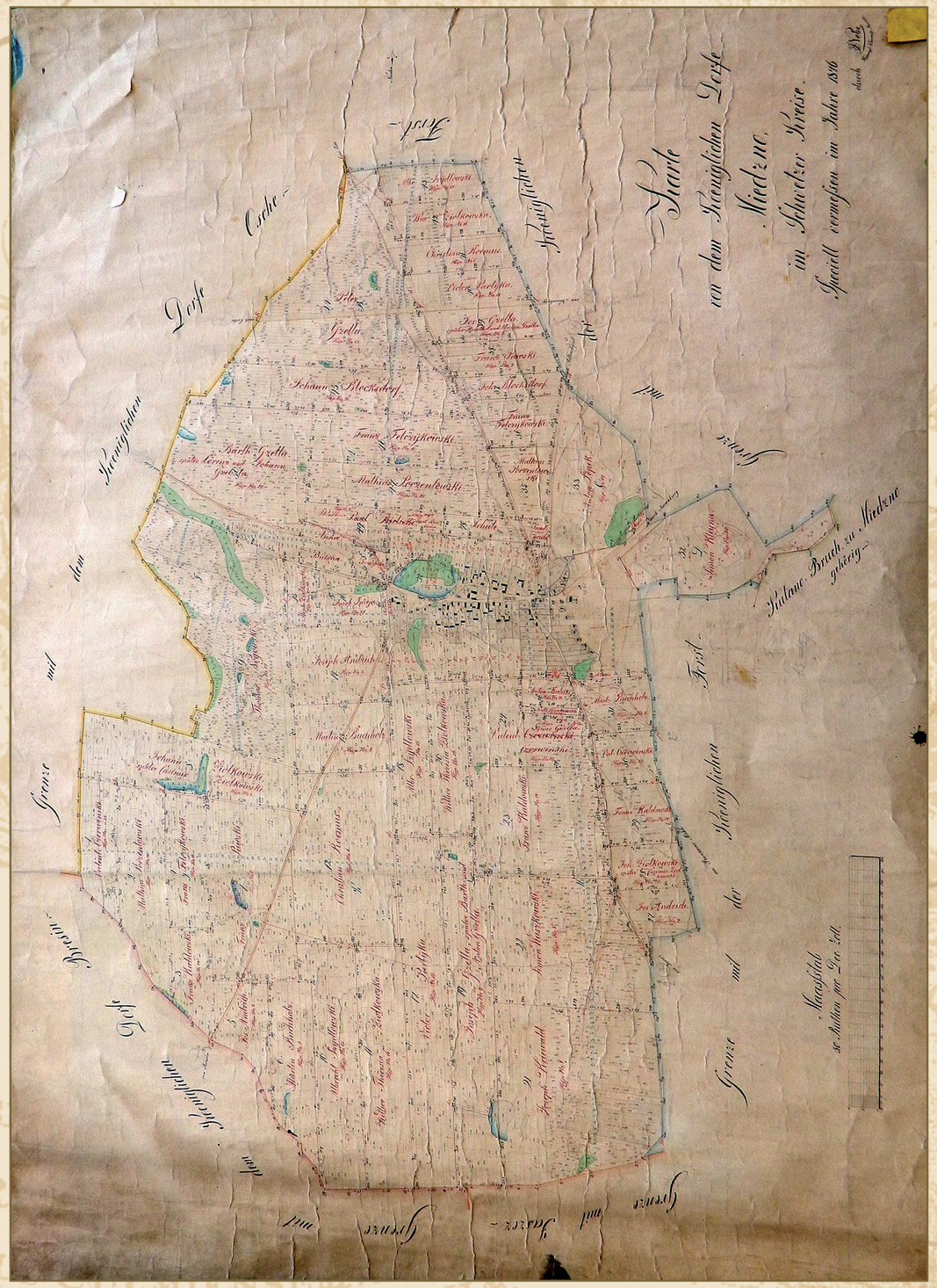

Mapa królewskiej wsi Miedzno w starostwie świeckim *(Karte von dem Koeniglichen Dorfe Miedzno in Schwetzer Kreise),* 1846 r. APB, kartografika, sygn. I/2255/1061 ▶

▲ Fragment mapy wsi Miedzno z widocznymi zabudowaniami

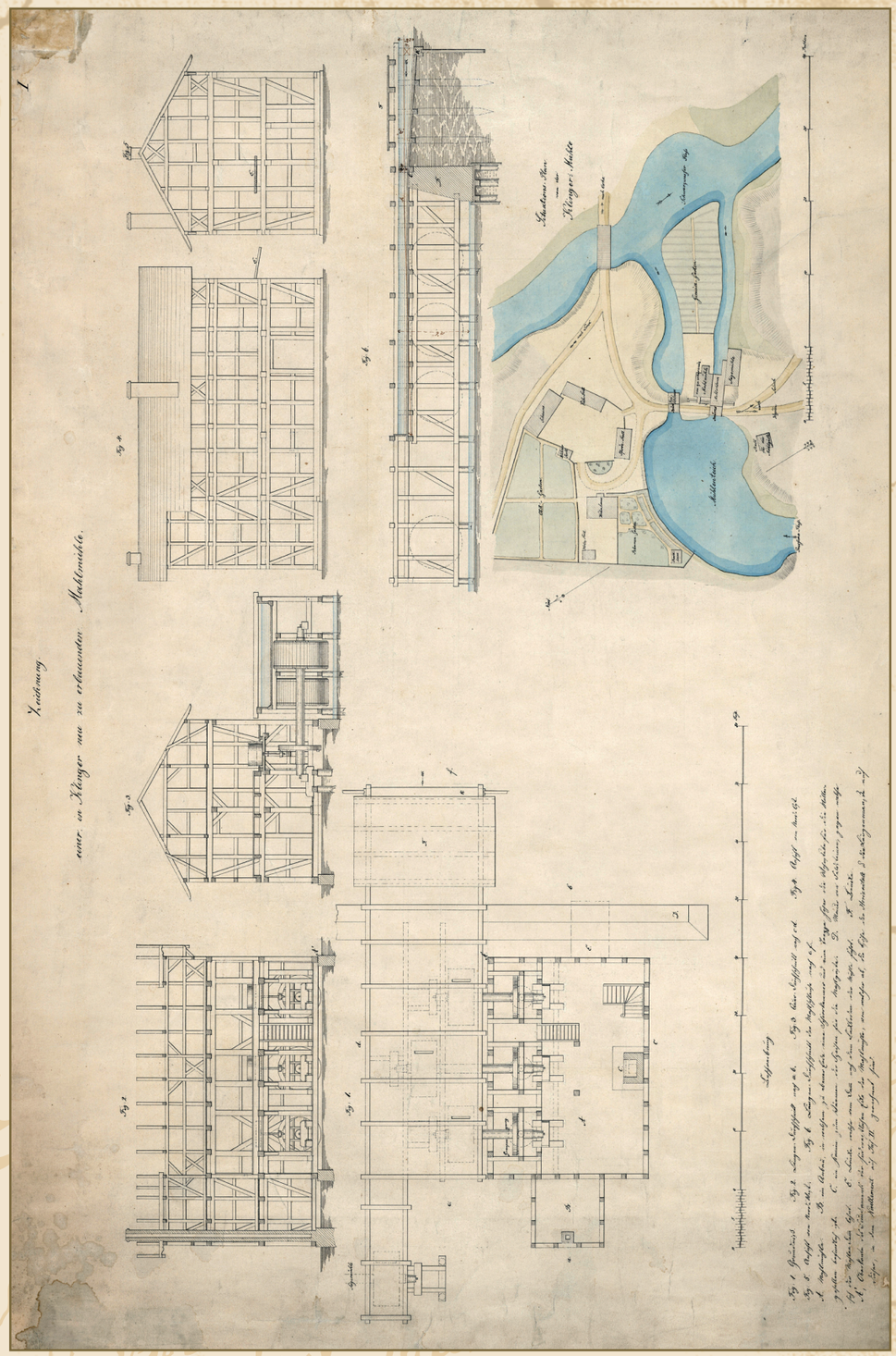

▲ Rysunek budowlany nowego młyna w Tleniu *(Klingermühle Krs. Schwetz Neu zu erbauende Mühle)*, ok. 1850 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. E 1757

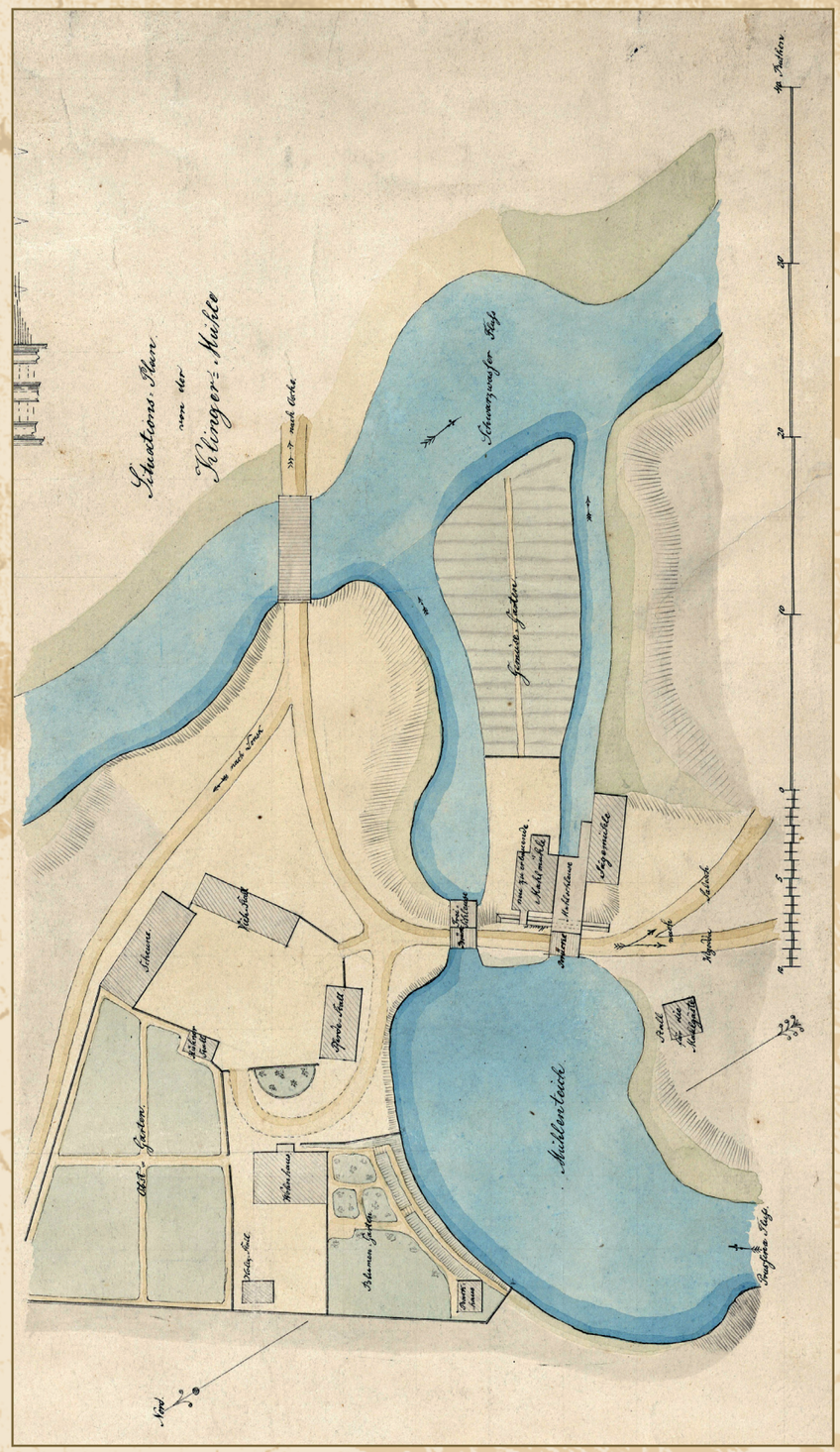
Situations-Plan
von der
Klingers-Mühle
Schwarzwasser Fluß
Mühlenteich
Mühlen-Garten
Obst-Garten
Wohnhaus
Scheune
Stall
Wasch-Haus
Schleuse
Wehr
Brücke
Mühlen-Graben
Graben
Weg nach Lessen
Weg nach Lessen
Weg nach Lessen

▲ Mapa łąk i bagien przynależnych do wsi Miedzno *(Karte von dem Koenigl. Dorfe Miedzno, Schwetzer Kreises gehörigen Wiesen und Brüchern),* 1851 r. APB, kartografika, sygn. I/2255/ 1059

▲ Wycinek mapy łąk i bagien przynależnych do wsi Miedzno

Mapa wsi Pruskie wraz z podziałem działek rolniczych *(Karte von der Feldmark des Dorfes Pruski. Schwetzer Kreises),* 1858 r. APB, kartografika, sygn. I/2255/ 1076

Wycinek mapy wsi Pruskie z 1858 r.

Wycinek mapy Nadleśnictwa Osie *(Forst Osche)*, 1839 r. z naniesionymi poprawkami z lat 1861, 1874 i 1877. GStA PK, XI.HA Karten, Allgemeinde Kartensammlung, Rolle 325

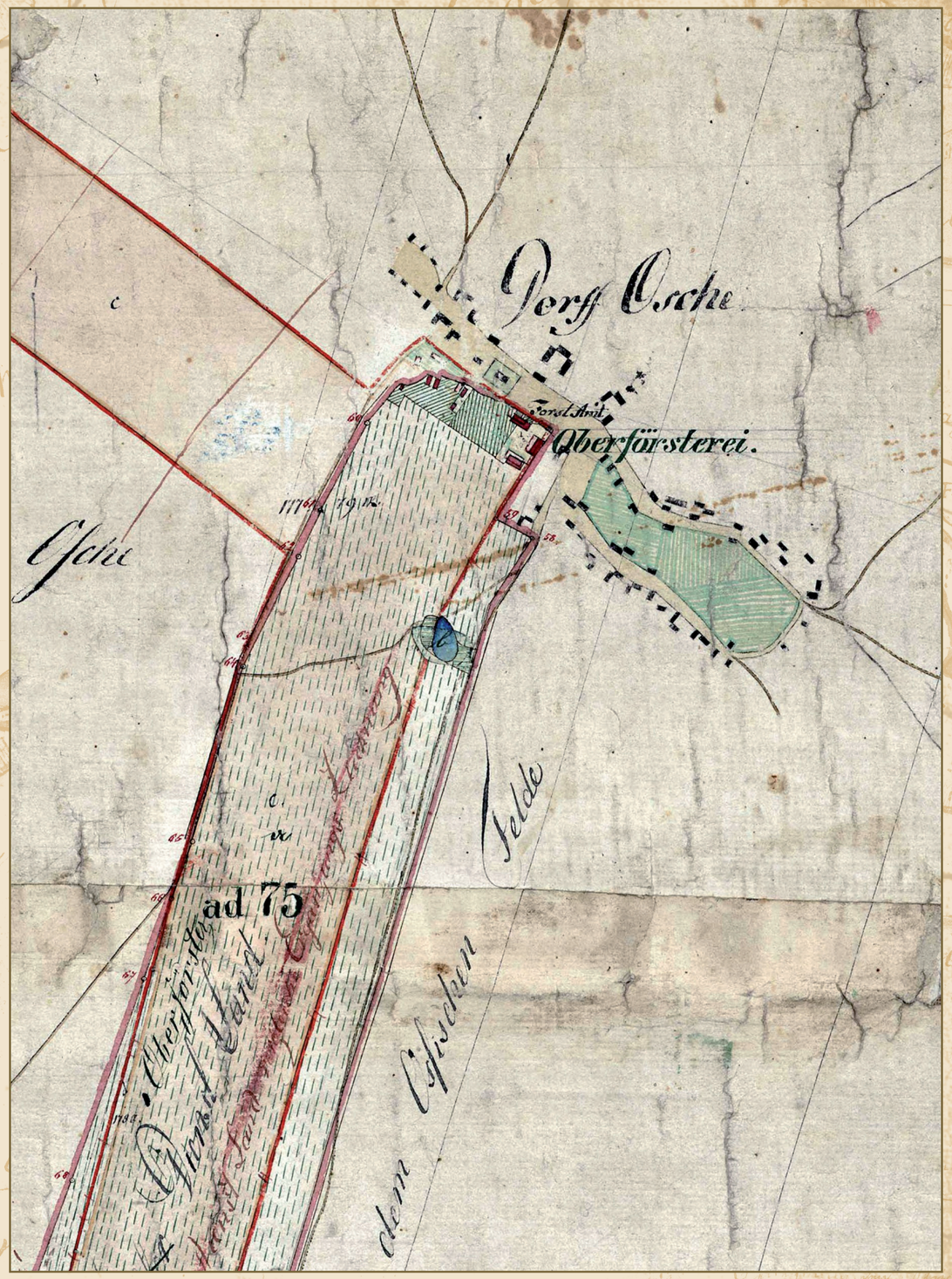

Powiększony fragment mapy powyżej wsi Osie

▲ Wycinek mapy powiatu świeckiego *(Kreis Schwetz),* 1879 r.

▲ Mapa gospodarcza Nadleśnictwa Osie *(Wirtschaftskarte der Oberförsterei Osche),* 1891 r. z aneksami do 1915 r. GStA PK, XI.HA Karten Plankammer der Regierung zu Marienwerder, sygn. B 50766

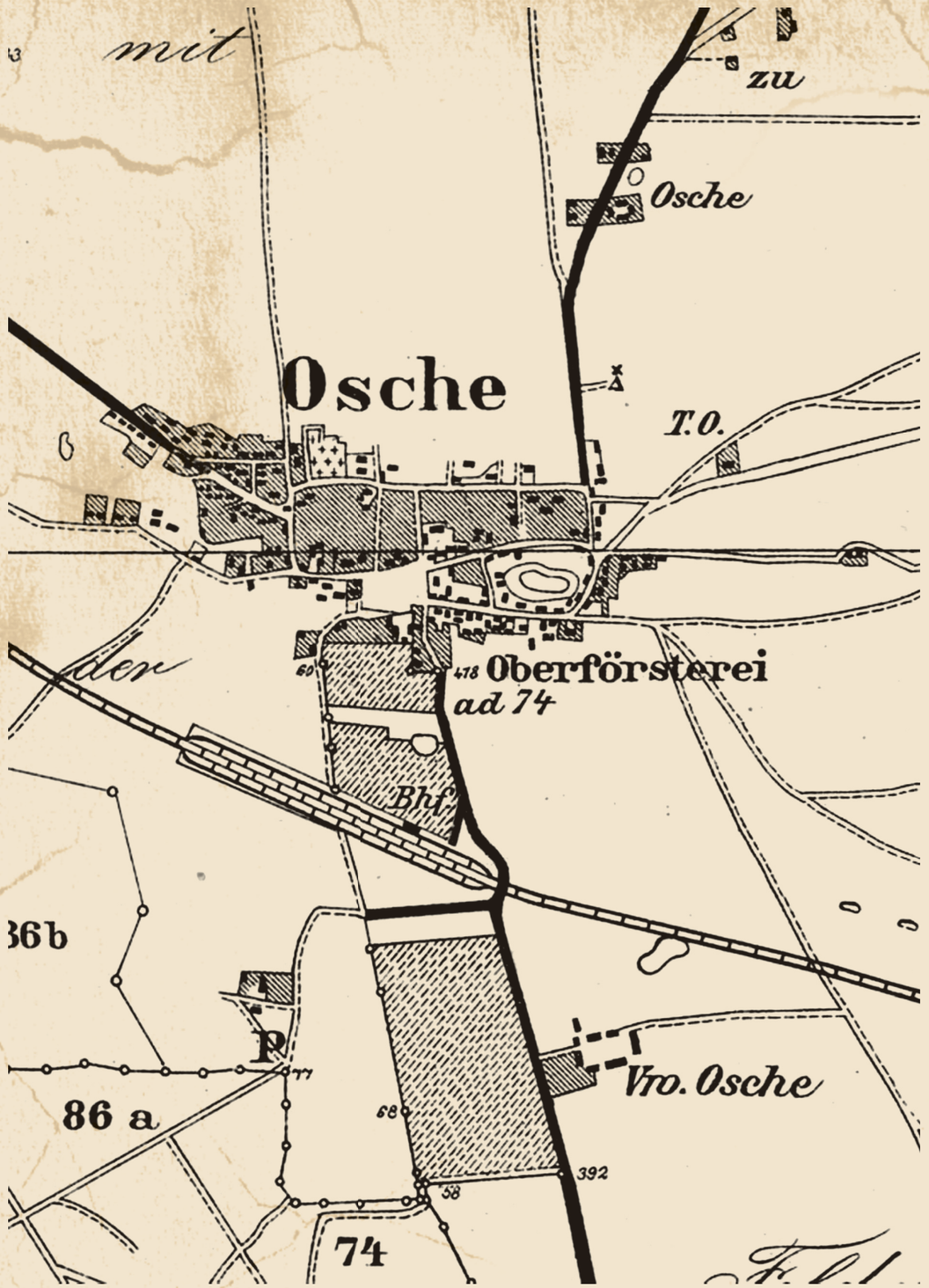

Wycinek mapy gospodarczej Nadleśnictwa Osie z widocznymi zabudowaniami wsi Osie

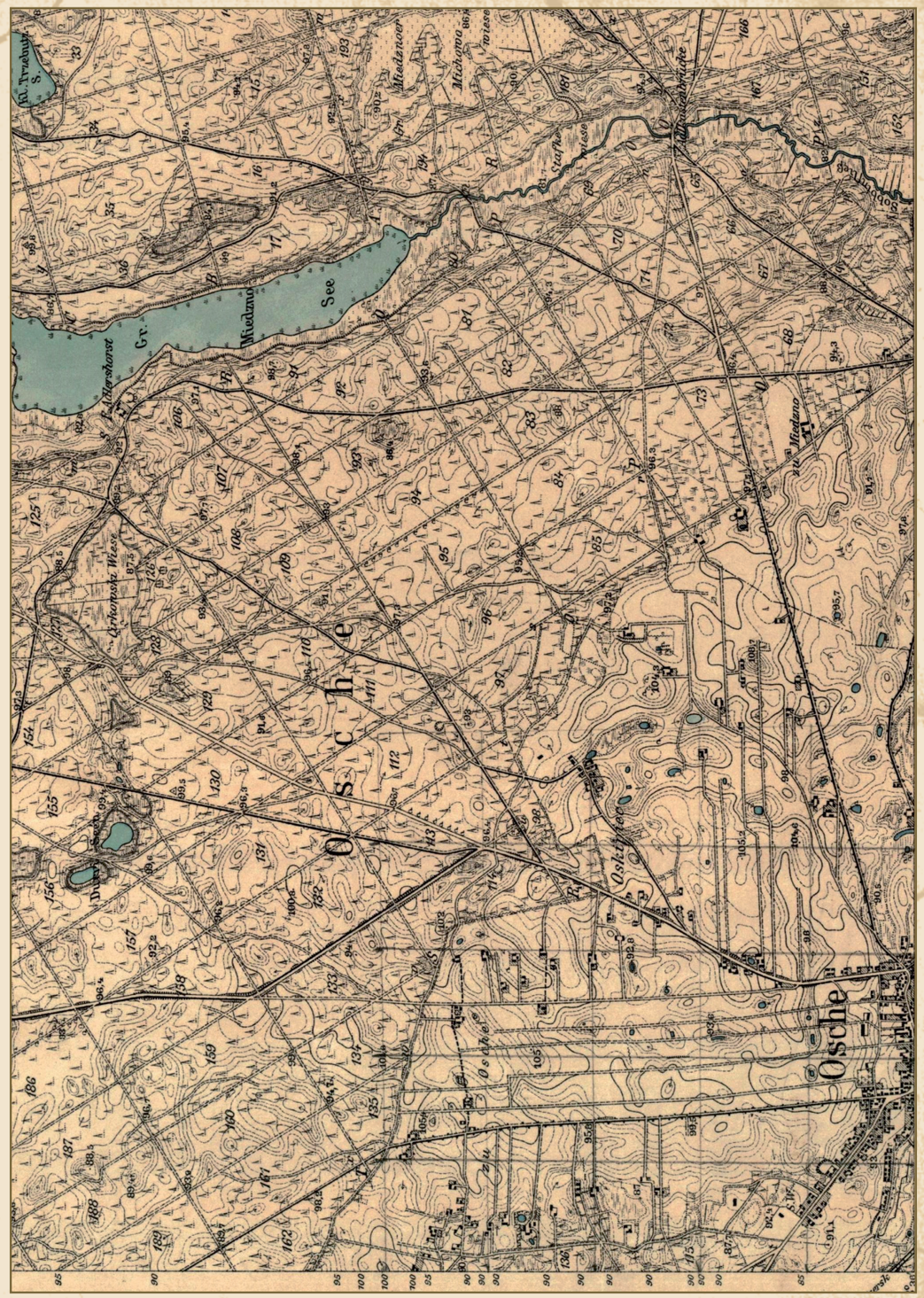

Wycinek mapy Osia i okolic z 1910 r. *(Topographische Karte 1:25000, Osche, arkusz 984)*

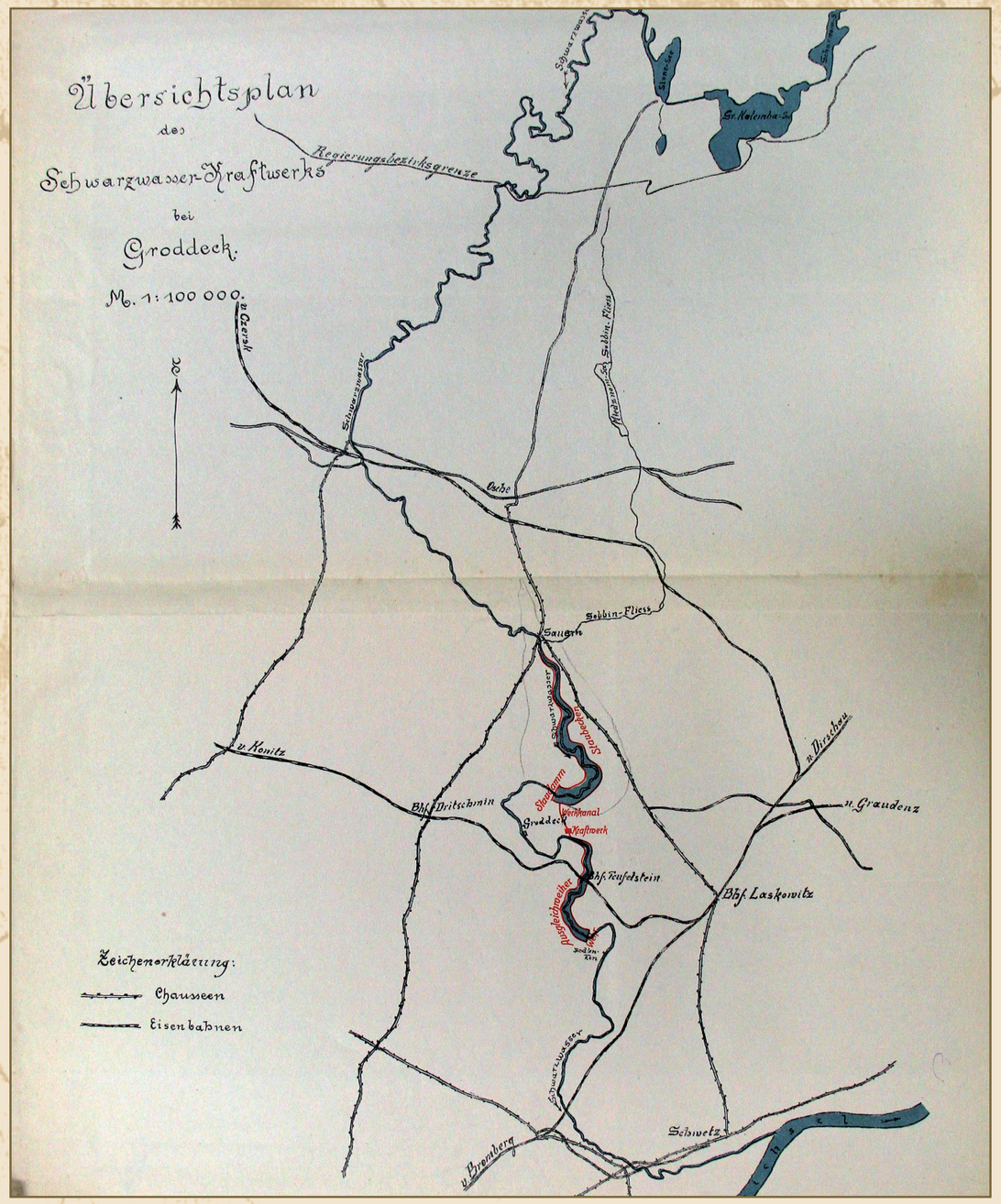

Plan sytuacyjny umiejscowienia elektrowni wodnej na Czarnej Wodzie w okolicach Gródka, ok. 1912 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/49

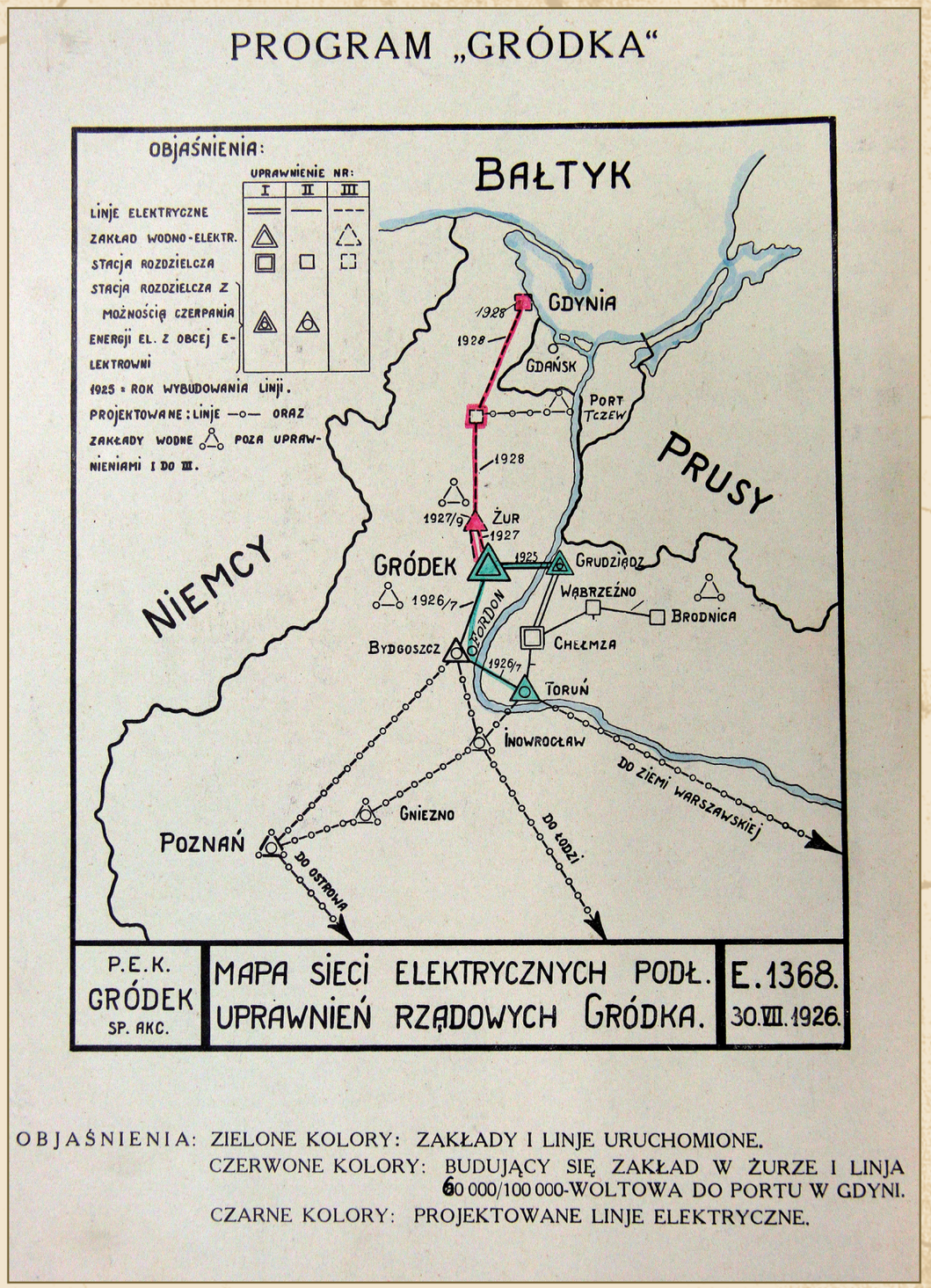

Mapa sieci elektrycznych (w tym projektowanych) uprawnień rządowych elektrowni w Gródku, 30.07.1926 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/81

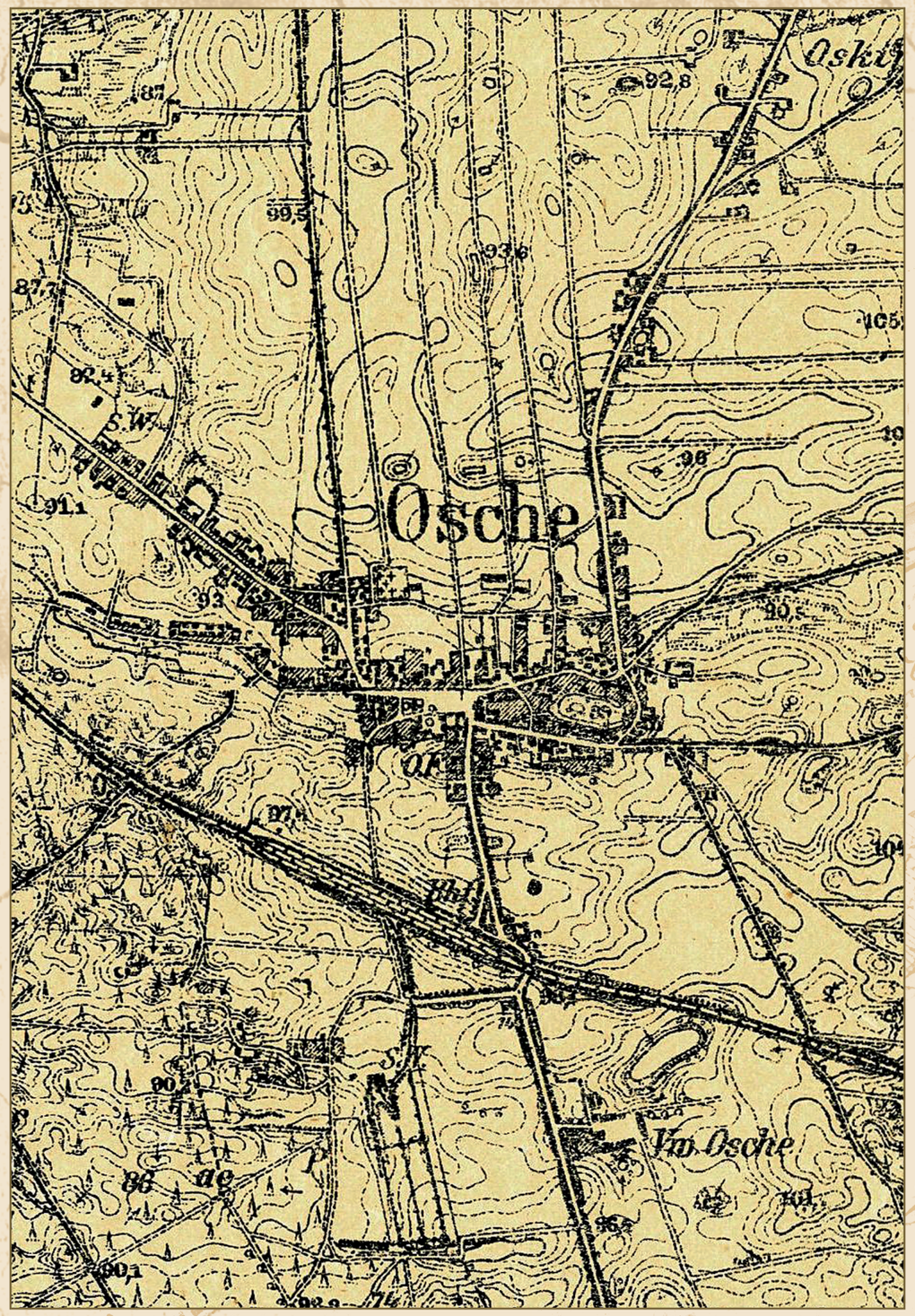

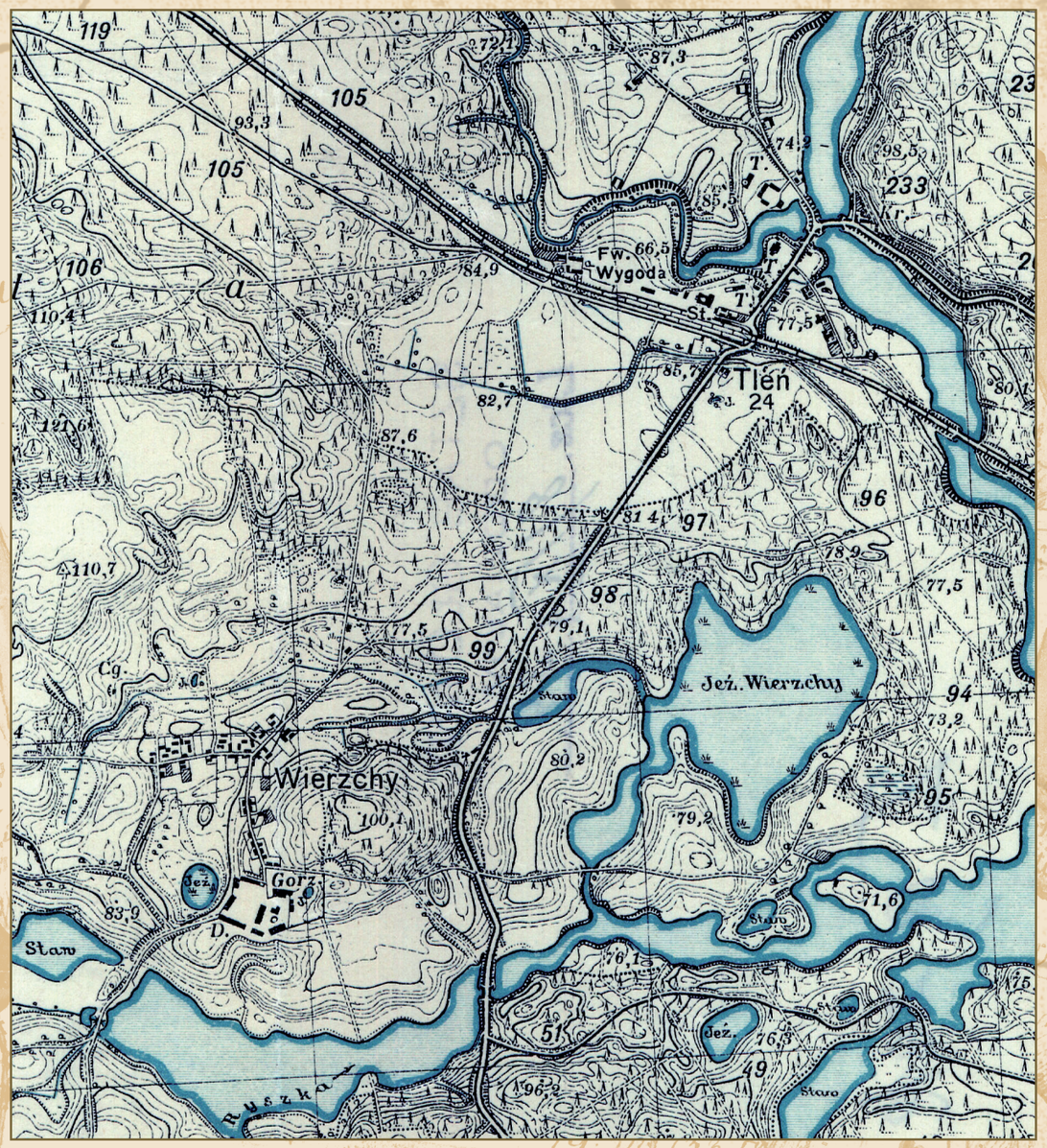

▲ Wycinek mapy z widocznymi budynkami wsi Tleń i Wierzchy z 1933 r. *(1:25000, Łążek, Pas 34 – Słup 26 F)*

◀ Wycinek mapy z widocznymi zabudowaniami wsi Osie z 1932 r. *(1:25000, Osie, Pas 34 – Słup 27 D)*

Rozdział poświęcony projektom budowlanym i związanym z nimi planom sytuacyjnym jest jednym z najobszerniejszych w niniejszej publikacji. Stanowi również niezwykłe źródło informacji na temat czasu powstania, wyglądu i lokalizacji poszczególnych budowli rozmieszczonych w wielu miejscach gminy Osie.

ROZDZIAŁ III

AKTA BUDOWLANE PLANY SYTUACYJNE

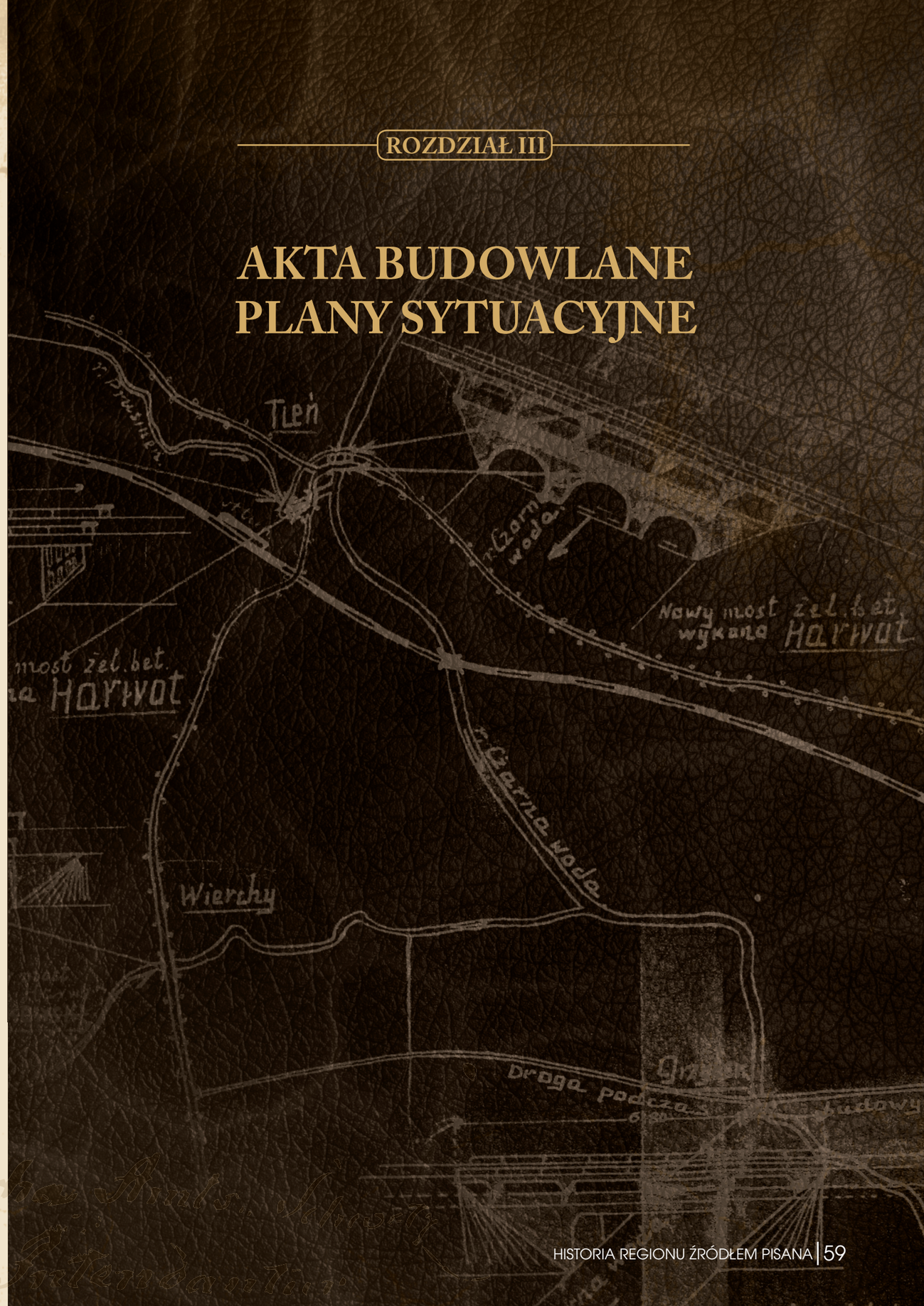

Większość budynków przedstawionych na planach i szkicach niniejszego rozdziału już nie istnieje lub zostały one całkowicie przebudowane. Dzięki nim jednakże możemy odtworzyć ich pierwotny wygląd. Pierwszy projekt budowlany pochodzi już z 1812 r., ostatni zaś z 1936 r. Przeważającą część rozdziału stanowią akta budowlane kościelne oraz szkolne (w większości dotyczące szkół przykościelnych). Pośród nich prym wiodą plany budowy kościoła katolickiego w Osiu z 1820 r. oraz kościoła ewangelickiego z 1831 r. w tej samej miejscowości. Owe plany są wzbogacone wieloma projektami budowlanymi, wykonanymi dla obu parafii, wśród których możemy wymienić szkic sali modlitewnej gminy ewangelickiej w Osiu z 1839 r., projekt budowy domu pastora z 1854 r., czy też plan sytuacyjny posiadłości kościoła katolickiego w Osiu z 1886 r.

Wśród planów budowlanych szkół w gminie Osie zwraca uwagę projekt budowy szkoły w Wierzchach z 1901 r. Na rysunkach budowlanych przedstawiono nie tylko plan sytuacyjny nowo budowanej szkoły, ale również rzuty poziome i profile poprzeczne, dzięki którym można porównać ponadstuletnie projekty ze stanem obecnym.

Inną kategorią akt budowlanych są projekty stworzone dla prywatnych właścicieli poszczególnych miejscowości, a w szczególności z Żuru. W państwie pruskim, a następnie w okresie II RP, właściciele posesji musieli otrzymać zgodę od władz na pobudowanie nawet nieskomplikowanych stajni, chlewików czy też stodół. O wielkiej dokładności przygotowywanej dokumentacji technicznej świadczy przykładowo projekt wstępny budowy stajni w Orlim Dworze z 1902 r.

Ostatnie projekty budowlane oraz plany sytuacyjne ujęte w rozdziale dotyczą Pomorskiej Elektrowni Krajowej „Gródek". Dzięki szczegółowym planom zabudowań elektrowni w Gródku z 1936 r. możemy zlokalizować każdy budynek wraz z jego wymiarami, pokryciem dachu oraz materiałem budowlanym. Dzięki planowi z 1929 r. okazuje się, że nie było to miejsce do końca bezpieczne, czego dowodem jest przypadek porażenia prądem państwa Lewandowskich.

Niestety, pomimo szeroko zakrojonej kwerendy nie udało się autorowi publikacji dotrzeć do akt budowy poszczególnych domów i kamienic prywatnych właścicieli w Osiu i Tleniu. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że owe akta nie przetrwały do naszych czasów lub znajdują się pod mylnie brzmiącymi sygnaturami i czekają na odkrycie. Wszystkie rysunki, plany i szkice pochodzą z trzech archiwów państwowych, a mianowicie z Bydgoszczy, Gdańska oraz z Malborka. Ich wspólnym mianownikiem jest jedynie miejsce powstania,w tym przypadku jest to Rejencja Kwidzyńska. Podział administracyjny państwa pruskiego w okresie zaborów może

wydawać się trochę skomplikowany i z tego też względu wymaga krótkiego opisu. Głównym organem rejencji w sprawach budowlanych był Urząd Budowlany (*Hochbauamt* – nazwa obowiązująca od 1911 r., wcześniej zwany *Kreisbauinspektion*), zachowany między innymi w szczątkowej formie akt z lat 1818-1919 w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. Do zakresu jego kompetencji należało techniczne opracowywanie zagadnień budowlanych wszystkich urzędów administracji państwowej, z wyjątkiem zarządów wodnych, kolejowych, wojskowych i melioracyjnych. Urząd pełnił nadzór nad budową kościołów i szkół, nad którymi państwo sprawowało patronat, nad pracami budowlanymi finansowanymi przez władze, a nawet współdziałał z konserwatorem zabytków. Podobną funkcję pełnił na terenie domen i rejonów leśnych. Urząd (w przypadku gminy Osie *Hochbauamt Schwetz*) współdziałał również z Wydziałem Powiatowym (*Kreisausschuiss*), tworząc lokalną władzę budowlano-policyjną. Dużo wcześniej, gdyż już w 1772 r., utworzono po I zaborze Polski Urzędy Domenalne i Intendentury, przemianowane w 1832 r. na urzędy domenalno-rentowe. Akta tego urzędu stanowią cenny materiał historyczny do dziejów wsi polskiej, zwłaszcza te, które dotyczą budowy i wzmacniania mostów, dróg, tam i brzegów rzecznych. Urząd domenalno-rentowy w Świeciu (*Domänen Rent Amt Schwetz*), który objął zarząd nad domenami państwowymi, utworzonymi z byłych starościńskich i duchownych, został zlikwidowany w 1875 r., a jego kompetencje przejęła landratura w Świeciu (*Königliche Landratsamt Schwetz*). Utworzona w 1772 r. i zreformowana w latach 1809, 1815, 1828 oraz w 1841 pełniła naczelną władzę na terenie powiatu, w osobie landrata, mianowanego przez króla na wniosek powiatowego sejmiku szlacheckiego. Obok tak ważnych funkcji, jak ściąganie kontrybucji, posiadanie władzy policyjnej czy też przeprowadzanie poboru rekruta, w aktach landratury możemy znaleźć materiał obrazujący budownictwo dróg, mostów i grobli, a także zarząd policji budowlanej. Działalność urzędu skończyła się w 1920 r. wraz z przejęciem przez lokalne władze polskie administracji samorządowej. Oprócz wspomnianych wyżej urzędów w 1873 r. został utworzony Wydział Powiatowy w Świeciu (*Kreisausschuiss Schwetz*). Do zadań Wydziału, istniejącego do 1920 r., należało wytwarzanie dokumentacji technicznej budowy dróg, kolei żelaznych oraz sprawy wodne. Niejednokrotnie materiał wzbogacony jest licznymi planami sytuacyjnymi, zabudowaniami wsi i projektami budowlanymi dóbr i folwarków.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego kompetencje urzędów niemieckich przejęły Starostwo Powiatowe w Świeciu i Wydział Powiatowy w Świeciu. Obie instytucje zostały zlikwidowane wraz z wybuchem II wojny światowej.

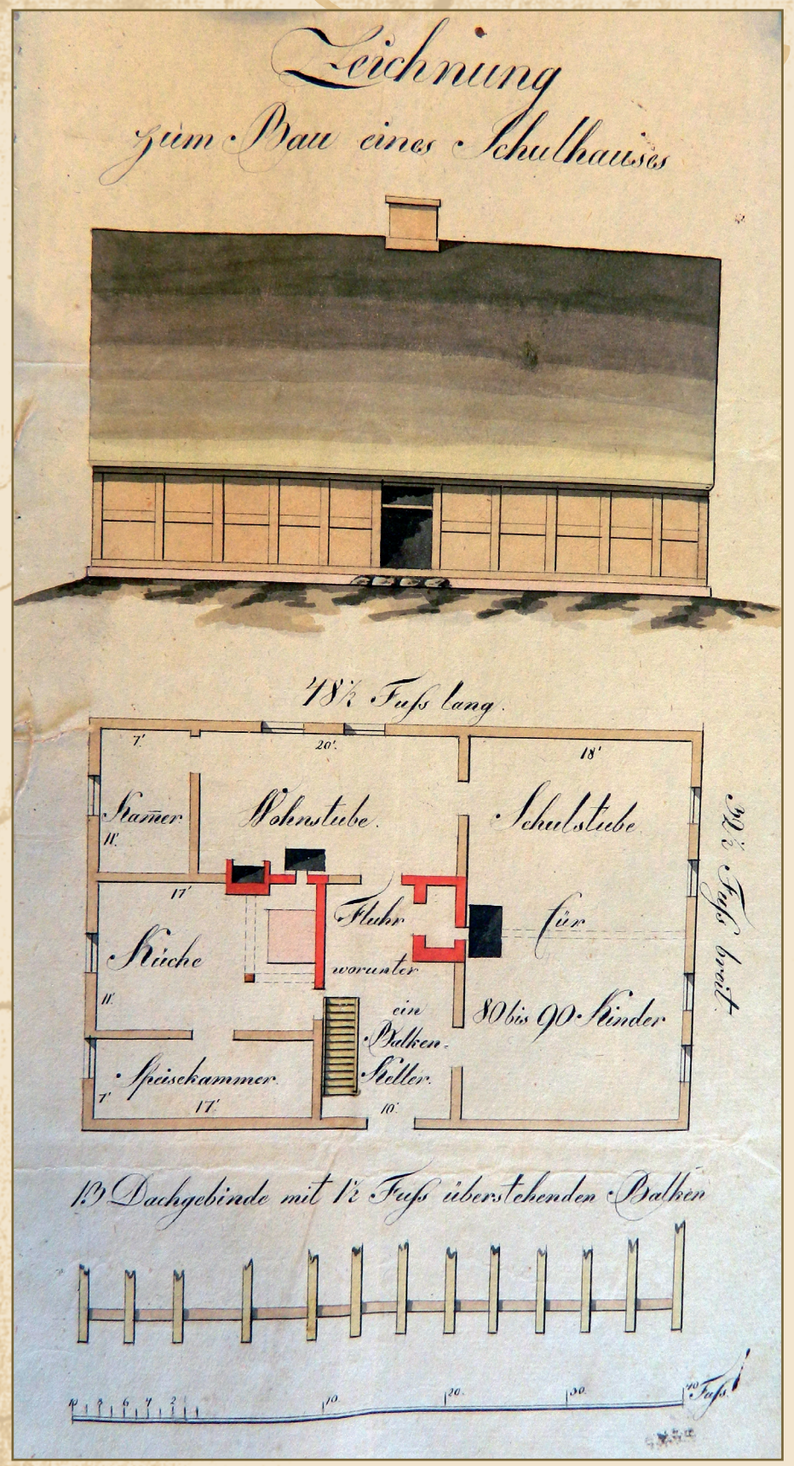

Rysunek budowlany szkoły w Osiu, ok. 1812 r. APB, starostwo powiatowe w Świeciu, sygn. 17/783

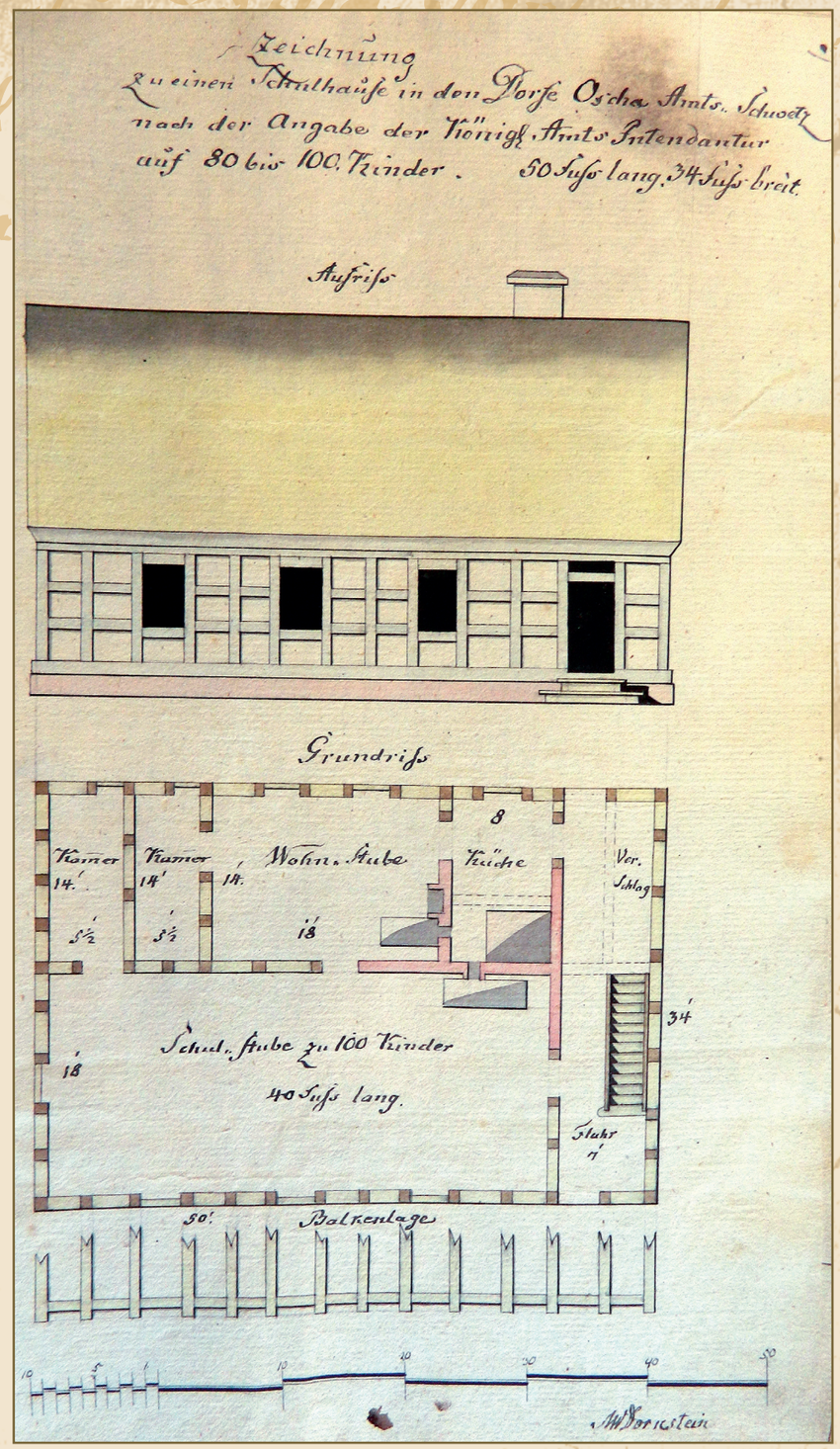

Rysunek budowlany szkoły w Osiu. Budynek o wymiarach 15,70x10,67 m miał pomieścić od 80 do 100 uczniów, 1814 r. APB, starostwo powiatowe w Świeciu, sygn. 17/783

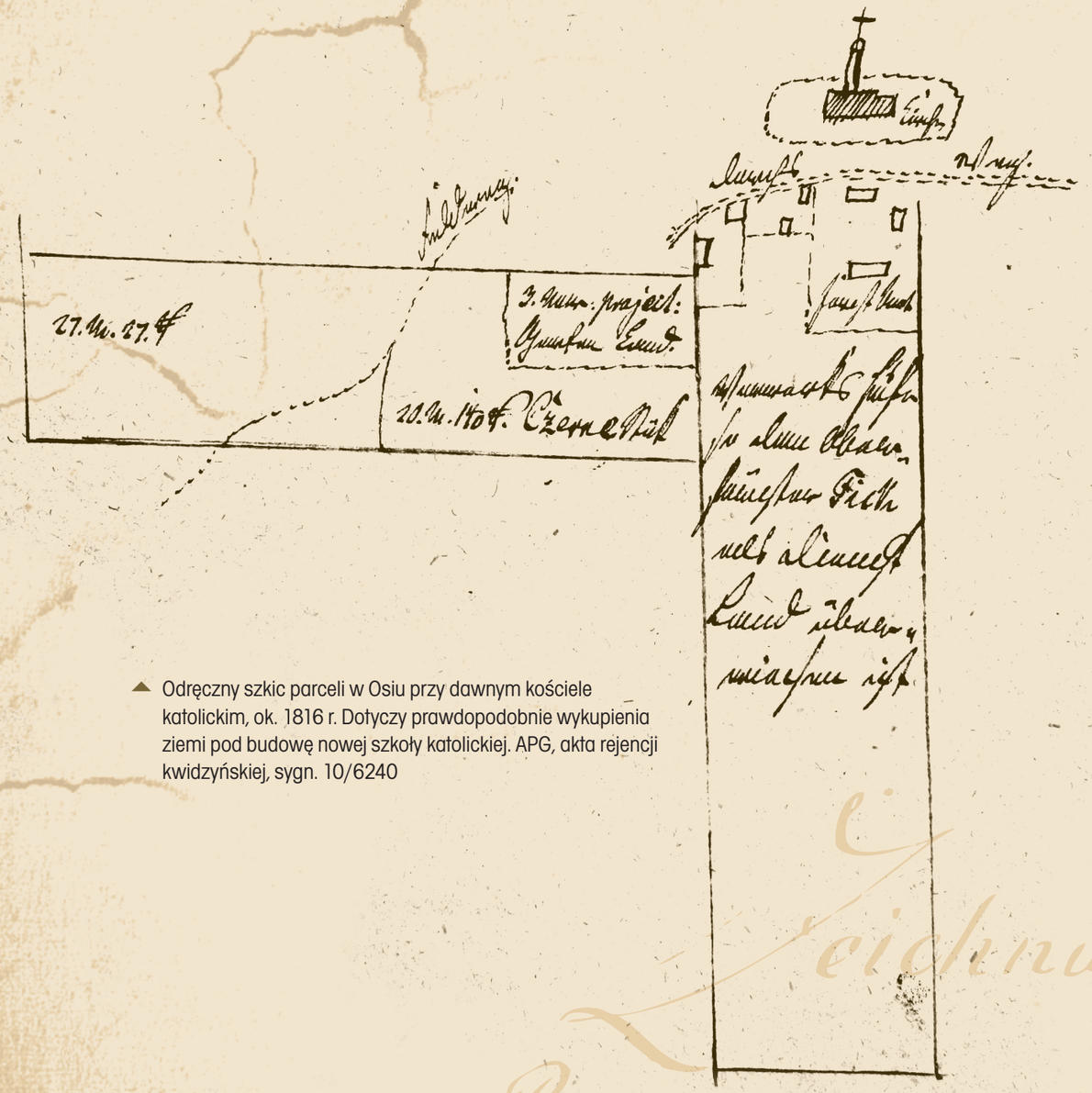

Odręczny szkic parceli w Osiu przy dawnym kościele katolickim, ok. 1816 r. Dotyczy prawdopodobnie wykupienia ziemi pod budowę nowej szkoły katolickiej. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/6240

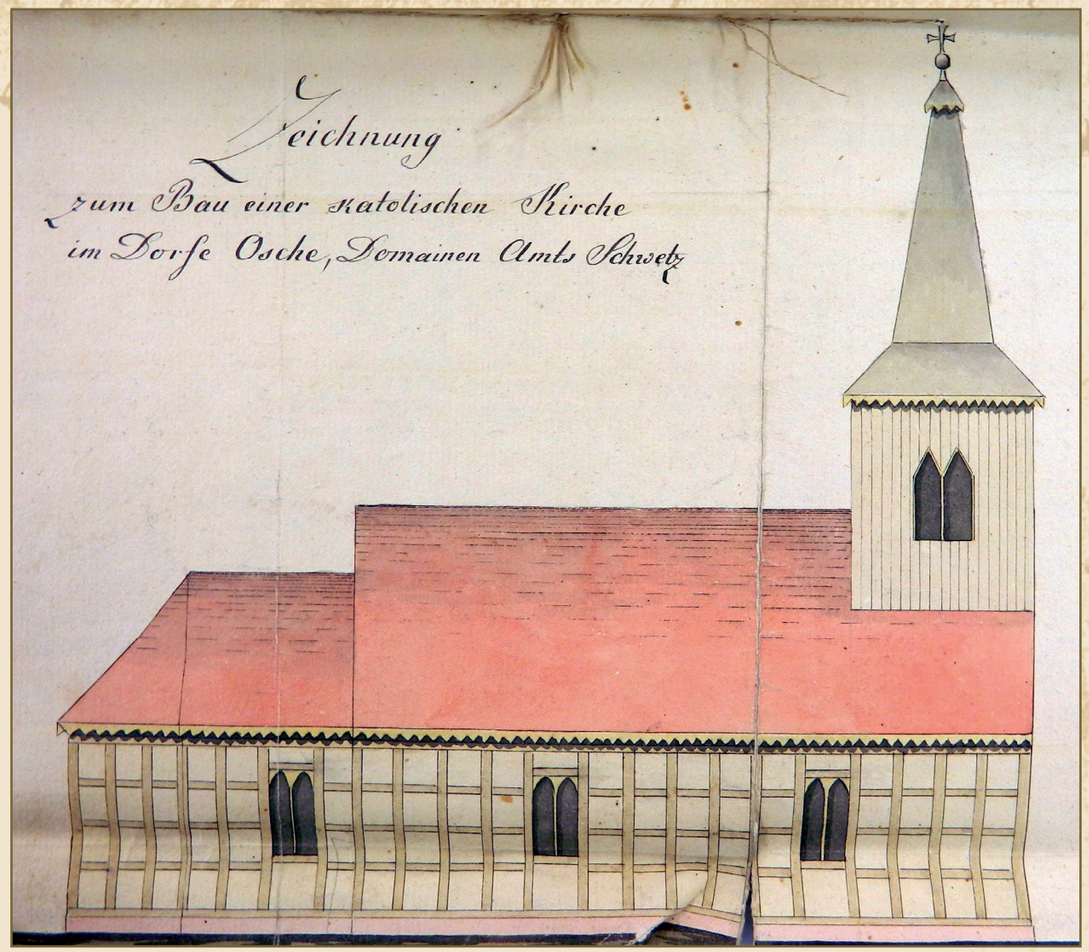

Rysunek z budowy nowego kościoła katolickiego w Osiu, widok z boku, 1820 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4110

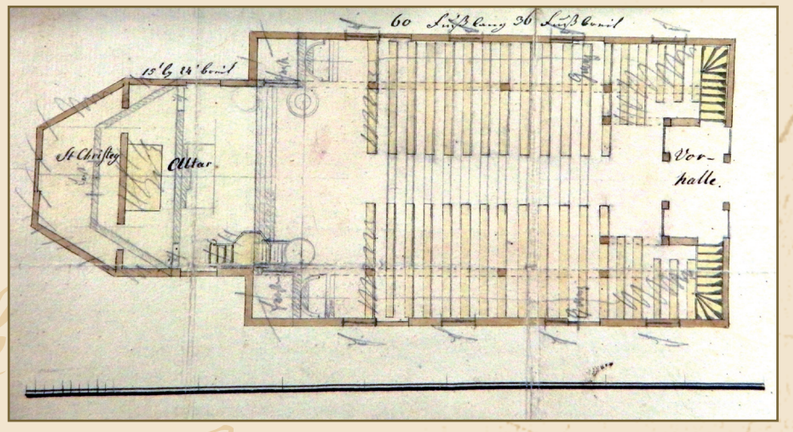

Plan urządzenia wnętrza nowo budowanego kościoła katolickiego, 1820 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4110

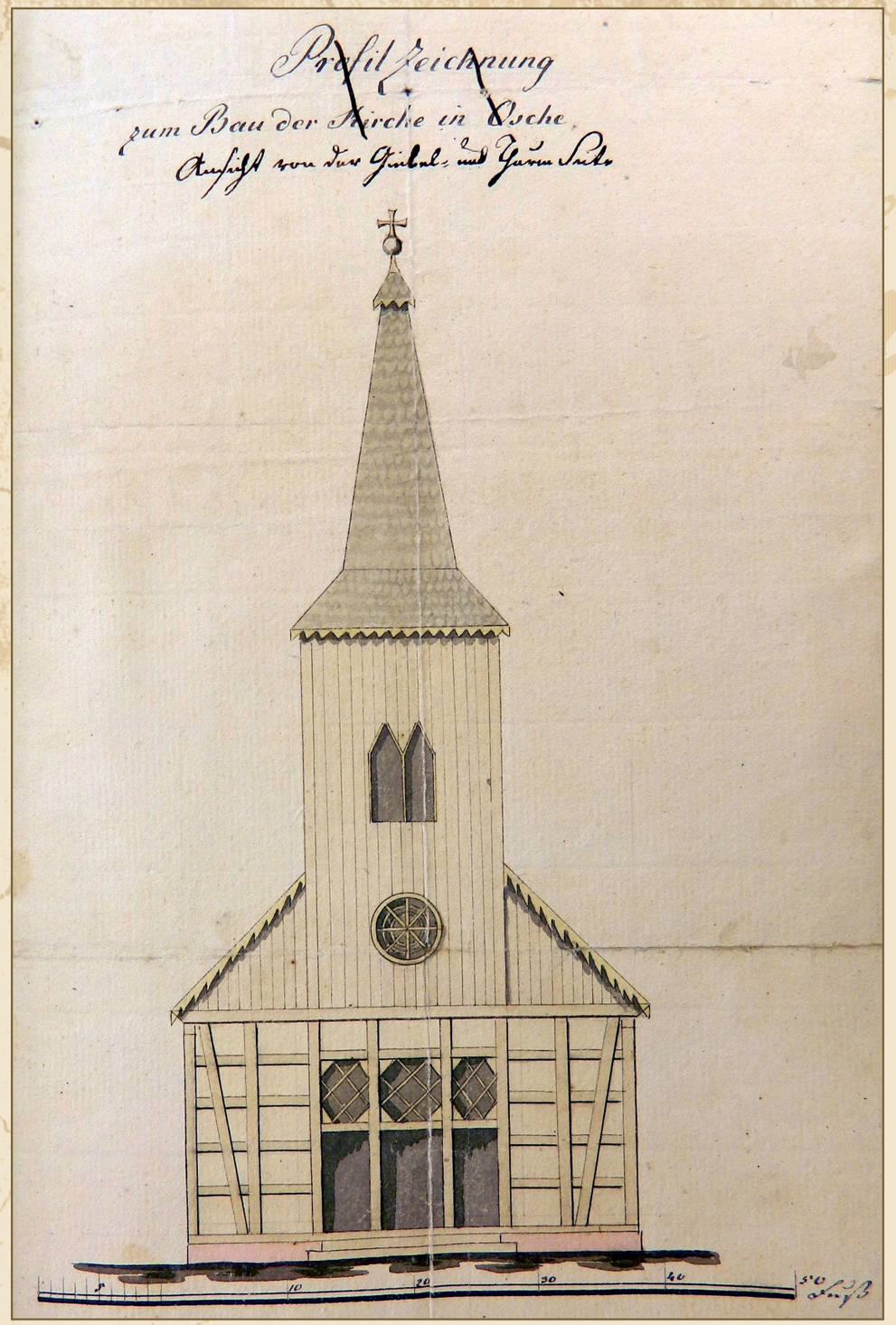

Rysunek kościoła katolickiego od frontu, 1820 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4110

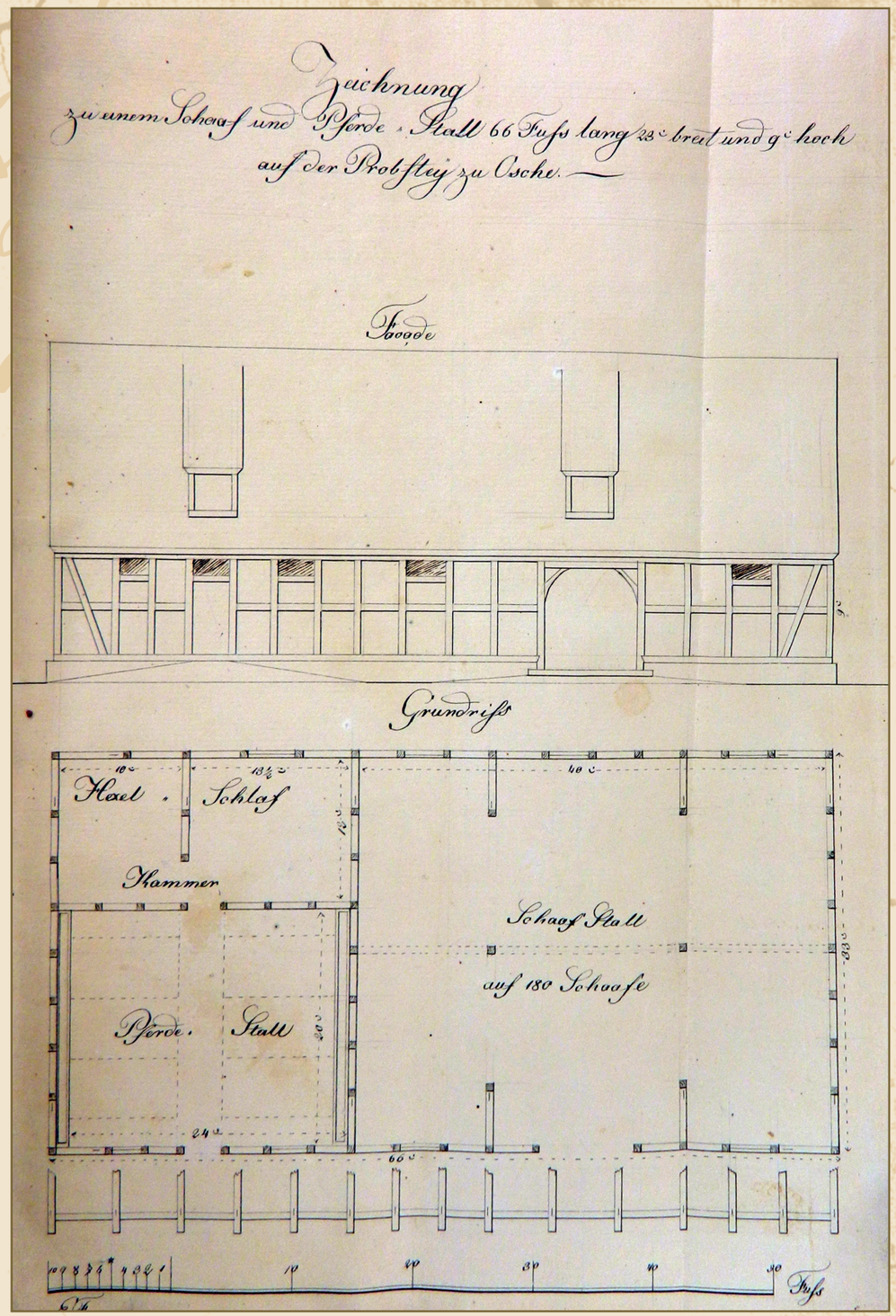

Rysunek stajni dla koni oraz owiec należący do probostwa katolickiego w Osiu, 1820 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4111

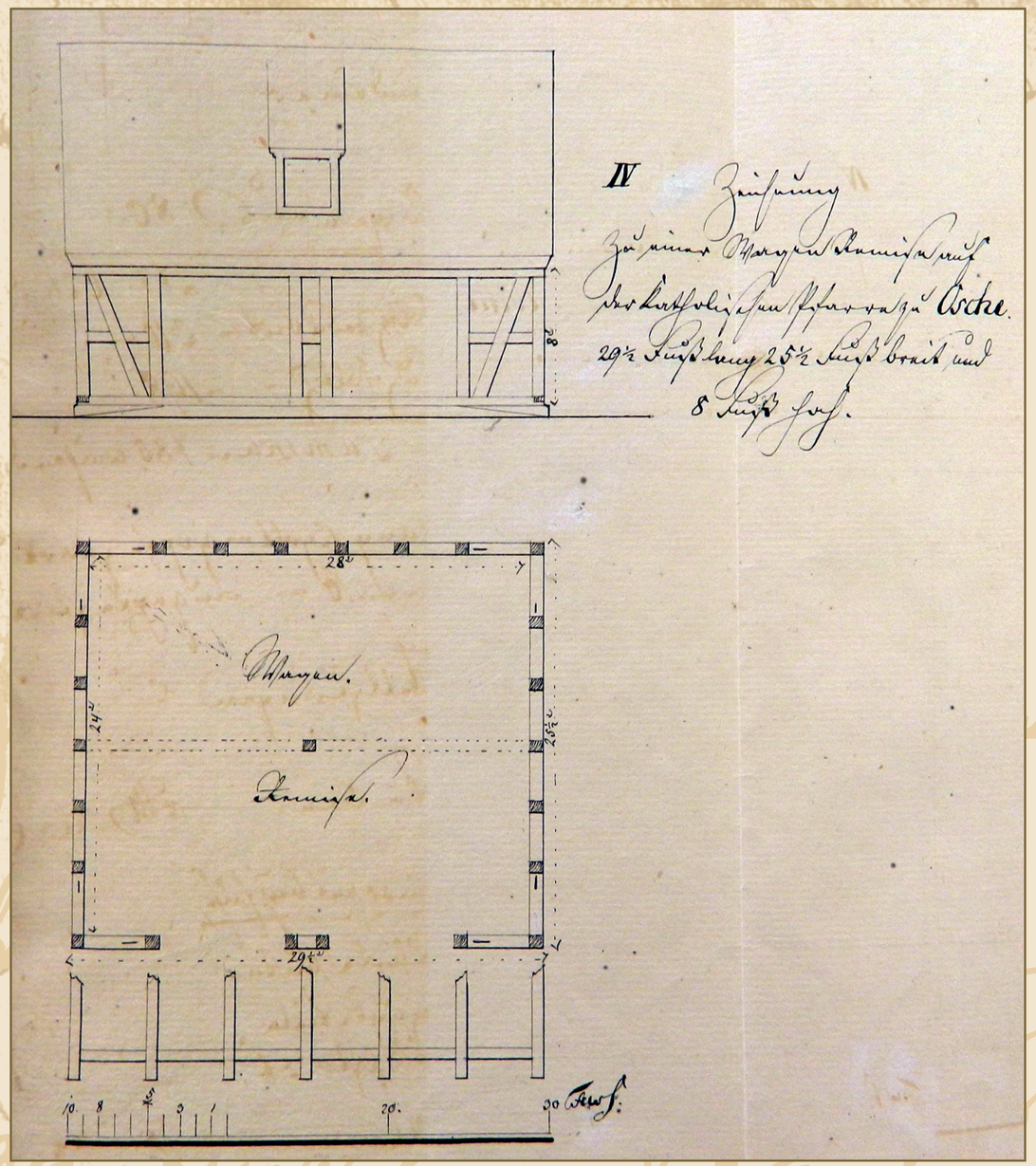

▲ Rysunek na pobudowanie remizy dla wozu dla probostwa katolickiego w Osiu, 1820 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4111

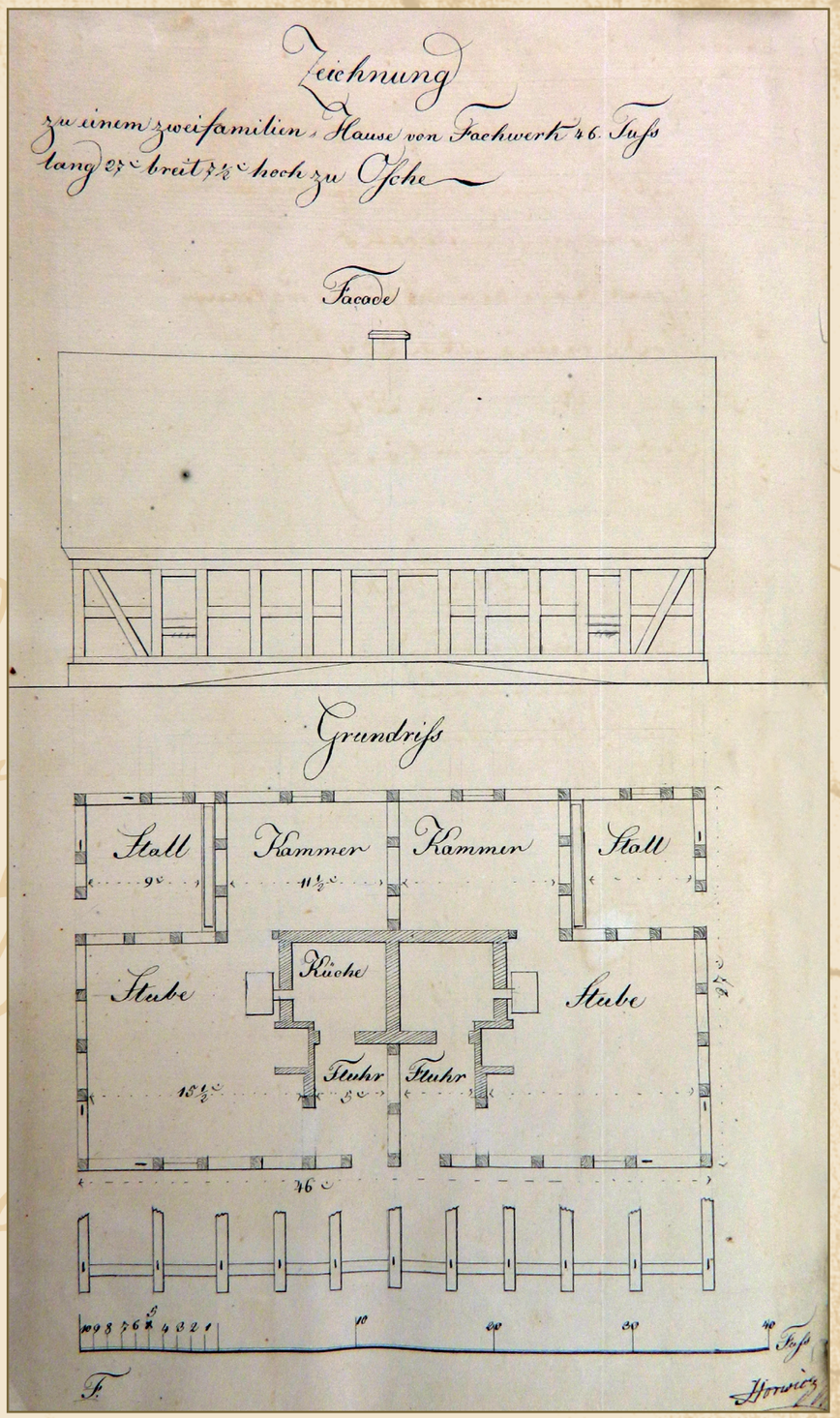

Rysunek na pobudowanie domu z muru pruskiego dla dwóch rodzin dla probostwa katolickiego w Osiu. Projekt wykonał Horwicz, 1820 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4111 ▶

Projekt ustawienia parkanu dookoła cmentarza katolickiego w Osiu, 1820 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4111

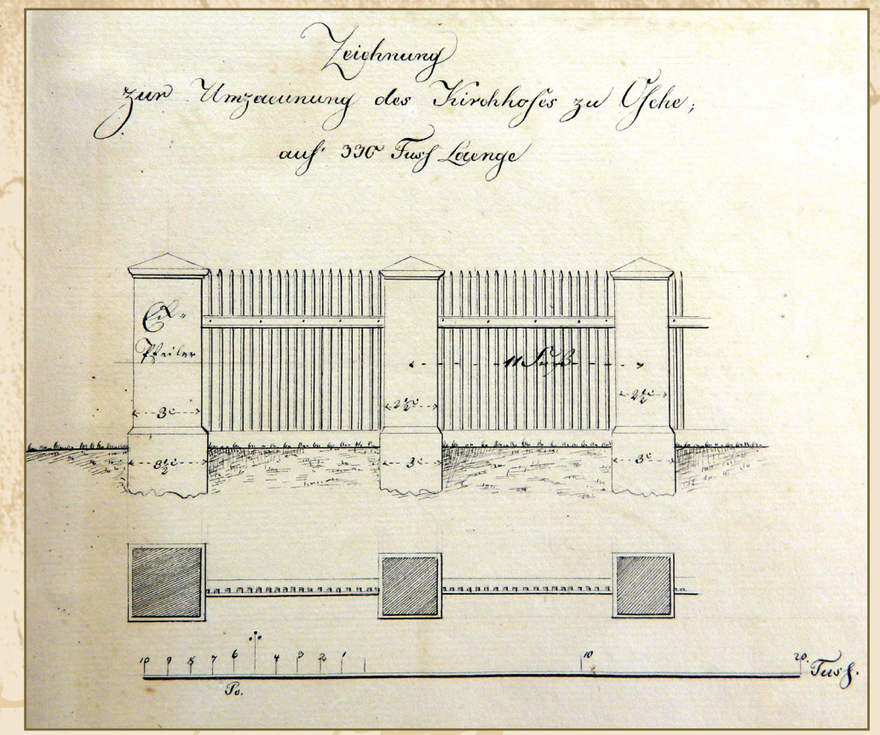

Projekt budowy obory dla świń wraz z remizą dla wozu dla probostwa katolickiego w Osiu, 1820 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4111

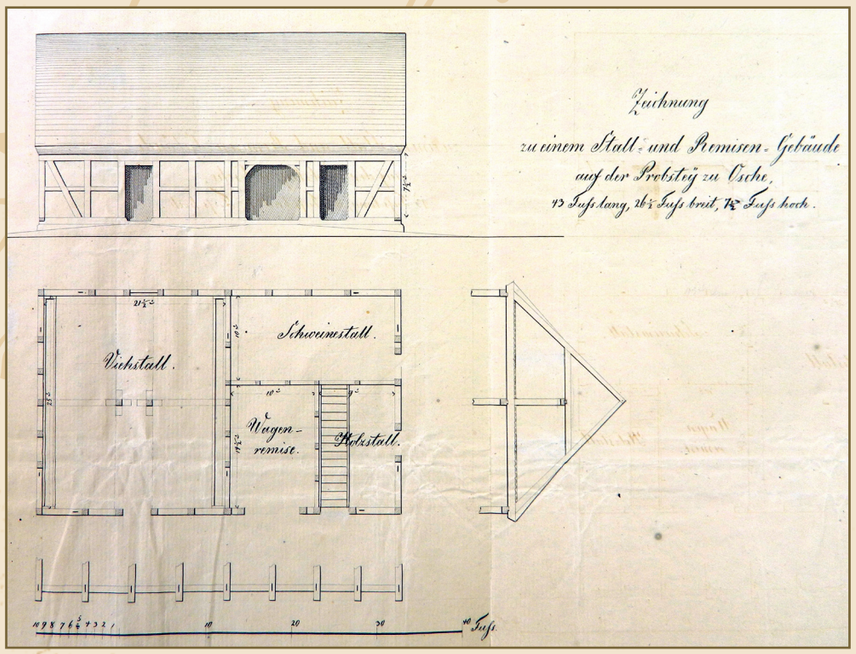

Rysunek na pobudowanie westybulu przy kościele katolickim w Osiu wykonany przez budowniczego Horowicza, 1822 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4115

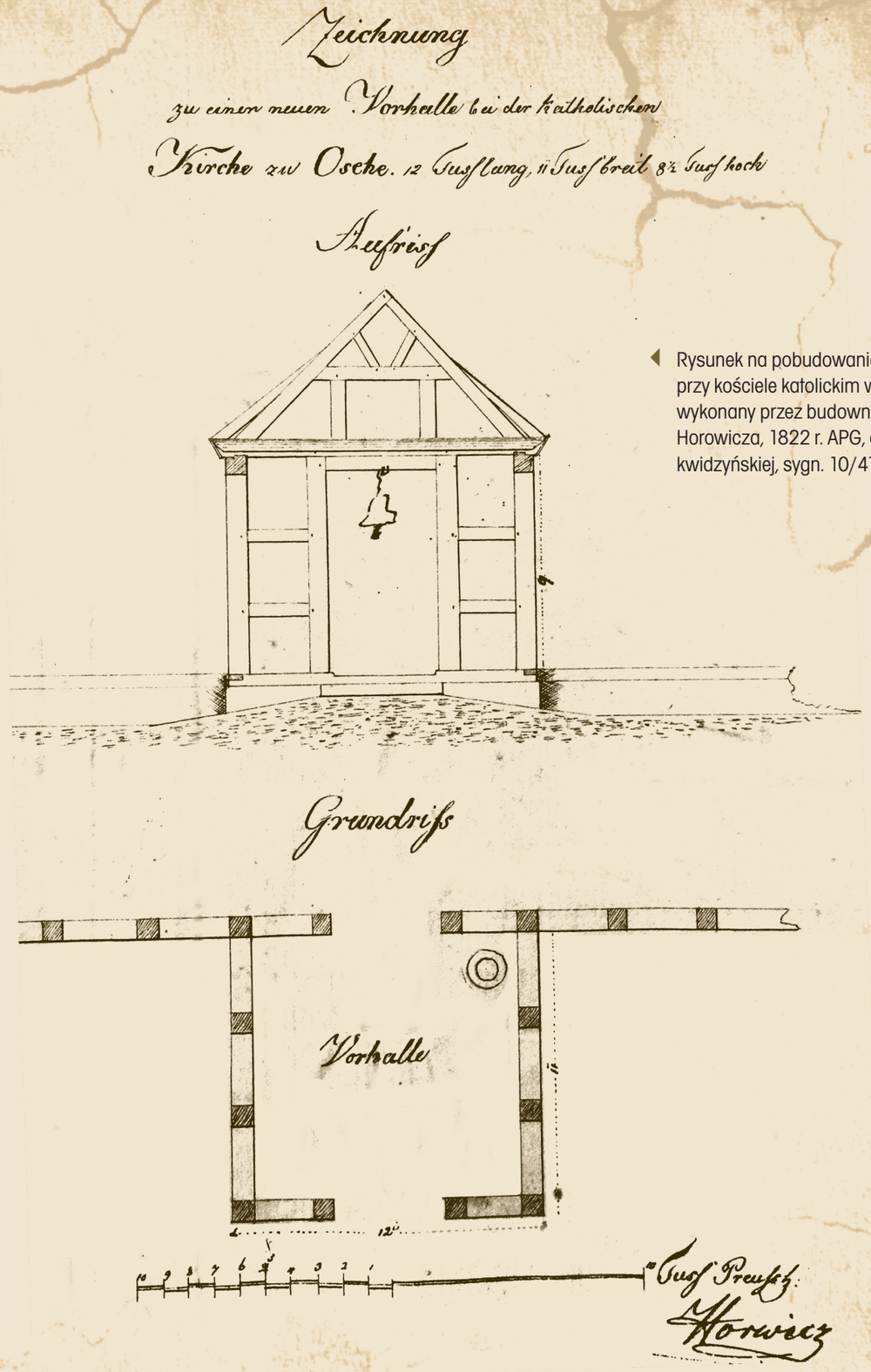

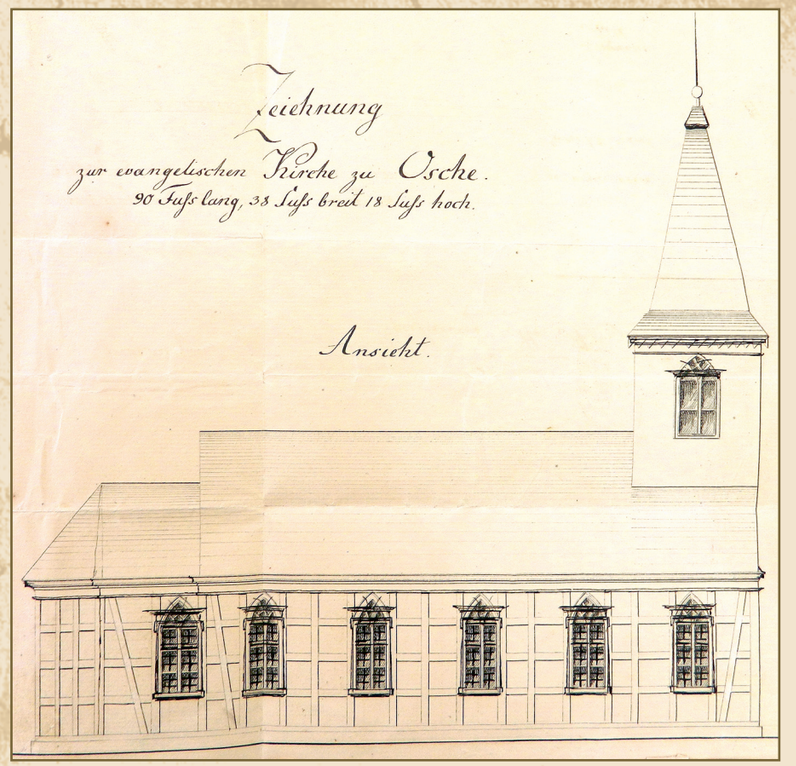

Rysunek na pobudowanie kościoła ewangelickiego w Osiu o długości ponad 28 metrów i szerokosci 12 metrów, 1831 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5145

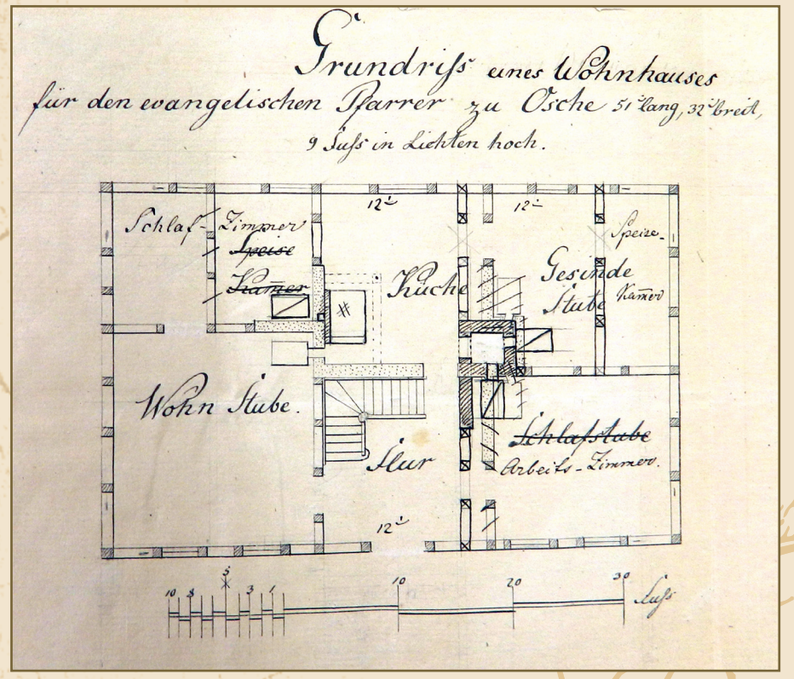

Rzut poziomy domu ewangelickiego pastora w Osiu z naniesionymi poprawkami, 1831 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5145

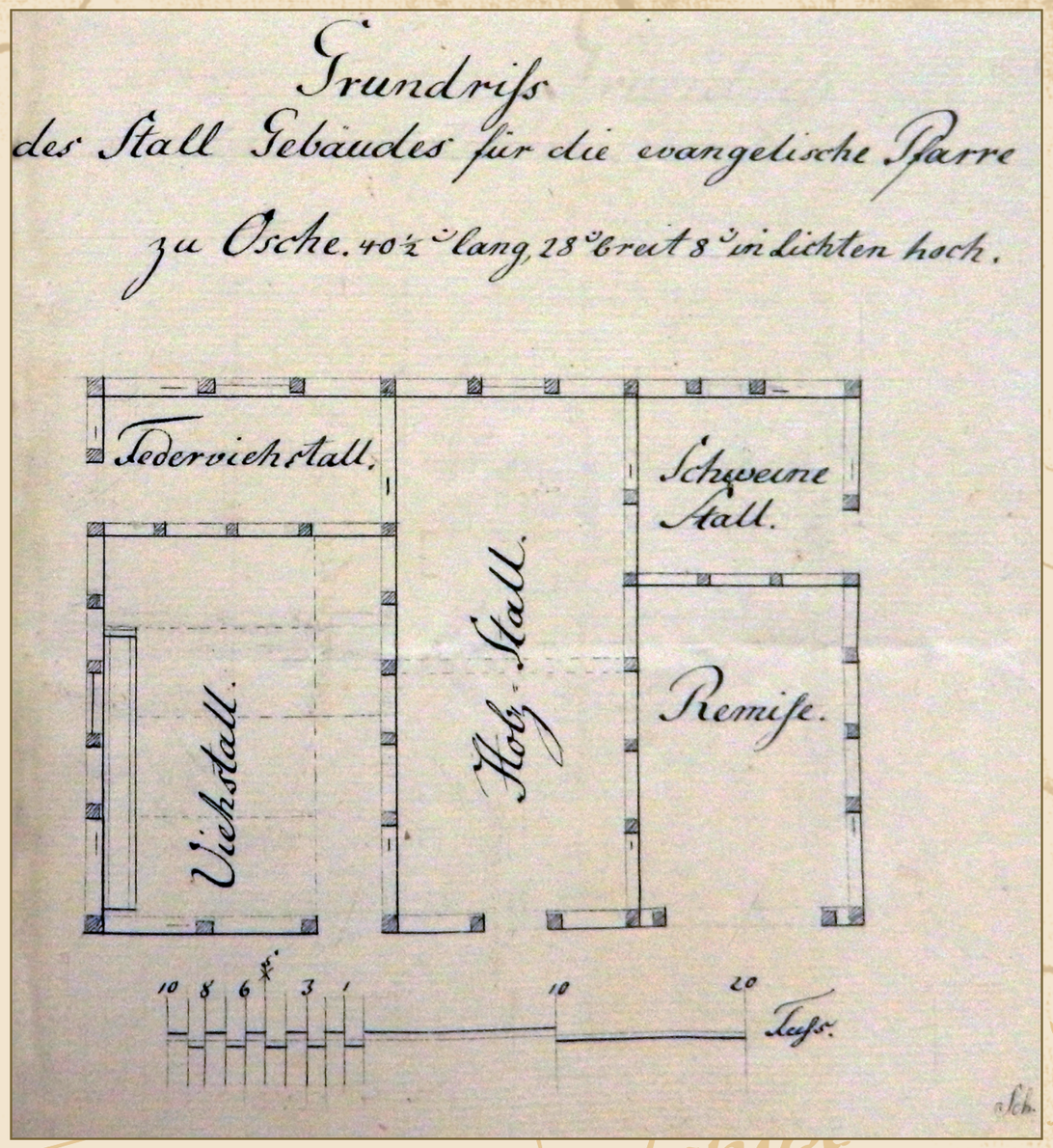

Rzut poziomy budowy stajni wraz z remizą na wóz dla parafii ewangelickiej w Osiu, 1831 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5145

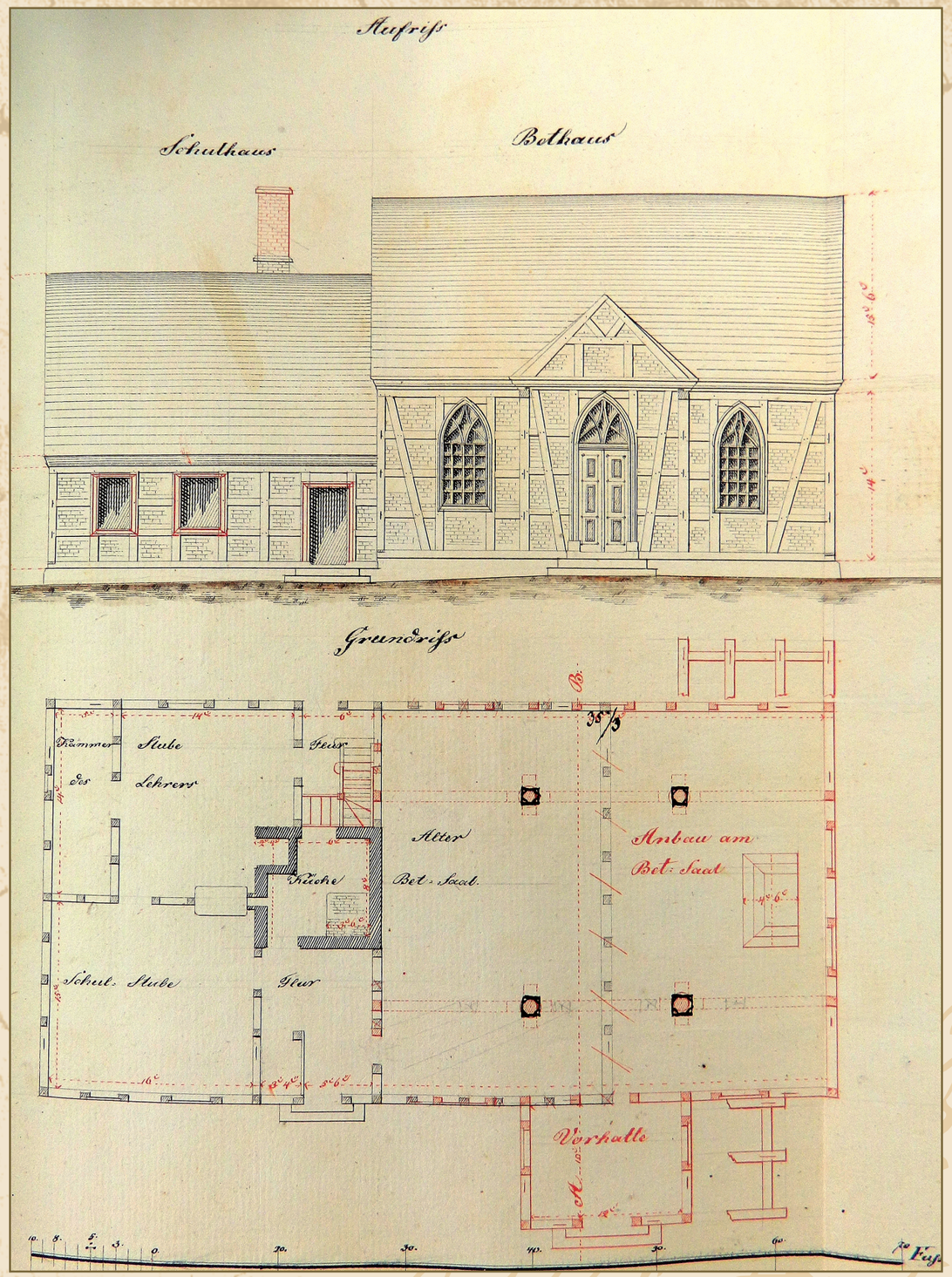

Projekt powiększenia sali modlitewnej przy szkole ewangelickiej w Osiu wykonany przez budowniczego Horowicza z poprawkami Schmida, ok. 1831 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5145

Dalszy ciąg projektu przedstawionego na s. 74. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5145

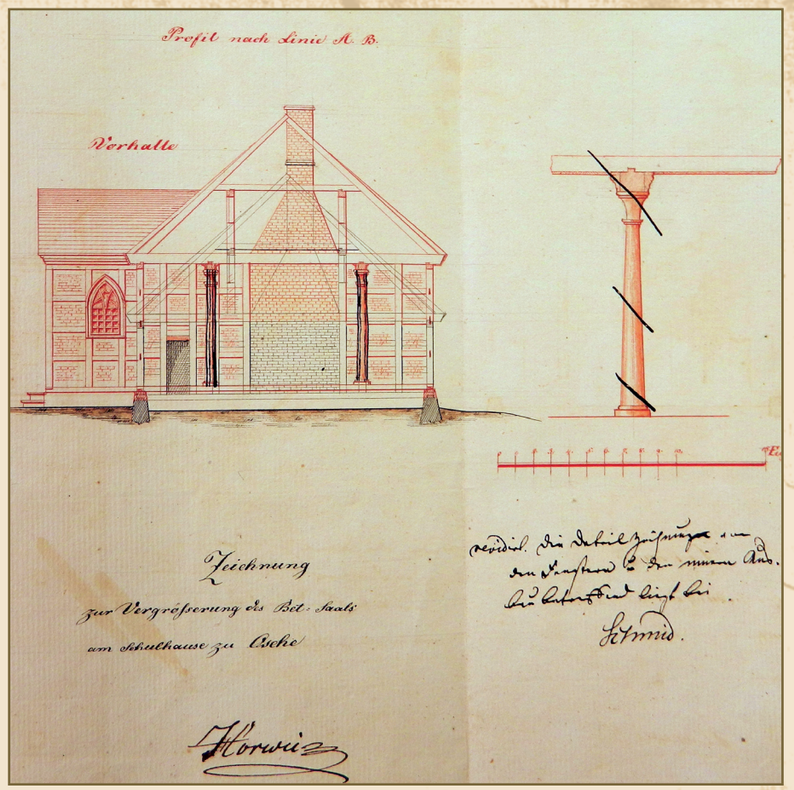

Projekt witraży oraz ozdobnych sklepień w kościele ewangelickim w Osiu, ok. 1833 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5145

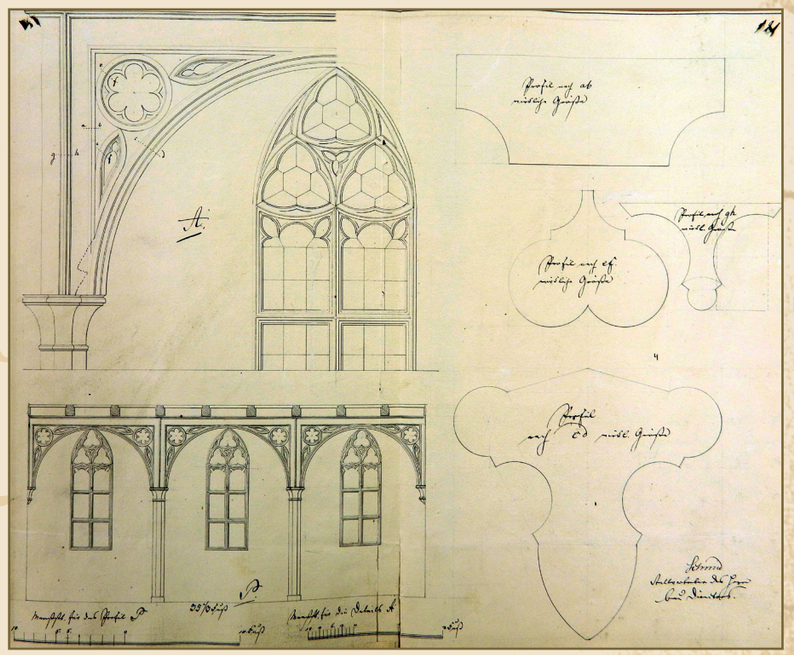

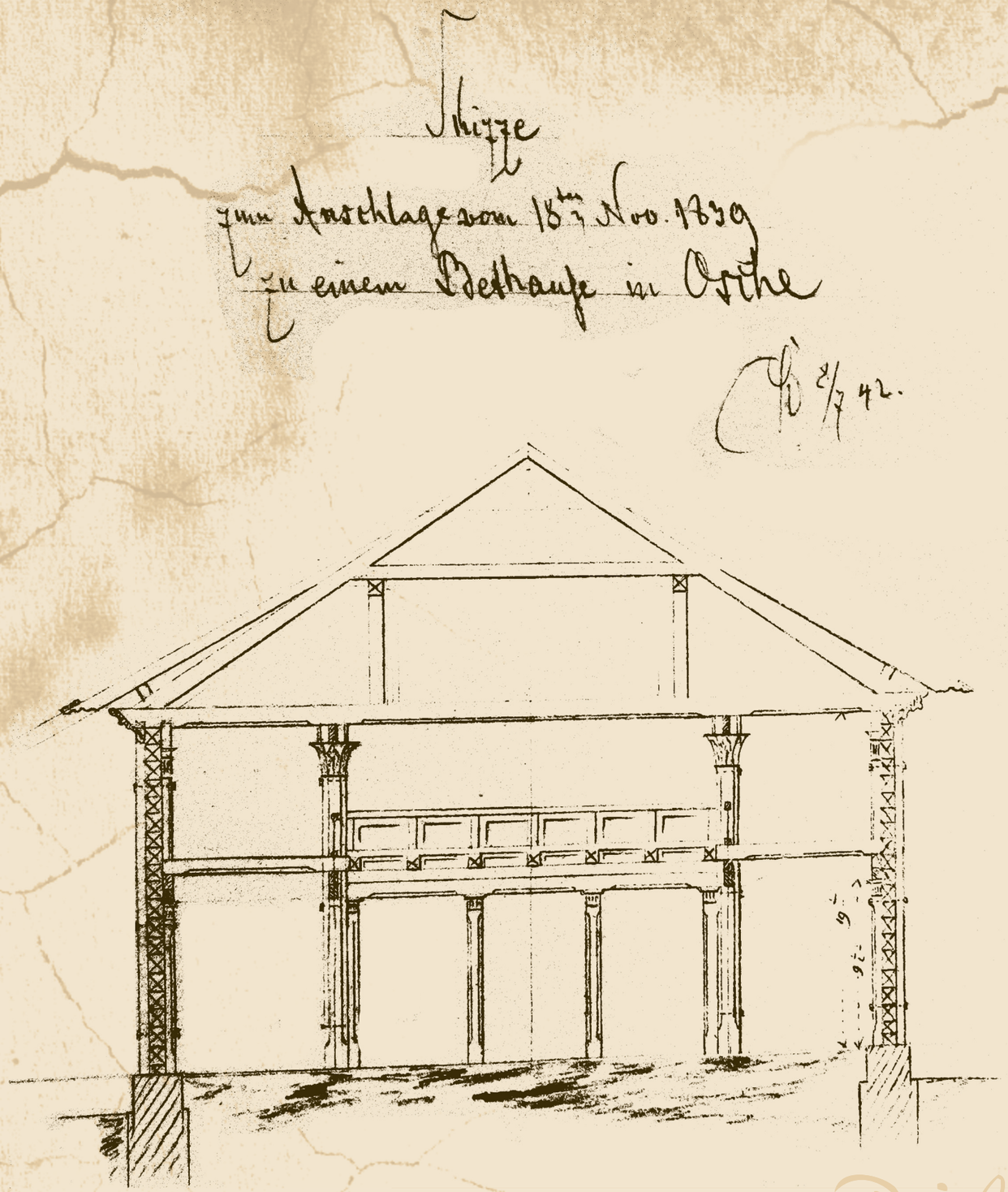

▲ Szkic rysunkowy profilu poprzecznego sali modlitewnej parafii ewangelickiej w Osiu, 1839 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5146

Plan przebudowy szkoły ewangelickiej w Osiu, ok. 1839 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/6241

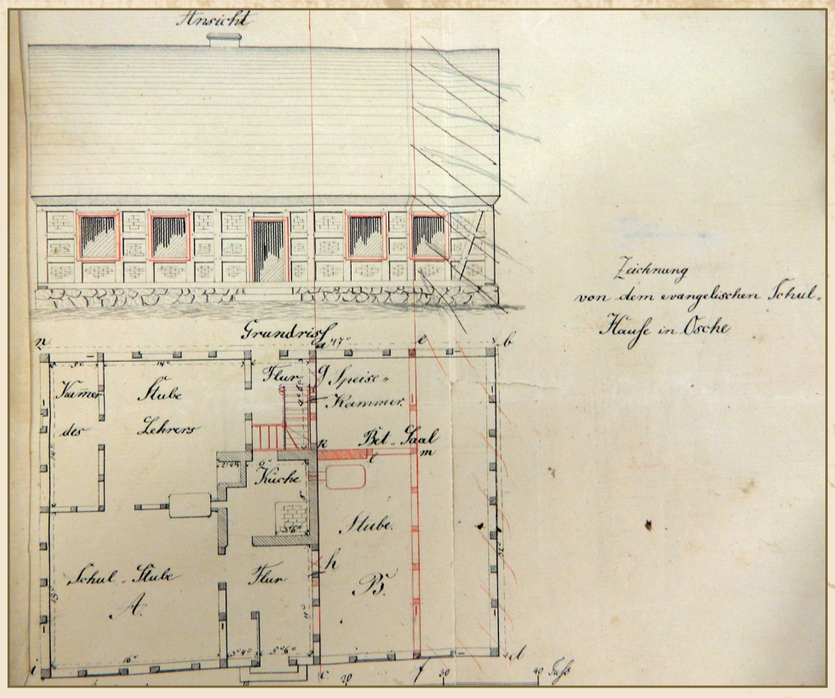

Widok z przodu oraz z boku sali modlitewnej parafii ewangelickiej w Osiu, 1839 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5146

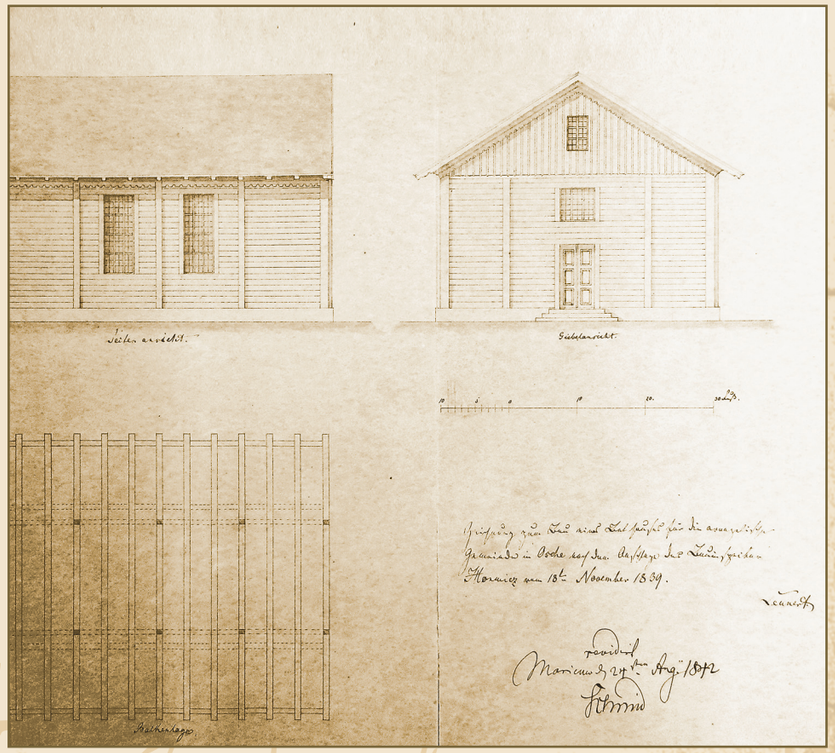

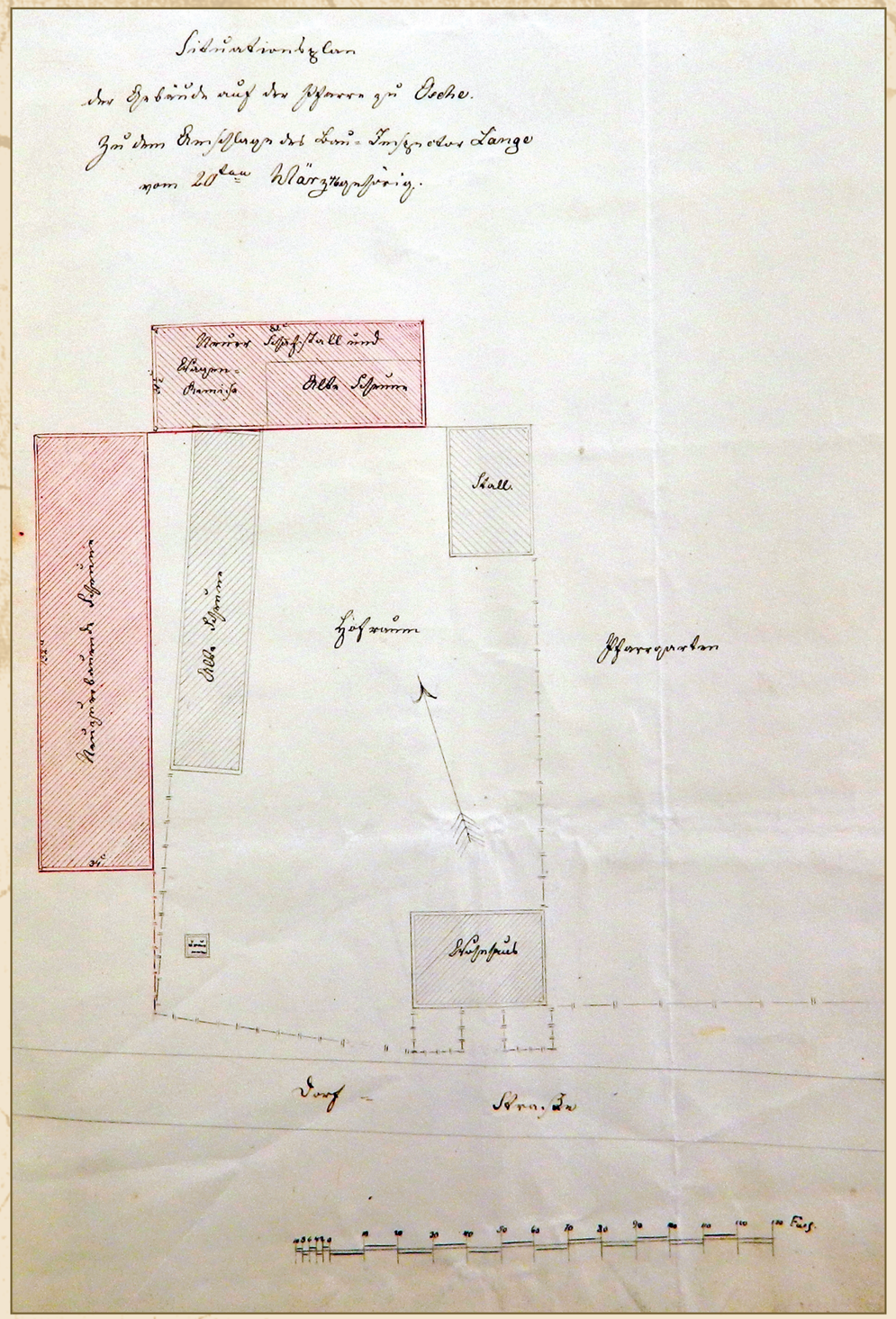

Plan sytuacyjny probostwa katolickiego w Osiu, ok. 1846 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4113

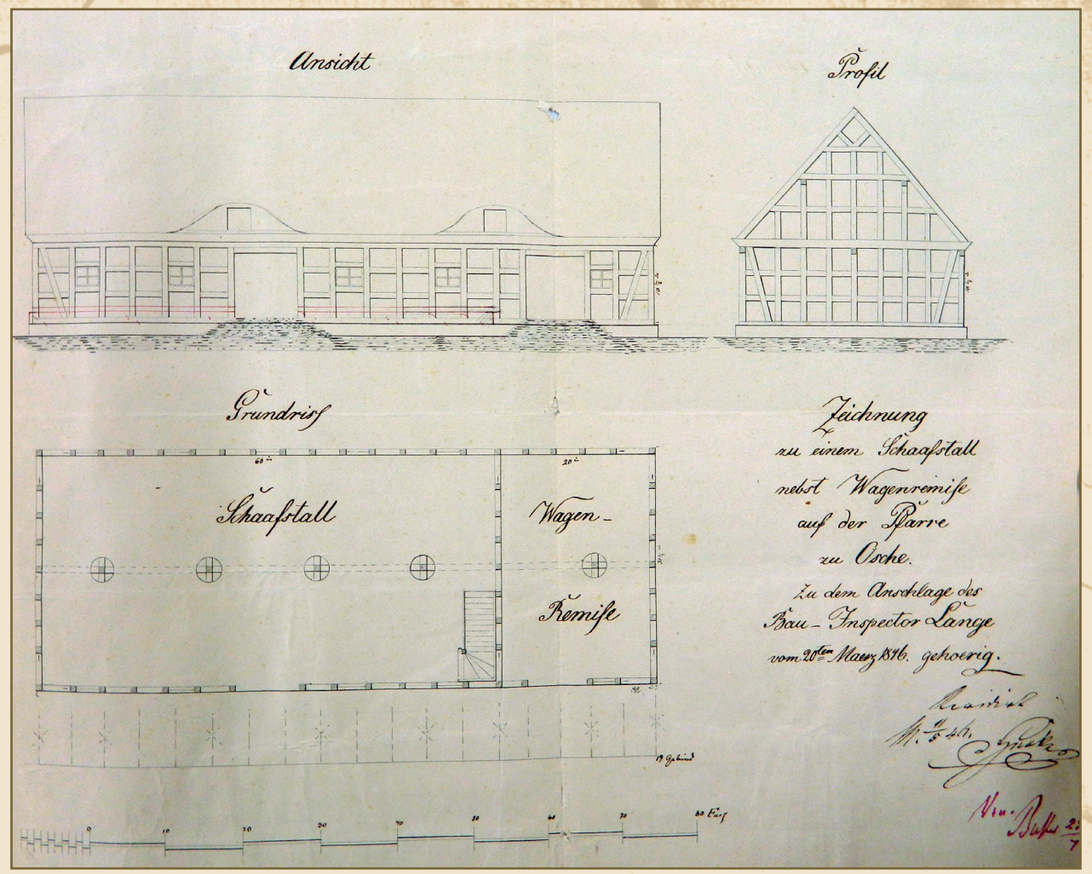

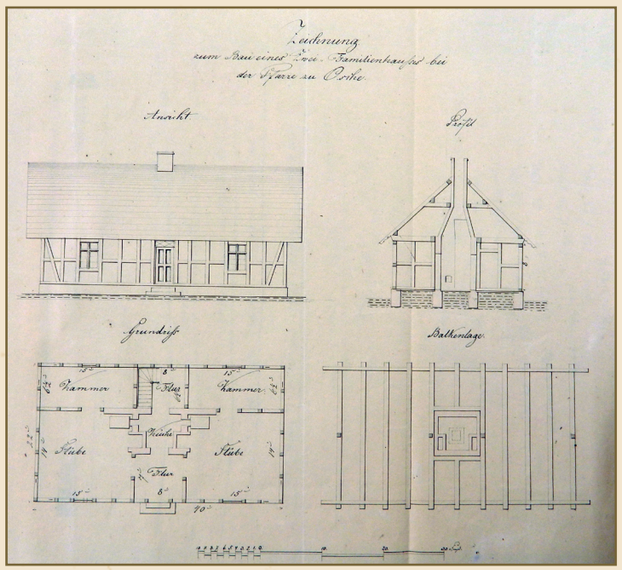

Plan budowy owczarni wraz z remizą dla wozu dla probostwa katolickiego w Osiu. Plan wykonany przez inspektora budowlanego o nazwisku Lange, 1846 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4113

Plan budowy domu dla dwóch rodzin przy probostwie katolickim w Osiu, 1848 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4113

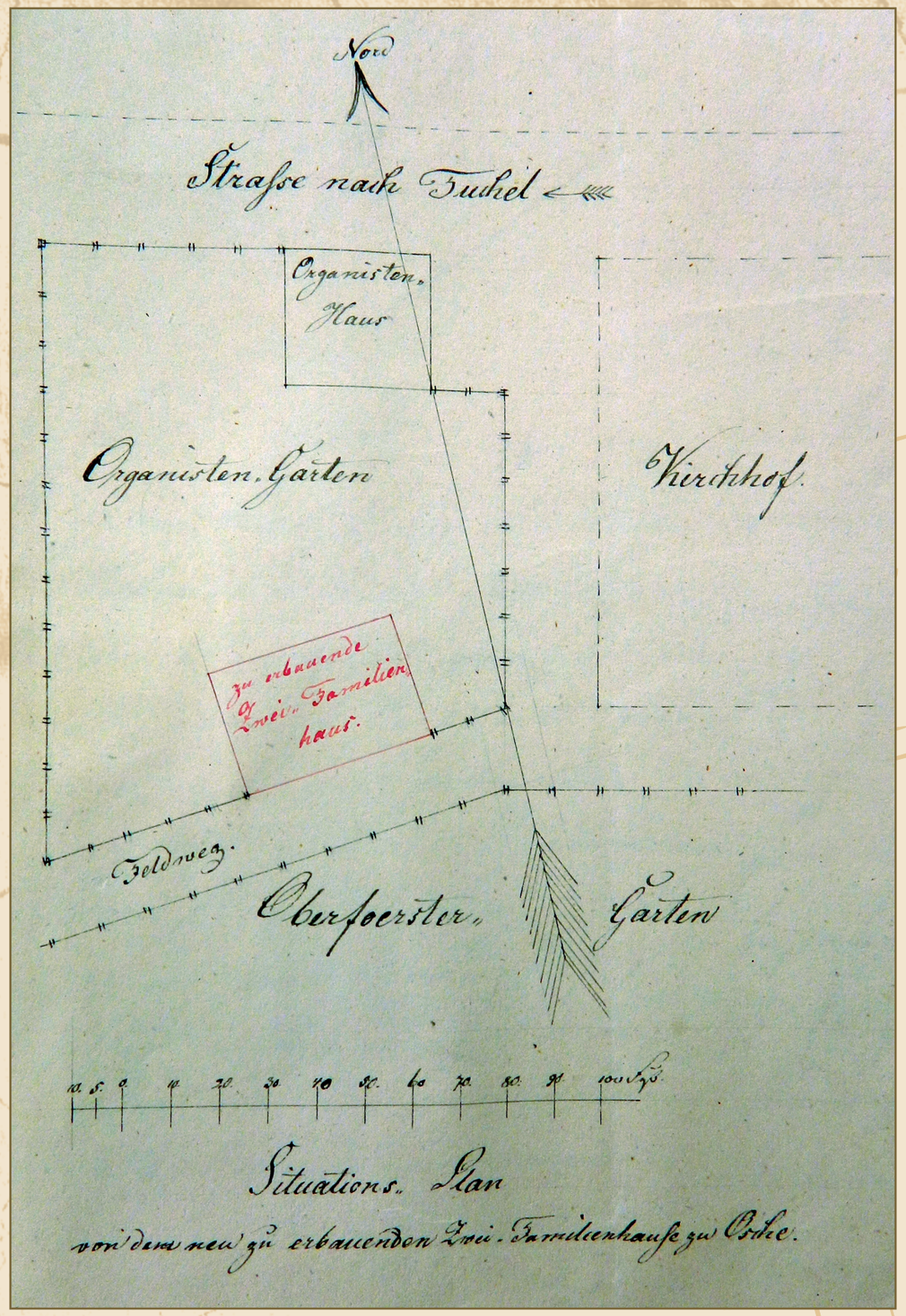

▲ Plan sytuacyjny budowy domu dla dwóch rodzin dla probostwa katolickiego w Osiu. Dom wybudowano na terenie ogrodu organisty przy polnej drodze (*Feldweg*), 1848 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4113

Projekt budowy szopy przy katolickiej ▶ szkole w Osiu, 1848 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4113

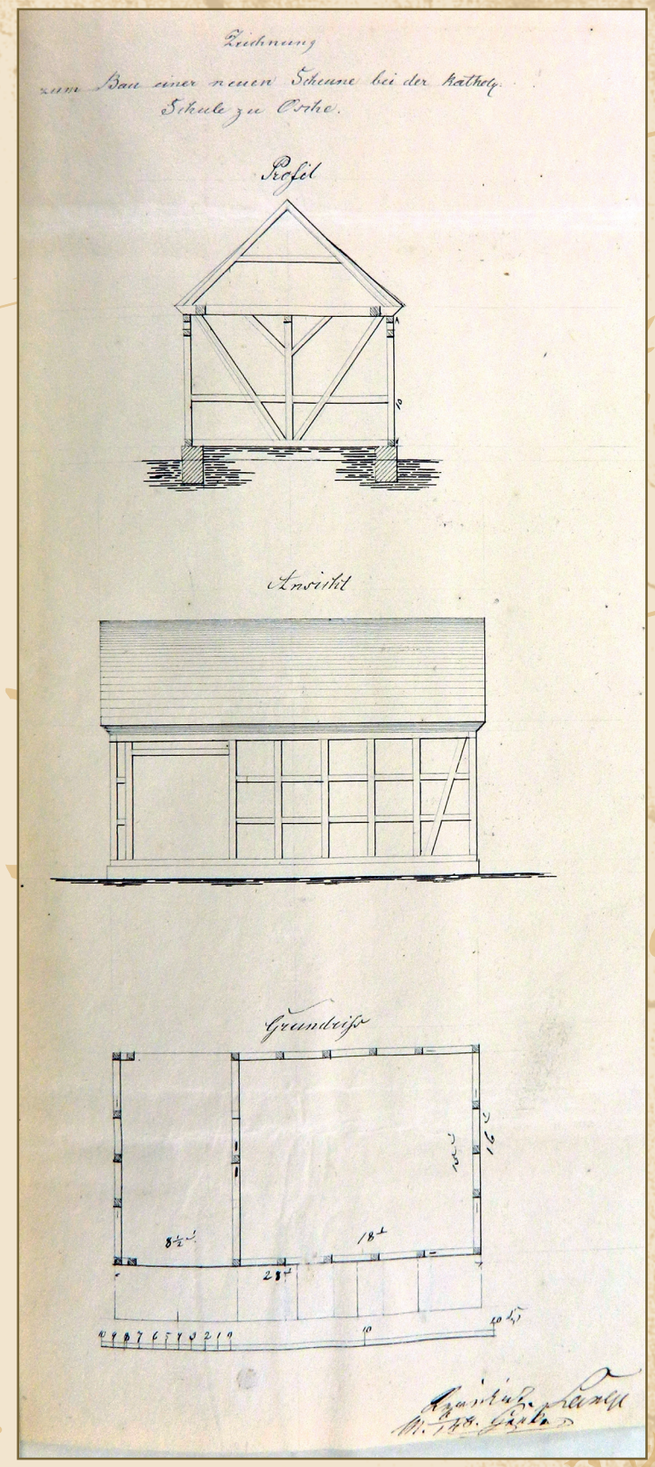

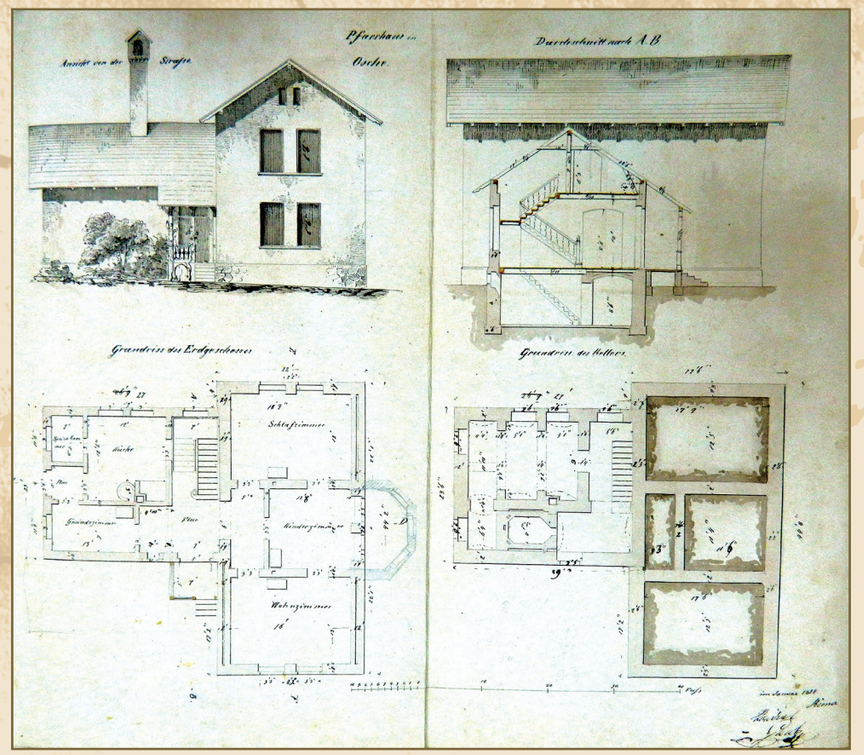

▲ Projekt budowlany domu pastora ewangelickiego w Osiu, 1854 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/51

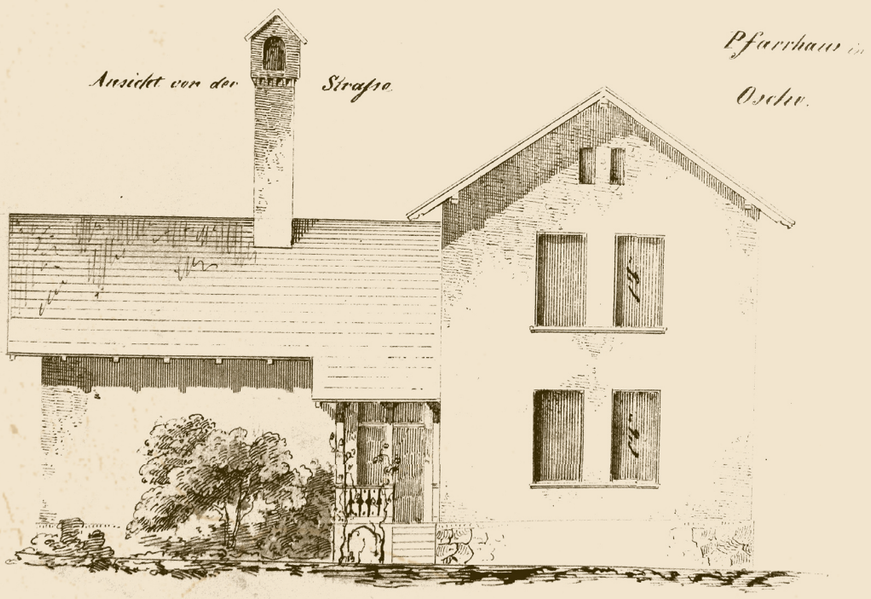

▲ Powiększony szkic rysunkowy domu pastora w Osiu, 1854 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/51

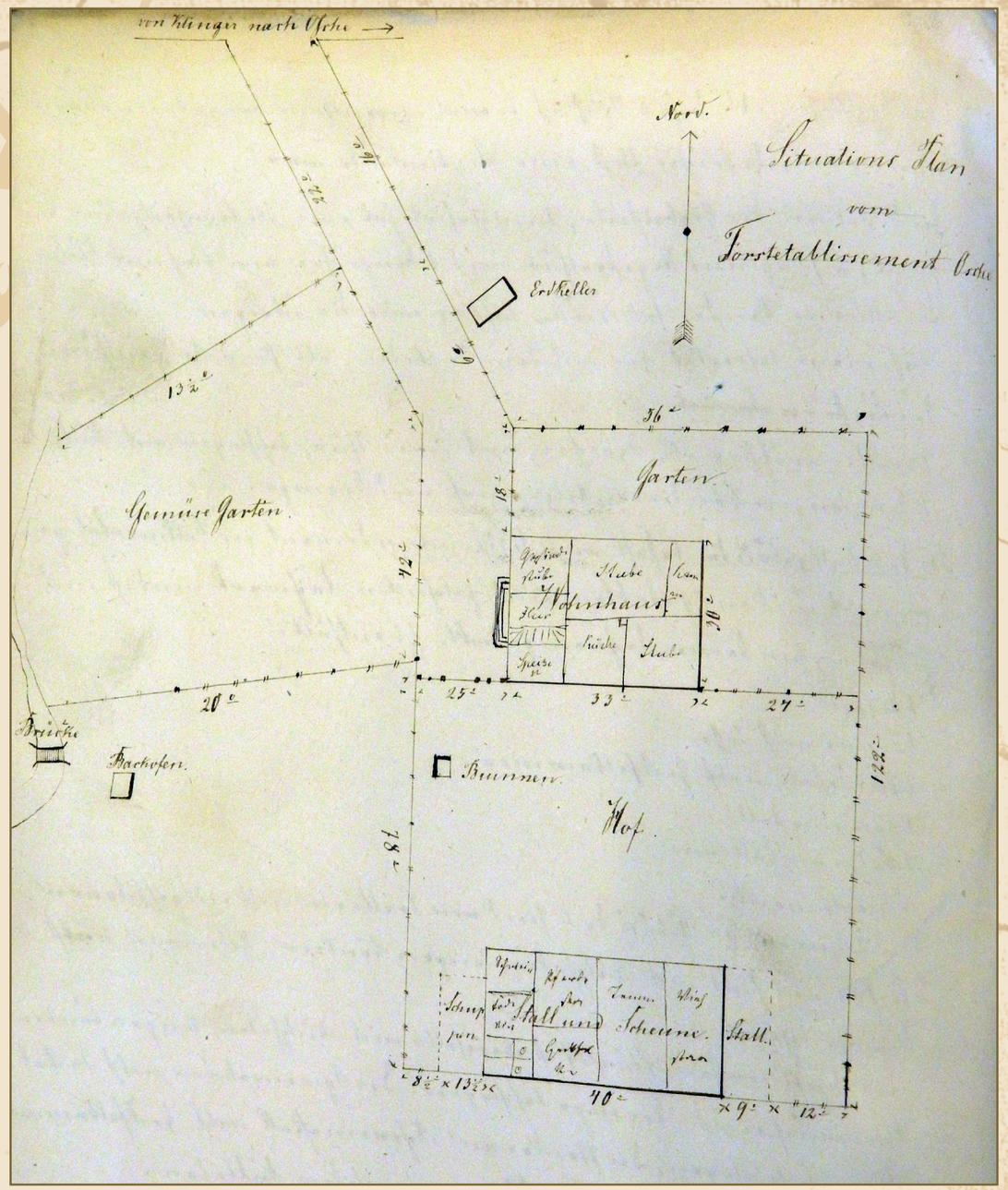

▲ Plan sytuacyjny leśniczówki przy drodze z Tlenia do Osia, ok. 1856 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/208

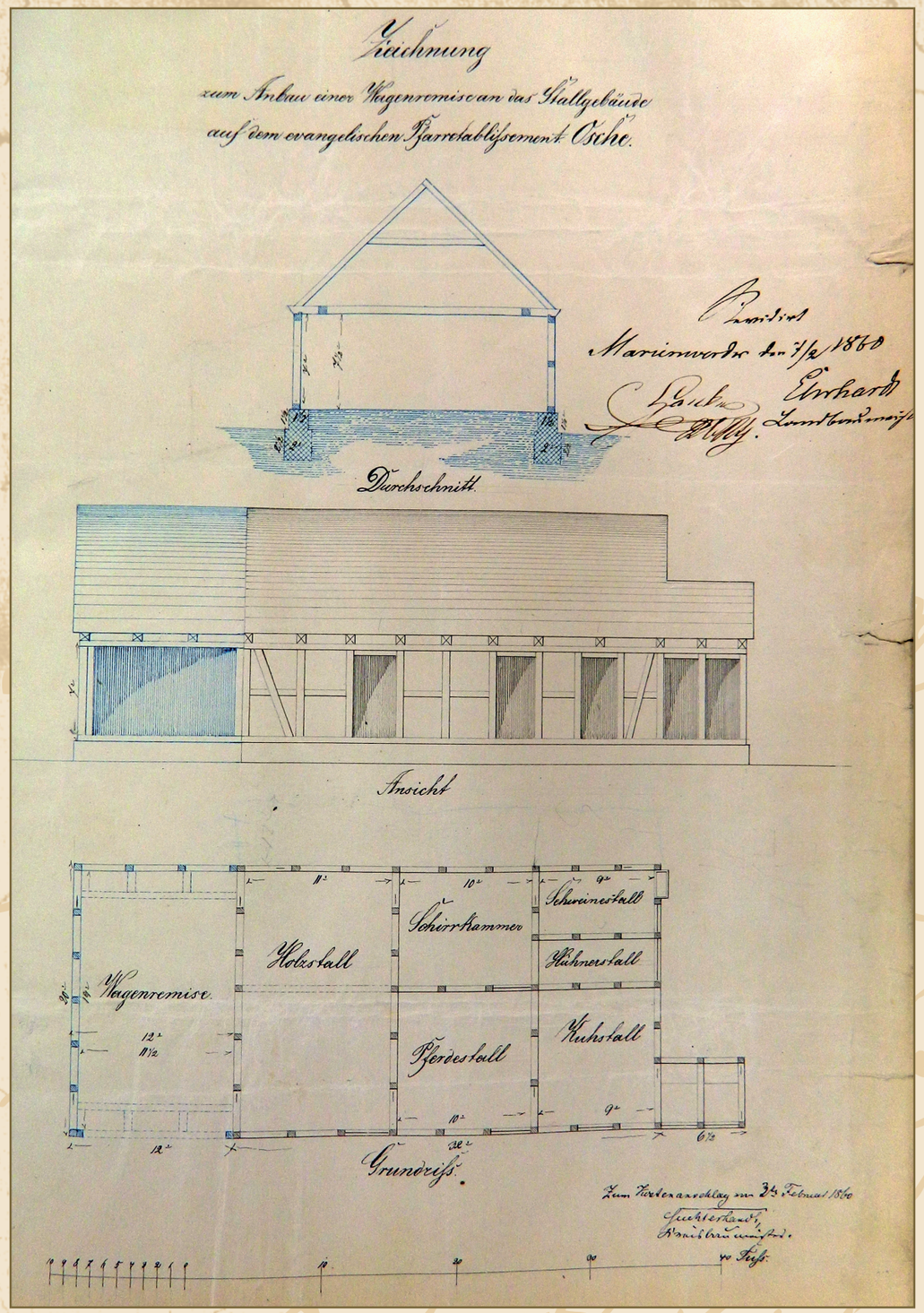

Plan dobudowania remizy dla wozu przy stajni dla koni projektu budowniczego Erharda dla parafii ewangelickiej w Osiu, 1860 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5144

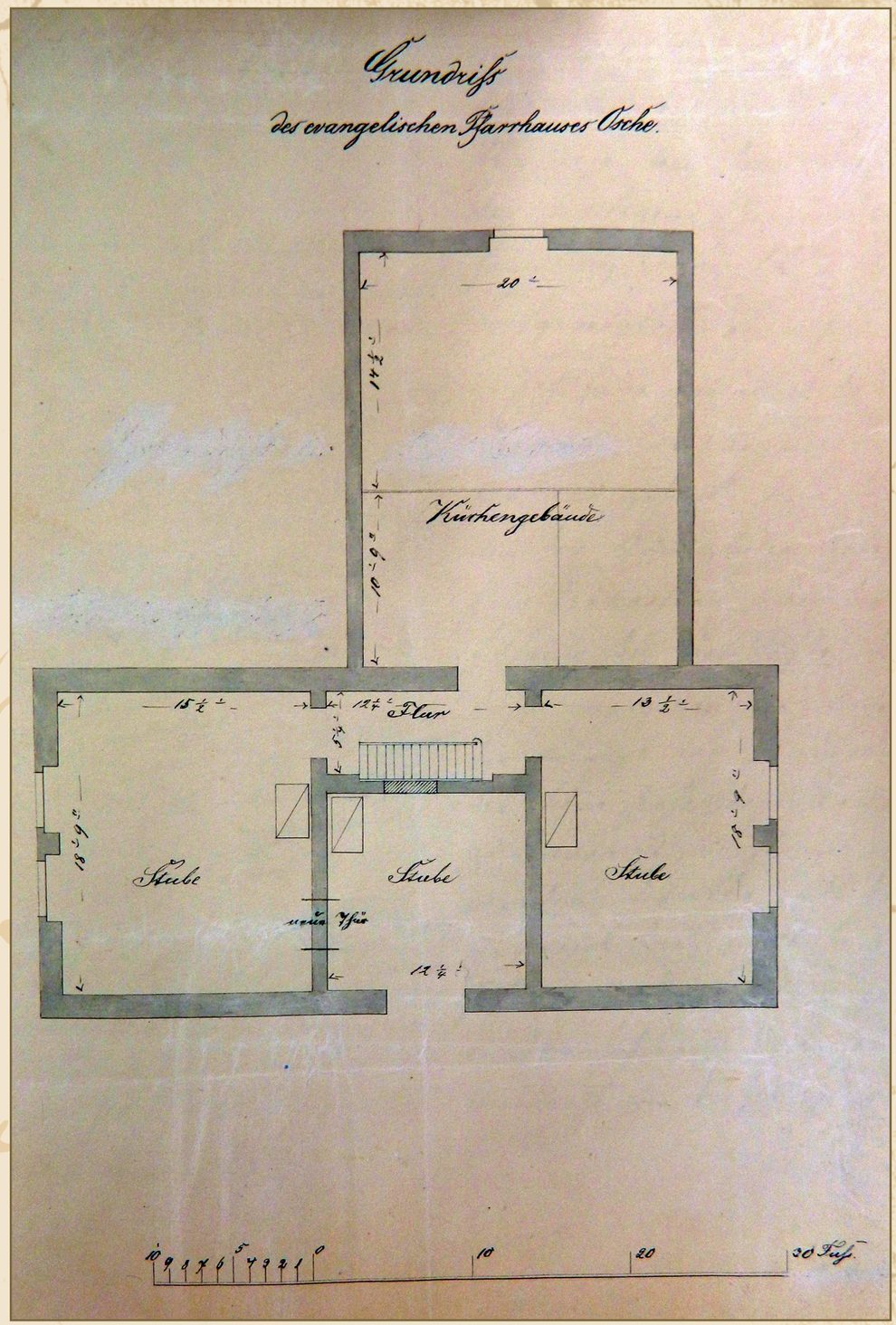

Rzut poziomy parteru domu pastora ewangelickiego w Osiu, ok. 1860 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5144

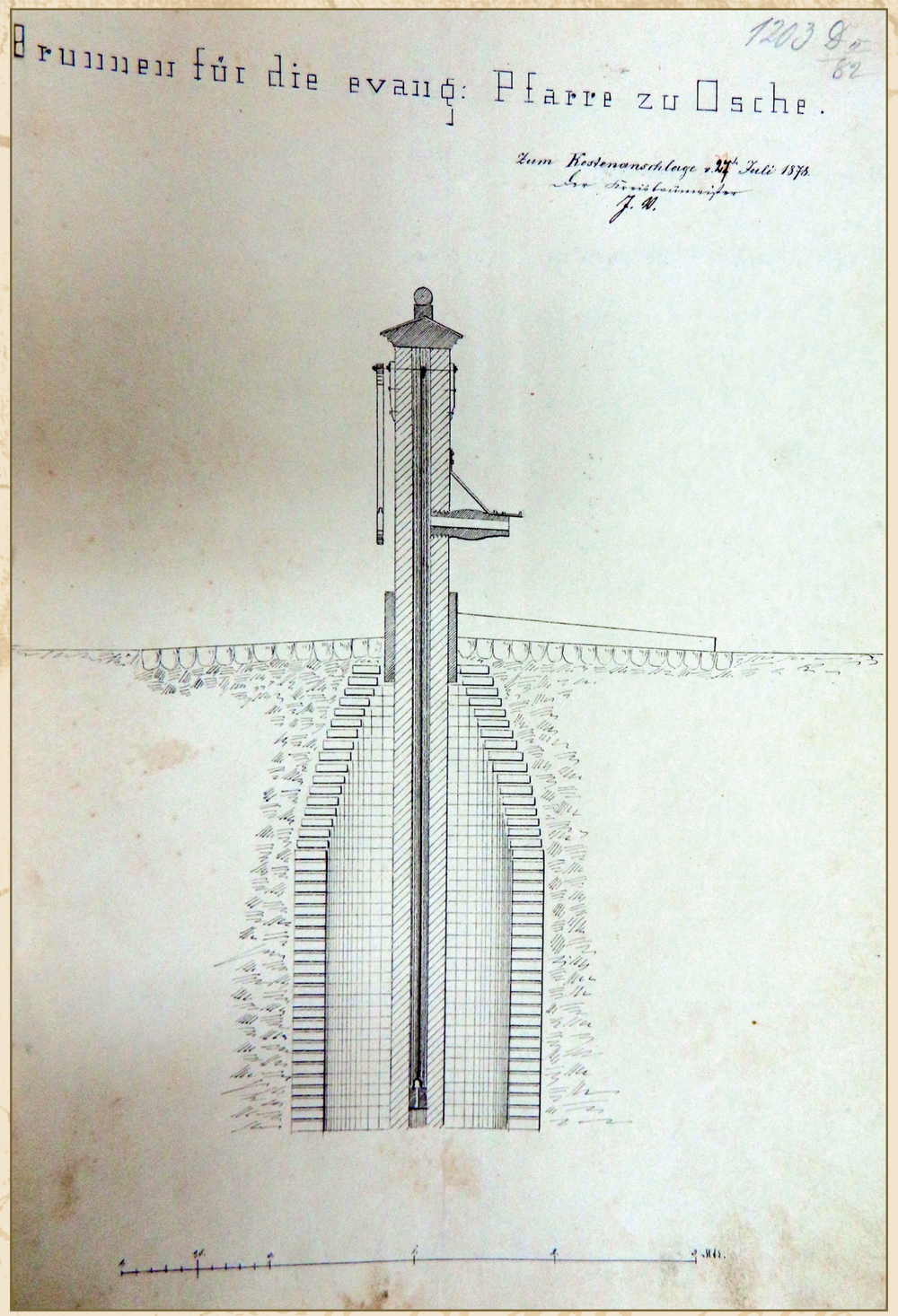

Projekt budowy studni dla parafii ewangelickiej w Osiu, 1878 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/1405. Bardzo podobną studnię wybudowano na terenie parafii katolickiej w 1880 r.

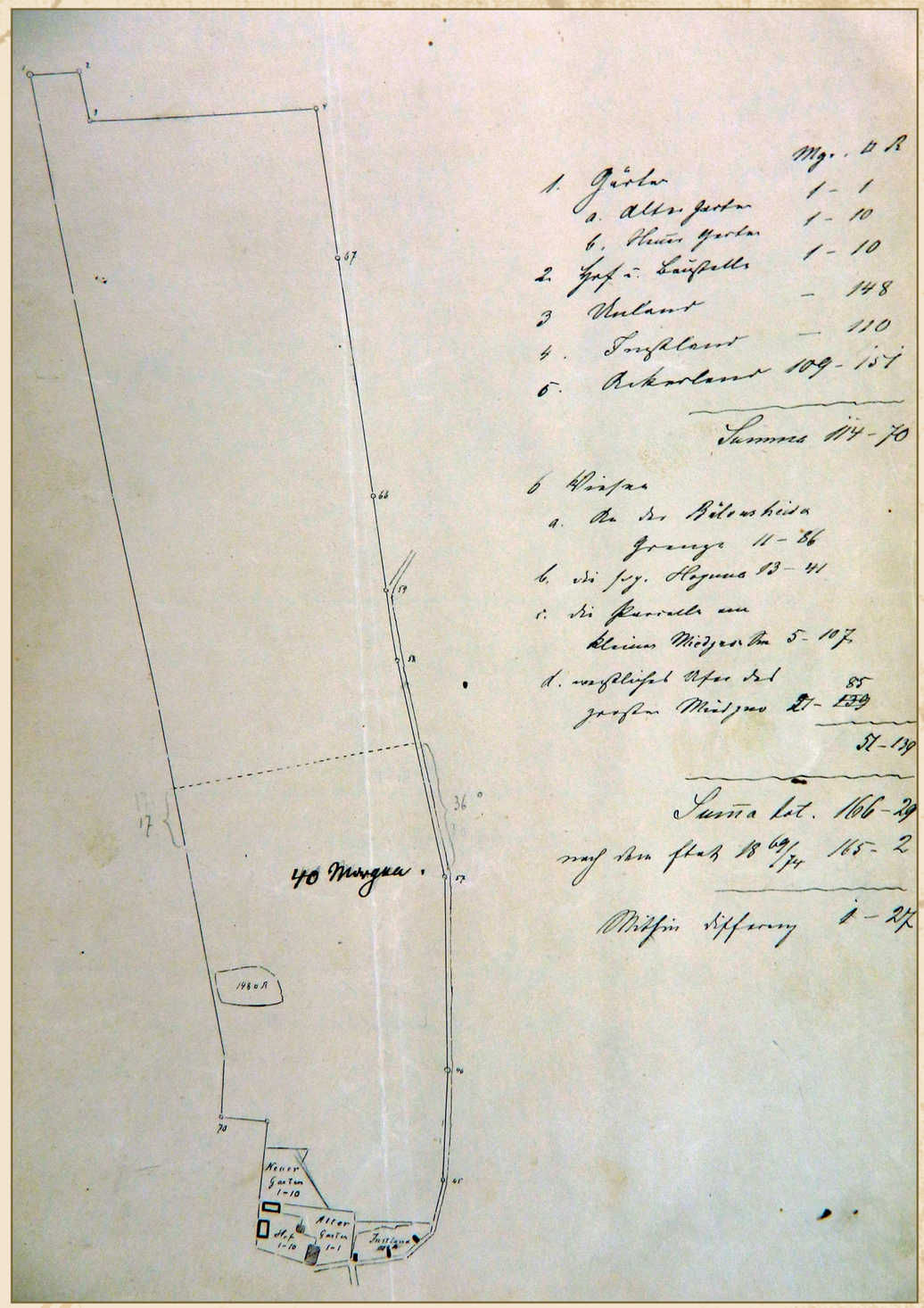

Plan parceli wraz z podanymi wymiarami gruntów w Wygodzie w nadleśnictwie Osie (*Oberforsterei Osche*), 1872 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/10379

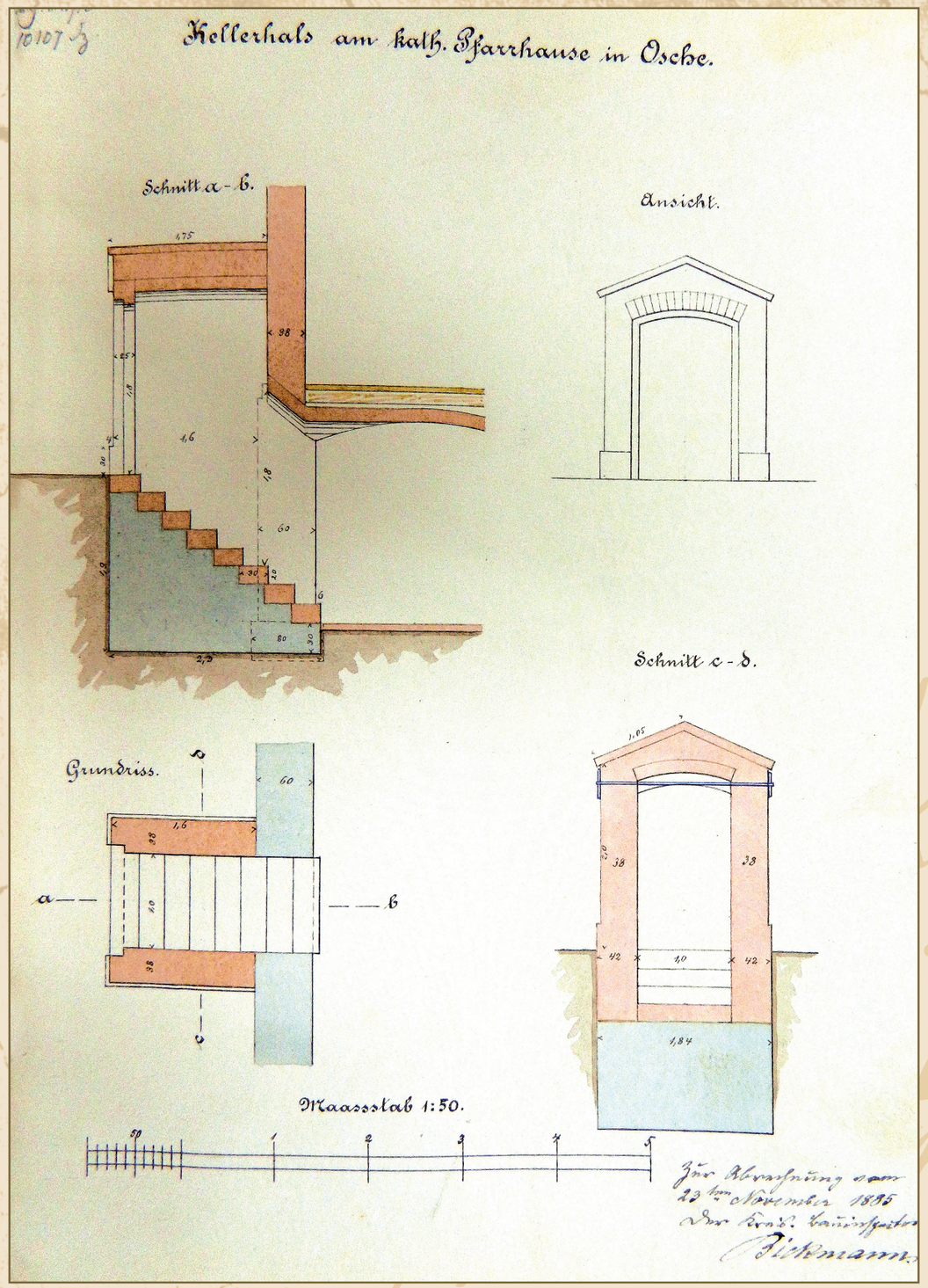

Projekt budowy wejścia do piwnicy plebanii katolickiej w Osiu, 1885 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/913

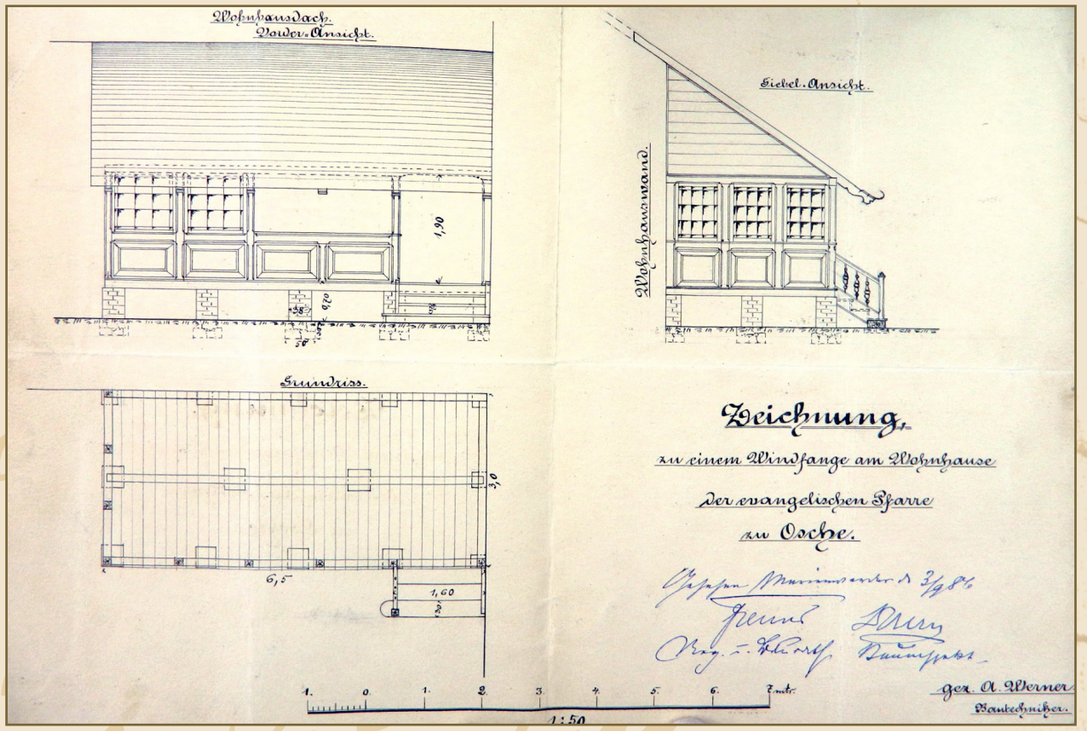

Projekt dobudowania przedsionku przy probostwie ewangelickim w Osiu wykonany przez budowniczego Wernera, 1886 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5143

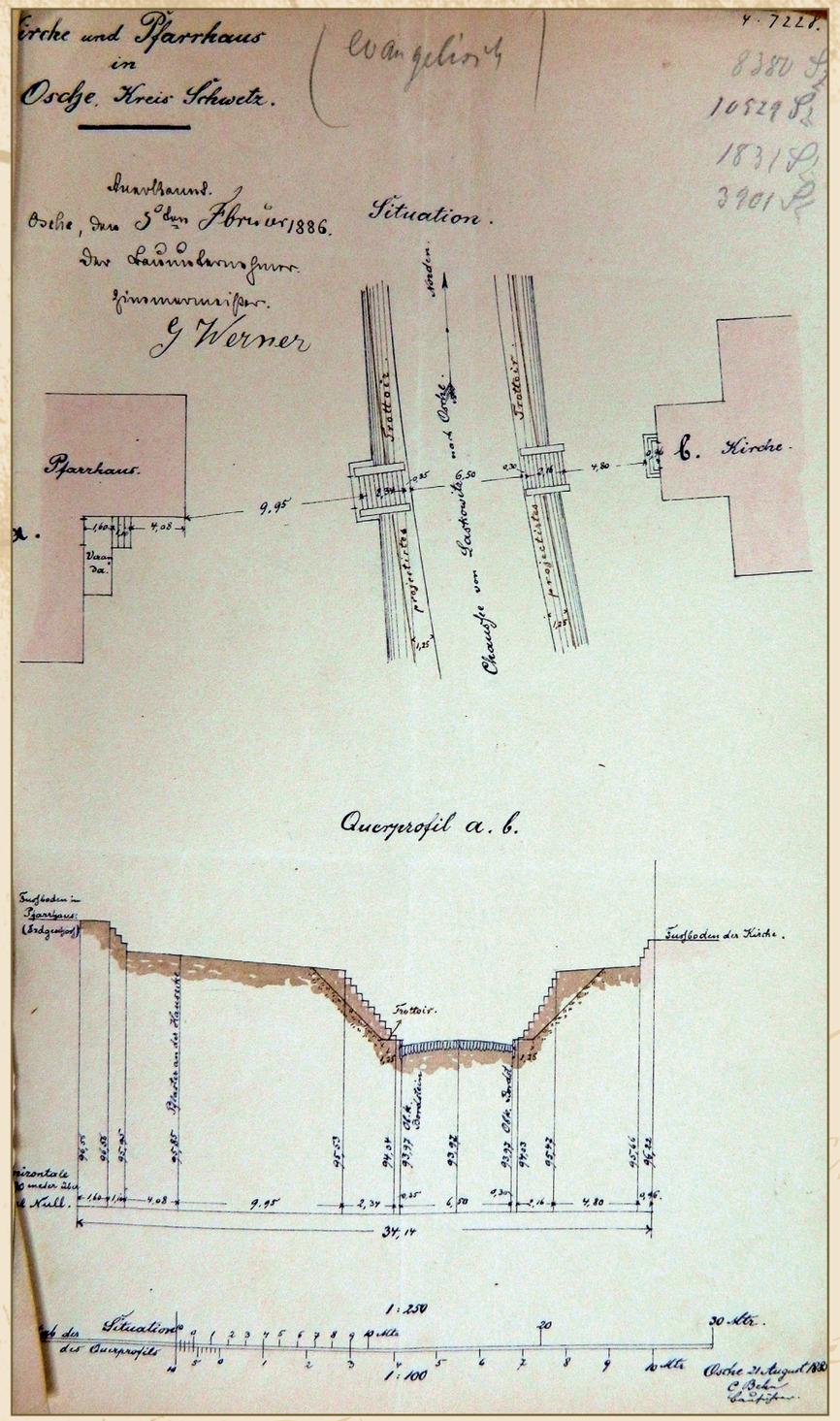

Projekt budowy schodów prowadzących przez drogę wiejską z domu pastora do kościoła ewangelickiego, 1886 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/1405

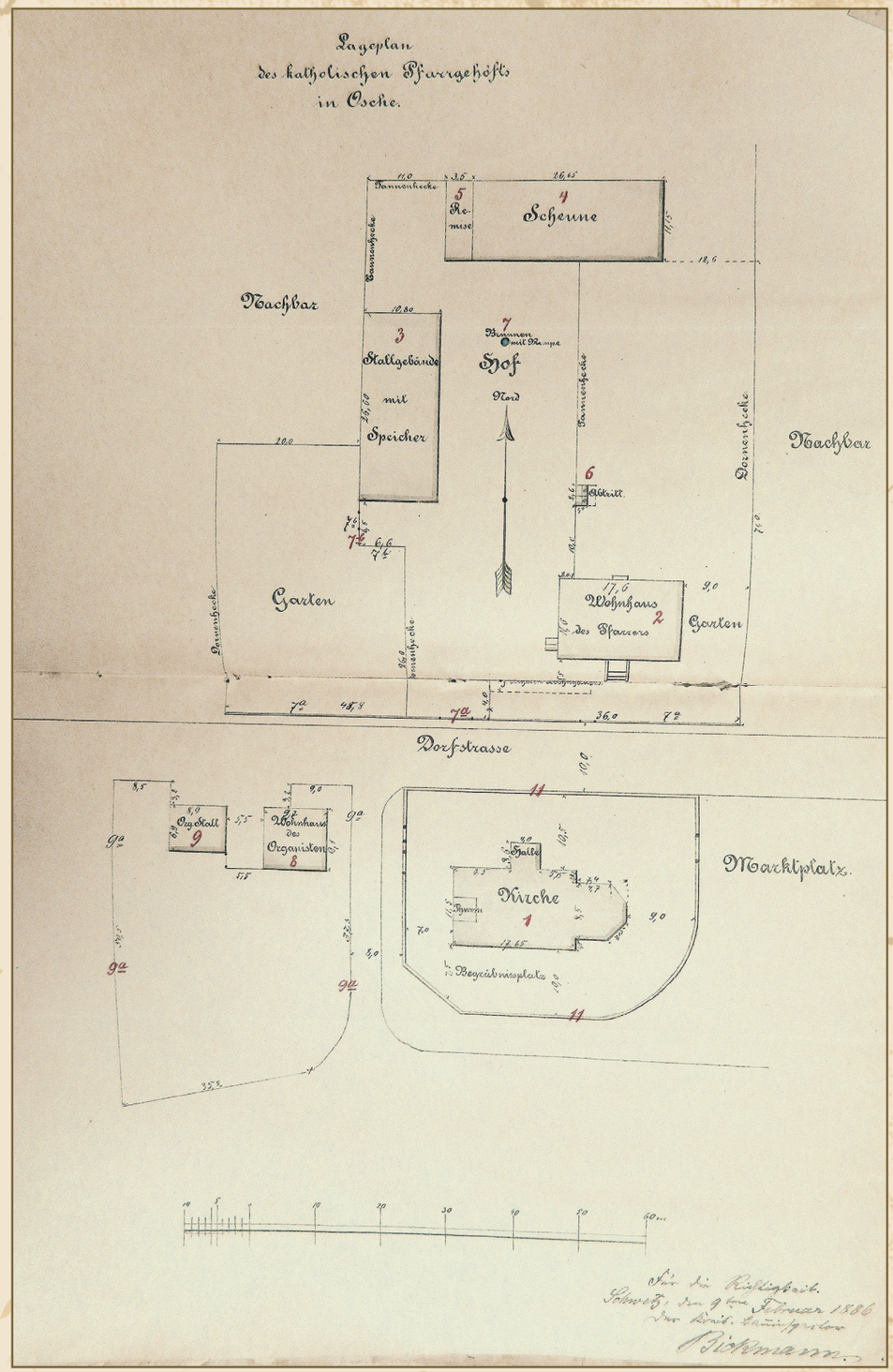

Plan sytuacyjny posiadłości kościoła katolickiego w Osiu, 1886 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/915

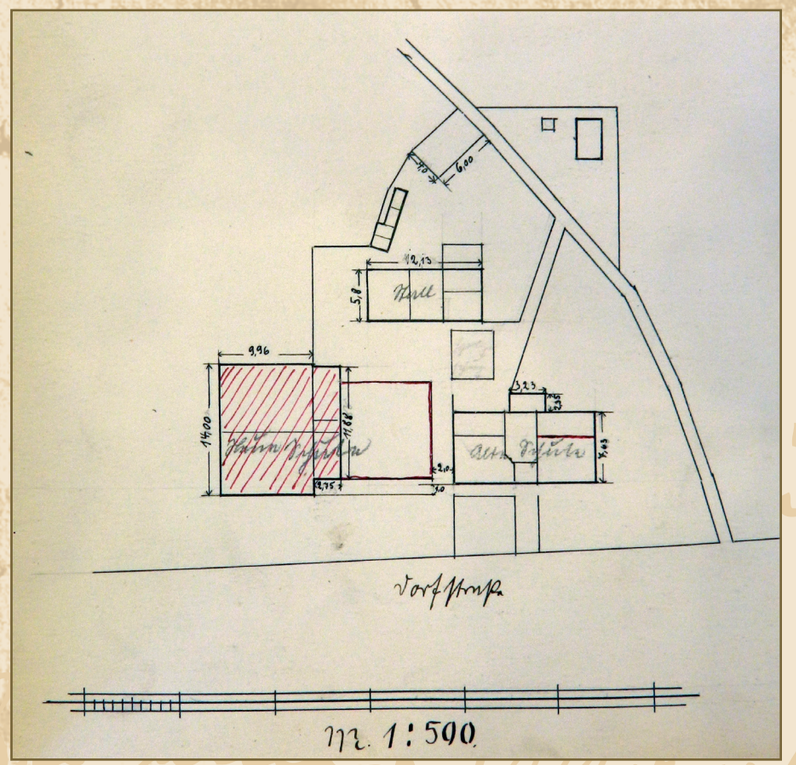

Plan sytuacyjny budowy nowej szkoły w Wierzchach, ok. 1900 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/136

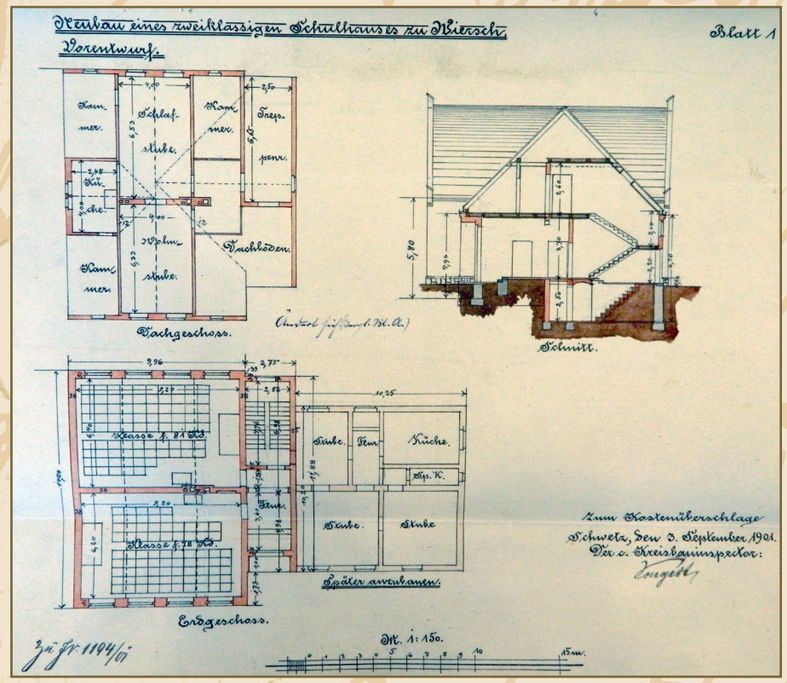

Rzuty poziome oraz profil poprzeczny budowy nowej szkoły w Wierzchach, 1901 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/136

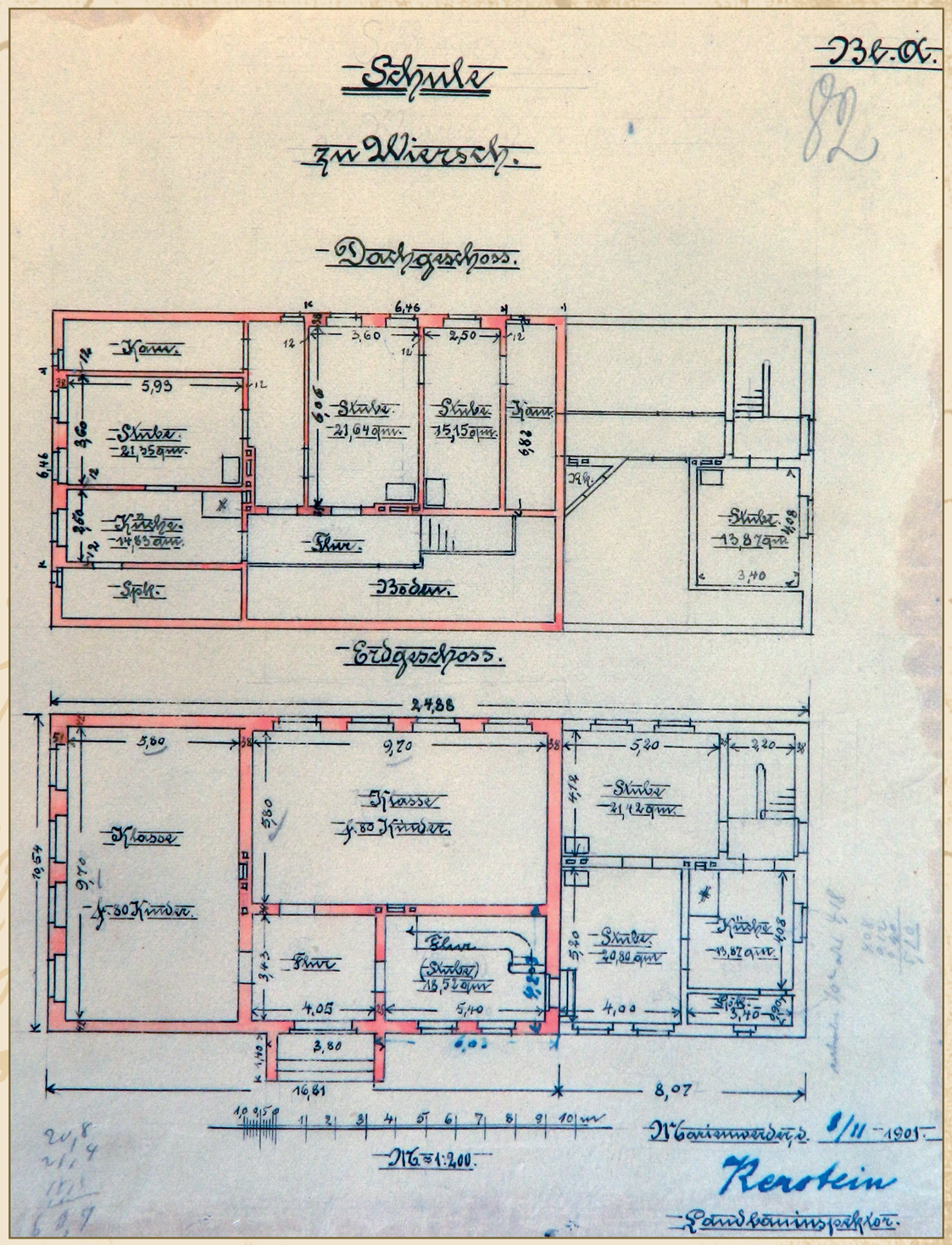

Rzuty poziome parteru oraz piętra szkoły w Wierzchach, 1901 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/136

Projekt wstępny budowy stajni w Orlim Dworze *(Adlerhorst)* w nadleśnictwie Osie, 1902 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/186

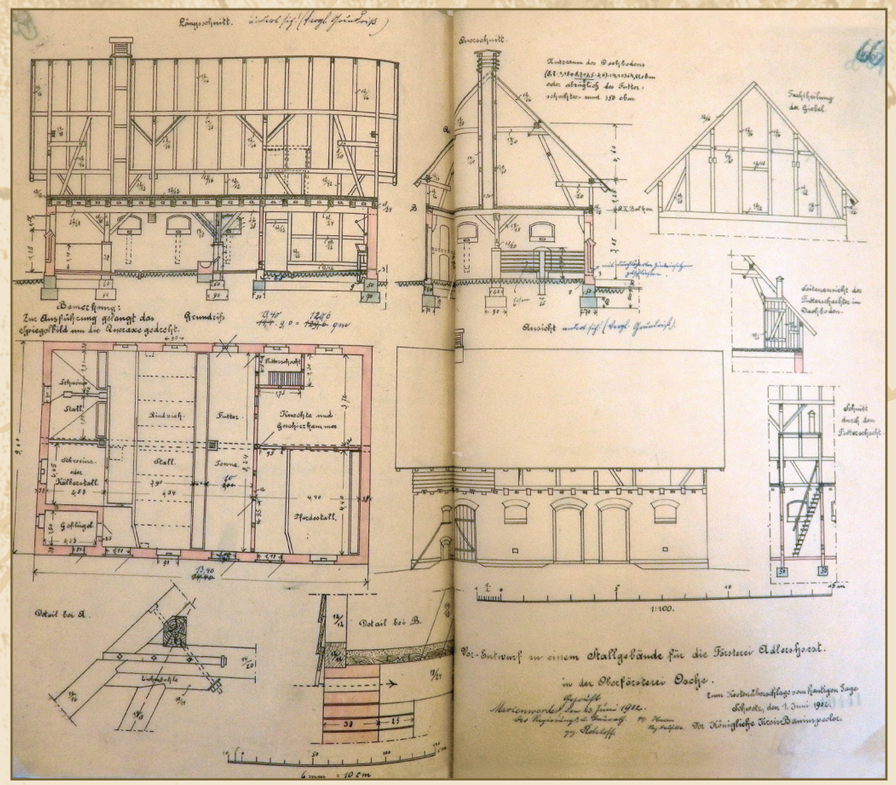

Plan sytuacyjny kościoła ewangelickiego wraz ze szkołą, folwarkiem oraz domem pastora w Osiu, 1904 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/1407

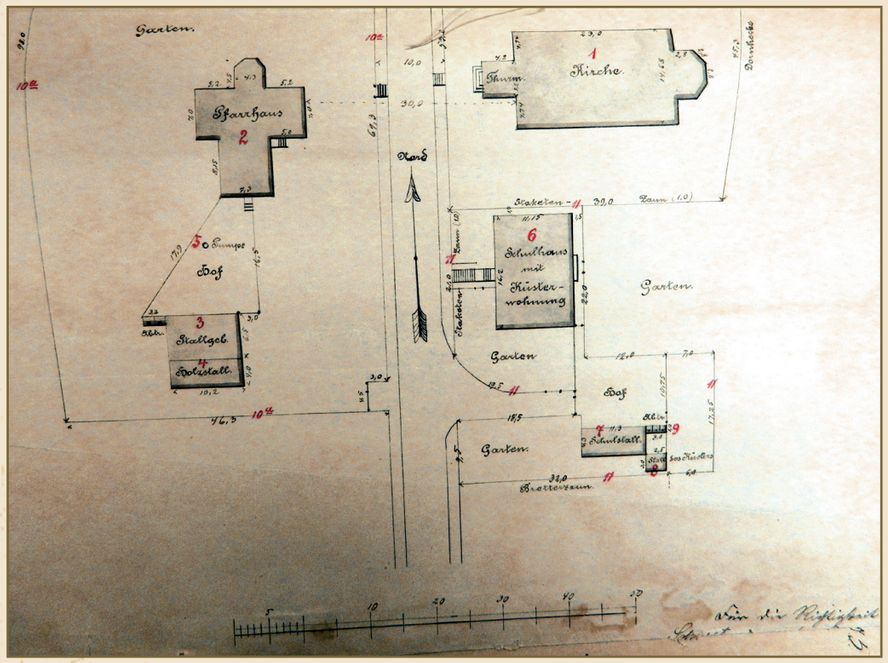

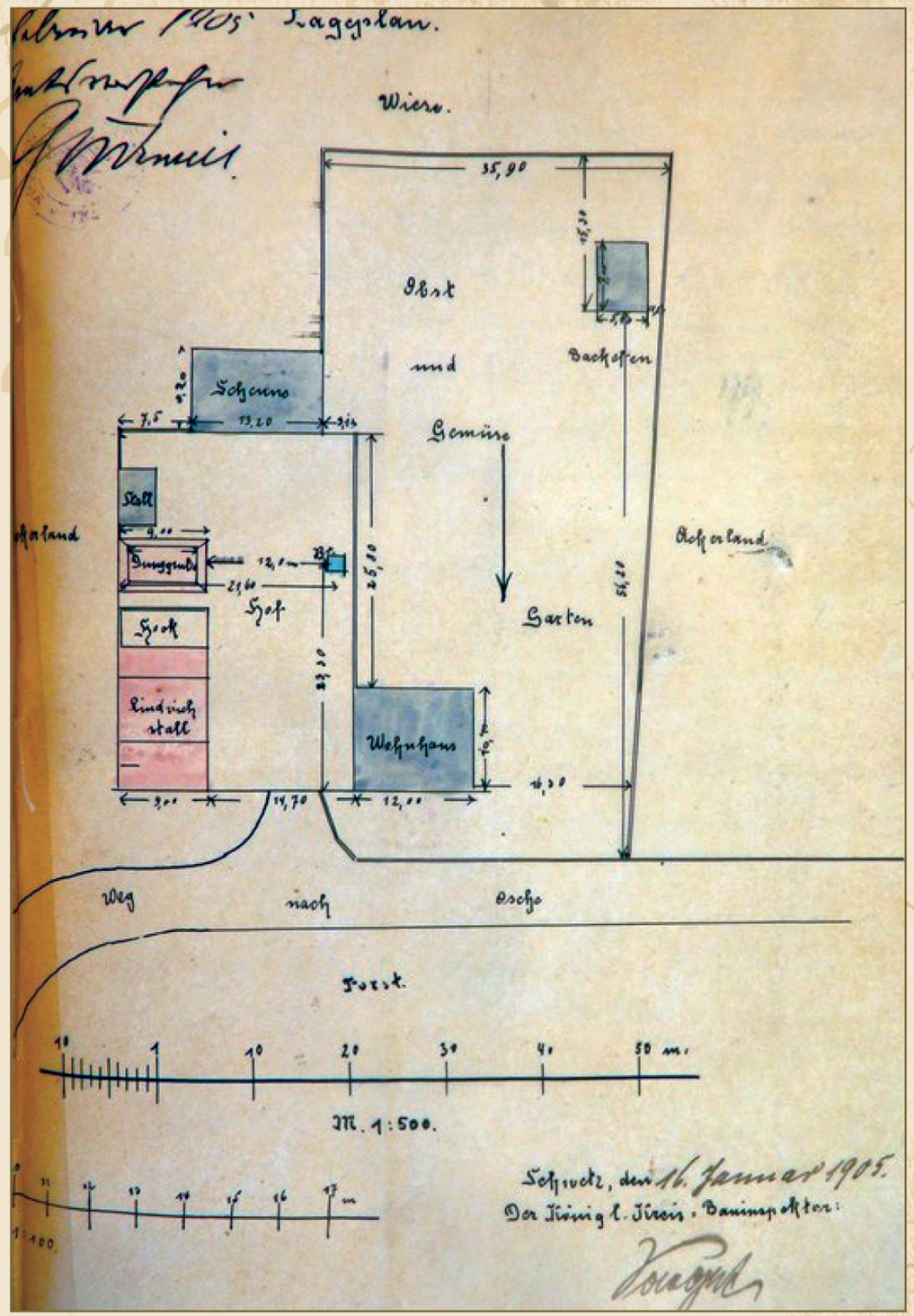

Plan sytuacyjny leśniczówki w Orlim Dworze, 1905 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/186

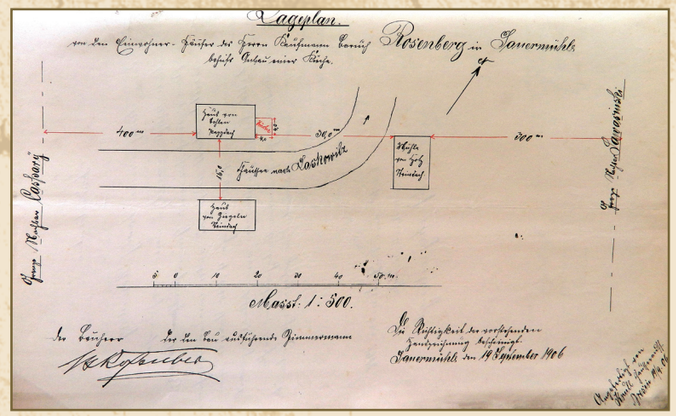

Plan sytuacyjny zabudowań folwarku Rosenberga w Żurze *(Sauermühle)*. Kolorem czerwonym naszkicowano dobudowanie kuchni do stojącego obok domu, 1906 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

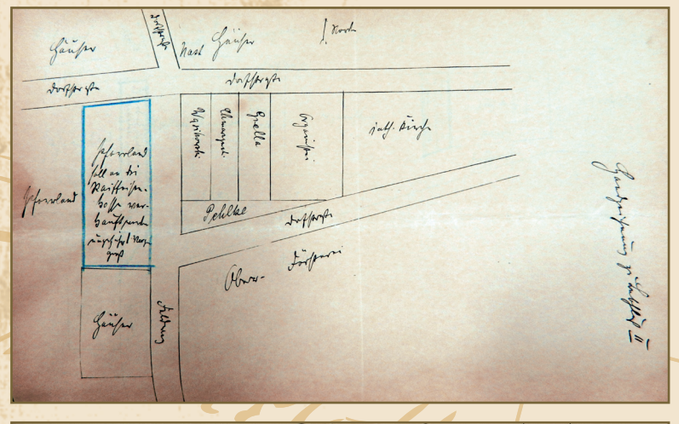

Odręczny szkic parceli w centrum wsi Osie, ok. 1907 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/908

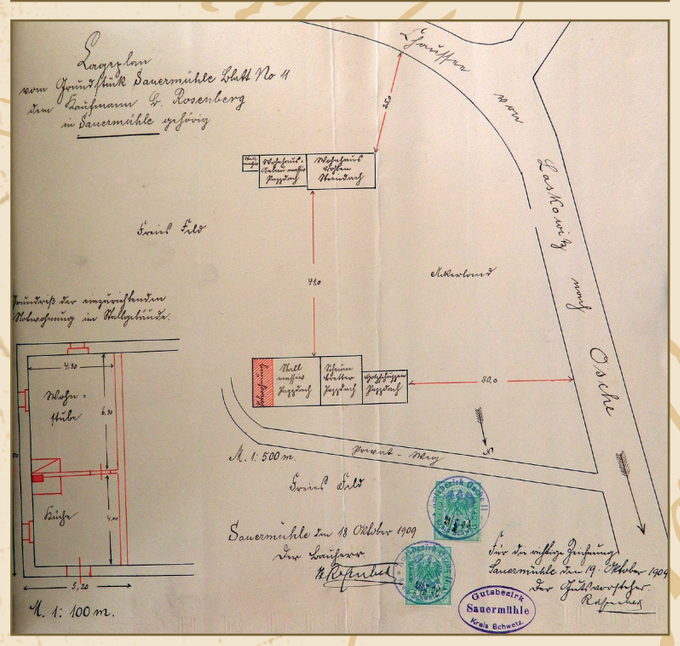

Plan sytuacyjny posiadłości kupca Rosenberga w Żurze, 1909 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

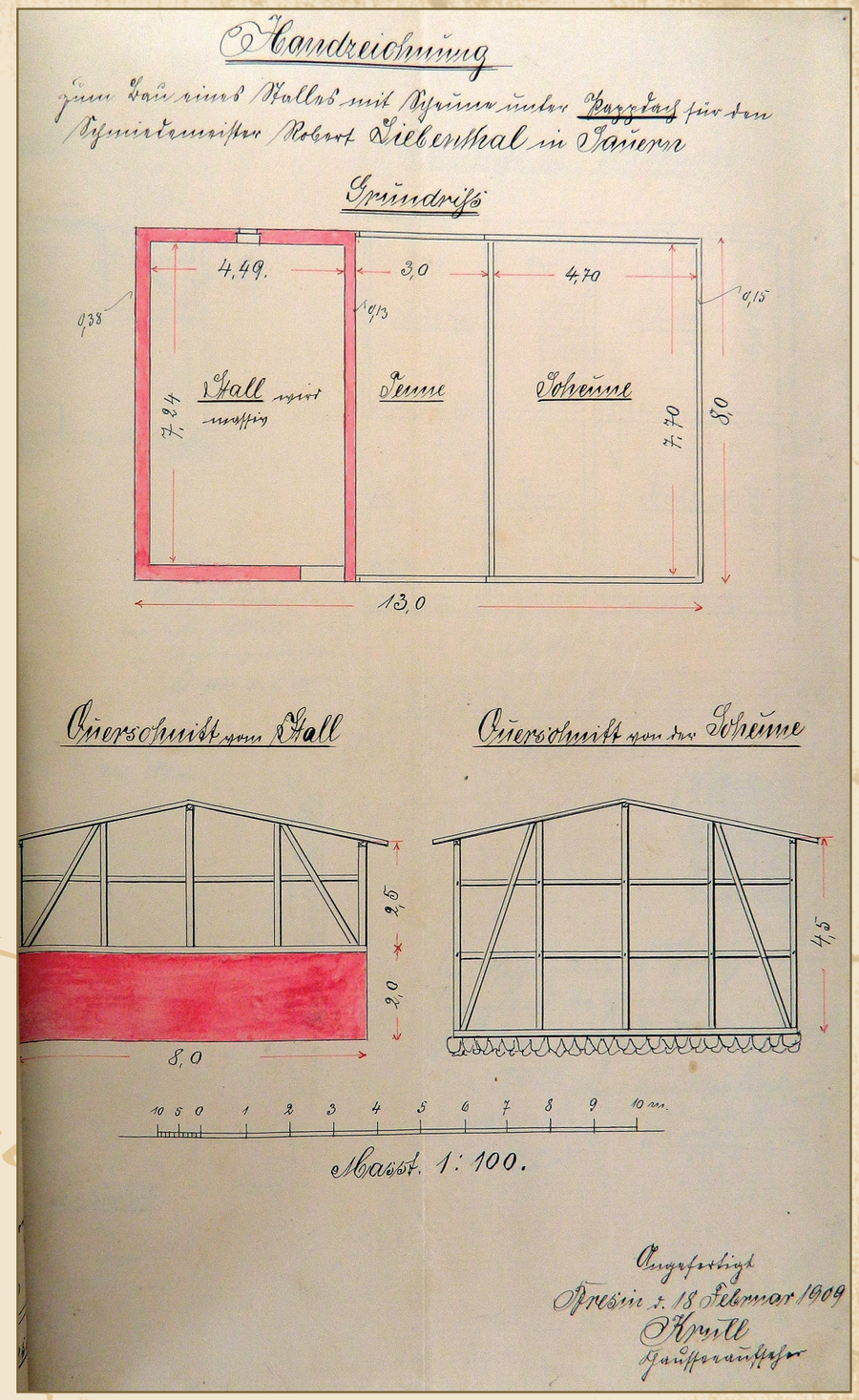

Odręczny rysunek na dobudowanie skrzydła stajni dla Roberta Lilenthala w Żurze, 1909 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

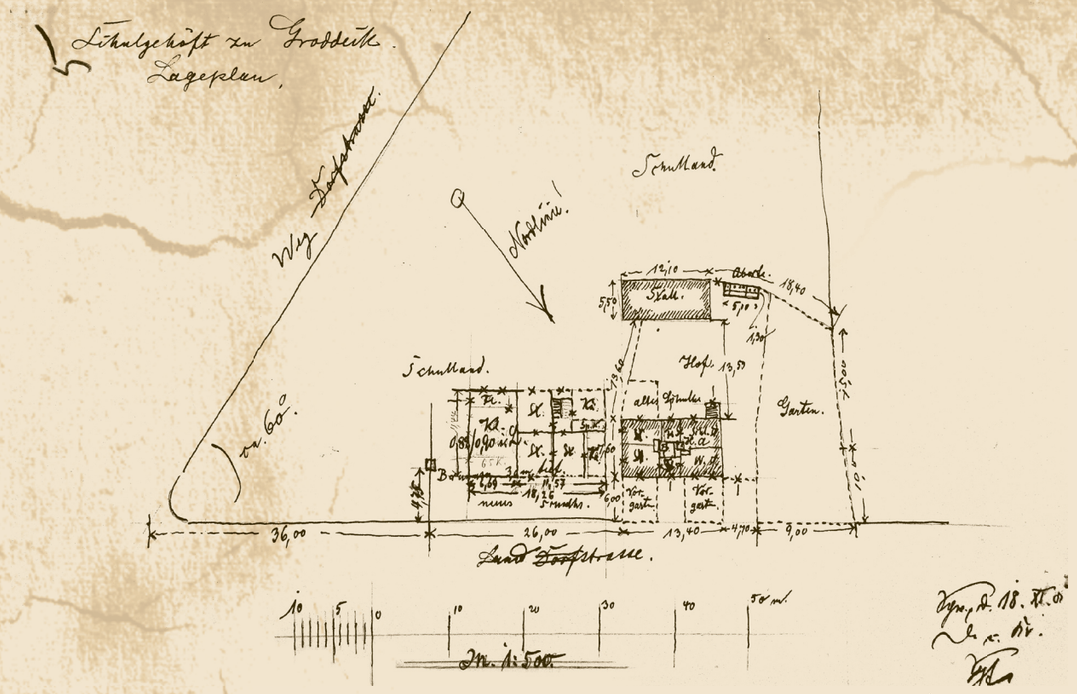

▲ Odręczny plan sytuacyjny zabudowań szkolnych w Gródku, 1910 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/40

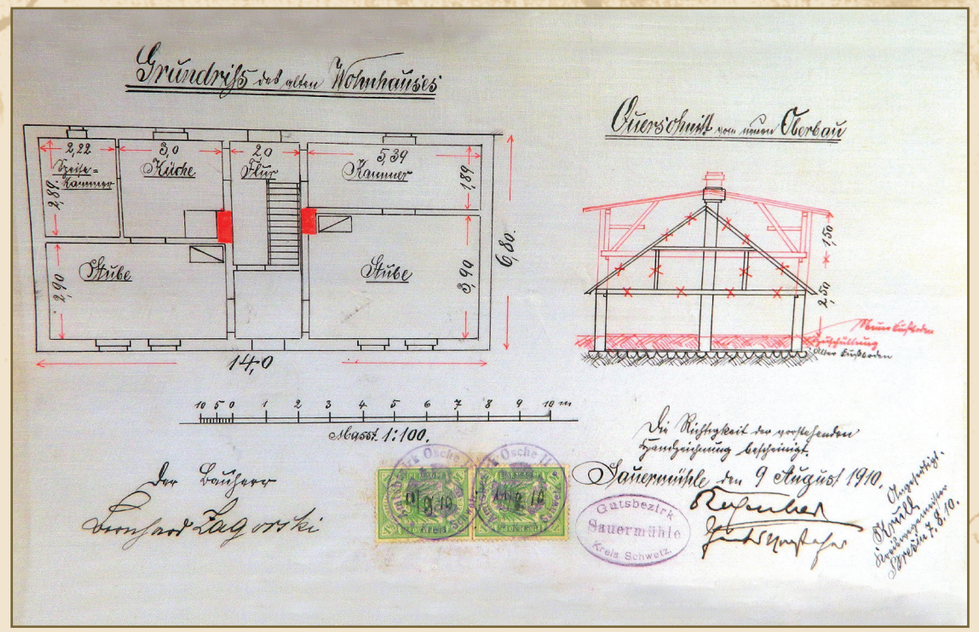

▲ Przebudowa domu Zagórskiego, właściciela młyna w Żurze, 1910 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

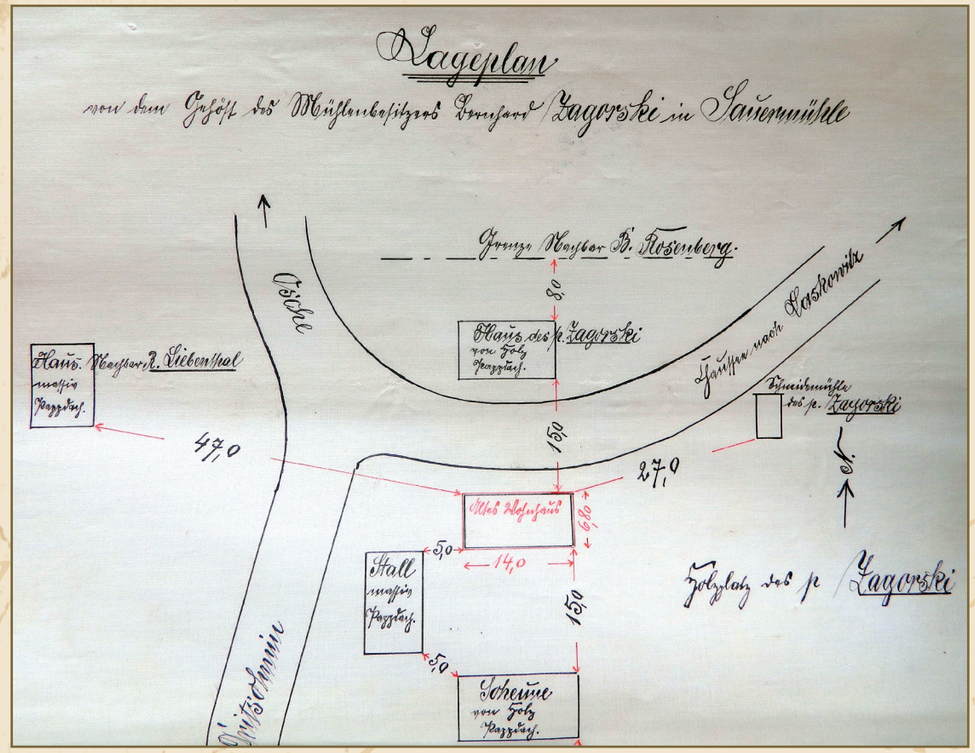

▲ Plan sytuacyjny wsi Żur, 1910 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

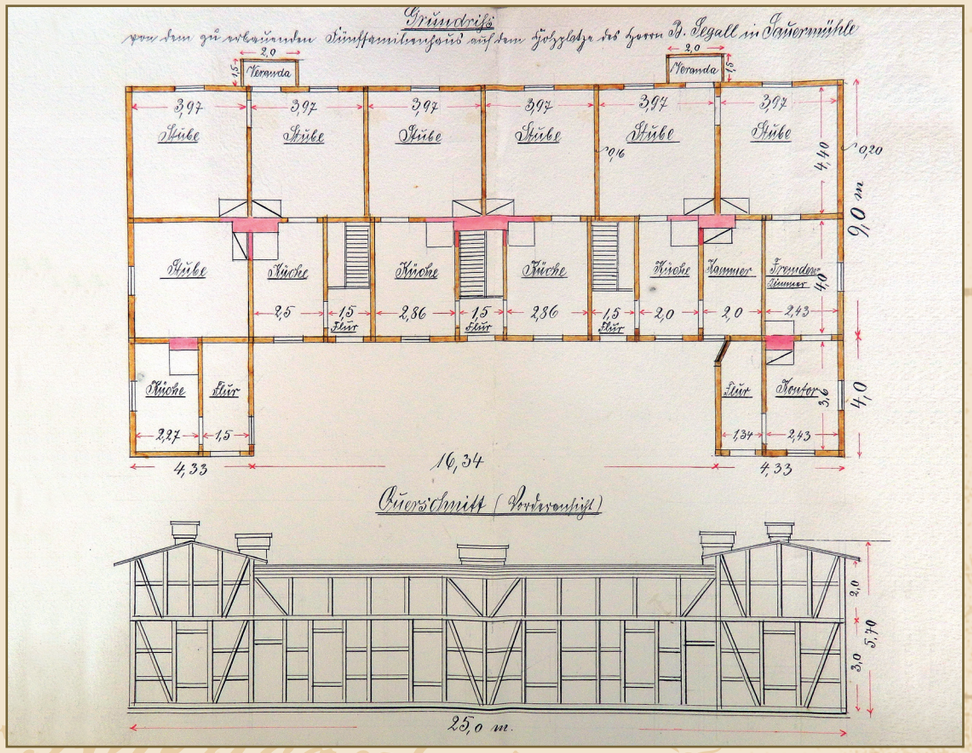

▲ Projekt budowy nowego domu dla pięciu rodzin dla B. Segalla w Żurze, 1910 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

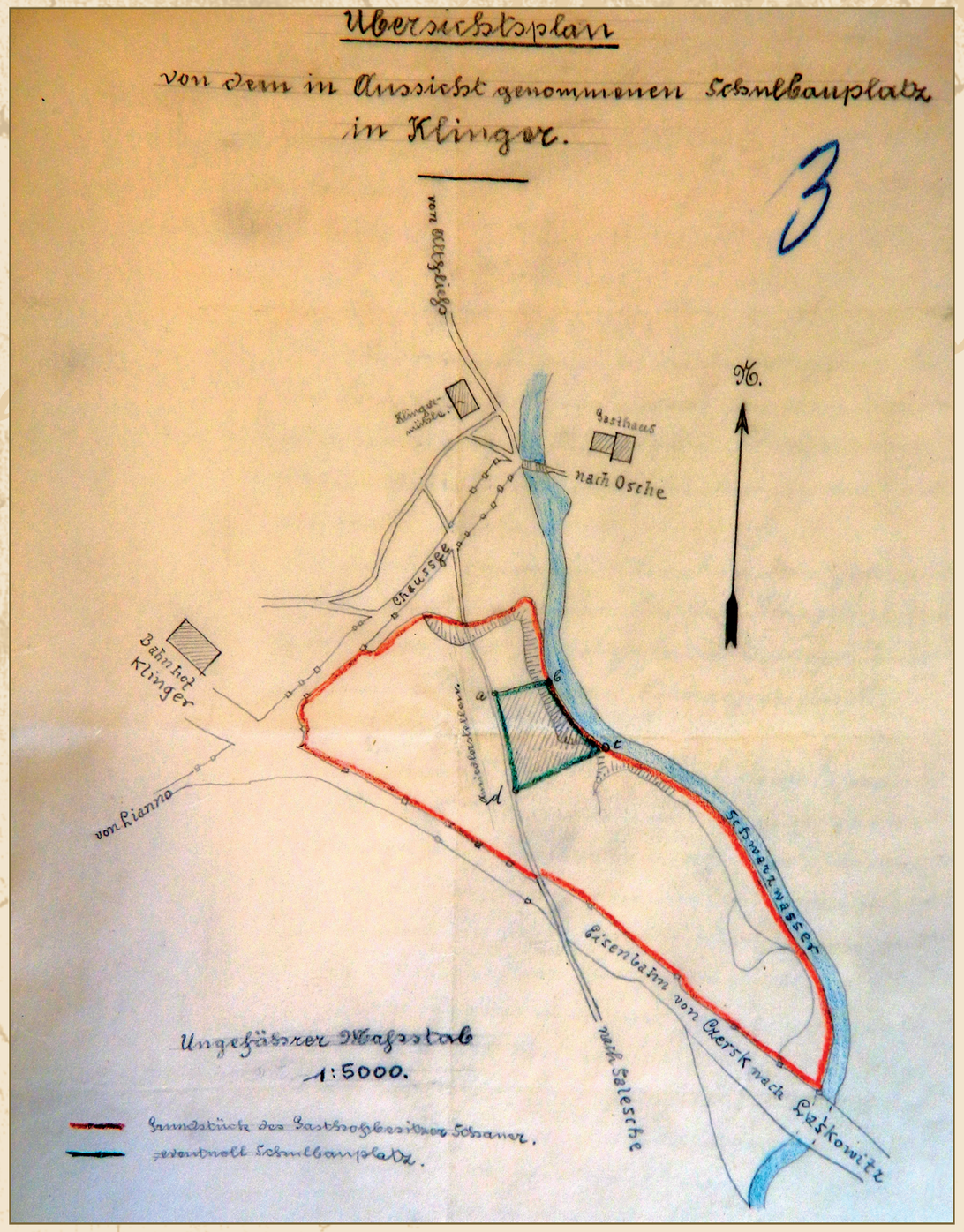

Plan orientacyjny placu pod budowę nowej szkoły w Tleniu (zaznaczony kolorem zielonym), 1911 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/60. Projekt najprawdopodobniej pozostał niezrealizowany

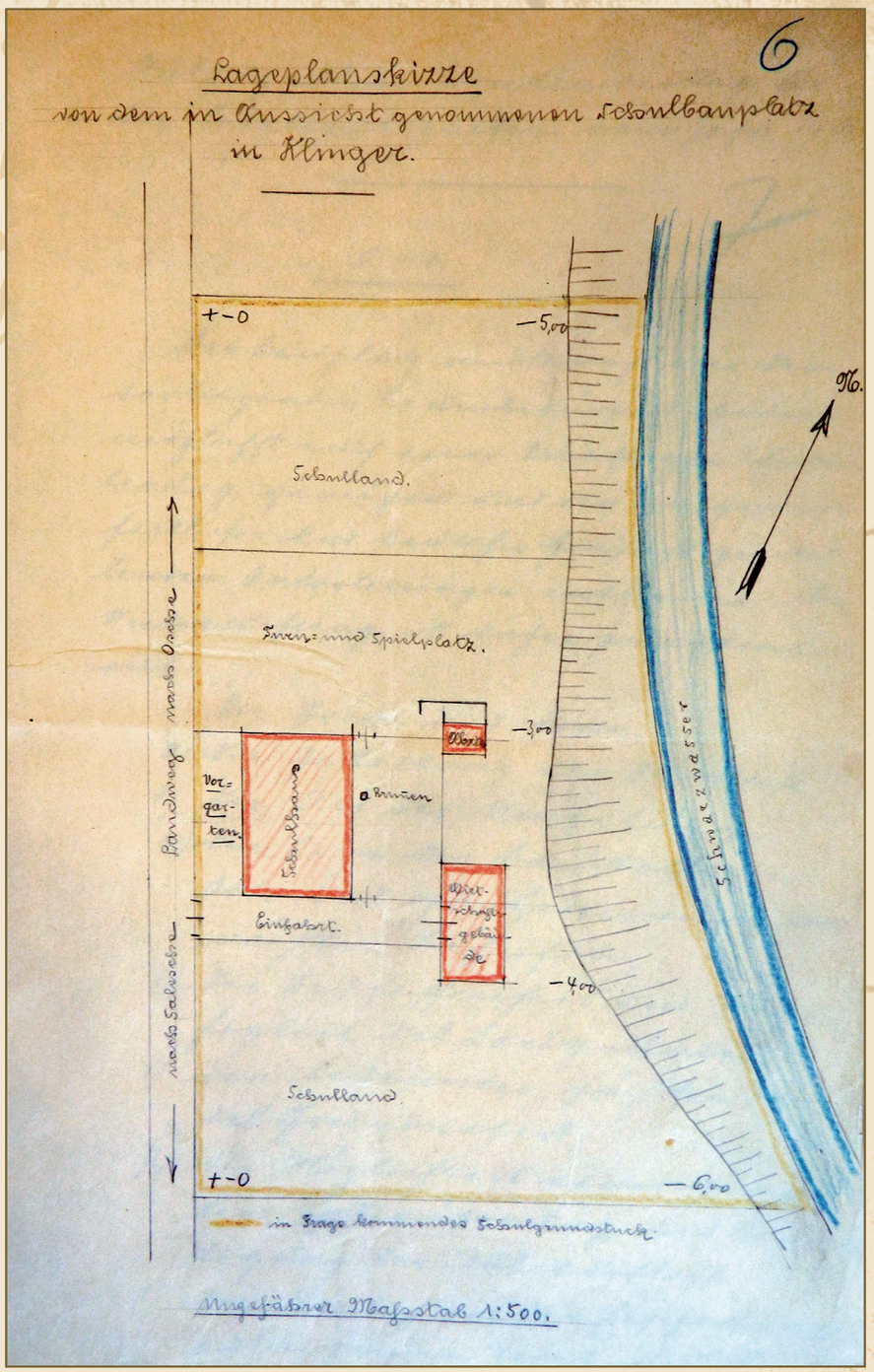

Szkic sytuacyjny terenu szkoły w Tleniu, 1911 r. APB, urząd budowlany w Świeciu, sygn. 162/60

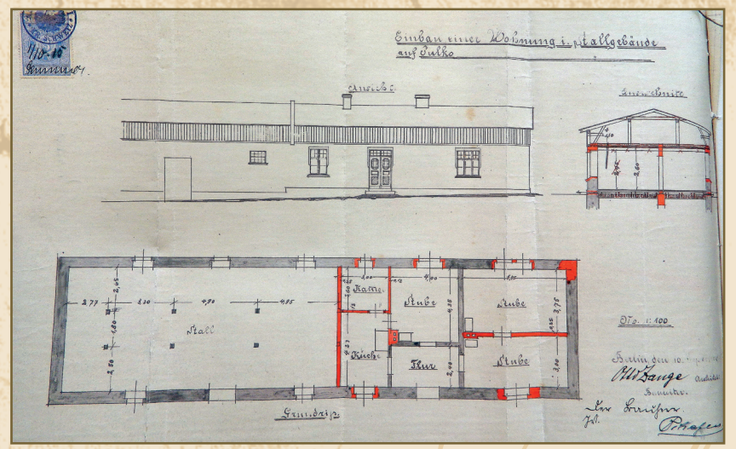

Projekt przebudowy domu w Pólkach w gminie Drzycim, 1915 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

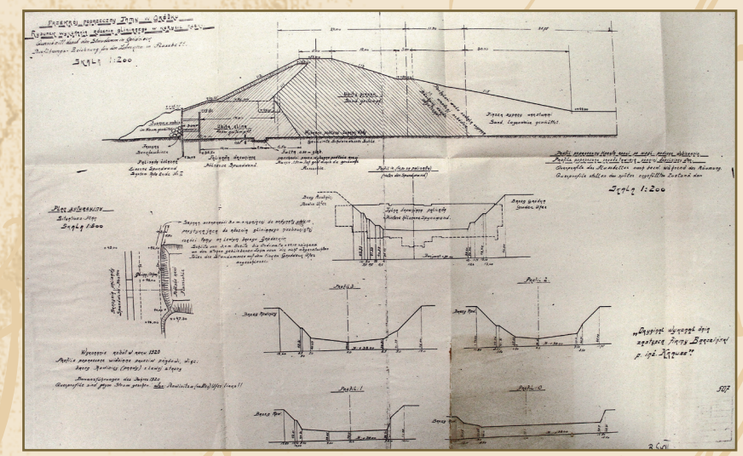

Przekrój poprzeczny tamy w Gródku, 1920 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/134

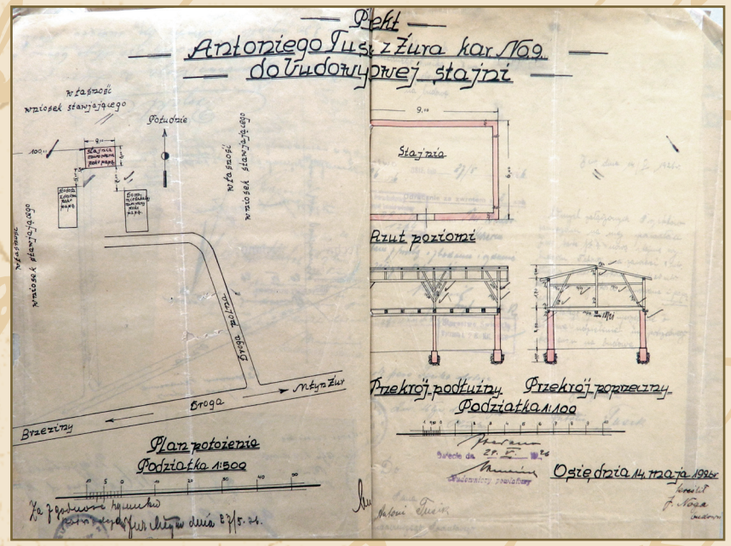

Projekt budowy nowej stajni w Żurze wraz z planem sytuacyjnym. Dokument niekompletny, środkowa część wpięta została w teczkę, 1926 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

Projekt budowlany domu mieszkalnego dla K. Grzeszkowiaka we wsi Pólko, 1923 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

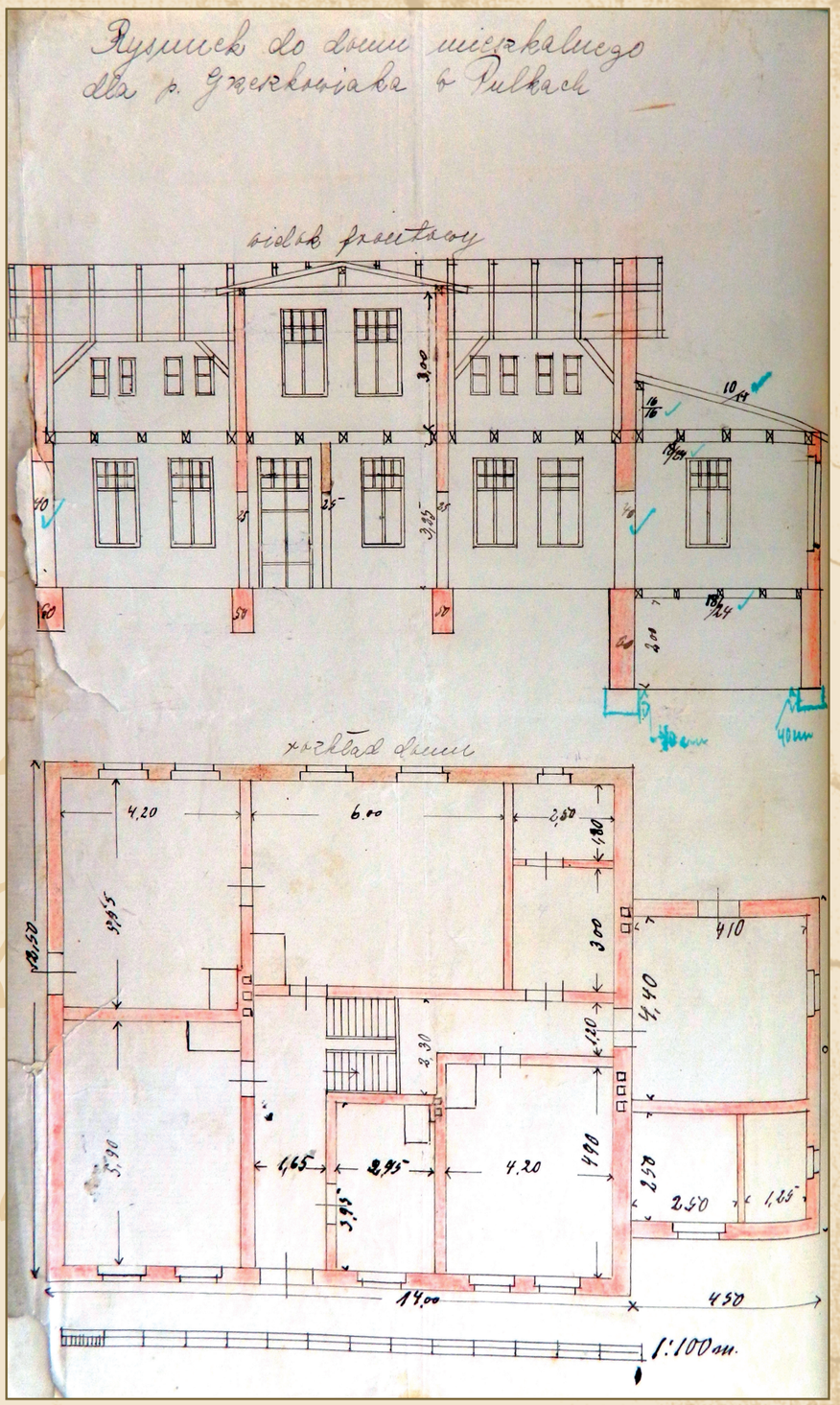

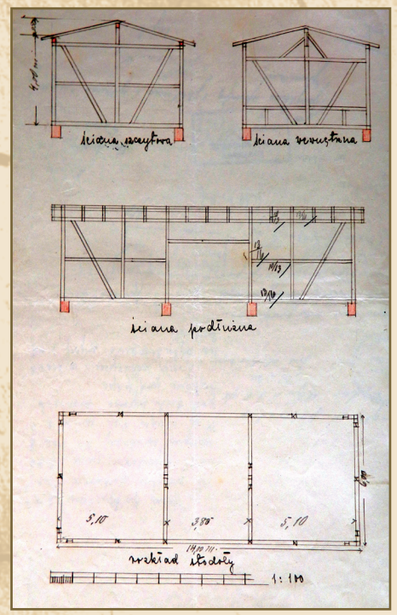

Rysunek nowej stodoły wykonany przez Janusza Zielińskiego dla Jana Raka z Żuru, 1926 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

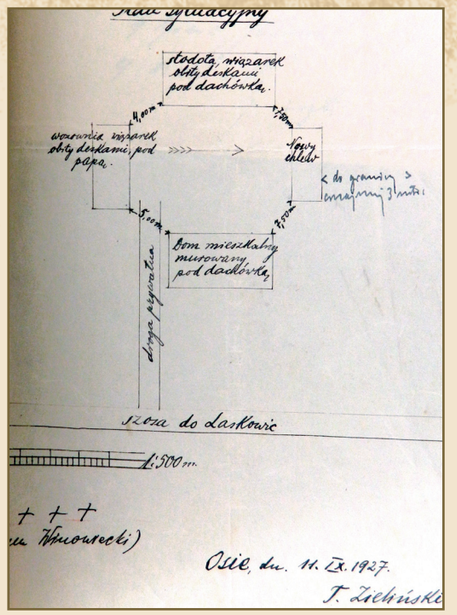

Plan sytuacyjny posiadłości Adama Winowieckiego w Żurze, 1927 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

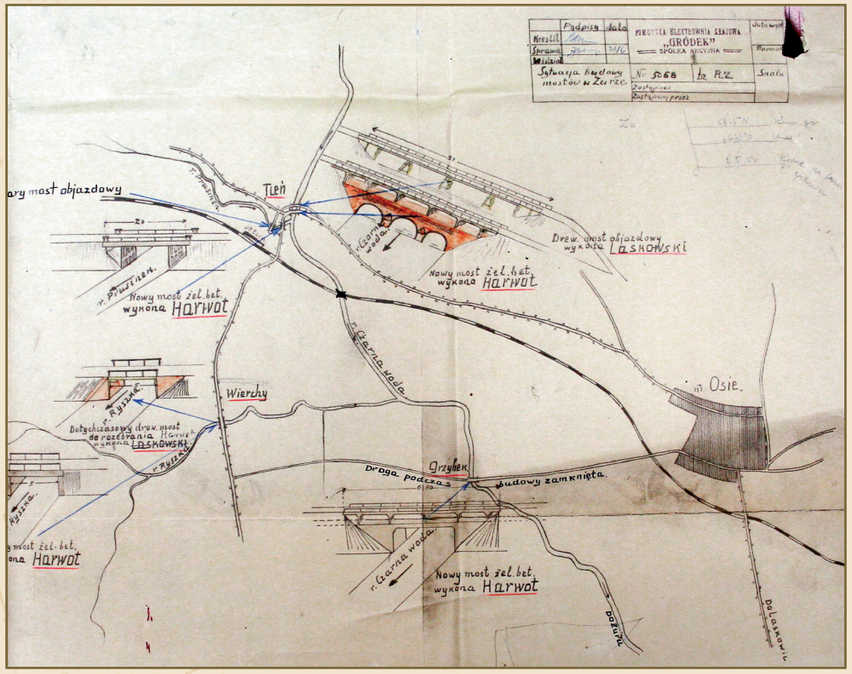

Wycinek planu z naniesionymi szkicami mostów w regionie Osia, 1928 r. Dokument powstał w związku z budową mostów w Żurze. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/138

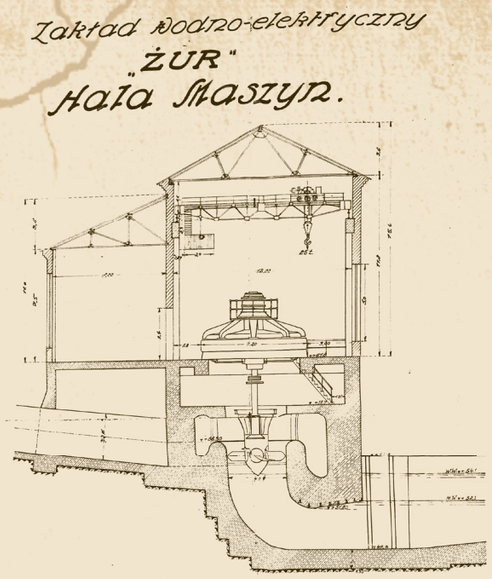

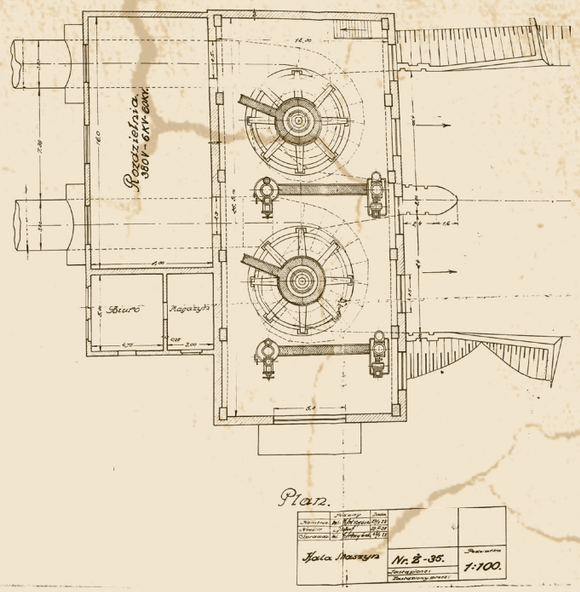

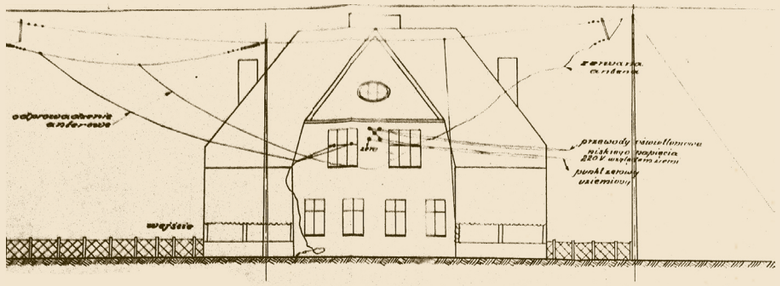

Przekrój poprzeczny hali maszyn w elektrowni w Żurze, 1928 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/155

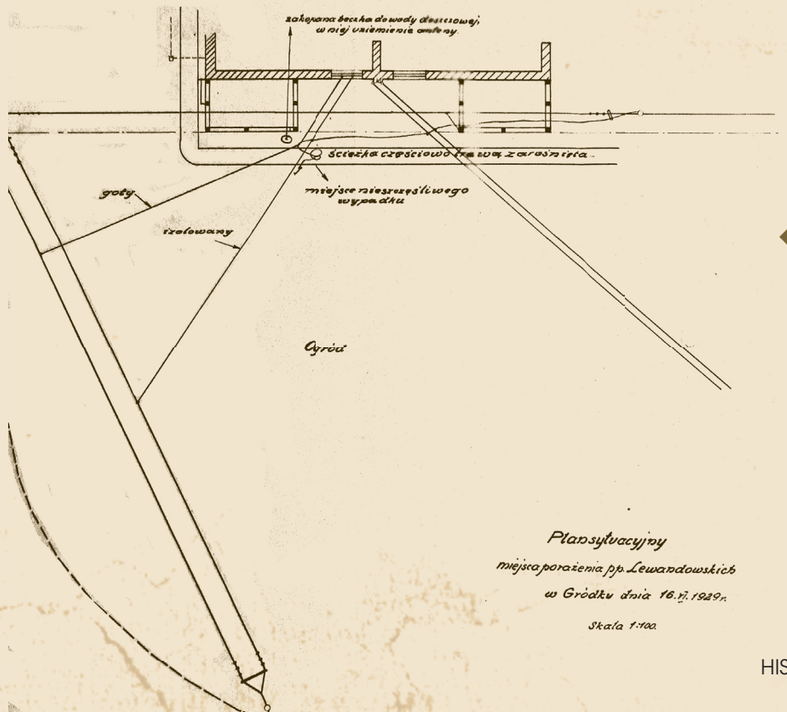

Plan sytuacyjny miejsca porażenia państwa Lewandowskich w Gródku, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/139

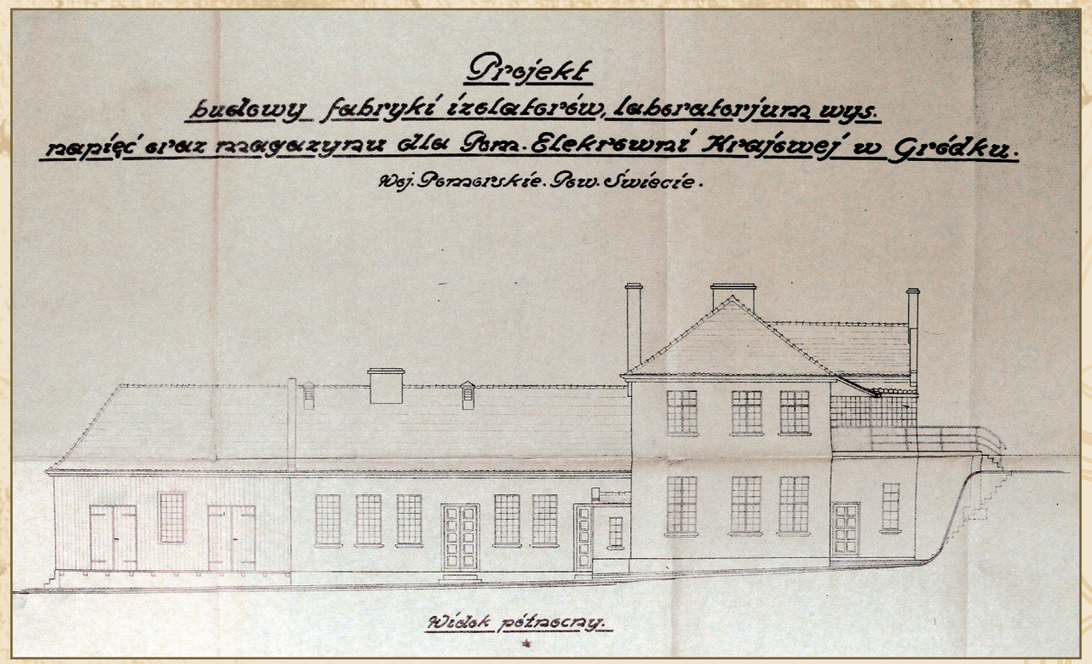

Projekt budowy budynku fabrycznego przy Elektrowni w Gródku, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/149

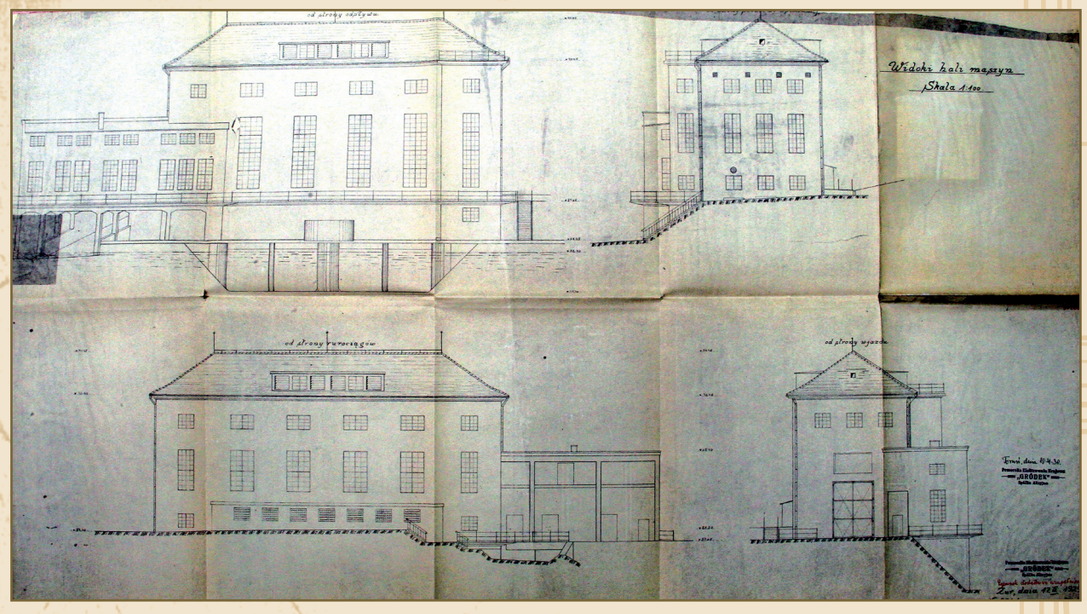

Widok hali maszyn w Elektrowni „Gródek", 1930 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/138

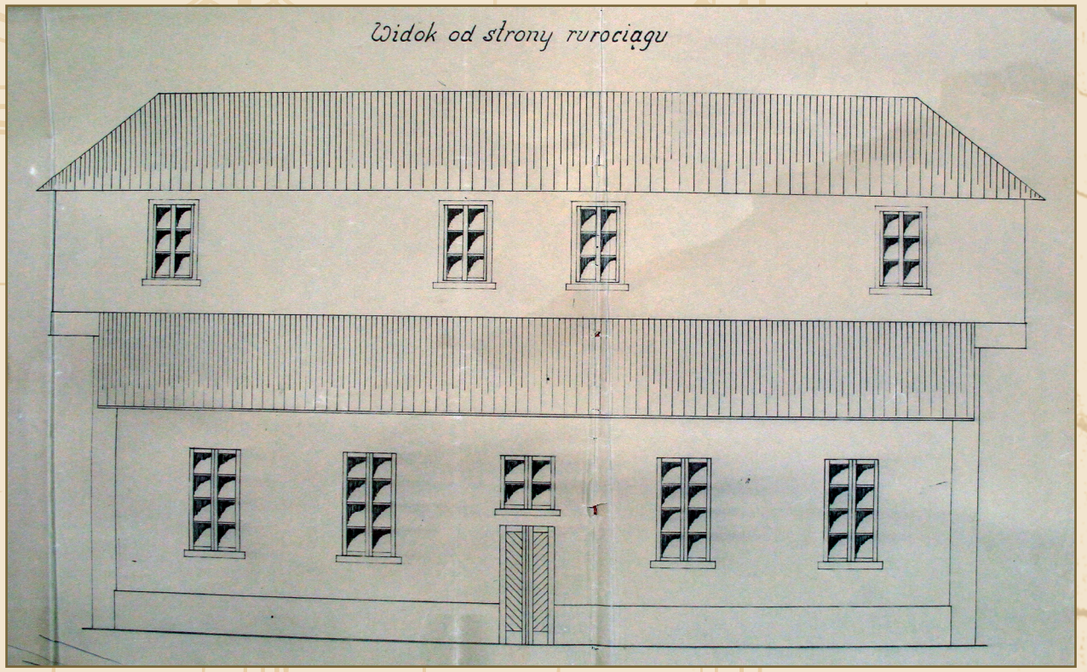

Rysunek domku służbowego na Zamku Wodnym w Elektrowni „Gródek", 1930 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/148

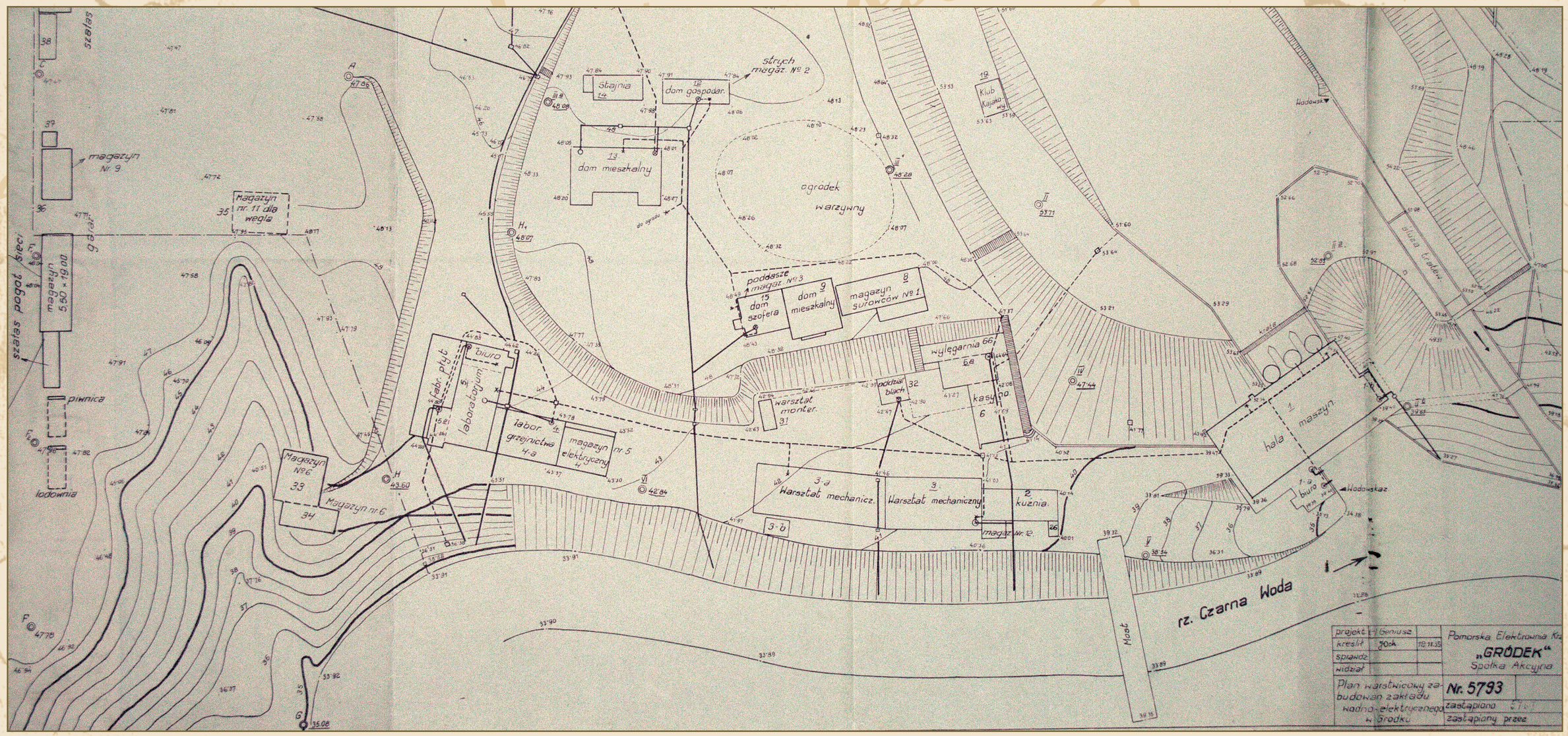

▲ Wycinek warstwicowego planu sytuacyjnego elektrowni w Gródku, 1935 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/147

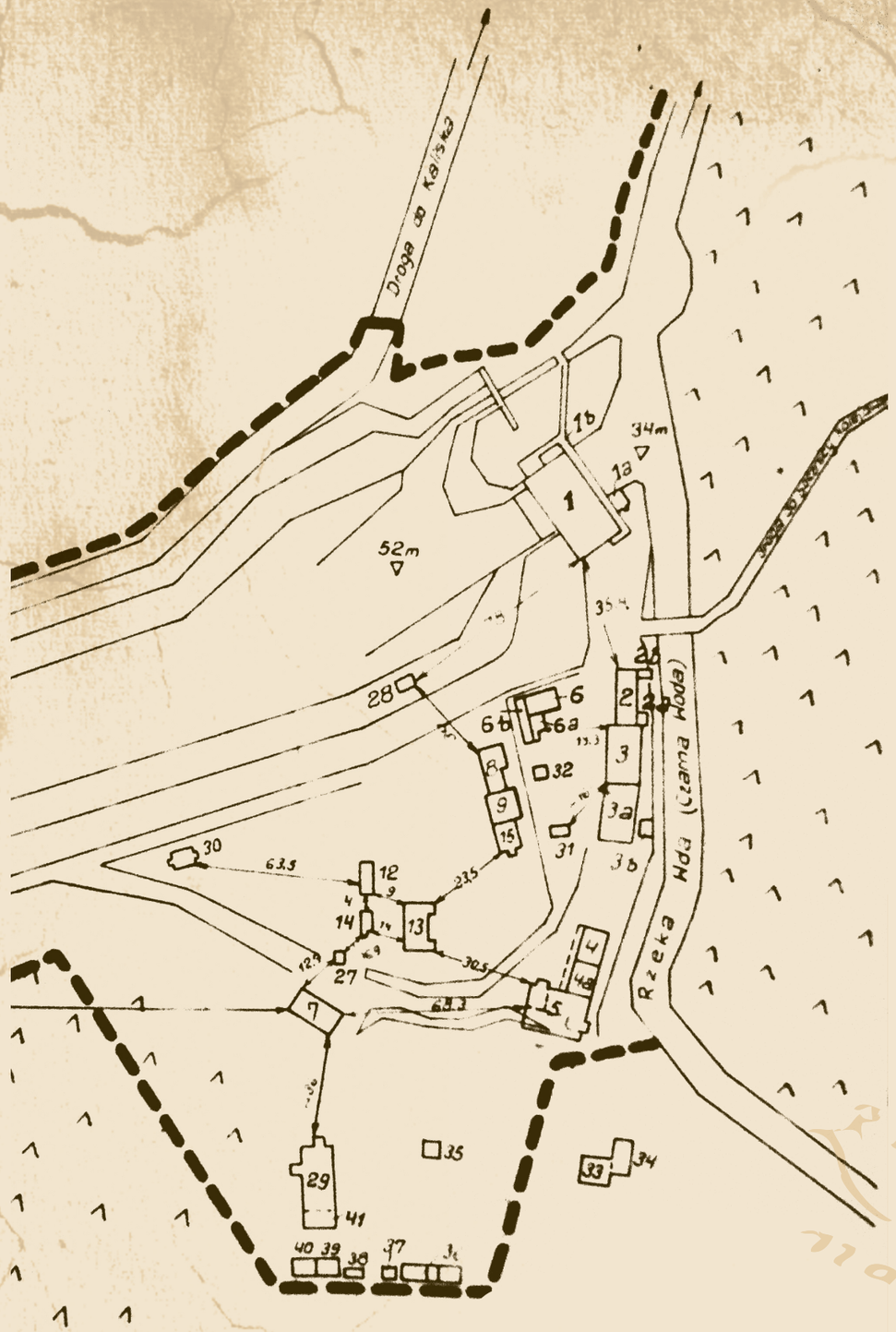

▲ Wycinek planu sytuacyjnego zabudowań elektrowni w Gródku, 1936 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/147

Nr Bud.	Wyszczególnienie	dług.	szer.	wys.	z jakiego mat.	pokrycie	Uwagi:
41	Backerownia	6,90	12,10	12,40	c. palona	papa	
40	Szopa	14,20	6,10	3,10	drzewo	papa	
39	Szopa	11,00	5,35	4,00	drzewo	papa	
38	Szałas	8,70	2,00	2,40	drzewo	papa	
37	Szopa	3,00	3,00	2,35	drzewo	papa	
36	Szopa – magazyn i garaż	36,15	5,60	3,10	drzewo	papa	
35	Szopa – magazyn	4,30	3,80	2,00	drzewo	——	
34	Szopa – mag	8,20	4,80	2,90	drzewo	papa	
33	Szopa – magazyn	8,70	6,10	3,20	drzewo	papa	
32	Oddział blach	5,10	6,00	3,30	drzewo	papa	
31	Warsztat monterski	5,00	3,50	4,50	c. palona	papa	
30	Skład olejów i smarów	5,10	3,00	5,00	c.p. i beton	blacha	
29	Fabryka grzejników	24,00	12,00	9,40	c. palona	papa	
28	Szałas kajakowy	6,70	5,10	2,15	drzewo	blacha	
27	Domek pompy „Elmo" przy Zakładzie	3,00	3,00	3,10	c. palona	papa	
26	Domek pompy „Elmo" przy kanale	3,30	3,30	2,30	c. palona	papa	
25	Domek dla stróża tamy	3,50	3,00	3,55	c. palona	papa	
24	Szopa	4,20	2,50	2,75	drzewo	papa	
23b	Przybudówka	—	—	—	—	—	
23a	Przybudówka	8,70	7,20	5,00	kamień i drzewo	słoma	
23	Dom mieszkalny, stajnia i stodoła pod 1-dachem	10,30	5,90	5,50	glina	słoma	
22	Szopa	8,00	6,00	3,70	drzewo	dachówka	
21	Dom gospodarczy	10,00	6,00	5,25	c. palona	dachówka	
20	Dom mieszkalny	12,50	7,60	6,45	c.p. i glina	słoma	
19a	Przybudówka	—	—	—	—	—	
19	Dom gospodarczy	10,00	6,00	4,20	kamień i drzewo	papa	
18	Dom mieszkalny	14,50	7,80	6,10	drzewo tynk	słoma	
17e	Szopa	1,30	1,40	2,00	drzewo	papa	
17d	Szopa	2,10	1,60	2,00	drzewo	papa	
17c	Szopa	2,50	2,20	2,50	drzewo	papa	
17b	Szopa	3,15	2,25	2,70	drzewo	papa	
17a	Szopa	5,00	4,30	3,00	drzewo	papa	
17	Szopa	18,00	5,60	5,80	c.p. i drzewo	dachówka	
16	Dom mieszkalny	21,00	11,68	11,50	c. palona	dachówka	
15	Dom mieszkalny	9,00	6,00	3,40	c. palona	papa	
14	Dom gospodarczy	9,80	4,90	4,80	c.p. i drzewo	papa	
13	Dom mieszkalny	17,85	11,50	10,00	c. palona	dachówka	
12	Dom gospodarczy	13,50	5,00	4,40	c. palona	papa	
10							
9	Dom mieszkalny	10,14	10,29	10,35	c. palona	dachówka	
8	Szopa (magazyn)	17,50	6,30	5,40	drzewo	papa	
7	Garaż	16,65	6,85	8,00	c. palona	dachówka	
6b	Hylęgarnia ryb	17,20	4,50	2,30	c. palona	beton	
6a	Łazienki	5,20	3,70	6,25	c. palona	dachówka	
6	Kasyno	17,50	9,00	7,90	c. palona	dachówka	
5	Lab. wys. napięć z płytkarnią i biurem.	20,15	15,75	11,70	c. palona	dachówka	
4a	Laboratorjum grzejnictwa	13,90	9,00	7,95	c. palona	dachówka	
4	Ekspedycja	10,00	8,10	7,95	drzewo	dachówka	
3b	Szałas – magazyn na wełnę	3,60	3,00	2,80	blacha	blacha	
3a	Warsztat mechaniczny	26,00	10,70	6,90	c. palona	papa	
3	Warsztat mechaniczny	19,80	10,50	5,35	c. palona	papa	
2b	Przybudówka - ubikacja dla silnika	3,00	2,80	5,00	mur pruski	papa	
2a	Przybudówka - magazyn na węgiel	4,90	3,50	3,20	mur pruski	papa	
2	Kuźnia	15,35	6,28	7,15	mur pruski	papa	
1b	Przybudówka – toaleta	6,65	2,50	5,00	c. palona	papa	
1a	Przybudówka – biuro ruchu	9,00	7,00	3,90	c. palona	beton	
1	Hala maszyn	32,85	16,10	30,60	c.p. i beton	dachówka	

▲ Szczegółowy wykaz zabudowań elektrowni w Gródku, 1936 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A., sygn. 633/147

Rozdział poświęcony rękopiśmiennym dokumentom, drukom oraz reklamom z obszaru gminy Osie. Składa się z pięćdziesięciu sześciu różnego rodzaju pism, pośród których najstarsze pochodzi z 1583 r., a najnowsze z 1938. Przeważającą część rozdziału stanowią źródła kościelne parafii w Osiu, zarówno wyznania katolickiego, jak również ewangelickiego.

ROZDZIAŁ IV

DOKUMENTY DRUKI REKLAMY

Do najciekawszych, a zarazem do najrzadszych należą wizytacje biskupów parafii katolickiej w Osiu z lat 1583-1766. Pisane w większości przypadków w języku łacińskim są nieocenionym źródłem do poznania stosunków panujących we wsi. Ponadto w wielu przypadkach dokładnie opisywano pełne wyposażenie kościoła i plebanii wraz z ich wyglądem. Niezwykle cenna, ze względu na zapis w języku polskim, jest wizytacja przeprowadzona na polecenie biskupa Antoniego Kazimierza Ostrowskiego w 1766 r., w której opisano ziemie należące do parafii katolickiej. W krótkich, zdawkowych wypisach możemy poznać wielkości poszczególnych pól, nazwiska właścicieli pobocznych parceli oraz przybliżoną lokalizację roli. Już pierwsze zdanie owej wizytacji dostarcza nam ciekawych informacji na temat Osia i okolic:

„…w pierwszym polu włóki 4 w Dworznicu pospołu, na którey stoią budynki plebańskie zawierająca w sobie stay wzdlusz 14. Ciągnie się pod Pustkowie nazwane Stara Rzeka. Leży między Szołestwem Antoniego Zawadzynskiego z iedneyi a włóką kołodzieja Deki z drugiey strony”.

Bardzo ciekawym i niestety jedynym dokumentem z okresu staropolskiego, odnalezionym przez autora publikacji, jest księga ławnicza ze Świecia z lat 1668-1772, z lustracją poszczególnych wiosek obecnej gminy Osie (*acta scabinalia 1668–1772*). Pierwszy wpis z omawianego rejonu pochodzi już z 1669 r. i dotyczy wsi Osie, młyna w Żurze, wsi oraz młyna w Gródku, wsi Miedzno i wsi Wierzchy, którą po zwyczajowym wpisie w języku łacińskim opisano w następujący sposób:

„…Ja Grzegorz, Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Tróycy Świetey iedynemu, Isz we wsi Wierzchach nie zasiano nic więcey tylko morgów Oziminą pięć, Jarzyną dwa, Zagrodników jest dwóch, Rzemiesników trzech, Bednarzy y dwa Kołodzieje inszych ludzi nie masz. y piwa na Szynk nie robią…”.

Wszystkie źródła okresu staropolskiego, dotyczące obecnej gminy Osie, znajdują się w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie. Drugą partię rozdziału stanowią dokumenty i druki wytworzone w okresie zaboru pruskiego, gdy Osie wraz z przyległym obszarem zostało włączone do powiatu świeckiego (od 1818 r.) w Rejencji Kwidzyńskiej. Wytworzona dokumentacja, najczęściej w języku niemieckim, zachowała się w archiwach w Bydgoszczy, Gdańsku oraz w Malborku. Składa się ona z rękopisów, druków państwowych oraz wycinków z gazet niemieckich, zamieszczanych w przeważającej części na poszczególnych kartach. Pośród nich przeważają akta dotyczące spraw podatkowych (np. opłaty i taksy za drewno) i kościelnych (np. druki okolicznościowe, przysięgi etc.). Wyjątek stanowi bardzo interesujący list z 1843 r. nauczyciela Koniedowskiego z Osia do proboszcza, w którym nadawca w niewybrednych, aczkolwiek uprzejmych słowach, gani księdza za notoryczne opuszczanie lekcji katechezy, ujmując sprawę następującymi słowami:

„…przestań mnie martwić naśladować y mego zdrowia y życia i chleba, odbierać bo mnie przymusisz do stopnia, który nam obiema zdrów nie będzie…”.

List ten jest ponadto dowodem licznych zatargów pomiędzy władzą kościelną a państwową.

Ostatnią część rozdziału stanowią dokumenty wytworzone w okresie II Rzeczpospolitej, po odzyskaniu niepodległości. Już pierwszy dokument z omawianego okresu, napisany w latach 20. XX w., a dotyczący koncesji budowlanych na terenie gminy Osie, jest niezwykle istotny dla poznania zabudowy ww. terenu. Dzięki spisowi możemy się dowiedzieć przykładowo, że koncesję na budowę domu kolejowego w Leosi wydano w 1913 r., samą zaś budowę kolei rozpoczęto dwa lata później.

Do cennych źródeł tego okresu należy zapewne lista propozycyjna kandydatów do Rady Gminnej w Osiu z 1932 r. oraz pismo skierowane przez Nadleśnictwo Państwowe Osie do Starostwa Powiatowego w Świeciu w kwestii przyspieszenia ściągnięcia kar pieniężnych za przekroczenia leśne przez wójtostwo w Osiu z 1929 r. Rozdział kończy się dwiema informacjami z lokalnych gazet o ogromnym pożarze w Osiu w 1938 r., który strawił dwanaście domów mieszkalnych i osiemnaście zabudowań gospodarczych.

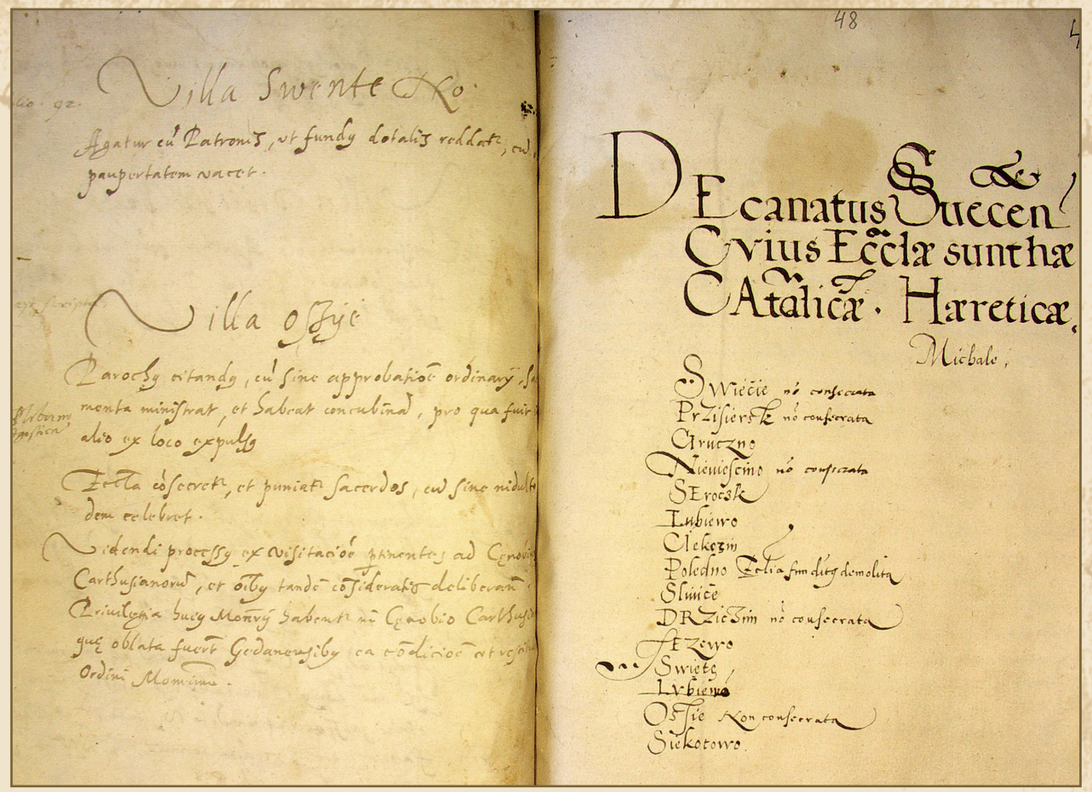

Fragment wizytacji Archidiakonatu Pomorskiego przeprowadzonej przez biskupa Rozrażewskiego lub z jego polecenia z opisem wsi Osie (lewa strona) oraz z wykazem miejscowości wchodzących do dekanatu świeckiego (prawa strona). Ciekawostkę stanowi wieś Osie, w której kościół nie był w owym czasie konsekrowany, 1583-1598 r. ADP, Gedanensia, sygn. G 1a

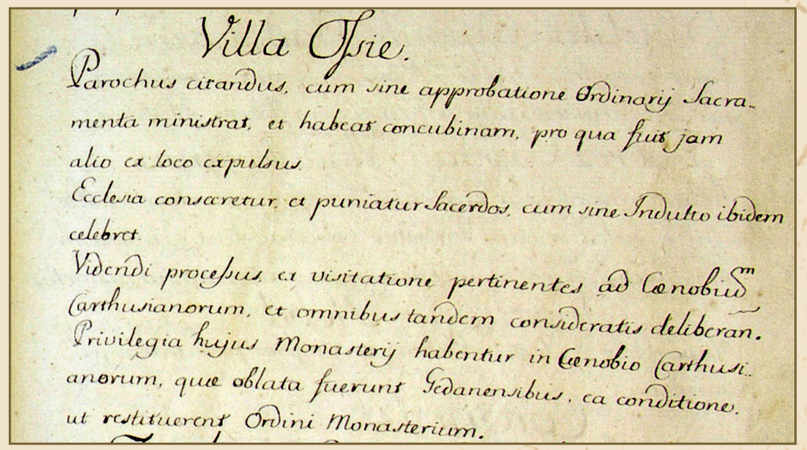

Fragment ww. wizytacji z opisem przynależności kościelnej wsi Osie, 1583-1598 r. ADP, Gedanensia, sygn. G 1b

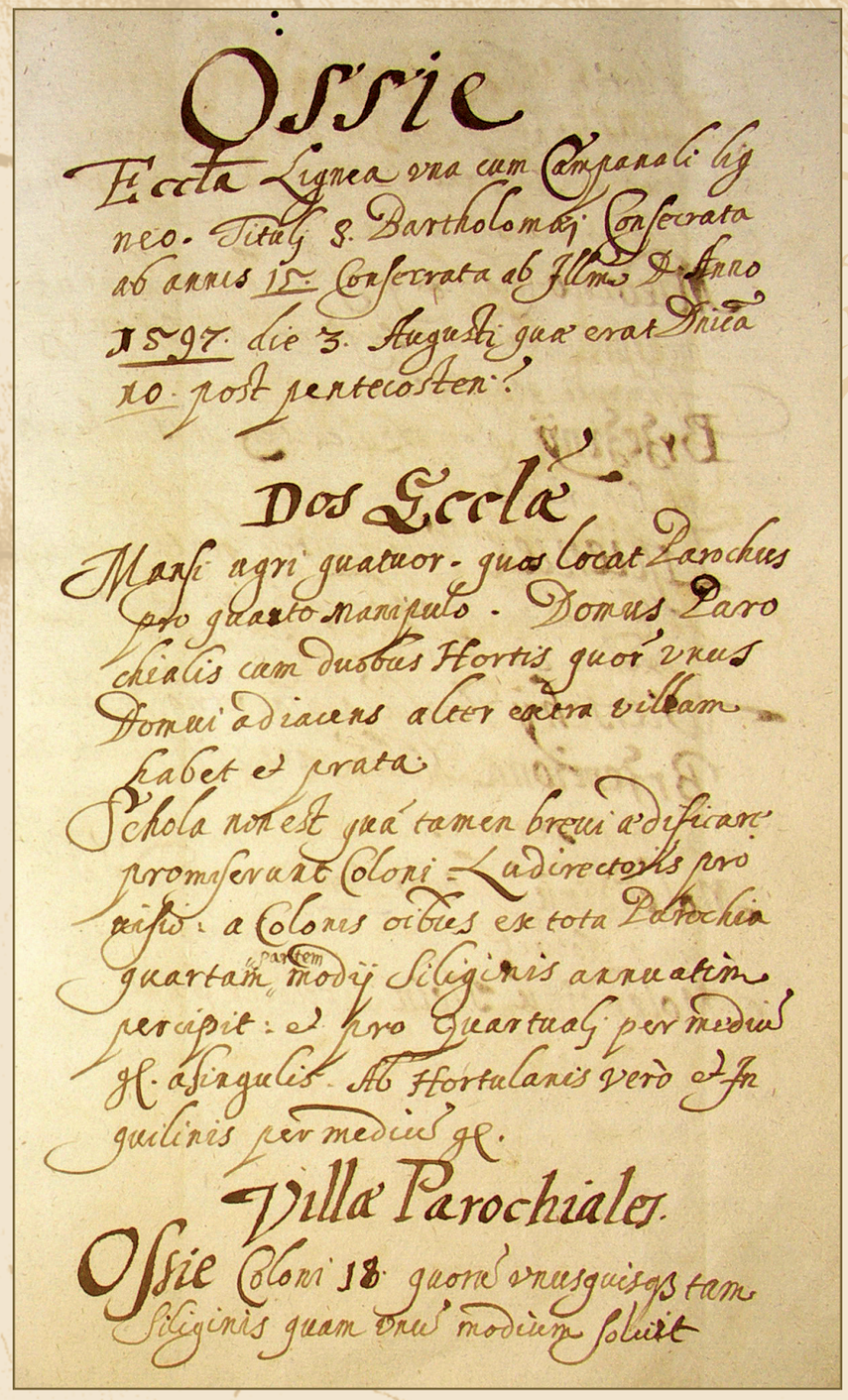

Ossie

Eccla Lignea vna cum Campanali lig
neo. Tituli S. Bartholomaei Consecrata
ab annis 15. Consecrata ab Illmo D. Anno
1597. die 3. Augusti quae erat Dnica
10. post pentecosten.

Dos Ecclae

Mansi agri quatuor. quos locat Parochus
pro quarto manipulo. Domus Paro
chialis cum duobus Hortis quor vnus
Domui adiacens alter extra villam
habet et prata.
Schola non est quae tamen breui aedificare
promiserunt Coloni. Ludirectoris pro
uisio: a Colonis oibus ex tota Parochia
quartam partem modij Siliginis annuatim
percipit: et pro Quartuali per medium
gr. a singulis. Ab Hortulanis vero et In
guilinis per medium gr.

Villae Parochiales.

Ossie Coloni 18. quorum vnusquisque tam
Siliginis quam vnum modium soluit

▲ Wycinek z wizytacji wsi Osie przeprowadzonej przez biskupa Gniewosza w 1649 r. Podano między innymi datę konsekracji kościoła pw. św. Bartłomieja – 1597 r. ADP, Gedanensia, sygn. G 11

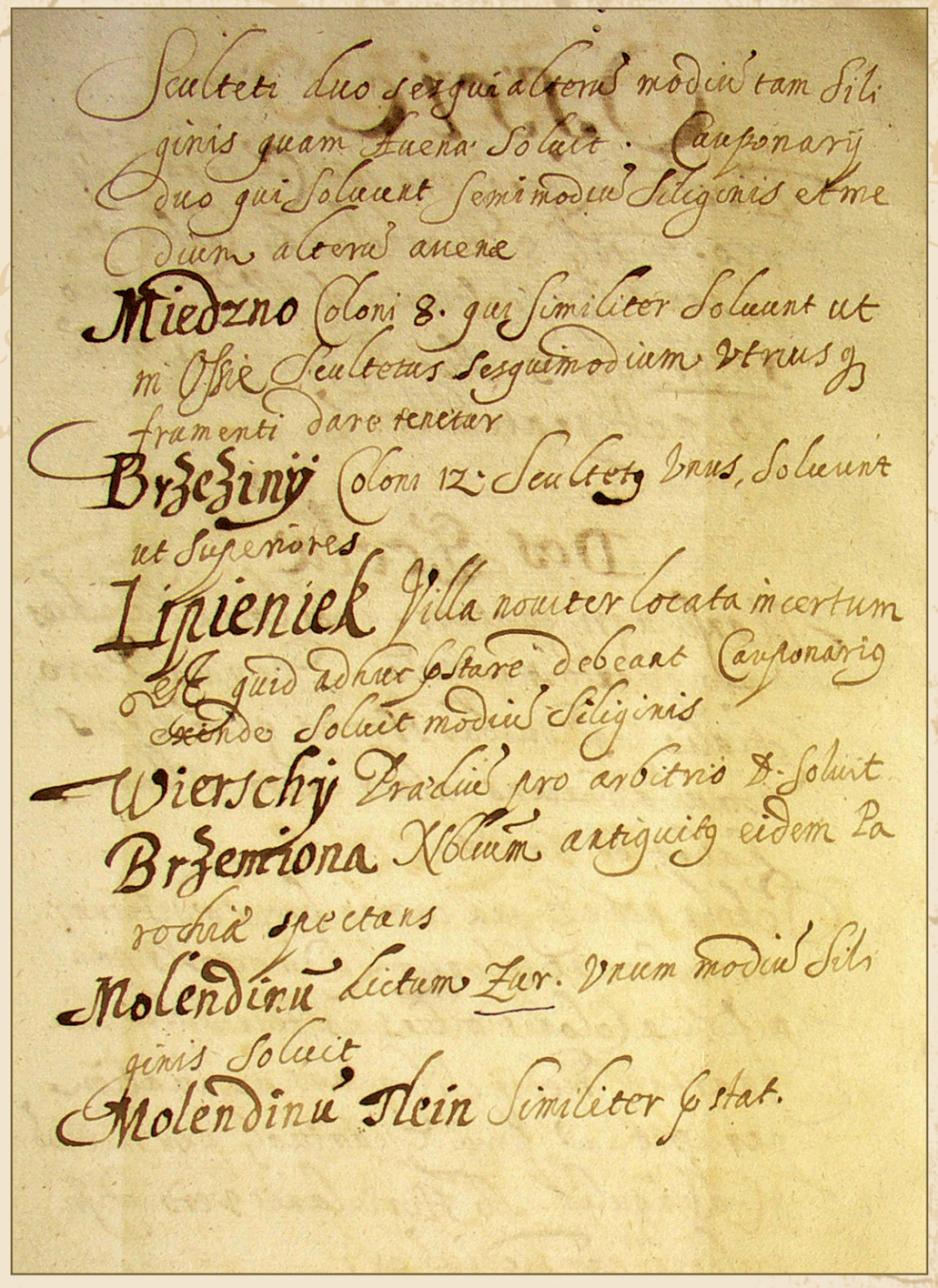

Sculteti duo sesquialterum modium tam Sili
ginis quam Auenae Soluit. Cauponarij
duo qui Soluunt Semimodium Siliginis et me
dium alterum auenae

Miedzno Coloni 8. qui similiter Soluunt ut
in Ossie Scultetus sesquimodium vtriusque
frumenti dare tenetur

Brzeziny Coloni 12. Scultetus vnus, Soluunt
ut Superiores

Lipieniek Villa nouiter locata incertum
est quid adhuc praestare debeant Cauponarius
exinde Soluit modium Siliginis

Wierschy Praedium pro arbitrio D. Soluit

Brzemiona Nblium antiquitus eidem Pa
rochiae spectans

Molendinum dictum Zur. vnum modium Sili
ginis Soluit

Molendinum Tlein Similiter praestat.

▲ Druga strona wizytacji z 1643 r. Wymieniono na niej miejsowości podlegające pod parafię w Osiu wraz z ich krótkim opisem. W owym czasie Tleń zwany był w języku łacińskim *Tlein*.

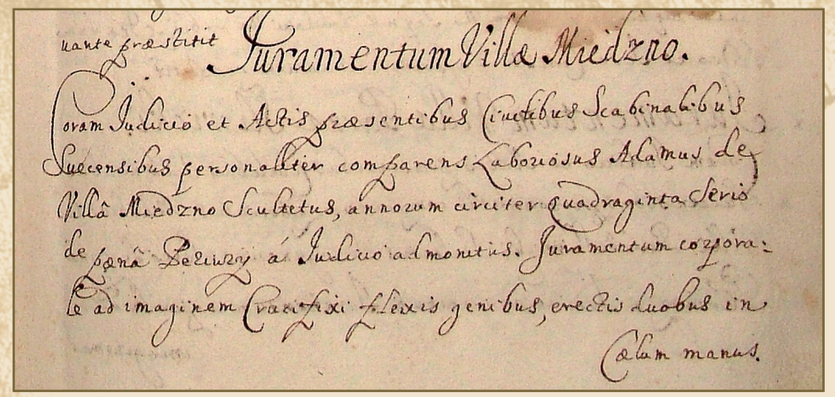

vante præstitit Juramentum Villa Miedzno.

Coram Judicio et Actis præsentibus Civilibus Scabinalibus Succensibus personaliter comparens Laborosus Adamus de Villâ Miedzno Scultetus, annorum circiter quadraginta Serio de panâ Pezinzy á Judicio admonitus. Juramentum corporale ad imaginem Crucifixi flexis genibus, erectis duobus in

Calum manus.

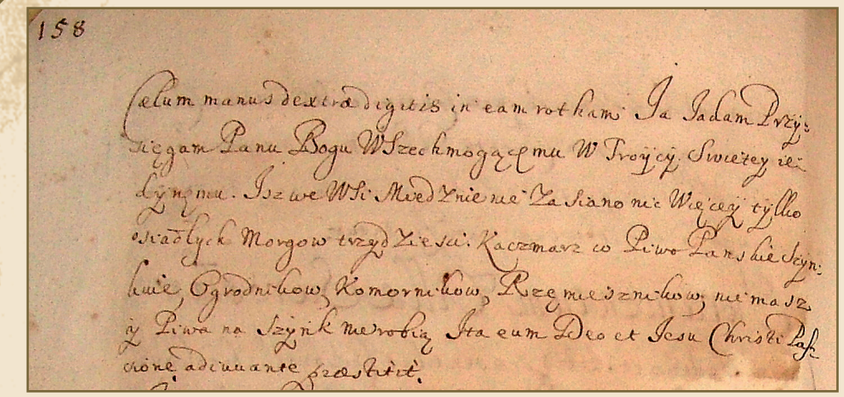

158

Calum manus dextra digitis in eam rotham. Ja Jadam Przyisięgam Panu Bogu Wszechmogącemu W Trojicy Swiętey iedynemu. Isz we Wsi Miedznie ne Zasiano nic Więcey tylko osiadłych Morgow trzydzieści. Kaczmarz co Piwo Panskie Szynkuie, Ogrodnikow, Komornikow, Rzemieszlnikow, nie ma Jż y Piwa na Szynk nie robią. Ita eum Deo et Jesu Christo Passione adiuuante præstitit.

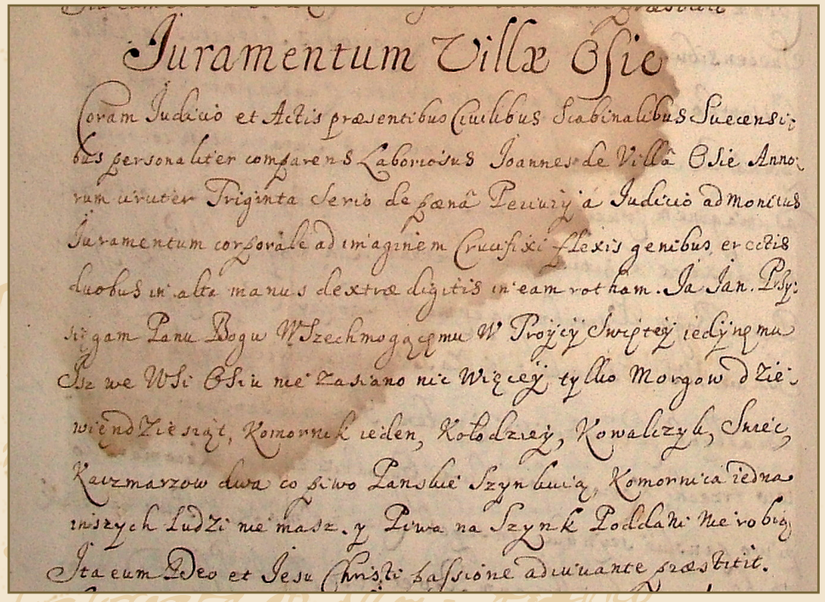

Juramentum Villæ Osie

Coram Judicio et Actis præsentibus Civilibus Scabinalibus Succensibus personaliter comparens Laborosus Joannes de Villâ Osie Annorum circiter Triginta Serio de panâ Pezinzy á Judicio admonitus Juramentum corporale ad imaginem Crucifixi flexis genibus erectis duobus in alta manus dextra digitis in eam rotham. Ja Jan. Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu W Trojicy Swiętey iedynemu Isz we Wsi Osie nie Zasiano nic Więcey tylko Morgow dziewięćdziesiąt, Komornik ieden, Kołodziey, Kowalizyk, Swiec, Kaczmarzow dwa co Piwo Panskie Szynkuią, Komornica iedna inszych Ludzi nie masz. y Piwa na Szynk Poddani nie robią Ita eum Deo et Jesu Christo Passione adiuuante præstitit.

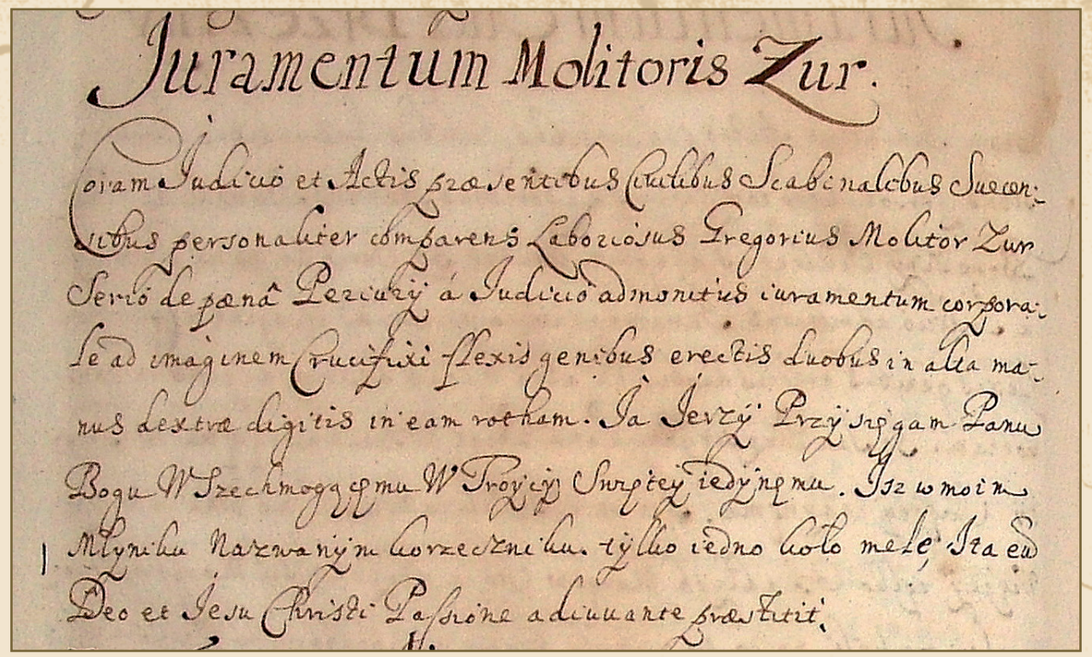

Juramentum Molitoris Zur.

Coram Judicio et Actis præsentibus Civilibus Scabinalibus Succensibus personaliter comparens Laborosus Gregorius Molitor Zur Serio de panâ Pezinzy á Judicio admonitus iuramentum corporale ad imaginem Crucifixi flexis genibus erectis duobus in alta manus dextra digitis in eam rotham. Ja Jevzy Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu W Trojicy Swiętey iedynemu. Isz w moim Młynku Nazwanym Korzecznik. tylko iedno koło mele, Ita eum Deo et Jesu Christi Passione adiuuante præstitit.

Fragment lustracji starostwa świeckiego z 1669 r. z opisem inwentarza młyna w Żurze

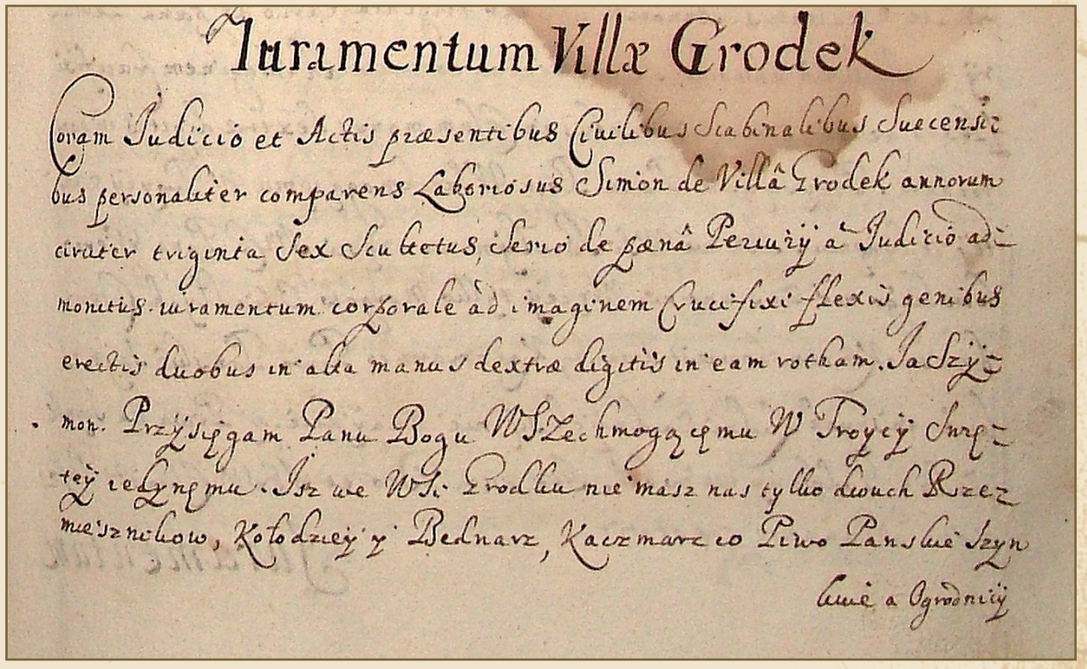

Juramentum Villæ Grodek

Coram Judicio et Actis præsentibus Civilibus Scabinalibus Succensibus personaliter comparens Laborosus Simon de Villâ Grodek annorum circiter triginta Sex Scultetus, Serio de panâ Pezinzy á Judicio admonitus. iuramentum corporale ad imaginem Crucifixi flexis genibus erectis duobus in alta manus dextra digitis in eam rotham. Ja Szymon. Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu W Trojicy Swiętey iedynemu. Isz we Wsi Grodku nie masz nas tylko dwuch Rzemieszlnikow, Kołodziey y Bednarz, Kaczmarz co Piwo Panskie Szynkuie a Ogrodniy

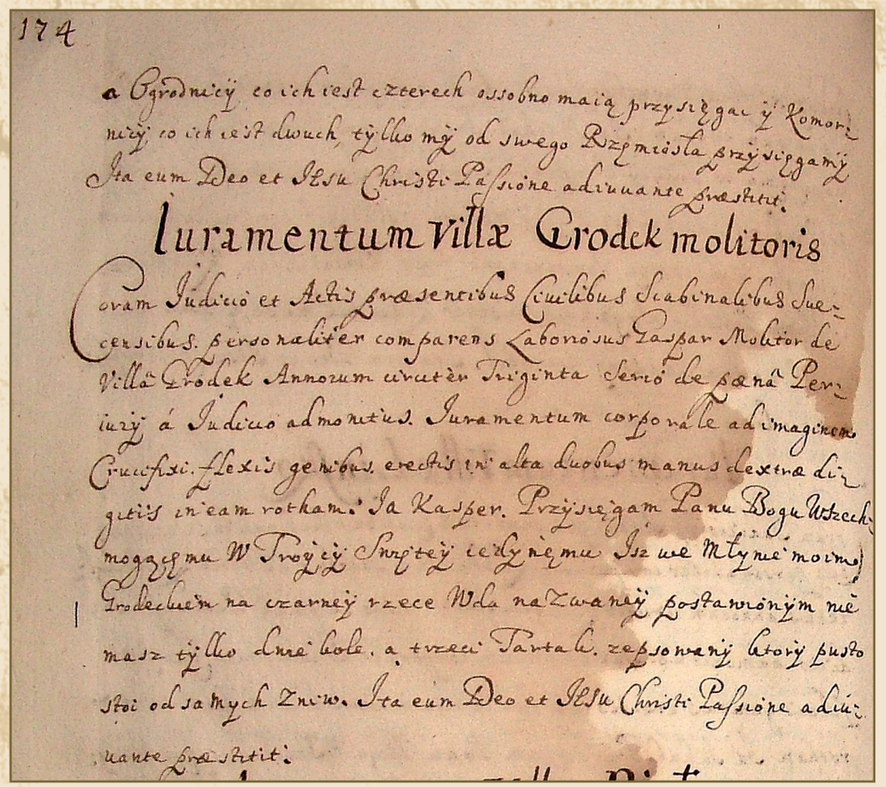

174

a Ogrodnicy co ich iest czterech osobno maią przysięgać y Komornicy co ich iest dwuch tylko maią od swego Rzemiosła przysięgać Ita eum Deo et Jesu Christi Passione adiuuante præstitit.

Iuramentum villæ Grodek molitoris

Coram Judicio et Actis præsentibus Curialibus Scabinalibus Succensibus. personaliter comparens Laborosus Gaspar Molitor de villa Grodek Annorum circiter Triginta Senio de pana Pezinij á Judicio admonitus. Iuramentum corporale ad imaginem Crucifixi. Flexis genibus erectis in alta duobus manus dextra digitis in eam rotham. Ja Kasper. Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu W Trojcy Swiętey iedynemu Jsz we Młynie moim Grodeckiem na czarnej rzece Wda nazwanej postawionym nie masz tylko dwie hole. a trzeci Tartak. zapisowany który pusto stoi od samych Znow. Ita eum Deo et Jesu Christi Passione adiuuante præstitit.

Fragment lustracji starostwa świeckiego z 1669 r. z opisem inwentarza wsi Gródek *(villa)* oraz młyna *(molitoris)*

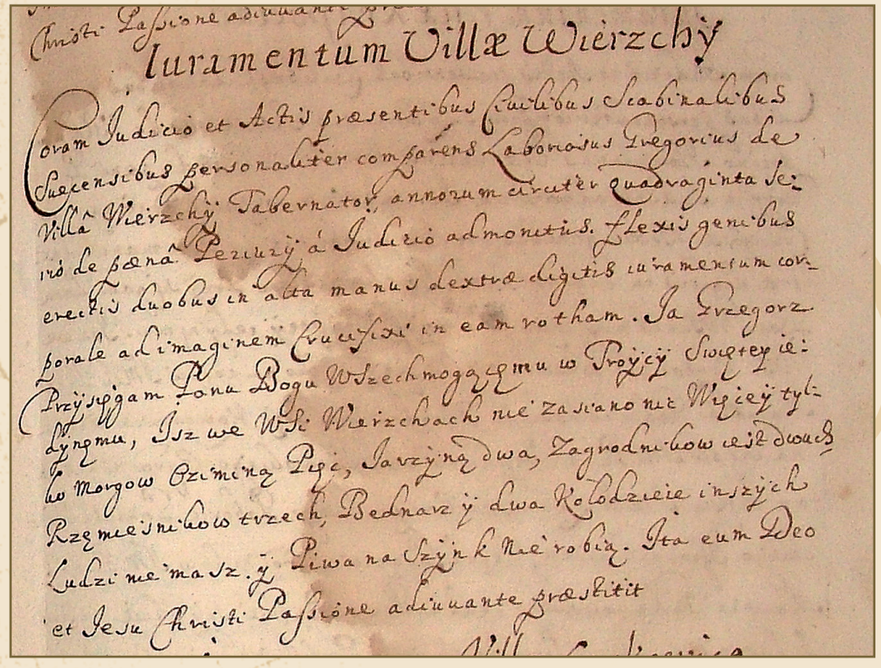

Christi Passione adiuuante præstitit

Iuramentum Villæ Wierzchy

Coram Judicio et Actis præsentibus Curialibus Scabinalibus Succensibus personaliter comparens Laborosus Gregorius de Villa Wierzchy Tabernator annorum circiter quadraginta Senio de pana Pezinij á Judicio admonitus. Flexis genibus erectis duobus in alta manus dextra digitis iuramentum corporale ad imaginem Crucifixi in eam rotham. Ja Grzegorz Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Trojcy Swiętey iedynemu, Jsz we Wsi Wierzchach nie zasiano nic Więcey tylko Morgow Ozimeg Pięć, Jarzyny dwa, Zagrodnikow cztyrech Rzemieślnikow trzech, Bednarzy Lwa Kołodzieie inszych Ludzi nie masz. y Piwa na Szynk nie robią. Ita eum Deo et Jesu Christi Passione adiuuante præstitit

Fragment lustracji starostwa świeckiego z 1669 r. z opisem inwentarza wsi Wierzchy

De Villa Miedzno.

Honestus Adamus Pyslik dictus Annor circiter Sexaginta Sculteti Valentinus Kudrzik annorum circiter Quadraginta Lanus Lut annor circiter triginta quatuor colóni ad Capreatis huiusce Speciali Loco examinati et de primo fassi sunt admoniti deposuerunt in Wies Miedzno nie maią więcey iedno Włok miary Chełmińskiey, to iest trzydzieści morgow w iedno Włoku includuiąc a to miary prętow trzydziesci aprobowaniu zostaiących w gruntach Scarcis Sterilibus pagnosq zamulaiących dziesiątych Nō siedm morgow dwadzieścia Sześć na dwa dzielonych gospodarow podzielonych y z Sołtysem Joczlemann Sowa iednego ostatek w zarowiskach y łąkach zalegio.

De Villa Osie.

Honesti Thomas Falgowski annor plus quadraginta Sculteti dicti Knuczek colega ipsi iuratus annonim Quinquaginta medio iuramento vt superiores prodali. iż Wies Osie niema więcey włok trzy mia ry Chełmińskiey z Sołtyskiemi ośadnych Pruskich excludunig Lenskie włok dwie y kościelnych Włok cztery tylko Włok do tych ory należących dziesięc. Nō 10 morgow pułdziesiąta Nō g½ w gruntach pustych na dwudziestu trzech gospodarow rownie podzielonych ostatek w borach zalegio.

De Villa Brzezinu

Fragment lustracji starostwa świeckiego z 1690 r. z opisem inwentarza wsi Miedzno, Osie i Łążek. ADP, Varia, Acta Scabinalia 1668-1772, sygn. V06

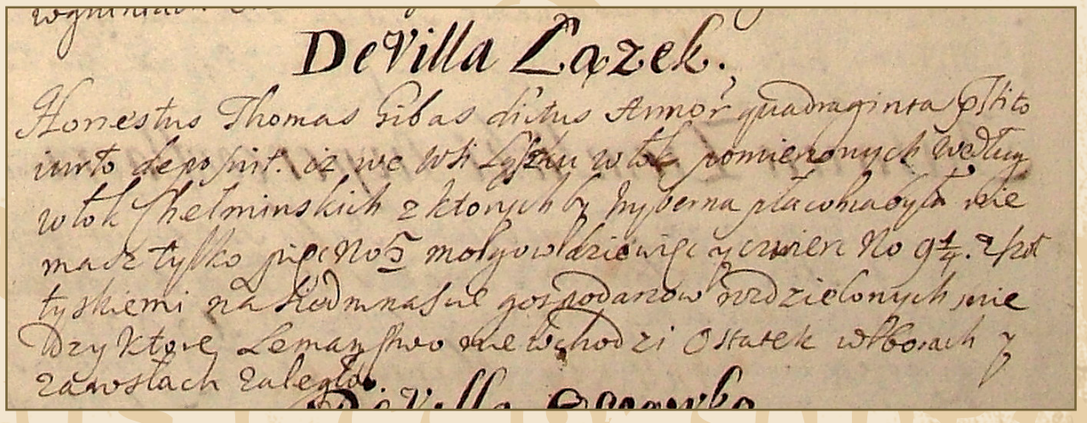

De Villa Łążek.

Honestus Thomas Gibas dictus Annor quadraginta Sexto iuramento deposuit. iż we Wsi Łążku włok pomierzonych według włok Chełmińskich z których z Imperna plac włościańskie maią tylko pięć Nō 5 mołgowskich więcey ośmien Nō g½. Sołtyskiemi na Kadmańskie gospodarow podzielonych nie Dzy które Lemany sowie nie chodzi ostatek w borach y zarostach zalegio.

De Villa Orzechowo

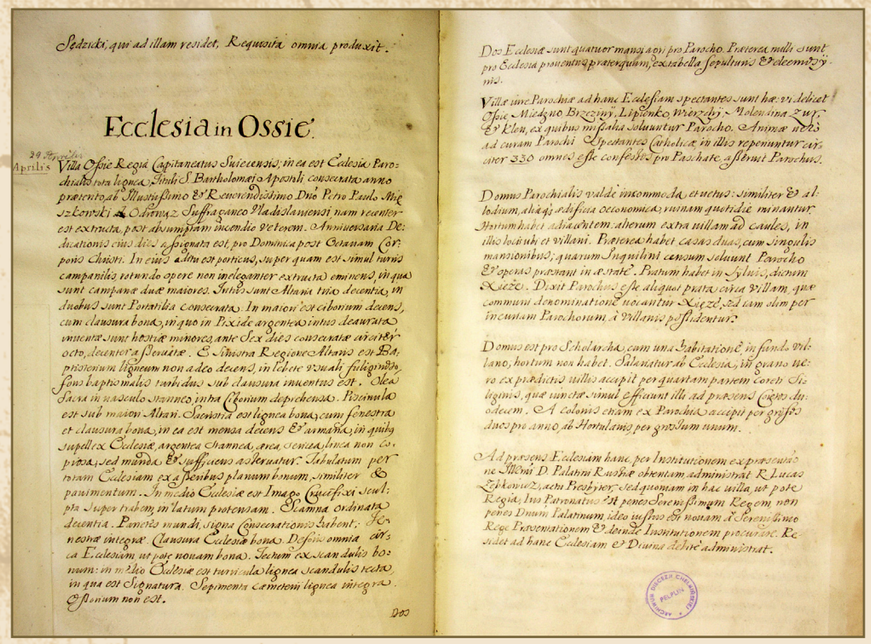

Sedzicki, qui ad illam resident, Requisita omnia produxit.

Ecclesia in Ossie.

Aprilis 29 Vita Ossie Regia Capitaneatus Suicensis; in ea est Ecclesia Parochialis lotta lignea, sub S. Bartholomæi Apostoli consecratio anno dmi 1687 rota legnea. Simile S. Bartholomæi Apostoli consecratio anno presentis ab Illustrissimo & Reverendissimo Dno Petro Paulo Alex Szembek a Oborniz Suffraganeo Vladislaviensi, nam reverendissimus extructa, post absumptam incendio veterem. Anniversaria Dedicationis eius die assignata est, pro Dominica post Octavam Corporis Christi. In eius adita est porticus, super quam est simul turris campanilis rotunda opere non ineleganter extructa, eminens, in qua sunt campanæ duæ maiores. Intus sunt Altaria tria decentia, in duobus sunt Portatilia consecrata. In maiori decem cubitorum decens, cum clausura bona, in qua in Pixide argenteo intus deaurata omnia sunt hostiæ minores ante Sex dies consecratæ asservatæ, decenter servatæ. E Schola Regione Altaris est Baptisterium lignum non adeo decens, in tabe vetusto fidelium. Sons baptismalis vetustus sub clausura inventus est. Olea Sacra in nasculo stannee, intus Chrisma deprehensa. Pixinulo est sub mensa Altari Sacrario, est lignea bona, cum fenestra et clausura bona, in ea est mensa decens & armarium, in quibus supellex Ecclesiæ argentea stannea, ærea, lintea non copiosa, sed munda, & sufficiens asservatur. Tabulatum per totam Ecclesiam ex assibus planum bonum, similiter & pavimentum. In medio Ecclesiæ est Imago Crucifixi sculpta Super trabem, in latum protensam. Stamna ordinata decentia. Pennones mundi, signa Consecrationis habent: Fenestræ integræ. Clausura Ecclesiæ bona. Desilia omnia circa Ecclesiam ut pote nouam bona. Cœmeterium ex assibus bonum: in medio Ecclesiæ est turris ex lignea scandulis tecta in qua est Signatura. Sepimentum cœmeterii lignea integra. Ostium non est.

Deo Ecclesiæ sunt quatuor mansi, ab eo pro Parocho. Prædia mille sunt pro Ecclesia pomerium, prata quidam, & Isabella Sepultura & Polecmosyna.

Villæ sine Parochiæ ad hanc Ecclesiam spectantes sunt hæ: videlicet Ossie, Miedzno, Brzozowy, Lipienko, Wierzby, Wolczina, Zwierzyn, & Klein, ex quibus missalia soluuntur Parocho. Animæ istæ ad curam Parochi spectantes Catholicæ in illo reperiuntur circiter 330 omnes esse confessi pro Paschate, asserunt Parochus.

Domus Parochialis valde incommoda, eruchus: similiter & altodium, shagg, sedificia œconomica, ruinam quotidie minantur. Hortum habet adiacentem alterum extra villam ad caules, in illo locis & villani. Pratereo habet casas duas, cum singulis mansionibus; quarum singulini census soluunt Parocho & operas prastant in agris. Pratum habet in Sylvis, dictum Kiezo. Dixit Parochus esse alegnas prata circa Villam, quæ communi denominatione vocantur Kiezé, ad eam diem pertinentia Parochorum, à Villanis possidentur.

Domus est pro Scholarcha cum una habitatione, in fundo Villano, hortum non habet. Salenatur ab Ecclesia, ut grana vero ex prædiis villis accipit per quartam partem coreti Siliginis, quæ simul efficiunt illi ad prasens Cop. 60 Siliginis. A coloris eham ex Parochia accepit per grossi duos pro anno, ab Hornlamis per grossum unum.

Ad præsens Ecclesiam hanc, per Institutionem expressam ne Illustri D. Palatini Russiæ obtentam administrat R. Lucas Zyhlowicz, actu Presbyter, sed quoniam in hac villa, ut pote Regia, Ius Patronatus Illustrissimi Regem non penes Dnum Palatinum, ideo usque ad nostram à Serenissimo Rege Præsentationem & deinde Institutionem procurior. Recedet ad hanc Ecclesiam & Diœsi debite administrat.

ARCHIVUM DIECESANUM GEDANENSE

▲ Fragment wizytacji biskupa Bonawentury de Niedzielsko Madalińskiego z lat 1686-1687. Dokładny opis parafii, plebanii *(domus parochialis)* oraz szkoły przykościelnej *(scholara)*. ADP, Gedanensia, sygn. G 20b

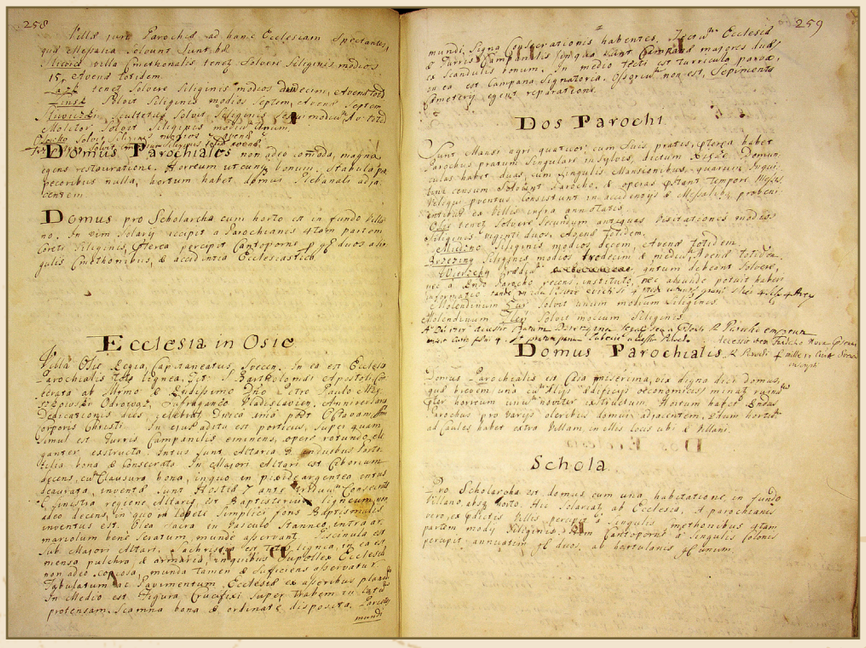

258 Villæ sunt Parochiæ ad hanc Ecclesiam spectantes, quæ villæ sunt Parochiales tenes Solvere Siliginis modios 15, quod totidem

Domus Parochiales non adeo comoda, magna, egens restauratione. Horum ut cum bonis, & stabulis pecoribus nulla, hortum habet domus. Stabulo adjacentem.

Domus pro Scholarcha cum horto ex in fundo villano, pro cum Solary recipit a Parochianis ratam partem circa Siliginis, & reliqua percipit Cantoribus & Ducibus alis Cathedralibus, & accidentia Ecclesiastica.

Ecclesia in Osie

Sedes Osie Regia, Capitaneatus, Sucen. In ea est Ecclesia Parochialis tota lignea, Sub S. Bartholomæi Apostoli Protectione ab Anno & Episcopo Petro Paulo Alex Szembek Oborniczi, Archiepiscopo Vladislaviensi, consecrata Dedicatio erat olim celebrata Dominica infra Octavam corporis Christi. In eius adita est porticus, super quam simul est Turris Campanilis eminens, opere rotundo, ligneo, extructa. Intus sunt Altaria 3. ministrat Festis diebus bona & consecrata. In Altari Altari est Choruscans, cum Clausura bona, in quo in pixide argenteo intus deaurata, inventa sunt Hostiæ 7 ante Dominicam Corporis Christi consecratæ asservatæ. Tabulatum per totam Ecclesiam ex assibus planum bonum, similiter & pavimentum. In medio Ecclesiæ est Imago Crucifixi sculpta Super trabem, in latum protensam. Stamna ordinata decentia. Pennones mundi, signa Consecrationis habent. Fenestræ integræ. Clausura Ecclesiæ bona. Desilia omnia circa Ecclesiam, ut pote nouam bona. Cœmeterium ex lignea scandulis bonum: in medio Ecclesiæ est turris ex lignea scandulis tecta in qua est Signatura. Sepimentum cœmeterii lignea integra. Ostium non est.

259 Dos Parochi

Sunt Mansi agri quatuor, cum Sale, pratis, quorum habet Parochus pratum singulare in Sylvis, dictum Kiezé. Domus Parochiæ habet duas cum singulis Mansionibus, quarum singulini census soluunt Parocho. A operas optant tempore Messis. Reliqui pratum consistunt in Sepultura & Offertorio, præterea ex bellis infra annotatis.

Domus Parochialis

Domus Parochialis est pessima, eia digna sunt domus, quæ hæc in una ex villis dispersi oeconomicis minas ruinæ. Hortum habet extra villam, in illius locis ubi & villani.

Schola

Duo Scholarcha ex domus cum una habitatione in fundo Villano ab eq. Ecclesia, ab Ecclesia. A parochianis census, ex prædiis villis percipit singulis, methemnibus ratam partem modij Siliginis & Sal Cantoprant & singulis solenis percipit annuatim gl. duos. ab Bartholomæi Hornum.

▲ Wycinek wizytacji Archidiakonatu Pomorskiego przeprowadzonej przez biskupa Konstantego Felicjana Szaniawskiego w latach 1710-1711. Opis parafii, plebanii oraz szkoły w Osiu. ADP, Gedanensia, sygn. G 26

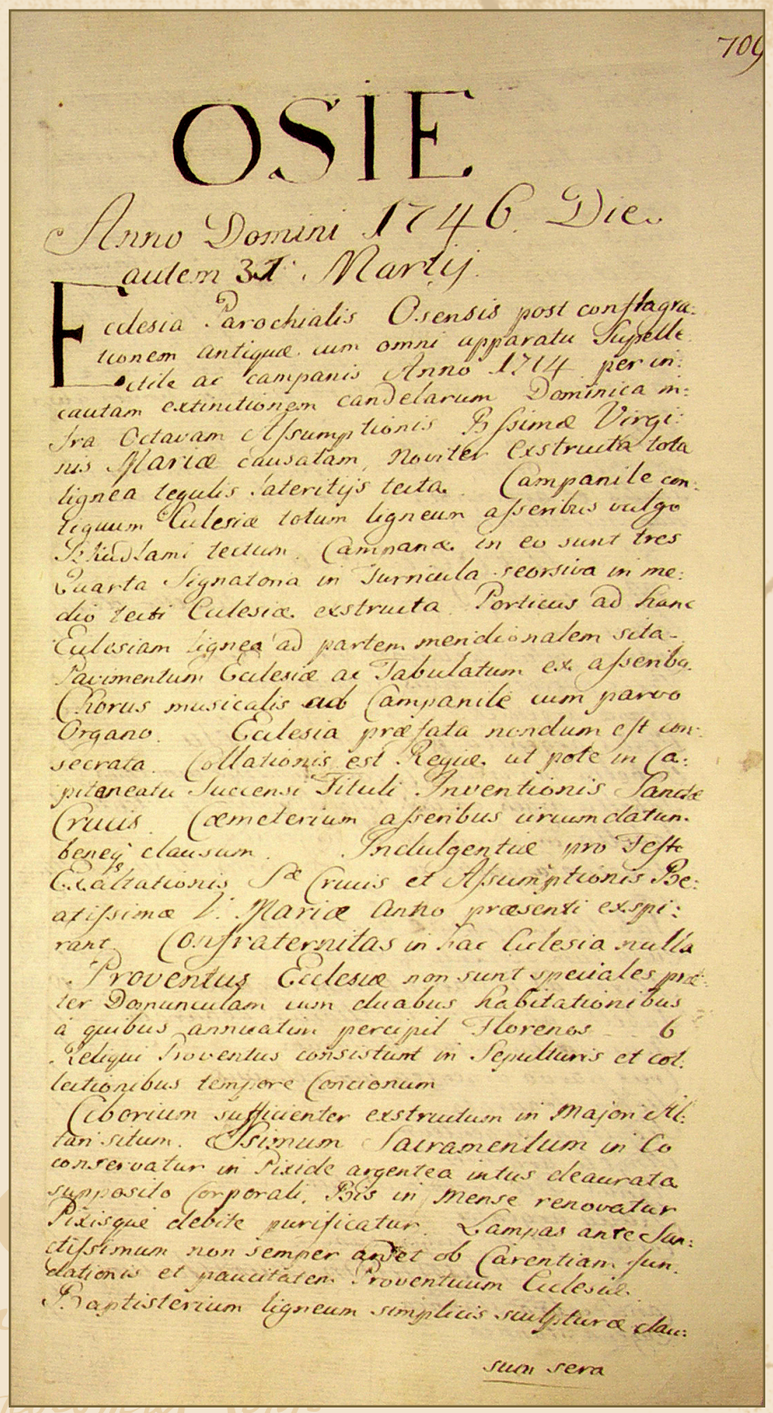

709

OSIE

Anno Domini 1746. Die autem 31. Martij.

Ecclesia Parochialis Osensis post conflagrationem antiqua cum omni apparatu Supellectile ac campanis Anno 1714 per incautam extinctionem candelarum Dominica infra Octavam Assumptionis B.mæ Virginis Mariæ causatam, nouiter extructa tota lignea tegulis laterity's tecta. Campanile contiguum Ecclesiæ totum ligneum asseribus vulgo Szkiedami tectum. Caminus & in eo sunt tres. Quarta Signatoria in Turricula seorsiva in medio Tecti Ecclesiæ extructa. Porticus ad hanc dio Tecti Ecclesiæ extructa. Portam Ecclesiam lignea ad partem meridionalem sita. Pavimentum Ecclesiæ ex Tabulatum ex asseribus. Chorus musicalis sub Campanile cum parvo Organo. Ecclesia præfata nondum est consecrata. Collationis est Regiæ, ut pote in Capitaneatu Succensi Tituli Inventionis Sanctæ Crucis. Cœmeterium asseribus circumdatum, bene clausum. Indulgentiæ pro festo Exaltationis Sæ Crucis et Assumptionis Beatissimæ V. Mariæ Anno præsenti expirarant. Confraternitas in hac Ecclesia nulla. Proventus Ecclesiæ non sunt speciales præter Dominicalem cum duabus habitationibus à quibus annuatim percipit Florenos 6. Reliqui Proventus consistunt in Sepulturis et collectionibus tempore Concionum.

Ciborium sufficienter extructum in Majori Altari situm. Pixinum Sacramentum in eo conservatur in Pixide argentea intus deaurata supposito Corporali. Pixis in Mense renovatur Pixisque debite purificatur. Lampas ante Sanctissimum non semper ardet ob Carentiam fundationis et paucitatem Proventuum Ecclesiæ.

Baptisterium lignæum simplicis sculpturæ & clausuræ

sum sera

▲ Wizytacja parafii w Osiu dokonana przez archidiakona pomorskiego Augustyna Klińskiego w 1746 r. W owej wizytacji bardzo dokładnie opisano między innymi wyposażenie kościoła w Osiu oraz dochody uzyskane przez proboszcza. ADP, Gedanensia, sygn. G 56

Druga oraz trzecia strona z wizytacji z 1746 r.

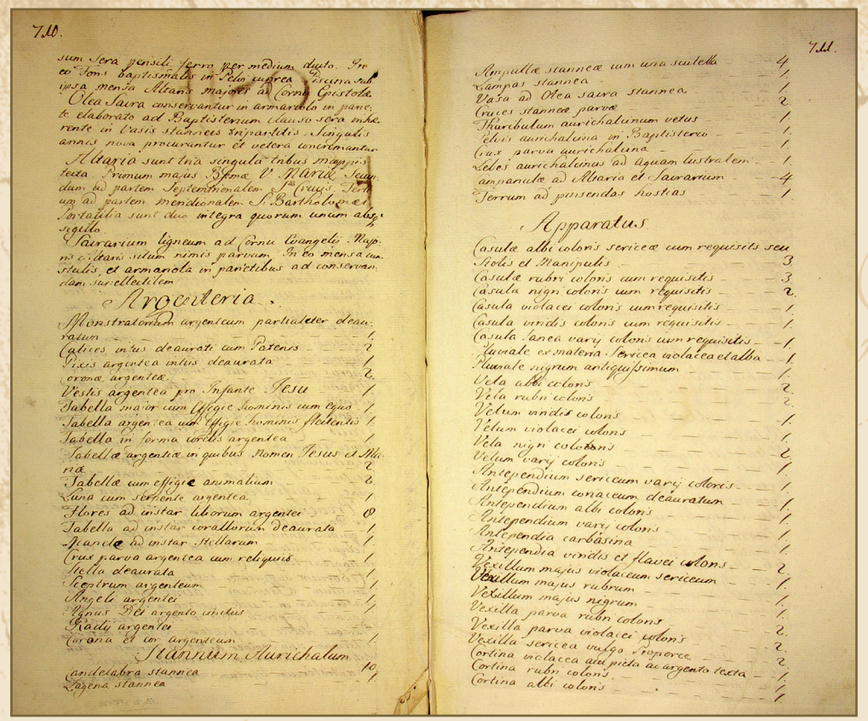

Szósta i siódma strona z wizytacji z 1746 r.

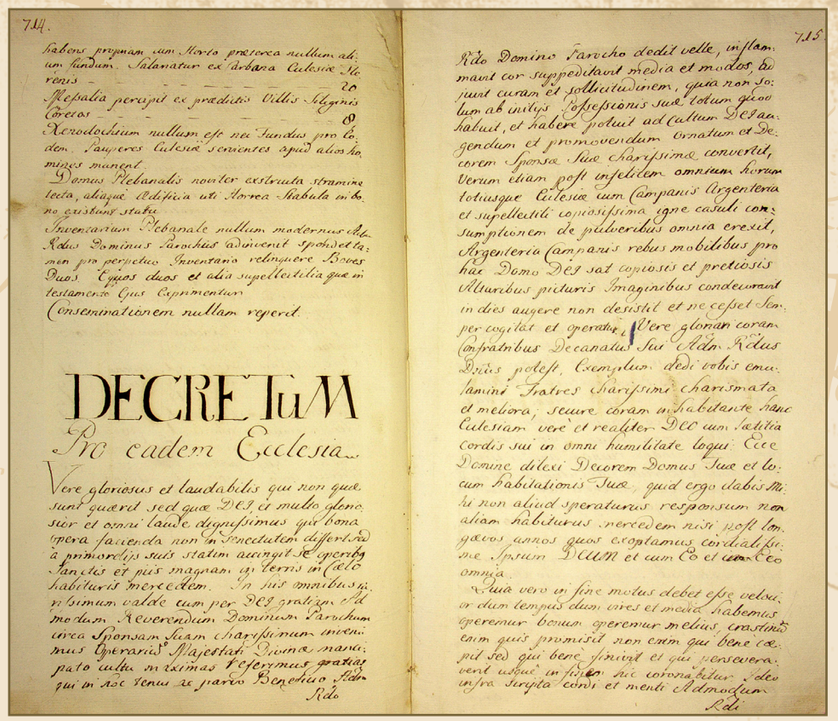

Czwarta oraz piąta strona z wizytacji z 1746 r.

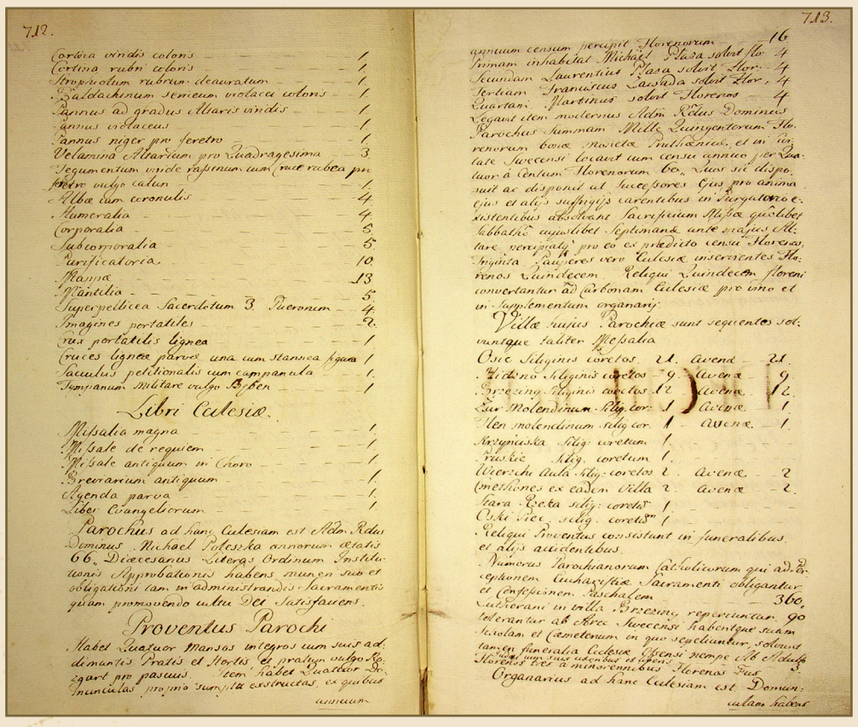

Ósma i ostatnia, dziewiąta strona z wizytacji z 1746 r.

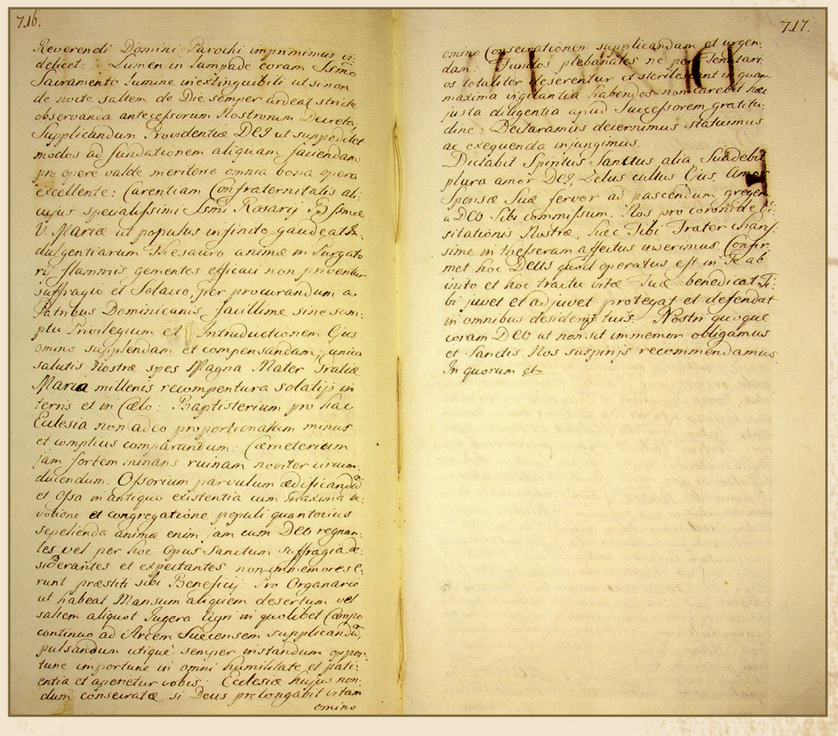

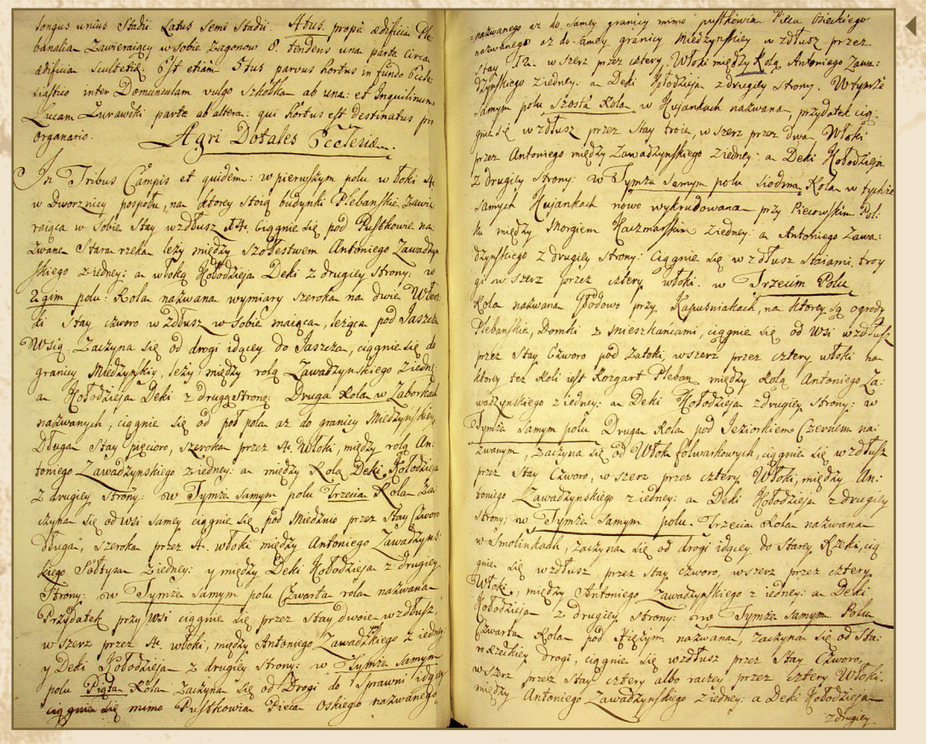

Fragment wizytacji przeprowadzonej na polecenie biskupa Antoniego Kazimierza Ostrowskiego w 1766 r. Część dotyczącą ziemi należącej do parafii w Osiu zapisano w języku polskim *(agri dotales ecclesia)*. ADP, Gedanensia, sygn. G 62

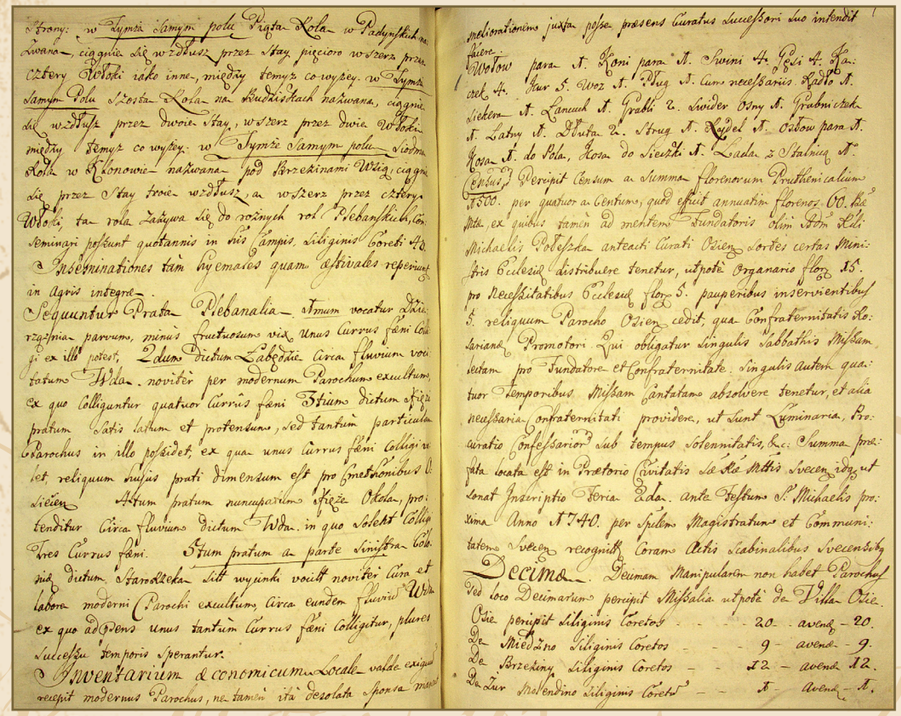

Kolejne strony z wizytacji z 1766 r. Po raz pierwszy pojawia się obok języka łacińskiego również język polski

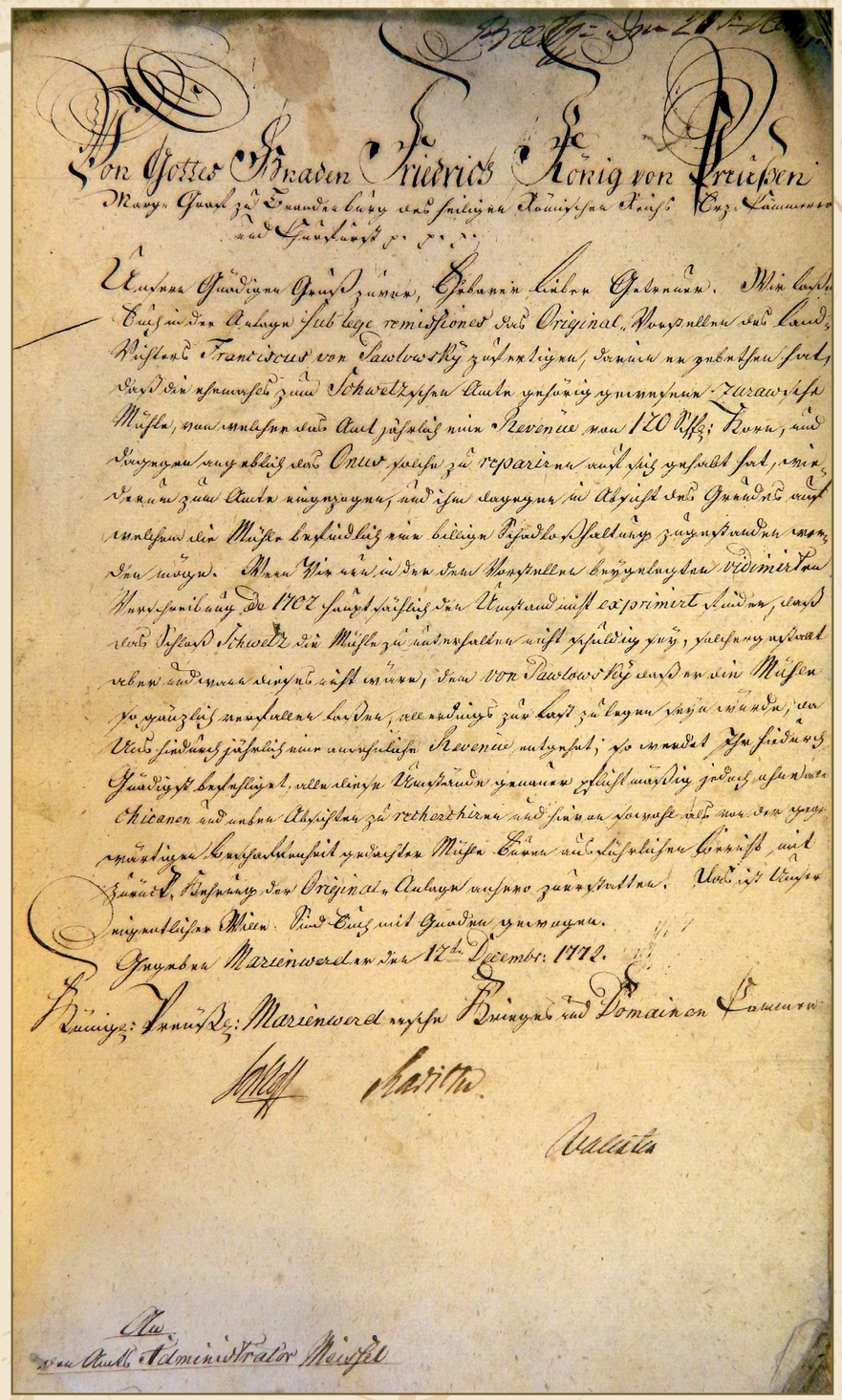

Kontrakt na dzierżawę młyna w Żurze zawarty z Franciszkiem Pawłowskim, 1772 r. Najstarsza księga omawianego obszaru w zasobach Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, APB, urząd domenalno-rentowy w Świeciu, sygn. 36/622

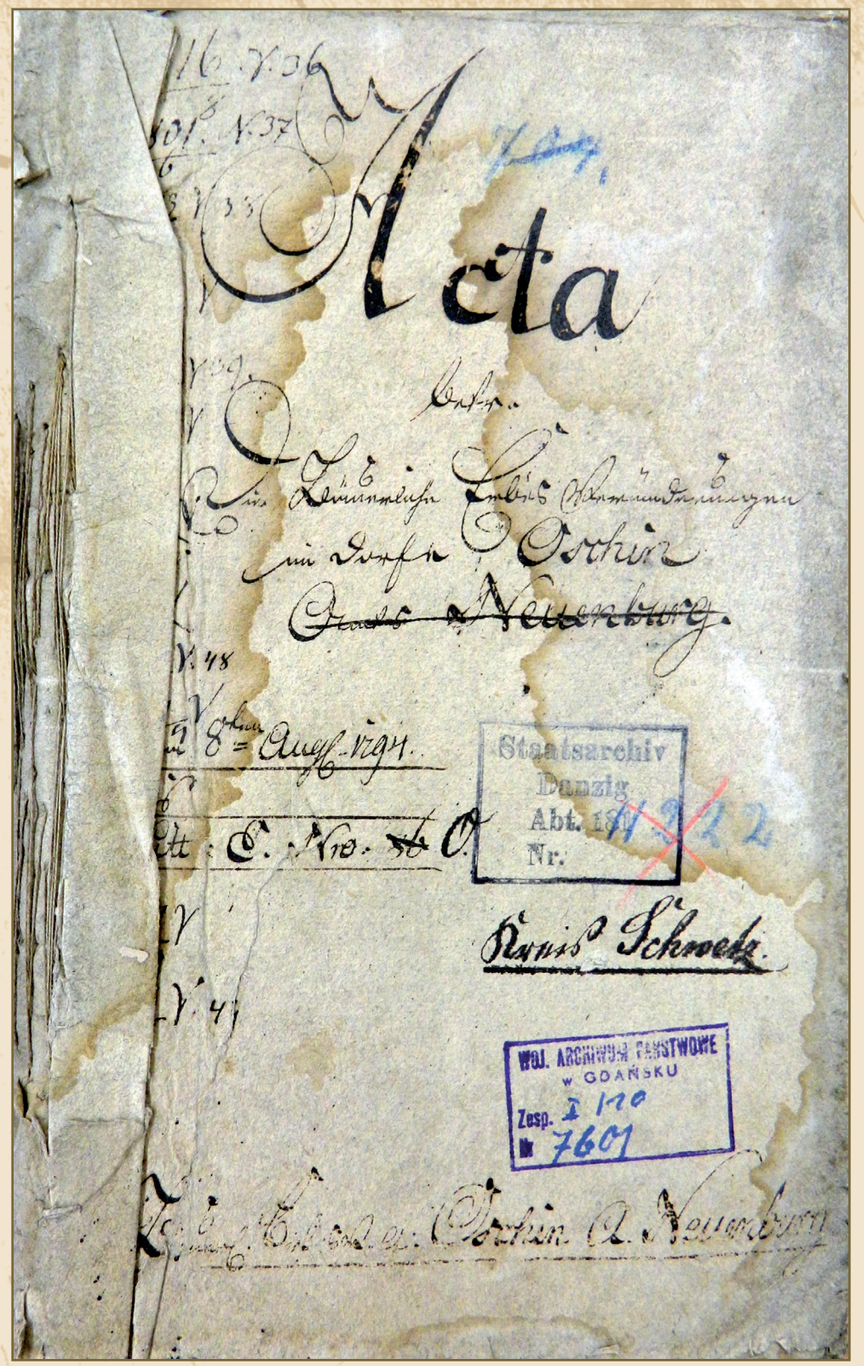

Okładka teczki aktowej gminy Osie z 1794 r. dotycząca zmian właścicieli ziemi wiejskiej. Najstarsza księga omawianego obszaru w zasobach Archiwum Państwowego w Gdańsku. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/7601

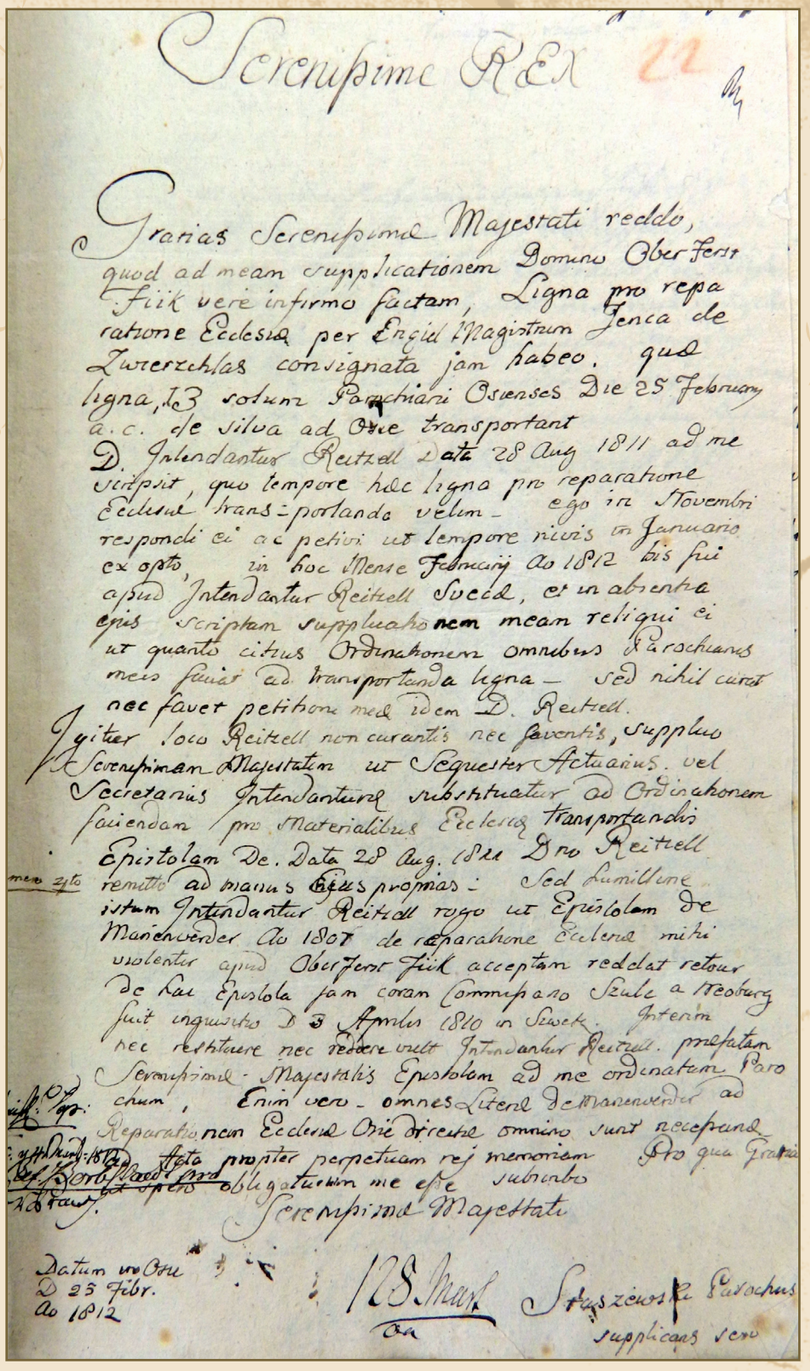

Odpis pisma w języku łacińskim proboszcza Staszewskiego do króla Prus Fryderyka Wilhelma III dotyczący stosunków kościelno-świeckich na początku XIX w., 1812 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4109

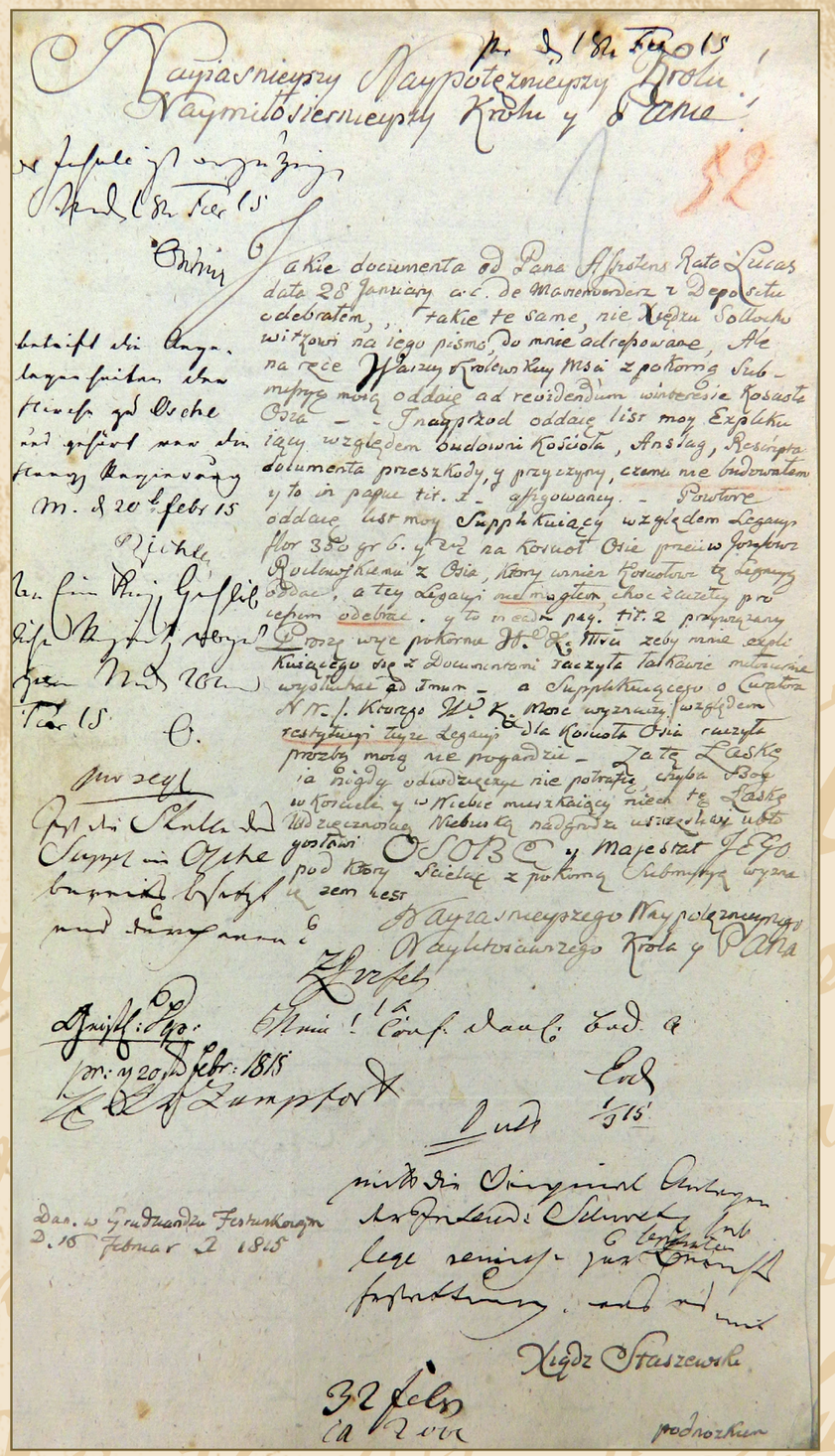

Odpis listu proboszcza Staszewskiego z Osia do króla Prus Fryderyka Wilhelma III z wyjaśnieniem przyczyn odłożenia budowy kościoła, 1815 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4109

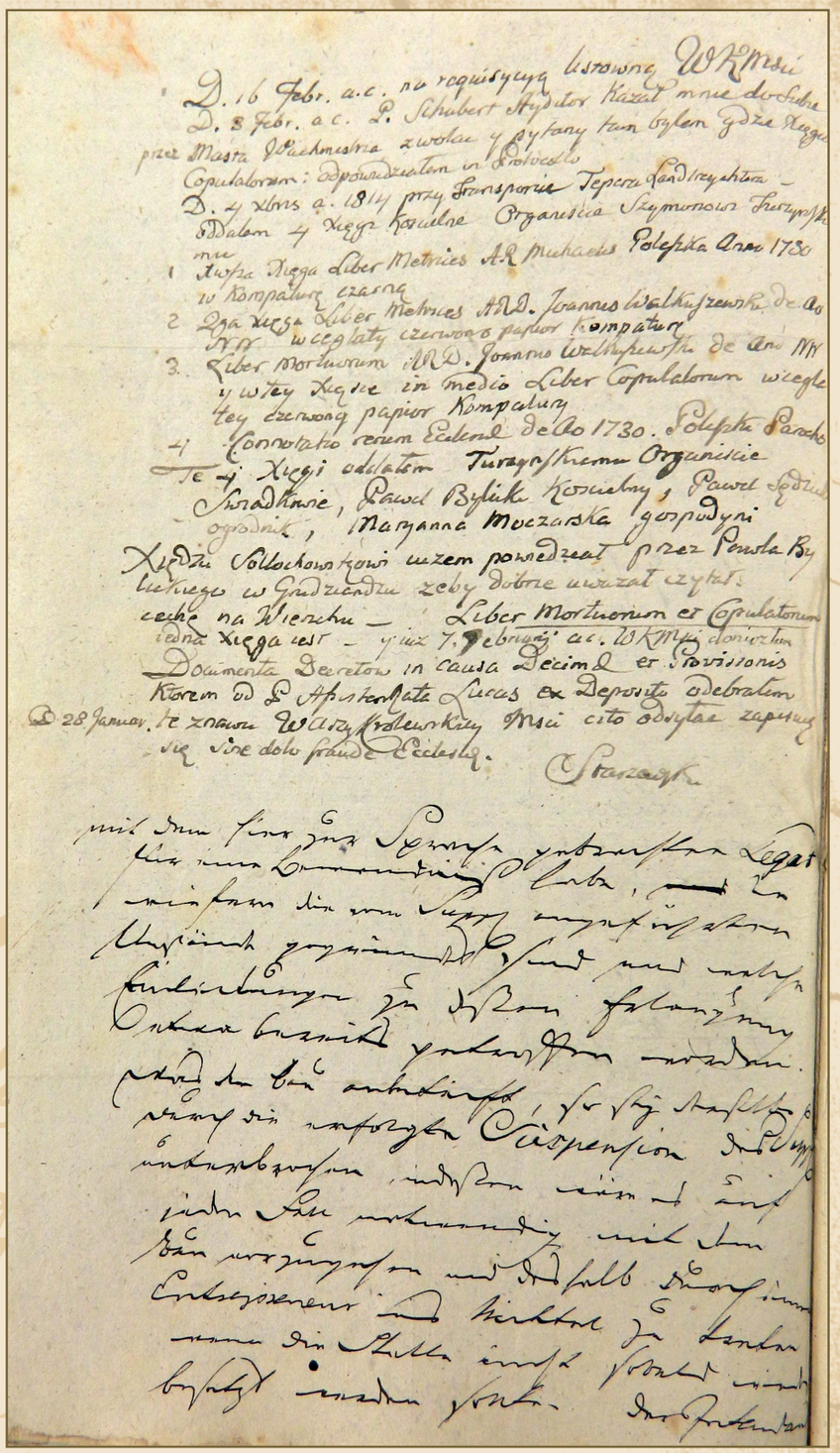

Informacja o spisie ksiąg przetransportowanych do Grudziądza z parafii Osie,1815 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4109

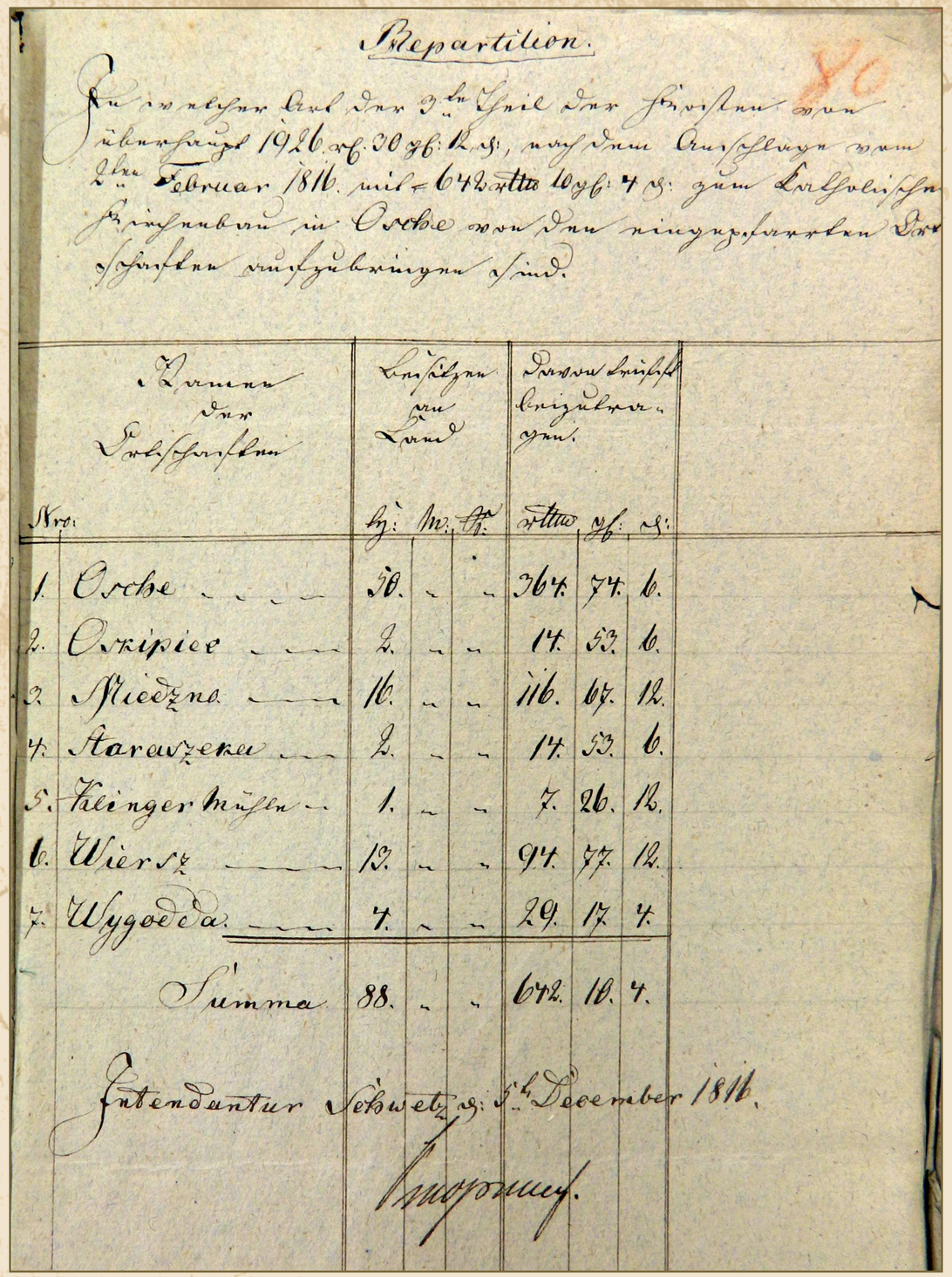

Repartition.

Summa 88. - - 642. 10. 4.

Intendantur Sebastopol, 5ten December 1816.

Podział dochodów i wydatków kościelnych parafii w Osiu, 1816 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4109

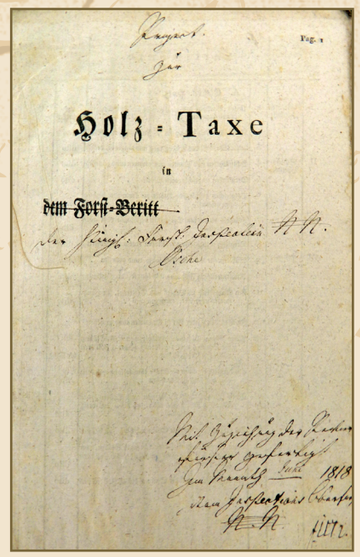

Holz-Taxe

in

dem Forst-Bezirk

der Königl. Preuß. Inspection Osche

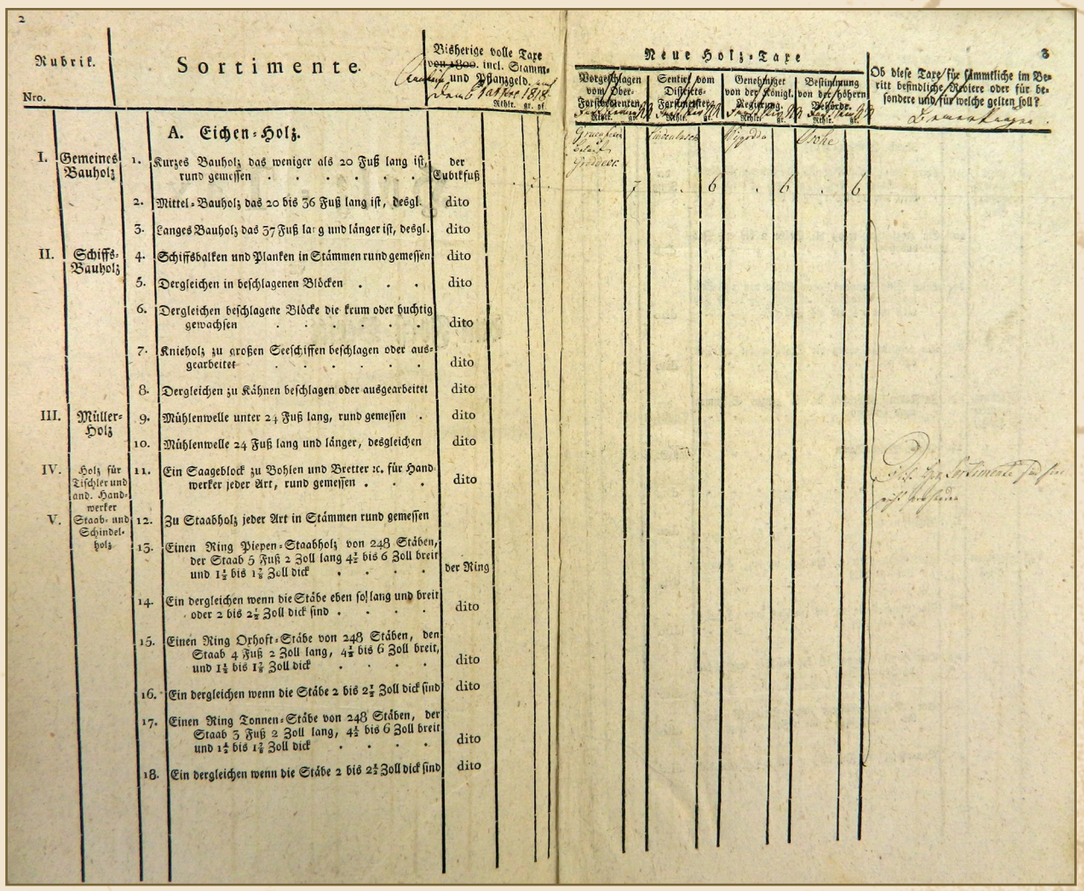

Neue Holz-Taxe

Nro.	Rubrik.	Sortimente.	Bisherige volle Taxe von 1000 incl. Stamm-Caution und Pfannzgeld.	Vorgeschlagen vom Ober-Forstbedienten	Sentirt vom Distrikts-Forstbedienten	Genehmiget von der Königl. Regierung	Bestimmung von der höhern Behörde	Ob diese Taxe für sämmtliche im Bezirk befindliche Brüche oder für besondere und für welche gelten soll?
		A. Eichen-Holz.						
I.	Gemeines Bauholz	1. Kurzes Bauholz das weniger als 20 Fuß lang ist, rund gemessen	der Cubikfuß					
		2. Mittel-Bauholz das 20 bis 36 Fuß lang ist, desgl.	dito					
		3. Langes Bauholz das 37 Fuß lang und länger ist, desgl.	dito					
II.	Schiffs-Bauholz	4. Schiffsbalken und Planken in Stämmen rund gemessen	dito					
		5. Dergleichen in beschlagenen Blöcken	dito					
		6. Dergleichen beschlagene Blöcke die krum oder buchtig gewachsen	dito					
		7. Knieholz zu großen Seeschiffen beschlagen oder ausgearbeitet	dito					
		8. Dergleichen zu Kähnen beschlagen oder ausgearbeitet	dito					
III.	Müller-Holz	9. Mühlenwelle unter 2½ Fuß lang, rund gemessen	dito					
		10. Mühlenwelle 24 Fuß lang und länger, desgleichen	dito					
IV.	Holz für Tischler und and. Handwerker	11. Ein Saageblock zu Bohlen und Bretter ꝛc. für Handwerker jeder Art, rund gemessen	dito					
V.	Staab- und Schindelholz	12. Zu Staabholz jeder Art in Stämmen rund gemessen						
		13. Einen Ring Piepen-Staabholz von 248 Stäben, der Staab 5 Fuß 2 Zoll lang 4½ bis 6 Zoll breit und 1½ bis 1⅞ Zoll dick	der Ring					
		14. Ein dergleichen wenn die Stäbe eben so lang und breit oder 2 bis 2½ Zoll dick sind	dito					
		15. Einen Ring Orhoft-Stäbe von 248 Stäben, den Staab 4 Fuß 2 Zoll lang, 4½ bis 6 Zoll breit, und 1½ bis 1⅞ Zoll dick	dito					
		16. Ein dergleichen wenn die Stäbe 2 bis 2½ Zoll dick sind	dito					
		17. Einen Ring Tonnen-Stäbe von 248 Stäben, der Staab 3 Fuß 2 Zoll lang, 4½ bis 6 Zoll breit und 1½ bis 1⅞ Zoll dick	dito					
		18. Ein dergleichen wenn die Stäbe 2 bis 2½ Zoll dick sind	dito					

Taksa na drewno nadleśnictwa Osie, 1818 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/8727

Formular
zum
Diensteid
für die Schul-Lehrer.

Ich Carl Schnakenburg schwöre einen Eid zu Gott dem Allwissenden und Heiligen, daß nachdem ich zum Lehrer an der Schule (dem Gymnasio) zu Osthe berufen und bestellt bin, ich sowohl in diesem, als auch in jedem anderen Amte, zu welchem ich inskünftige berufen werden möchte, Sr. Königl. Majestät von Preußen meinem allergnädigsten Könige und Herrn, und dem Königlichen Hause, treu und gehorsam seyn, das Wohl des Vaterlandes in meinem Wirkungskreise nach Kräften fördern, alle meine Amtspflichten nach den bestehenden und noch zu erlassenden Gesetzen und Anordnungen des Staats und der von ihm verordneten Obrigkeit, gewissenhaft erfüllen, die mir anvertraute Jugend (nicht nur wissenschaftlich zu bilden, sondern auch) zu gottesfürchtigen, guten und verständigen Menschen zu erziehen, mit Ernst und Eifer bemüht seyn, auch selbst ein christliches und erbauliches Leben führen will, wie es einem rechtschaffenen Lehrer geziemet, alles, so wahr mir Gott helfe durch Jesum Christum!

Zusatz für Gymnasial-Lehrer.

(Bei Vereidung katholischer Schullehrer) alles, so wahr mir Gott helfe und sein heiliges Evangelium!

Osthe d. 12ten Octobr. 1831

Schnakenburg

v. Winter

▲ Formularz przysięgi służbowej na nauczyciela podpisany przez Karla Schakenburga z Osia, 1831 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/6241

Eid
eines
römisch-katholischen Pfarrers.

Ich Jacob Pawellek schwöre einen Eid zu Gott dem Allmächtigen und Allwissenden, daß ich Sr. Königl. Majestät von Preußen Friedrich Wilhelm dem ~~Dritten~~ Vierten, meinem Allergnädigsten Könige und Herrn und nach Sr. Königl. Majestät Abgang dessen rechtmäßigen Leibes- und Lehns-Erben und Nachfolgern auf dem Thron unterthänig, treu und ergeben sein, Sr. Königlichen Majestät Bestes nach Kräften befördern, Schaden und Nachtheil abwenden, auch meine Untergebenen dazu anhalten, auch nie in meinem Leben eine Handlung begehen will, wodurch der höchsten Person Sr. Königl. Majestät, dem Königlichen Hause, dem Lande, der Armee und dem Königlichen Dienst irgend ein Nachtheil zugefüget werden könnte. Desgleichen schwöre und gelobe ich, die mir anzuvertrauende christliche Gemeine und alle meine Beicht-Kinder, bei gegebener Veranlassung zu gleicher unverfälschter Treue und Ergebenheit gegen Sr. Majestät den König und das ganze Königliche Haus aufzufordern und zu ermahnen, selbst mit gutem Beispiel voranzugehen und überhaupt mich so zu betragen, wie es einem rechtschaffenen Geistlichen und treuen Unterthan gebührt.

Alles so wahr mir Gott helfe ~~durch Jesum Christum unsern Herrn und um der Fürbitte Willen seiner lieben Heiligen.~~ und sein heiliges Evangelium.

Osthe den 18 April 1841

Jacob Pawellek

▲ Przysięga na piśmie złożona przez proboszcza kościoła katolickiego Jakuba Pawellecka królowi pruskiemu Fryderykowi Wilhelmowi IV, 1841 r. APM, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 59/0/1350

Zulassungs-Vermerk.

Vorstehender Berufs-Brief für den

Johann Mikulski

als interimistischen Schullehrer zu

Miedzno

wird von uns jedoch ohne diesseitige Vertretung des dem p. Mikulski überwiesenen Einkommens, auf ein Jahr bestätigt, nach deren Ablauf eine abermalige Prüfung vorbehalten wird zur Entscheidung über die Entlassung, oder über die fernere Beibehaltung und definitive Bestätigung des

p. Mikulski

oder über die Bewilligung einer neuen Zeitfrist.

Uebrigens ist derselbe verpflichtet, die Sonntags-Schule vorschriftsmäßig abzuhalten, und sich bei einer Trennung des bisherigen Schulverbandes, oder bei der Stiftung einer anderweiten Schule oder Schulklasse in demselben, oder auch bei allen aus dem Confessions-Verhältnisse sich ergebenden gesetzlichen Folgen eine Verminderung seines berufsbrieflichen Einkommens gefallen zu lassen.

Sollte jedoch der p. Mikulski die ihm obliegenden Pflichten nicht so treu und gewissenhaft erfüllen, wie es sein Beruf als Lehrer und Erzieher der Jugend mit sich bringt; und wofür er uns verantwortlich bleibt, oder aus diesem oder andern administrativen Rücksichten seine Entlassung von dem Schulamte von uns für nothwendig gehalten werden; so wird er von uns auch vor dem Ablaufe der ihm bewilligten Probezeit, ohne Ansprüche auf Entschädigung, von seinem Amte entlassen werden.

Marienwerder, den 25ten Mai 1842.

Königlich Preußische Regierung.
Abtheilung des Innern.

Pozwolenie na wykonywanie pracy w charakterze nauczyciela dla Johanna Mikulskiego w Miedznie, 1842 r. APB, urząd domenalno-rentowy w Świeciu, sygn. 36/308

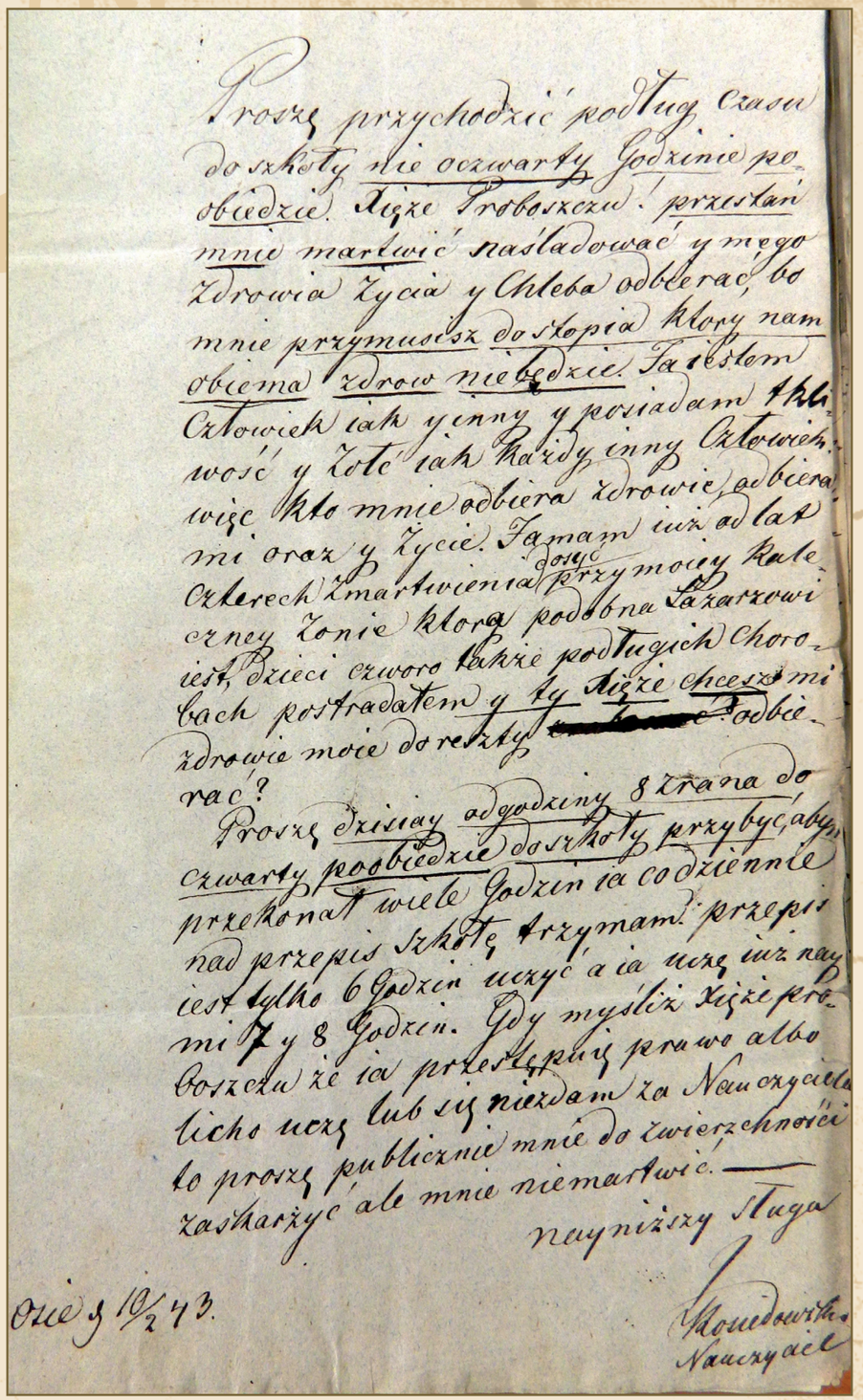

Proszę przychodzić podług czasu
do szkoły nie oczwarty Godzinie po
obiedzie. Xięże Proboszczu! przestań
mnie martwić naśladować y mego
zdrowia życia y Chleba odbierać, bo
mnie przymusisz do stopia który nam
obiema zdrow niebędzie. Ja iestem
Człowiek iak y inny y posiadam tkli
wość y żołć iak każdy inny Człowiek
więc kto mnie odbiera zdrowie, odbiera
mi oraz y życie. Ja mam iuż od lat
czterech zmartwienia dosyć przy moiey kale
czney żonie która podobna Łazarzowi
iest, dzieci czworo także podługich choro
bach postradałem y ty Xięże chcesz mi
zdrowie moie do reszty [redacted] odbie
rać?
Proszę dzisiay od godziny 8 zrana do
czwarty poobiedzie do szkoły przybyć, abym
przekonał wiele Godzin ia codziennie
nad przepis szkołę trzymam. przepis
iest tylko 6 Godzin uczyć a ia uczę iuż nay
mi 7 y 8 Godzin. Gdy myśliż Xięże pro
boszczu że ia przestępuię prawo albo
licho uczę lub się niezdam za Nauczyciela
to proszę publicznie mnie do zwierzchności
zaskarżyć ale mnie niemartwić.
nayniższy Sługa
Koniedowski
Nauczyciel

Osie d. 10/2 43.

Pismo nauczyciela Koniedowskiego z Osia do proboszcza z prośbą o punktualne przychodzenie do szkoły, 1843 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5147

Abgaben-Berechnung

und

Zins-Ausfalls-Liquidation

von dem zerstückelten Grundstück des Hofmann Martin Borrk zu Oschin

sub Nro. 2 der Prästations-Tabelle de anno 1829

des Domainen-Rent-Amts Neuenburg

Daß auf dem hier in Rede stehenden Grundstücke außer der aufgeführten

Rente [illegible]

wird hierdurch bescheiniget.

Neuenburg den 29ten Juni 1843.

Königl. Preuß. Domainen-Rent-Amt.

Exemplar

Revidirt

Regier. [illegible]

den —— 184

Obwieszczenie o oszacowaniu opłat za dzierżawę działki przez Martina Borna z Osia z 1843 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/7601

Bei dieser Regulirung des Kirchspiels haben außer den Wünschen der Betheiligten auch die Entfernungen von Osche und andern evangelischen Kirchenorten berücksichtigt werden müssen. Die Beiträge sind für die weniger bemittelten Einwohner größtentheils nach dem sonstigen Herkommen, für die wohlhabendern etwas höher gestellt, da es sonst nicht möglich gewesen wäre, das unentbehrliche Einkommen für Pfarrer, Kirche und Kirchenbedienten sicherzustellen.

Es ist eine unschätzbare Wohlthat, welche den Evangelischen Glaubensgenossen durch die Einrichtung eines selbstständigen Evangelischen Kirchspiels in Osche erwächst; ich vertraue daher, daß Jeder, der dies erkennt, auch mit Freuden bereit sein wird, die unerläßlichen Opfer dafür zu bringen, die noch Kindern und Kindeskindern zu Gute kommen sollen. Um aber Denjenigen gerecht zu werden, deren wahres Interesse durch diese Einrichtung verletzt sein sollte, wird hiermit noch eine präklusivische Frist bis zum 15. Februar d. J. gegeben, innerhalb deren wohl begründete Einwendungen bei dem unterzeichneten Landrath zur Einholung der höhern Entscheidung angebracht werden können.

Schwetz, den 15. Januar 1854.

Der Königl. Landrath.

Wegner.

Daß vorstehende Bekanntmachung allen Evangelischen Einwohnern der Ortschaft bekannt gemacht ist, wird hiermit bescheinigt.

Adlershorst, den 29ten Januar 1854.

Ortsname und Datum.

Siegel.

Der Ortsvorstand.

Albrecht Borowzynski

Unterschrift.

Bekanntmachung,

die Regulirung des Evangelischen Kirchspiels Osche betreffend.

Die Grenzen des Evangelischen Kirchspiels Osche und die regelmäßigen Beiträge der Eingepfarrten zur Unterhaltung des Pfarrers, der Kirche und Kirchenbedienten sind von den Königlichen Kommissarien Herrn Geheimen Finanz- und Oberregierungs-Rath Rothe und Herrn Consistorial-Rath Oehrech mit Zuziehung der gerichtlich bevollmächtigten Gemeinde-Repräsentanten Herrn Rittergutsbesitzer Ninkowski zu Bygiemona und Herrn Gutspächter Lande zu Grabowabuchta, wie auch des unterzeichneten Kreis-Landraths am 6. und 7. Januar d. J. zu Osche wie folgt regulirt.

I. Grenzen des Kirchspiels:

Es sollen dazu die Evangelischen Bewohner folgender Ortschaften mit überhaupt 3249 Seelen gehören.

1) Adlershorst, 2) Altfitzen, 3) Althütte (Staraczeka), 4) Blümchen (Kwiatek), 5) Borce, 6) Breslin, 7) Bygiemona, 8) Bystra, 9) Charlottenthal, 10) Gerosk, 11) Dembowa, 12) Dricemin, 13) Gorzalinesk, 14) Grabowabuchta Adlich und Königlich, 15) Grodbeck, 16) Hammer Mühle, 17) Hammer Unterförsterei, 18) Hasenwinkel, 19) Jacubowo, 20) Jagdhaus, 21) Jaszcz mit Neu-Jaszcz, 22) Junkerhoff, 23) Klinger, 24) Klunschig mit Eulenkrug, 25) Kotowken, 26) Laski, 27) Laskowitz, 28) Neu-Laskowitz, 29) Lesnagowo, 30) Linsk, 31) Lippinker Königl., 32) Lwianuck mit Lischin, 33) Lonsk, 34) Louisfryce, 35) Louisenthal, 36) Ludwigsthal, 37) Miedzno, 38) Mittelhütte, 39) Mzanne, 40) Neuhaus, 41) Okarpier, 42) Osche, 43) Oskrpier, 44) Ostersteig, 45) Pfalzplatz, 46) Preußi, 47) Pulko, 48) Rehberg, 49) Ribno, 50) Rischke, 51) Rosenthal, 52) Rowientza, 53) Sadrosz, 54) Salesche, 55) Sarosle, 56) Sauermühle, 57) Sirroslaw, 58) Sziroslawek, 59) Skroje, 60) Skrynke, 61) Sobinni, 62) Splawie, 63) Suchom, 64) Wiersch mit Grunek, 65) Wigodda, 66) Werry, 67) Zielonka, 68) Zuschitz.

II. Leistungen der Eingepfarrten an Pfarrer und Kirche.

A. Personal-Decem in Roggen:

I. Klasse. Gutsbesitzer, Mühlenbesitzer, Pächter größerer Güter und Vorwerke und solche Landwirthe, welche zwölf Thaler Klassensteuer oder mehr resp. Einkommensteuer entrichten: Drei Metzen Roggen für jeden Thaler jährlicher Klassensteuer resp. Einkommensteuer.

II. Klasse. Bäuerliche Einsassen und andere Landwirthe, welche unter zwölf Thaler a. Klassensteuer jährlich entrichten: Zwei Metzen Roggen für jeden Thaler jährlicher Klassensteuer.

B. Personal-Decem in Gelde.

I. Klasse. Höhere Beamte, Rentiers, Kaufleute, Besitzer oder Pächter von Gasthöfen und andere Personen, die Gewerbe in erheblichem Umfange treiben und nicht auch zugleich Landwirthe sind, so wie Administratoren größerer Güter: Den Betrag der zweimonatlichen Klassensteuer.

II. Klasse.

Inspektoren und Brenner	10 Sgr.
Krüger	10 „
Förster, Schreiber und andere Unterbeamte	5 „
Handwerker und andere Gewerbetreibenden	5 „
Küstner	5 „
Handwerksgesellen u. Lohndiener	1 „
Forsthülfsaufseher	3 „
Einwohner und Tagelöhner	2 „
Knechte	2 „
Dienstjungen	1 „
Dienstmädchen	1 „

Bemerkungen.

1. Wer den Personal-Decem in Roggen giebt, ist frei von jedem Personal-Decem in Gelde und umgekehrt.
2. Der Personal-Decem in Gelde ist bis zum 11. November jeden Jahres von den Ortsvorständen unentgeltlich einzuziehen und mit einer als vollständig zu bescheinigenden Nachweisung der decempflichtigen evangel. Einwohner an die Evangel. Kirchenkasse in Osche abzuführen.
3. Der Personal-Decem in Roggen ist in der Zeit von Martini bis Weihnachten dem Evangelischen Pfarrer in Osche zuzusenden, demselben auch auf Ersuchen von jedem Ortsvorstand eine Nachweisung der betreffenden Decempflichtigen mit Angabe ihrer Klassensteuerstufen zu ertheilen.
4. Die Nutznießer von Dienstländereien entrichten als solche nur Geldecem.

Obwieszczenie o regulacji parafii ewangelickiej w gminie Osie. W dokumencie podano granice parafii (I) oraz wykaz świadczeń na rzecz pastora oraz kościoła, 1854 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5143

Unter den mannigfachen kirchlichen Bedürfnissen, denen durch provisorische Einrichtungen mit Hilfe des Kollekten-Fonds seit Advent 1852 die erste, vorläufige Hilfe gebracht worden, ist unstreitig die Gegend von Osche, in der Tuchler Heide des Kreises Schwetz, eines der größesten. Denn bis dahin sollten etwa 15,000 Evangelische, unter einer überwiegend katholischen Bevölkerung in fast 200 Ortschaften auf etwa 20 □Meilen zerstreut, von einem Geistlichen, dem Pfarrer in Schwetz, zum Theil vier Meilen und darüber von ihm entfernt, versorgt werden. Die Dringlichkeit der Hilfe war längst erkannt; die zunehmende Bevölkerung steigerte das Bedürfniß, aber die große Armuth der meisten Evangelischen jener Gegend, und die drückenden Zeitverhältnisse der letzten Jahre hielten die dringende Hilfe leider lange auf, und es mußten sich die Evangelischen der Gegend von Osche fast 40 Jahre lang damit begnügen, vierteljährlich ein Mal ihren Geistlichen zur Abhaltung eines Gottesdienstes in dem mit dem evangelischen Schulhause zugleich erbauten, sehr beschränkten Betsaale bei sich zu sehen. Nur in der letzten Zeit wurde die Abhaltung eines monatlichen Gottesdienstes in Osche dadurch ermöglicht, daß ein Hilfsgeistlicher bei der Kirche in Schwetz angestellt ward. Aber auch bei diesen vermehrten Gottesdiensten fanden oft nur die zuströmenden Abendmahlsgäste in dem beschränkten und niedrigen Betsaale den nöthigen Raum, und die Ausübung der speciellen Seelsorge, die Beaufsichtigung der Schuljugend ꝛc. blieb unter den obwaltenden Umständen immer noch unmöglich.

Der reiche Ertrag der im Jahre 1852 abgehaltenen allgemeinen evangelischen Kirchen-Kollekte bot endlich die Mittel dar, sofort mit der Anstellung eines provisorischen Pfarrverwesers in Osche selbst noch in demselben Jahre vorzugehen, und damit einen Segen in jene Gegend zu bringen, der in erfreulicher Weise sich zu zeigen schon angefangen hat. Denn der Vorstand der neuen in mehr als 50 Ortschaften meist durch Waldungen sehr zerstreut wohnenden Kirchengemeine hat, ermuthigt durch ein Gnadengeschenk Sr. Majestät des Königs und durch wiederholt gewährte Unterstützungen, besonders auch von Gustav-Adolph-Vereinen, und im Vertrauen auf die weitere Hilfe des Herrn, unter Darbringung namhafter eigener Opfer sogleich Hand ans Werk gelegt, und eine schöne Kirche auf einem von einem Gemeindegliede geschenkten Platze zu bauen begonnen, die schon im Rohbau bis unter's Dach gebracht dasteht, ohne daß die bisher schon aufgewendeten Kosten vollständig gedeckt sind. Die Gemeine hofft bei weiterer, eigener Opferwilligkeit auf fernere Unterstützungen, sowohl zur Vollendung der Kirche und des Thurmes, wozu ihr noch gegen 4000 Thlr. fehlen, als zum Bau des demnächst nöthigen Pfarrhauses, für welches ein geeigneter Bau- und Gartenplatz schon erworben ist.

Zur

Zur Aufbringung der für den evangelischen Kirchenbau in Osche noch zu beschaffenden pr. pr. 4000 Thlr. hat der Herr Minister der geistlichen ꝛc. Angelegenheiten die Einsammlung einer Kirchen-Kollekte in den Provinzen Preußen und Pommern genehmigt, und der Evangelische Ober-Kirchenrath hat uns veranlaßt, die Ausschreibung dieser Kollekte innerhalb unseres Verwaltungs-Bezirks zu bewirken.

Wir fordern daher die sämmtlichen mit uns verbundenen Herren Geistlichen auf, an einem besonders geeigneten Sonntage innerhalb der bevorstehenden Passionszeit Vor- und Nachmittags in allen Kirchen und Bethäusern beim öffentlichen Gottesdienste die Kollekte zum Bau der evangelischen Kirche in Osche abhalten zu lassen, und dieselbe schon am Sonntage vorher Ihren Gemeinen um so dringender ans Herz zu legen, als es hier gilt, einem der größten Nothstände der Glaubensgenossen in unserer Mitte dauernd abzuhelfen.

Den Ertrag dieser Kollekte wollen Euer Hochehrwürden bis zum nächsten Osterfeste, spätestens bis zum 20. April d. J. Ihrem Superintendenten einschicken, und denselben dadurch in den Stand setzen, den Gesammt-Ertrag aus allen Kirchen seiner Diözese bis zum 1. Mai d. J. direkt an den evangelischen Kirchen-Vorstand zu Osche, Kreises Schwetz, zugleich mit einer Nachweisung des Ertrags aus den einzelnen Kirchen, einzusenden.

Von den Herren Superintendenten erwarten wir gleichzeitig Abschrift jener Ertrags-Nachweisung zu unseren Akten.

Königsberg, den 25. Januar 1854.

Königliches Konsistorium.
Eichmann.

An
sämmtliche evangelische Geistliche
der Provinz Preußen.
№. 386. 8.

Druk okolicznościowy informujący o otwarciu kościoła ewangelickiego w Osiu oraz zbiórce pieniędzy potrzebnych na ukończenie prac, 1854 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5144

Obwieszczenie o licytacji (przetargu) na wykonanie parkanu wokół placu kościelnego w Osiu, 1857 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/5144

37) Die Umzäunung des Kirchenplatzes der evangelischen Kirche zu Osche, veranschlagt auf 170 Rthlr. 2 sgr. 10 pf. excl. der Hand- und Spanndienste, soll im Termine den 7ten Mai d. J., Vormittags 9 Uhr, in unserem Geschäftslokal an den Mindestfordernden ausgethan werden, zu dem wir Baulustige hieher einladen.
Anschlag und Zeichnung können hier jeder Zeit eingesehen werden.
Die Licitation wird im Termin um 12 Uhr Mittags geschlossen.
Schwetz, den 4ten April 1857.
Königl. Domainen-Rentamt.

Auf dem katholischen Pfarrgehöft zu Osche sollen im Laufe dieses Jahres folgende Bauten ausgeführt werden:

1) der Neubau eines massiven Stallgebäudes, veranschagt auf .	2366 Thlr.	8 Sgr. 1 Pf.
2) der Neubau einer Scheune von ausgemauertem Bindwerk unter Strohdach, veranschlagt auf . . .	1192 "	5 " 9 "
3) der Neubau einer Wagenremise in Bindwerk mit Bretterbekleidung und Steinpappdach, veranschlagt auf . .	99 "	6 " 2 "
zusammen	3657 Thlr.	20 Sgr. — Pf.

excl. der dabei von der Kirchengem inde in natura zu verrichtenden Hand- und Spanndienste.
Zur Ausgabe dieser Bauten an den Mindestfordernden habe ich den Licitationstermin auf
Sonnabend den 1. April c. Vormittags 10 Uhr
im Amtsbüreau anberaumt, zu dem ich Unternehmer hierdurch einlade.
Bedingungen, Kosten-Anschläge und Zeichnungen können vor dem Termin hier eingesehen werden.
Schwetz, den 17. März 1871.
Königl. Domainen-Rent-Amt.

Informacja o licytacji na wykonanie prac na terenie kościoła katolickiego, budowy nowej szopy, stajni oraz remizy dla wozu, wycenione na 3657 talarów, 1871 r. APG, akta rejencji kwidzyńskiej, sygn. 10/4114

Osche, Kr. Schwetz.

Dienststunden: W. 7/8—12 V., 3—8 N. S. 8—9 V., 12—1, 5—6 N.
Dienstbereitschaft außerhalb der Dienststunden: W. 12—1 N. **Unfallmeldedienst.**
Öffentliche Sprechstellen, zum Ortsfernsprechnetze von Osche, Kr. Schwetz gehörig, in Bresinermangel und Osche, Kr. Schwetz bei den Postanstalten.
Taxquadrat 606.

1 Bergmann, Bruno, vorm. **H. Cohn,** Kaufmann und Gastwirt, Am Markt.
24 Bohm, Rudolf, Rittergutsbesitzer, Splawie.
17 Drzycimski, Dr. med., Franz, Arzt, Am Markt.
7 Fischer u. Collberg, Dampfsägewerk und Nutzholzhandlung.
11 Foth, Gemeindevorsteher und Gastwirt, Miedzno.
3 Graff, M., Inh. **Louis Graff,** Kaufmann, Am Markt.
28 Gruse, Hermann, Dampfsägewerk, Klingerstr.
15 Güterabfertigungsstelle, Kgl., Blümchen.
14 Güterabfertigungsstelle, Kgl., Osche.
29 Gzella, Johann, Bauunternehmer, Miedzno.
4 Hinrichs, Oscar, Rittergutsbesitzer, Jaszcz.
25 Julian, E., prakt. Tierarzt, Neuenburgerstraße.
26 „Kupiec", Konsumverein, e. G. m. b. H., Klingerstraße.
18 Lohmüller, Franz, Fleischerei mit Kraftbetrieb, Markt.
22 Maslowski, A., Pfarrer.
13 Mundelius, Dr. med., Kurt, prakt. Arzt, Am Markt. (Sprechstunden 8—11 Vorm.)
20 Murawski, Konstantin, Kaufmann, Klingerstraße.
9 Nast, D., Kaufmann, Kirchenstraße.
19 Nowacki, Kasimir, Kgl. konz. Apotheke, Markt.
5 Ohme, C., Mühlenbesitzer, Blümchen.
12 Raykowski, Hans, Mühlengutsbesitzer, Klingermühle.
6 Raykowski, P. T., Inhaber **Franz Raykowski,** Kaufmann, Am Markt.
23 Schauer, Herrmann, Kurhaus Klinger.
8 Segall, A., Inh. **A. Hirschfeld,** Kaufmann, Am Markt.
10 Segall, B., Dampfschneidemühle, Sauermühle.
21 Smeja, Paul, Korb- u. Holzwarenhandlung, Kolonialwaren u. Destillation, Neuenburgerstraße.
27 Smeja, Max, Bierverlag, Klingerstr.
16 Suffert, E., Amtsvorsteher.
2 Wojnowski, Casimir, Rittergutsbesitzer, Wiersch.

Spis abonentów telefonicznych gminy Osie, 1910 r. *Verzeizhnis der Teilnehmer an den Fernsprechnetzen im Ober – Postdirektionsbezirk Danzig, Danzig* 1910

Numer bieżący	Data udzielenia pozwolenia	Właściciel budowy	Tytuł zajęcia numer księgi gruntowej		Okolica wsi w której położona budowla lecz	Rodzaj budowy	Uwagi	Uwagi
1	5 IV. 1904	Alfons Lebenthal	1	—	Żur młyn Łęgnica	Środkowa Budowa kolei	—	
2	IV/1907	—	2	—	(Dom mieszkalny Żur i stajnie)	Dom mieszkalny		
3	18 II 1913	Lebenthal	3	—	Dom Żur mieszkalny	" "		
4	18 V. 1909	Rozenberg	1	—	Żur młyn	" "		
5	7 VIII 1910	Zagórski	1	—	Żur "	" "		
6	5 II 1910	B. Legall	1	—	Żur "	" "		
7	11 V 1909	Stanisław Zagórski	1	—	Żur	" "		
8	27 I 1910	Wilc			Żur	Budowa Kolei		
9	8 II 11	Juljus Gerth			Budowa Kolei Łazkowice	Dom mieszkalny		
10	6 V 1911	Flatow			Dom mieszkalny i Oberza	Stajnie		
11	23 II 1911	Lemke						
12	3 IV 1907	Rozenberg	1		Dom mieszkalny i stajnie			
13	13 III 1911	Olinski			Żur	Dom i stajnie		
14	25 III 1922	Dronner			Łęgnica budowa Kolei	Budowa Kolei		
15	29 III 15	" "			Budowa domu kolejowego	Dom mieszkalny		
16	10 V 1910	Budowa domu państw.			Polko	Dom i środła		
17	15 I 1916	Kolei Kielko				Kolej Łęgnica		
18	20 II 1916	Nadwarcza kolejowy			Budowa Kolei Łęgnica	Stajnie i dom mies.		
19	18 II 1926	Jan Rak			Żur młyn	Środkowa		
20	27/5 26	Antoni Świsk			Żur młyn	Dom i stajnie		
21	16 VI 26	J. Ochsing			Żur młyn	Dom mieszkalny		
22	11/1916	B. Legall Grzeskowiak			Polko	Dom i stajnie		
23	4/VI 1923				Polko	stajnie		
24	28/IX 26	Libenthal			Żur młyn	Dom mieszkalny		
25	21 II 07				Żur młyn	Dom i stajnie		
26	11 X 1922	Wiśniewski			Żur młyn	Budowa drogi do Brzeźna		
27	26 I 1911	Zagórski	—	—	—	Młyn wodny		
28	18 I —	B. Rokowski				Środkowa		
29		Rozenberg			Żur —	Stajnie i środła		
30	4 VIII 1910	Rambalski			Żur —	Dom mieszkalny		
37	4 IX 1914	Winoleck, B. Legall.			Polko —	" "		
32					Polko —			
33	15 IX 20	Krull			Żur	Stajnie		
34	28 X. 20	Budowa drogi			Buchta	Budowa drogi		
35	11 II/24	Lauer			Grabowa Buchta	Dom mieszkalny		
36	27 IV 26	W. Ault			" "	Stajnie		
37	15 III 26	Krummer						
38	—	Otto Lange			" "	Dom i środła		
39	3 VIII 27	Polenz			Grabowa Buchta	Środkowa		

Spis akt i koncesji budowlanych na terenie gminy Osie w latach 1904-1927. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/809

21

S T A T U T

w sprawie pociągnięcia płatników gminy Osie
do świadczeń w naturaljach na rzecz gminy Osie
Napodstawie par.6.ordynacji wiejskiej z dnia 3.VII.1891.
oraz par.68 ustawy o daninach komunalnych z dnia 14.VII.1893.ustawia się co następuje:

par.1.

Każdy podatnik i posiedziciel zwierząt pociągowych zamieszkały w obrębie gminy tutejszej jest obowiązany dostarczyć zwierząt pociągowych,wozu oraz świadczeń ręcznych,niezbędnych do konserwacji lub budowy dróg do zwózki drzewa szkolnego i innych podobnych przedsięwzięć gminnych.

par.2.

Świadczeniom wymienionym w par.1.nie podlegają osoby wymienione w par. par.40,41 i 42 ustawy o daninach komunalnych z dnia 14.VII.1893.r.

par.3.

Ustalenie wysokości świadczeń należy do zarządu gminy.Zarząd gminy winien określić wysokość świadczeń w przedmiocie stawienia zwierząt pociągowych na cele wymienione w par.1.na podstawie wykazu zwierząt pociągowych procentualnie do ilości posiadanych zwierząt pociągowych.

par.4.

Obowiązany do wykonania świadczeń nie może być równocześnie do świadczeń w przedmiocie stawienia zwierząt pociągowych i świadczeń ręcznych pociągnięty

par.5.

Podlegający tymże świadczeniom ma prawo,dać się przez drugą osobę zastąpić lub żądać ustalenia wartości świadczeń w gotówce.

par.6.

Przekroczenia przeciw powyższym podlega karze w wysokości 10 zł./dziesięć złotych/ oraz zarząd gminy prace na koszt opieszałych.
~~wykona~~

par.7.

Przeciw ustaleniu i pociągnięciu w par.1.wymienionych świadczeń przysługuje prawo wniesienia sprzeciw do zarządu gminy w przeciągu 4 tygodni od dnia następnego po dniu doręczenia zawezwania.
Przeciw uchwale zarządu gminy służy prawo wniesienia skargi do Wydziału Powiatowego w przeciągu 2 tygodni po doręczeniu uchwały.Sprzeciw i skarga nie wstrzymują obowiązku uiszczenia się z zaległego świadczenią i kary.

par.8.

Statut niniejszy wchodzi w życie po zatwierdzeniu przez władzę nadzorczą z dniem ogłoszenia go przez gminę w sposób przyjęty.

Osie dnia 24. [illegible] 1927

Sołtys

Ławnicy

Statut pociągnięcia płatników gminy Osie do świadczeń w naturaliach na rzecz owej gminy, 1927 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/355

Odpis.

Protokółu z posiedzenia R. S. M. dnia 18 list. 1928 r.

Na posiedzeniu byli obecni:

1) Kuczenski Paweł
2) Lenski Franciszek
3) Bergman Julian

Porządek obrad.

1) remont lokalu szkolnego
2) remont płotu szkolnego
3) remont ustępów szk.

Działo się w Starej Rzece dnia 18 listopada 1928 r. w lokalu szkolnym w obecności zastępcy przewodniczącego p. Stefana Szczyńskiego m. nauc. i wyżej wymienionych członków Rady Szkolnej Miejscowej.

1) Zebrani członkowie powzięli jednogłośnie uchwałę remontu lokalu szkolnego: t. j. przetrzebienie pieca na ten cel przeznaczyli 160 zł. i olejowanie podłogi i to wszystko ma być wykonane w porach letnich.

2) Zgodnono się ogólnie powziąć naprawę płotu szkolnego na ten cel przeznaczono 445 zł.

3) Następnie powzięto uchwałę co do naprawy ustępów szkolnych: t. j. pobicie papy i smarowanie smołą na ten cel przeznaczono 40 zł. Budżet został uchwalony na rok 1929/30 w wysokości tysiąc sześćdziesiąt osiem złotych 1068 zł.

Członkowie
1) Kuczinski Paweł
2) Lenski Franciszek
3) Bergman Julian

Rada Szkolna miejscowa Stara Rzeka Powiat Świecki

Przewodniczący
w. zast. Szczyński
nauczyciel.

▲ Odpis z posiedzenia Rady Szkolnej Miejscowej w Starej Rzece, 1928 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/355

Statut!

dotyczący czyszczenia dróg publicznych w obrębie zwartych zabudowań gminnych.

Na podstawie § 6 ordynacji gminnej z dnia 3 IV 1891. oraz na podstawie § 4 i 5 ustawy z dnia 1. lipca 1912r. o czyszczeniu publicznych dróg/Pr. Ges. sam. l. nr. 26 str. 187 poz. 11221/ ustanawia się za zgodą miejscowej władzy policyjnej dla gminy..... następujący statut:

§ 1.

Czyszczenie publicznych dróg gruntowych i bitych, znajdujących się w obrębie zwartych zabudowań gminy po myśli obowiązujących przepisów policyjnych/sanitarnych i porządkowych/nakłada się na właścicieli przybywających do tych dróg nieruchomości.

§ 2.

Wyraz czyszczenia obejmuje także usuwanie śniegu, spryskiwanie w razie nadmiernie tworzącego się pyłu, obsypiwanie żwirem itp. w razie panującej gołoledzi.

Każdy właściciel nieruchomości obowiązany jest czyścić tą część drogi, która bezpośrednio graniczy jego nieruchomością /budynkiem, sadem, ogrodem, podwórzem, placem budowlanym/ i to do połowy szerokości dalnej drogi.

§ 3.

Do obrębu zwartych zabudowań gmin należą te budynki, sady ogrody, podwórza i place budowlane, które tworzą lokalną łączność. Przerwą łączności stanowią grunty, znajdujące się pod uprawą polową lub leśną/t. zw. wybudowania/.

§ 4.

Za zgodą miejscowej władzy policyjnej/wójta/obowiązek czyszczenia zamiast właściciela nieruchomości przejąć może inna osoba na podstawie piśmiennego lub protokólarnego zobowiązania się. Miejscowa władza policyjna może zgodę tą każdego czasu cofnąć.

§ 5.

Przeciwko policyjnym zarządzeniom w sprawie policyjnego czyszczenia dróg publicznych przysługują środki prawne z §§ 187, 188 ustawy o ogólnym zarządzie kraju z 30. lipca 1883r./Ges. S. 195/.

Spory zainteresowanych, dotyczące kwestji na kim z nich ciąży publiczno-prawny obowiązek policyjnego czyszczenia drogi publicznej, rozstrzyga Wydział Powiatowy w administracyjnem postępowaniu spornem.

§ 6.

Statut niniejszy obowiązuje po zatwierdzeniu go przez Wydział Powiatowy i po podaniu go do publicznej wiadomości przez wywieszenie w lokalu gminnym i na tablicy gminnej.

Uchwalono dnia . 12 go. lutego. . . . 1929....

Skowiecki, sołtys Biśmiński
M. Smyga.

/podpisy/

Miejscowa Władza policyjna/Wójt/wyraziła swą zgodę na powyższy statut pismem z dnia 21. 2. 1929. l. dz. 138/29.

OSIE Solectwo

Skowiecki.
/podpis sołtysa/

▲ Statut dotyczący czyszczenia dróg publicznych w obrębie zabudowań gminy Osie, 1929 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/355

P. U. Z. Grudziądz
załącznik do L. dz. 25

Prośba
rolniczki Bronisławy Szabelskiej
z Nowego-Lubieszyna
pow. Kościerski
o/
udzielenie zezwolenia na
nalycie realności ziemskiej
od Wawrzyńca Widlaka
Żur-Młyn karta 18
tom 19

Nowy Lubieszyn 16 V 1929r.

Do pow. Urzędu Ziemskiego
w Grudziądzu

Powiatowy Urząd Ziemski

Niżej podpisana zwraca się do powyższego urzędu o udzielenie zezwolenia na nalycie włości ziemskiej Żur-Młyn pow. Świecie karta 18 tom 19 od rolnika Wawrzyńca Widlaka.

Powyższą prośbę uzasadniam następująco:
Jako zawodowa rolniczka posiadałam realność ziemską Nowy-Lubieszyn pow. Kościerski, i realność tą sprzedałam rolnikowi Polakowi. A spowodu pogorszenia bytu mej rodziny zamierzam nabyć poniższej wymienioną realność.
Jako dowód mej osoby od miejscowej władzy załączam, zaczem proszę o łaskawe uwzględnienie mej prośby, gdyż realność, którą zamierzamy nabyć jest w położeniu takiem, gdzie moje dorosłe dzieci mają spowodu budowy elektrowni rządowej Grodek stałe zatrudnienie przyczem spomagają do pogorszenia bytu.
Zezwalam na + + + podpis mej żony.
Wojciech Szabelski,

Prośba B. Szabelskiej o wykup ziemi od W. Widłaka w miejscowości Żur – Młyn, 1929 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/355

Nadleśnictwo Państwowe Osie
..łtz./29

Osie, dnia 25 maja 1929r.

Do
Starostwa Powiatowego
w Świeciu

Nadleśnictwo Państwowe Osie w myśl ustawy policyjnej polno-leśnej z dnia 1 kwietnia 1880 roku,odsyła wszelkie sprawy,jak nieprawny wypas bydła,wycinanie traw,zbieranie grzybów i jagód i.t.p. przekroczenia leśne tut.Wójtostwu celem pociągnięcia winnych do kary pieniężnej. - Na dzień 30 września 1928 roku Wójtostwo zalegało z załatwieniem 228 spraw,które mimo kilkukrotnych upomnień telefonicznych i pisemnych do dnia dzisiejszego nie zostały załatwione wzgl. ściągnięte.

Taki stan rzeczy trwać dłużej nie może i należy raz skończyć z podobnym sposobem urzędowania,które naraża Skarb Państwa na poważne straty.W dniu dzisiejszym zwróciłem się poraz ostatni do p.Wójta z zapytaniem, naczem polega opie - szałe ściąganie kar pieniężnych na co otrzymałem odpowiedź od p. Wójta,że nie jest wstanie wpłynąć na poborcę podatków i opłat wzgl.kar,który wskutek marnego wynagrodzenia i nawału pracy nie jest w-stanie załatwiać spraw nadsyłanych przez Nadleśnictwo. Zdaniem podpisanego założenie p. Wójta nie jest uzasadnione,ponieważ Wójtostwo ściągając np. za nielegalny wypas bydła karę w wysokości 5,00 zł + 0,50 zł z czego Nadleśnictwo otrzymuje 0,50 zł. właściwa kara 5,00 zł. a nawet więcej,co zależy od wymiaru samego Wójtostwa,pozostaje w kasie Gminnej, z czego można śmiało opłacić poborcę i wszelkie związane ztem wydatki kancelaryjne.

Z wracam się przeto do Pana Starosty z prośbą,aby ze swej strony nakazał Wójtostwu w Osiu wszelkie sprawy karne nadsyłane przez Nadleśnictwo załatwiać regularnie i o ich wyniku Nadleśnictwo natychmiast powiadomić. Doświadczenie lat poprzednich wykazuje,że podobny sposób załatwiania spraw rozzuchwaliło okoliczną ludność,która wiedząc,że ujdzie

Wydział Powiatowy
Świecie
wpłynęło: 28 V 1929
931/29

Pierwsza strona pisma skierowanego przez Nadleśnictwo Państwowe Osie do Starostwa Powiatowego w Świeciu w kwestii przyspieszenia ściągnięcia kar pieniężnych za przekroczenia leśne przez wójtostwo w Osiu, 1929 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/355

Bartoszewicz i Kubica
TARTAKI i HANDEL DRZEWA
OSIE - POMORZE
TARTAKI } Lubawa, telefon 33. Osie, telefon 28.
SKŁADY DRZEWA } Grodzisk (Pozn.) tel. 59. Jabłonowo (Pom.) tel. 84.
ADRES TELEGR.: KUBICA.

Osie, dnia 28. VI. 193 0 r.

P.T.

WYDZIAŁ POWIATOWY

ŚWIECIE

Na pismo z dn. 25 bm. donosimy uprzejmie że skłonni jesteśmy objąć dostawę materjałów drzewnych na budowę strzelnicy w Osiu. Ilość potrzebnych materjałów według przysłanej nam specyfikacji wynosi 10.900 m³ które już są gotowe i mogą być od poniedziałku odbierane. Tytułem wymiany żądamy za 1 m³ tarcicy 2 m³ budulcu, oraz 100.- złot. za ogólną ilość drzewa, tytułem przetarcia.

Z poważaniem
Bartoszewicz & Kubica

Wydział Powiatowy Świecie Wpłynęło: 30. VI. 1930

▲ Pismo firmy Bartoszewicz & Kubica dotyczące dostawy materiałów drzewnych na budowę strzelnicy w Osiu, 1930 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/622

Oferta

p. Osickiego z Osia na pobudowanie szatni i tarczowni na boisku w Osiu

Ceny jednostkowe!

1) za 1 m² zaszalowania dachu i ścian bez materjału 70 groszy „siedemdziesiąt groszy"
2) za 1 bm odwiązania drzewa 0,70 zł „siedemdziesiąt groszy"
3) za 1 m² papy podwójnej wliczając materjał (wyłączając pogontrzanie) 3,50 zł „trzy złote pięćdziesiąt groszy"
4) za 1 m³ betonu 1:3:5 (wtem 235 kg cementu) Piasek i kamienie będą dostarczone) włącznie potłuczenia kamieni i zabetonowania. 40,- zł „czterdzieści złotych"
5) za 1 stopień betonowy 1 m szerok. (jak wyżej) 4,- zł „cztery złote"

Świecie dnia 15. VI. 1930 r.

Ignacy Ocicki

▲ Odręcznie spisana oferta p. Osickiego na pobudowanie szatni i tarczowni na boisku w Osiu, 1930 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/622

Ogłoszenie

w sprawie wyborów do Rady gminnej.

Na mocy § 56 ordynacji wiejskiej dla siedmiu wschodnich prow. monarchji z 3. 7. 1891 r. w brzmieniu ustalonem rozp. ministerjal. z 25 3. 1920 r. i art. 3 instr. wyborczej (Dz. Min. b. dz. pr. nr. 19) odbędą się wybory do Rady gminnej w dniu 6 marca 1932r od godz. 9 tej do godz. 19 tej w lokalu wyborczym w Szkole w Osiu

Wybory są powszechne, równe, tajne, bezpośrednie i stosunkowe.

Do głosowania uprawnieni są wszyscy, którzy są zapisani w liście wyborczej. Lista ta jest wyłożona do publicznego przeglądu w czasie od 15 do 25 stycznia br. włącznie w Sołectwie Osie od godz. 9 tej do godz. 16 stej

Kto nie jest zapisany lub niewłaściwie zapisany lub kto spostrzeże usterkę co do osób trzecich, może wnieść sprzeciw na ręce niżej podpisanego do dnia 28. stycznia br. włącznie i żądać uzupełnienia (§ 56 ust. 4) lub sprostowania listy.

Osie, dnia 10. I. 1932 r.
Miejscowość

(Pieczęć sołecka)

Podpis sołtysa

▲ Ogłoszenie w sprawie wyborów do Rady Gminnej w Osiu, 1932 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/355

◀ Prospekty reklamowe Pomorskiej Elektrowni Krajowej „Gródek", II poł I. 20. XX w.

Lista propozycyjna

kandydatów do Rady Gminnej w Osiu

Do
Pana Przewodniczącego Komisji Wyborczej gminy Osie

Niżej podpisani przedstawiają następującą listę propozycyjną kandydatów:

p.	Nazwisko i imię	Data urodzenia: Dzień, miesiąc i rok	Data urodzenia: Wiek (pełne lata)	Stan (żonaty, kawaler, wdowiec)	Zawód	Miejsce zamieszkania
1	Szamborski Jakub	13. 7. 95	37	żon.	robotnik	Osie
2	Kasprzyny Tomasz	17. 9. 82	50	"	"	"
3	Sutzmann Franc.	1. 12. 93	39	"	"	"
4	Zielinski Franc. II.	1. 8. 79	53	"	"	"
5	Derda Adam	25. 10. 99	33	"	"	"
6	Kreykowski Konrad	18. 4. 99	33	"	"	"
7	Szwarcski Józef	7. 10. 96	36	"	"	"
8	Kuzminski Bernard	23. 8. 83	49	"	zagrodnik	"
9	Boca Hawryn	11. 8. 70	62	"	"	"
10	Golitjan Franciszek	20. 5. 93	39	"	murarka	"
11	Sokolowski Józef	24. 11. 80	52	"	rolnik	"
12	Derezynski Mateusz	28. 5. 86	46	"	"	"
13	Gnicki Dominik	4. 10. 89	43	"	"	"
14	Bylicki Szczepan	2. 8. 63	69	"	"	"
15	Glaza Franciszek	10. 3. 85	47	Kawal.	"	"
16	Grabski Józef	19. 3. 00	32	żonaty	mechanik	"
17	Chudecki "	20. 5. 84	48	"	rzeźnik	"
18	Rotata Mikołaj	8. 9. 88	44	"	rolnik	"
19	Wiśniewski Władysław	26. 5. 74	58	"	kupiec	"
20	Dombrowski Wilhelm	17. 3. 72	60	"	Rolnik	"
21	Kuga Mateusz	16. 6. 81	51	"	Kupiec	"
22	Stankowiak Jakub	25. 6. 80	52	"	zagrodn.	"
23	Brican Franciszek	14. 12. 81	51	"	rolnik	"
24	Jendrzejko Jakub	1. 5. 79	54	"	Kupiec	"
25	Rutom Julian	1. 7. 95	37	"	malarz	"
26	Kardowski Bronisław	23. 5. 94	38	"	robotnik	"
27	Dr Pankowski Paweł	14. 3. 92	40	"	lekarz	"
28	Kufel Bronisław	13. 5. 01	31	"	robotn.	"
29	Szela Jan	29. 12. 77	55	Kawaler	rolnik	"
30	Stankewicz Franc.	6. 4. 80	52	żonaty	mechanik	"
31	Trethowski Teofil	6. 2. 99	33	"	robotn.	"
32	Kuga Stanisław	15. 11. 86	46	"	budown.	"
33	Waschke Ernst	13. 3. 84	48	Kawal.	malarz	"

Osobą zaufania ustanawiamy p. ..... zam. w .....

a zastępcą jego p. ..... zam. w .....

Form dla sołectw nr. 5 — Druk. Pow. Świecie.

▲ Lista propozycyjna kandydatów do Rady Gminnej w Osiu, 1932 r. APB, wydział powiatowy w Świeciu, sygn. 181/355

Sygnatura: II.Km, 164/37

Obwieszczenie o licytacji nieruchomości.

Komornik Sądu Grodzkiego w Swieciu n.W.

rewiru II. Marceli Skotnicki
(imię i nazwisko)

mający kancelarię w Swieciu n.W. ul. Szkolne

Nr. 1. na podstawie art. 676 i 679 k. p. c. podaje do publicznej wiadomości, że dnia 17.stycznia 193 8 r. o godz. 10 w Sądzie Grodzkim w Swieciu pokój.nr.12. odbędzie się sprzedaż w drodze publicznego przetargu należącej do dłużnika(czki) Charlotty Wolff w Hanowerze Bödekerstrasse 82, nieznanym spadkobiercom po śp. Helmucie Bachu zast. przez kuratora Franciszka Olszewskiego urzędnika sądowego w Swieciu, Wernera Bacha zast. przez kuratora [illegible] Bödekerstrasse 82 nieruchomości wiejskiej, położonej w Wierzchach pow. świecki składającej się z domu mieszkalnego, stodółki z chlewikiem i roli, o ogólnej powierzchni 3.05,88 ha.
(nazwa nieruchomości, jej położenie i przeznaczenie gospodarcze oraz wskazanie czy nieruchomość ma urządzoną księgę hipoteczną, tudzież miejsce przechowania tej księgi)

Nieruchomość ma urządzoną księgę hipoteczną w Sądzie Grodzkim w Swieciu. Oznaczenie hipoteczne brzmi: Wierzchy tom IV.wykaz L.62.

Nieruchomość oszacowana została na sumę zł 6000 gr --, cena zaś wywołania wynosi zł 5000 gr -- ze względu na art. 18 / Dz.U.R.P. Nr.117/32/ nie mniej jak pretensje Skarbu Państwa i uprzywilejowane.

Przystępujący do przetargu obowiązany jest złożyć rękojmię w wysokości zł 600 gr --

Rękojmię należy złożyć w gotowiźnie albo w takich papierach wartościowych bądź książeczkach wkładowych instytucyj, w których wolno umieszczać fundusze małoletnich. Papiery wartościowe przyjęte będą w wartości trzech czwartych części ceny giełdowej.

Przy licytacji będą zachowane ustawowe warunki licytacyjne, o ile dodatkowym publicznym obwieszczeniem nie będą podane do wiadomości warunki odmienne.

Prawa osób trzecich nie będą przeszkodą do licytacji i przesądzenia własności na rzecz nabywcy bez zastrzeżeń, jeżeli osoby te przed rozpoczęciem przetargu nie złożą dowodu, że wniosły powództwo o zwolnienie nieruchomości lub jej części od egzekucji że uzyskały postanowienie właściwego sądu, nakazujące zawieszenie egzekucji.

W ciągu ostatnich dwóch tygodni przed licytacją wolno oglądać nieruchomość w dni powszednie od godziny 8-ej do 18-ej, akta zaś postępowania egzekucyjnego można przeglądać w sądzie grodzkim w Swieciu n.W. ul. Sądowa Nr. 12 sala Nr. 12

Równocześnie wzywa się [illegible] instytucje publiczne, aby najpóźniej w terminie licytacji zgłosiły zestawienie [illegible] podatków i innych danin publicznych mających [illegible] dzień licytacji, pod rygorem utraty mogącego im służyć z ustawy pierwszeństwa zaspokojenia.

Dnia 11.grudnia 193 7 r.

Komornik

Przyjęto Ost. zał.

Obwieszczenie o licytacji nieruchomości należacej do Charlotty Wolff w Wierzchach, 1937 r. APB, starostwo powiatowe w Świeciu, sygn. 18/1603

Z dalszych stron

OSIE pow. Świecki. Wielki pożar. W wielkiej wsi kościelnej w Osiu w powiecie świeckim wybuchł w środę z nie ustalonej dotąd przyczyny pożar, który w przeciągu krótkiego czasu zniszczył doszczętnie w zachodniej części wsi 12 domów mieszkalnych i 16 zabudowań gospodarczych, w tym kilka warsztatów rzemieślniczych. Z zabudowań tych pozostały tylko zgliszcza. Spaliło się również całkowicie urządzenie wewnętrzne domów mieszkalnych.

Pożar wybuchł nagle w porze obiadowej, gdy mieszkańcy wsi znajdowali się w kościele na nabożeństwie, tak, że, prawie nic nie zdołano uratować.

Na miejscu aż do późnego wieczora pracowały okoliczne straże pożarne, a także oddziały strażackie ze Świecia, Grudziądza, Starogardu i Skórcza.

Szkody, wyrządzone przez pożar, przewyższają sumę 100 tysięcy złotych.

Olbrzymi pożar w Osiu.

Pastwą płomieni padło 28 zabudowań.

Świecie. We wsi Osie w powiecie świeckim, wybuchł niezwykle groźny pożar, w jednym z domów mieszkalnych. Pożar powstał w godz. przed południowych, gdy mieszkańcy znajdowali się w kościele na nabożeństwie.

Ogień zniszczył kompletnie 12 domów mieszkalnych i 16 zabudowań rolniczych. Z zabudowań pozostały tylko dogasające zgliszcza. Wszystkim mieszkańcom tych domów spaliły się również wszystkie ruchomości domowe.

W lokalizowaniu groźnego pożaru brały udział liczne straże ogniowe, jak ze Świecia, Grudziądza, Starogardu, Skórcza i okolicznych wsi.

Rzeczoznawcy obliczają szkody wyrządzone przez pożar na około 120 tys. zł. Do Osia przybył p. wicestarosta Prokopowicz, który wydał odpowiednie zarządzenie celem ulokowania pozbawionych przez pożar dachu nad głową, który utraciło przeszło 30 rodzin. Dalsze szczegóły podamy.

Informacje prasowe o ogromnym pożarze w Osiu, w wyniku którego spłonęło 12 domów oraz 16 zabudowań gospodarczych, 02.07.1938 r. „Gazeta Sępoleńska", nr 53, „Kurier Bydgoski", nr 148

Zbiór pieczęci lakowych oraz tuszowych z gminy Osie. W grupie najliczniejszych przeważają pieczęcie kościelne wyznania katolickiego i ewangelickiego w Osiu. Ponadto sporą liczbę stanowią pieczątki urzędów szkolnych poszczególnych miejscowości. Na uwagę zasługuje z pewnością pieczęć firmy Hojgaard & Schultz, zajmującej się budową kanału w Żurze.

ROZDZIAŁ V

PIECZĄTKI I PIECZĘCIE

EVANGELISCHE KIRCHE ZU OSCHE

EVANGELISCHE KIRCHE ZU OSCHE

SIGILLUM ECCLESIAE

EVANGELISCHE KIRCHE
ZU OSCHE, WESTPREUSSEN

ŻUR-MŁYN
Obszar
dworski
POWIAT ŚWIECKI

SCHULVORSTAND

Osie, 31 Lipca 1930.

KAT. URZĄD PARAFIALNY
OSIE, POMORZE

OSIE
Sołectwo
powiat świecki

Amtsbezirk Osche
Kreis Schwetz.

AMT OSCHE II
3 3

Gemeindevorstand
Groddeck
Kr. Schwetz.

Gutsbezirk
Sauermühle
Kreis Schwetz.

Państwowe Nadleśnictwo
Osie
Pow. Świecki Pomorze
Nr dz. 595/47

Højgaard & Schultz
Budowa Kanału
ŻUR, poczta Osie
(Pomorze)
K. Holland

Zarząd Gminny
w Osiu
powiatu świeckiego
Nr. 28/22/36

Pomorska Elektrownia Krajowa
„GRÓDEK"
Spółka Akcyjna
Zakład w Żurze.

OSCHE
2 102 10

Amt Osche II.
J.-Nr. 2615

SCHULZEN AMT
ZU
ADLERSDORF
SCHWETZER KREISES

SUPER HUC SIGNO VINCES

SCHULZEN AMT
ZU
MIRDZNO

DOLI SIGNI
KREIS

SCHWETZER KREIS
ADALICH
DORFF
SALESCHE

SCHULZEN AMT
ZU
OSCHE
2
KREIS SCHWETZ

SCHULZEN AMT
ZU
ALTLIESS

SCHULZEN AMT
ZU
WERSZ

SCHULZEN
AMT
KOLACZKOWO

SCHULZEN AMT
ZU
PRUSKI

SCHULZEN AMT
ZU
SOBINNI
SCHWETZER KREISES

SCHWETZER KREIS
SCHULZEN-
AMT
IACUBOWO

▲ Kościół ewangelicki w Osiu. Wybudowany został przez Evangelischen Verein der Gustav-
-Adolf-Stiftung. Kamień węgielny pod budowę kościoła położono 10.07.1853 r., natomiast uroczystego otwarcia dokonano 22.10.1854 r. K. Grossmann, K. Zimmermann, *Die bauten des Gustav Adolf Vereins in bild und geschichte, Darmstadt,* 1860, s. 469

ROZDZIAŁ VI

IKONOGRAFIA

▲ Grafika przedstawiająca budynek, w którym mieściła się szkoła ewangelicka połączona z domem organisty w Osiu, K. Grossmann, K. Zimmermann, *Die bauten des Gustav Adolf Vereins in bild und geschichte, Darmstadt,* 1860, s. 472

▼ Budynek, w którym mieściła się wcześniejsza szkoła ewangelicka w Osiu. Spełniała również rolę sali modlitewnej zanim wybudowano nowy kościół, op. cit., s. 466

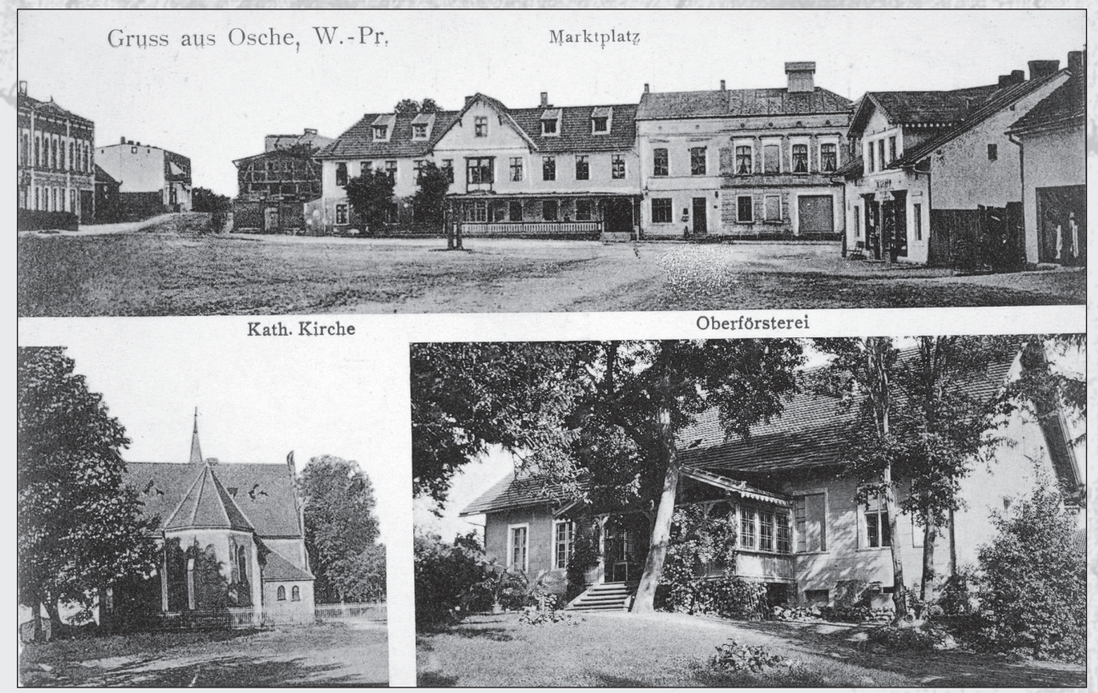

▲ Pocztówka z widokiem Osia – Rynku, kościoła katolickiego oraz nadleśniczówki, pocz. XX w. Herder-Institut w Marburgu (dalej HIM), sygn. 143446

▲ Pocztówka z widokiem ulicy Starogardzkiej (*Stargarderstrasse*) w Osiu, pocz. XX w. HIM, sygn. 143447

Czarna Woda koło Tlenia, pocz. XX w. HIM, sygn. 190159

Pocztówka ze zdjęciem wykonana w okolicach Osia, pocz. XX w. *Westpreussisches Landesmuseum* w Warendorfie, brak sygnatury

Szkoła w Wierzchach, II RP. Archiwum szkoły

Zdjęcie grupowe uczniów Szkoły Powszechnej katolickiej w Wierzchach wraz z kadrą nauczycielską, II RP. Archiwum Wdeckiego Parku Krajobrazowego

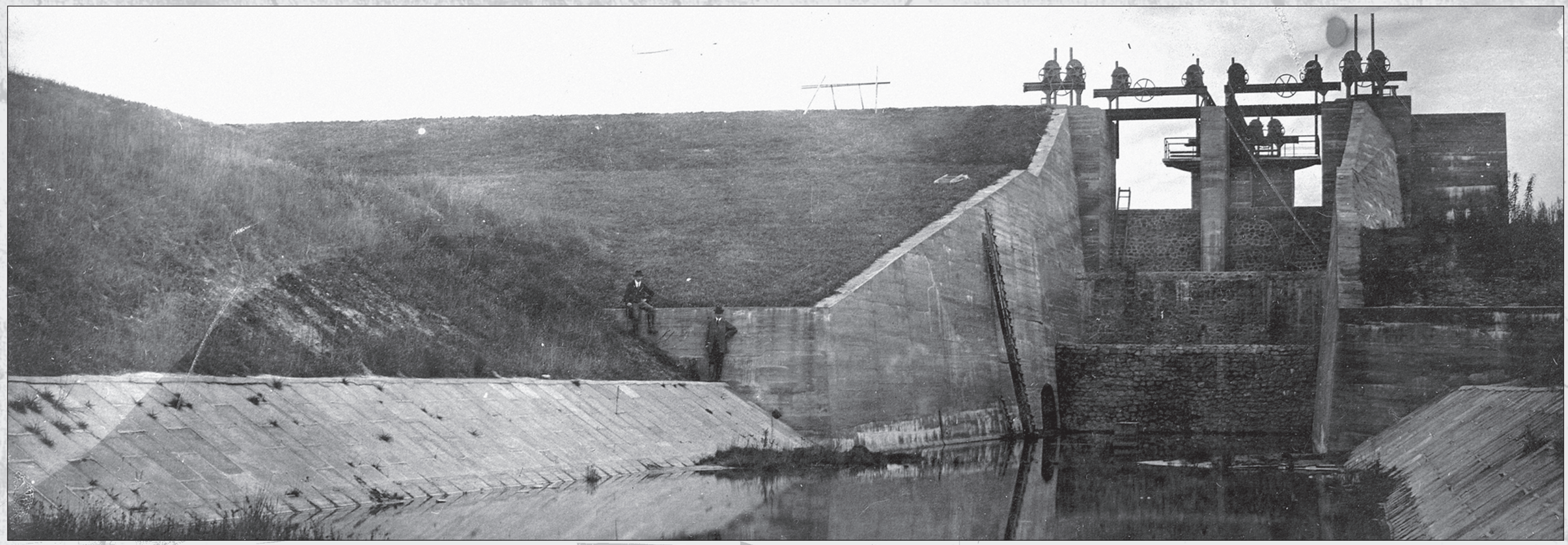

Gródek. Śluza burzowa i wylot spustu, 1919 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/236

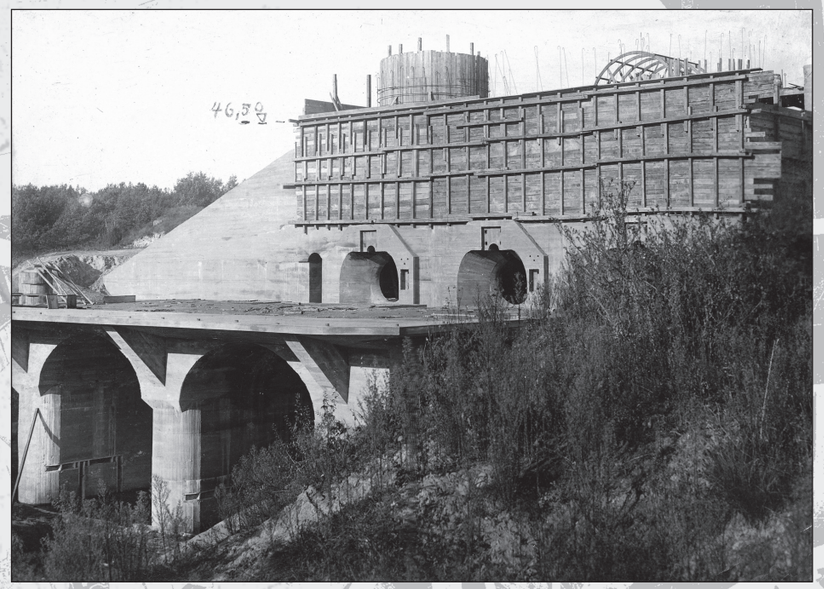

Gródek. Blok turbinowy z fundamentem hali, 1919 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/233

Gródek. Dom naczelnika elektrowni, 1919 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/237

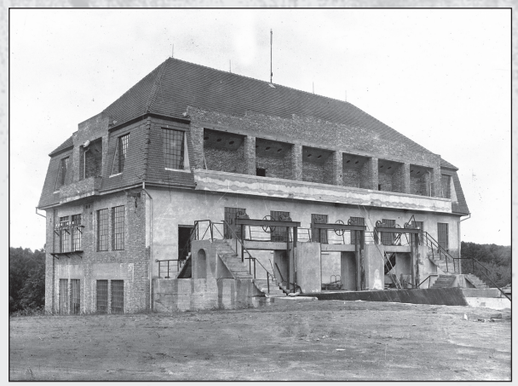

▲ Gródek. Fundament hali maszyn, 1919/20 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/239

◀ Gródek. Kanał i zniesiona góra osuwająca się, zdjęcie odwrócone, 1920 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/260

▲ Gródek. Budowa mostu drewnianego, 03.12.1920 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/243

◀ Gródek. Kanał i robotnicy, 28.10.1919 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/255

Gródek. Betonowanie podłogi przyszłej hali maszyn, części zachodniej, 1922 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/248

Gródek. Hala półgotowa – widok od frontu, 1922 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/247 – 1

Gródek. Budowa hali maszyn i murów betonowych (wlotu do turbin) na końcu kanału, 1922 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/253

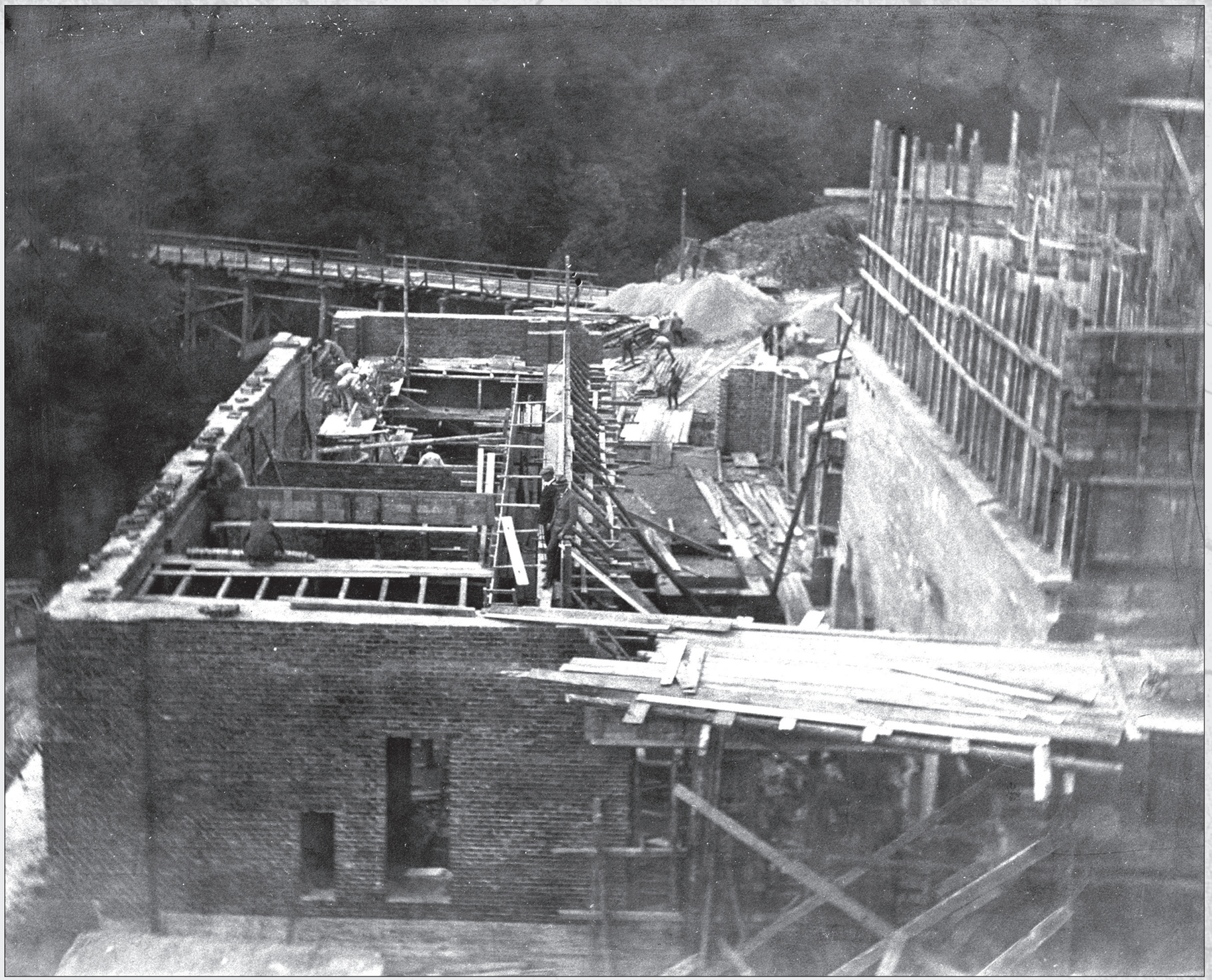

Gródek. Hala półgotowa – widok z góry na budowę dachu, 1922 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/247 – 2

▲ Kanał w Gródku, 1922 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/264

▲ Gródek. Układanie płyt betonowych w kanale, 1922 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/265

◀ Gródek. Przelew burzowy, 1924 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/279 – 1

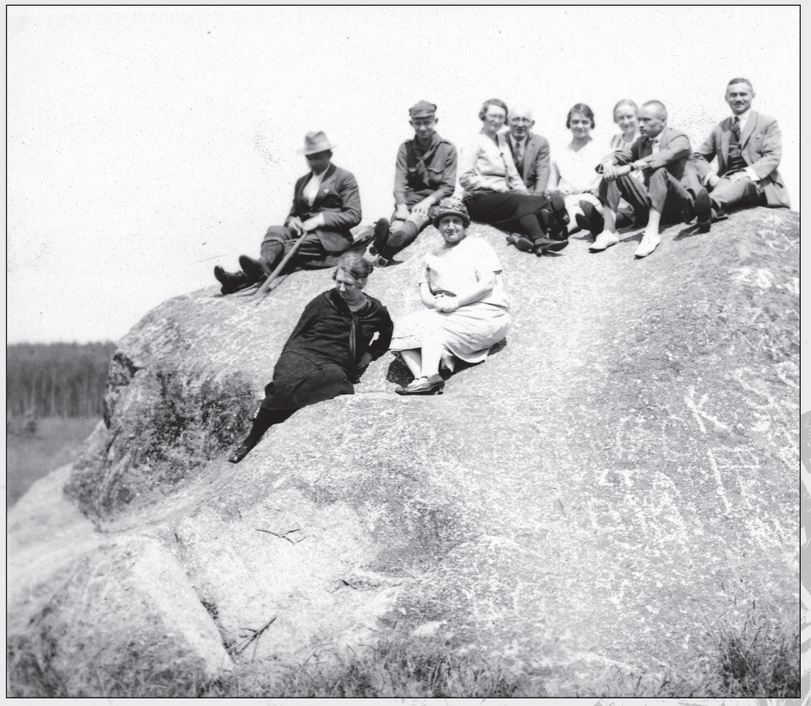

▲ Grupa kilku osób na głazie narzutowym (Kamieniu Diabelnym) w Leosi, 1925 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/371

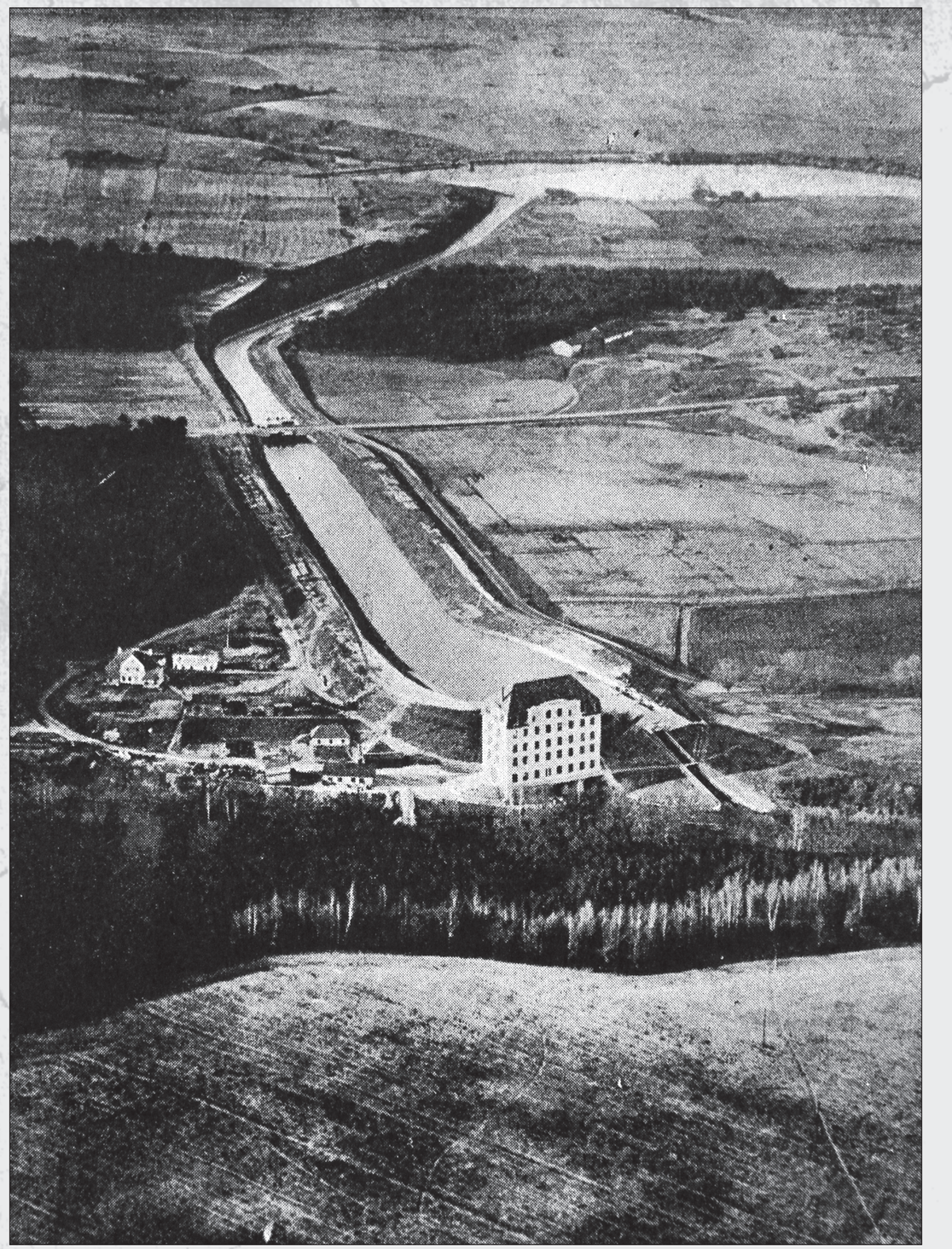

Zdjęcie lotnicze elektrowni w Gródku, 1927 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/81

Budynek elektrowni w Gródku, 1928 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/281

Mosty nad Prusiną i Wdą. Most po prawej nadbudowano na istniejącej przeprawie, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/283

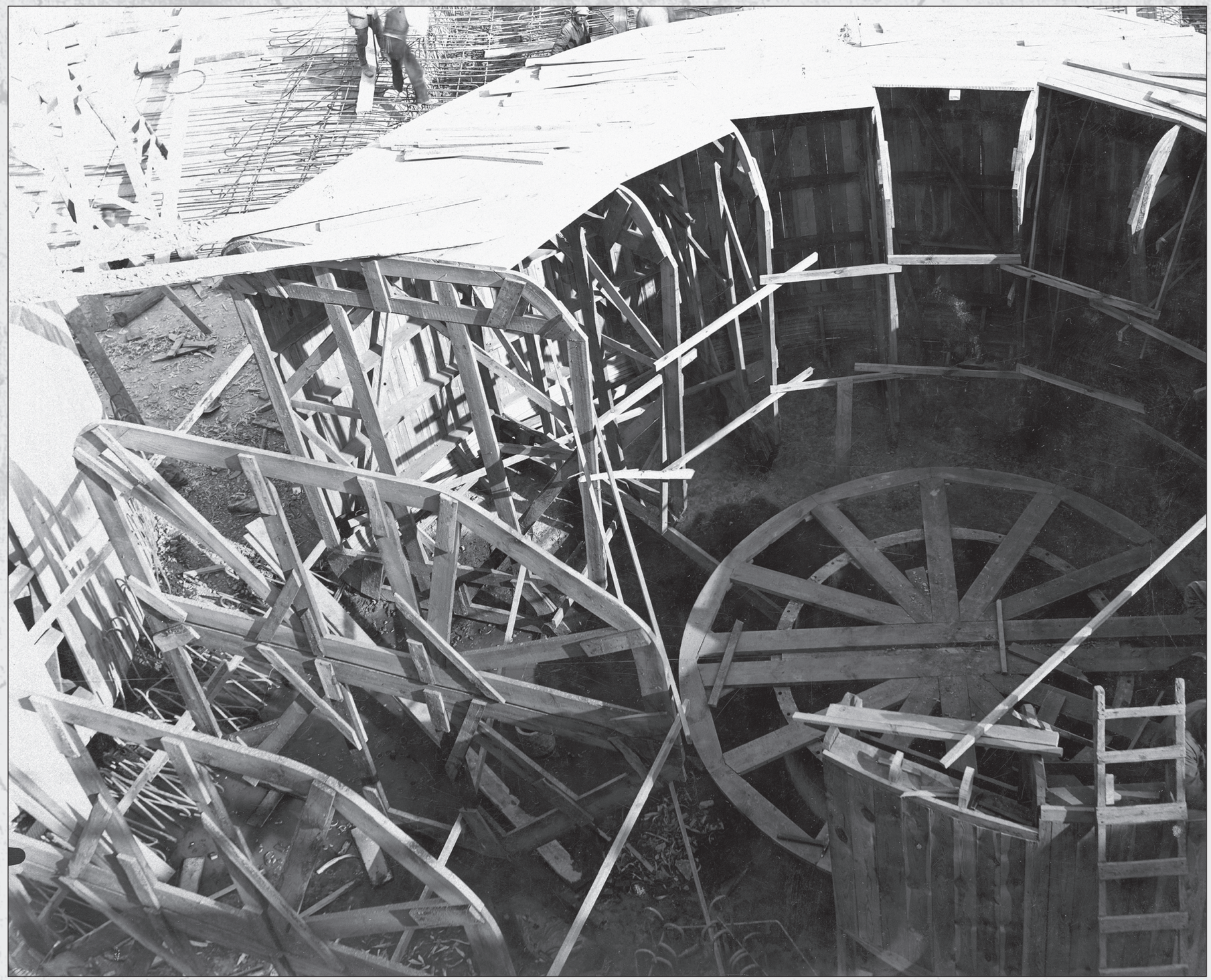

Żur. Opierzenie ślimacznicy turbiny wodnej, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/297

Elektrownia Żur. Ogólny widok kanału burzowego od strony dolnej wody, na pierwszym planie betonowe klocki rozbijające wodę, 1928 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/296

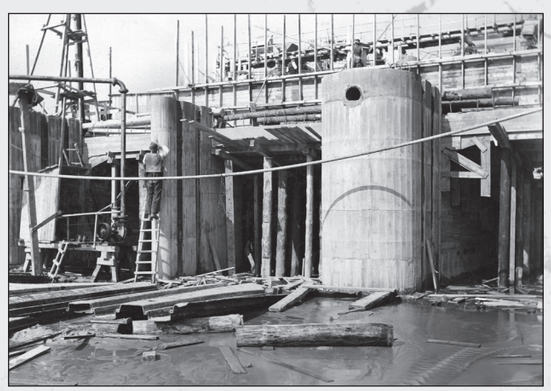

Żur. Fundament hali maszyn, między filarami wyloty ssaków turbinowych, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/291

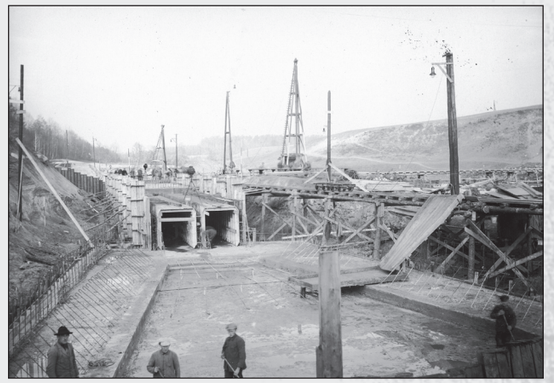

Żur. Prace przy budowie zakładu, 1928 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/287

Żur. Sypanie gliny na zaporze, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/298

Elektrownia Żur. Montaż generatorów, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/308

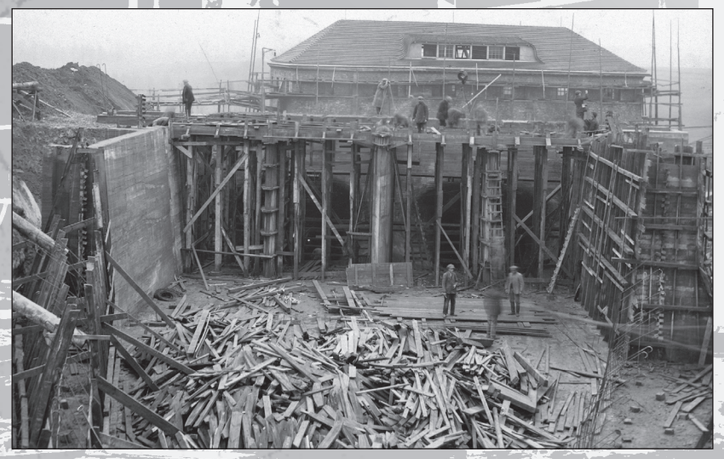

Elektrownia Żur. Zamek wodny, II sekcja oraz wloty. Na drugim planie hala maszyn, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/306

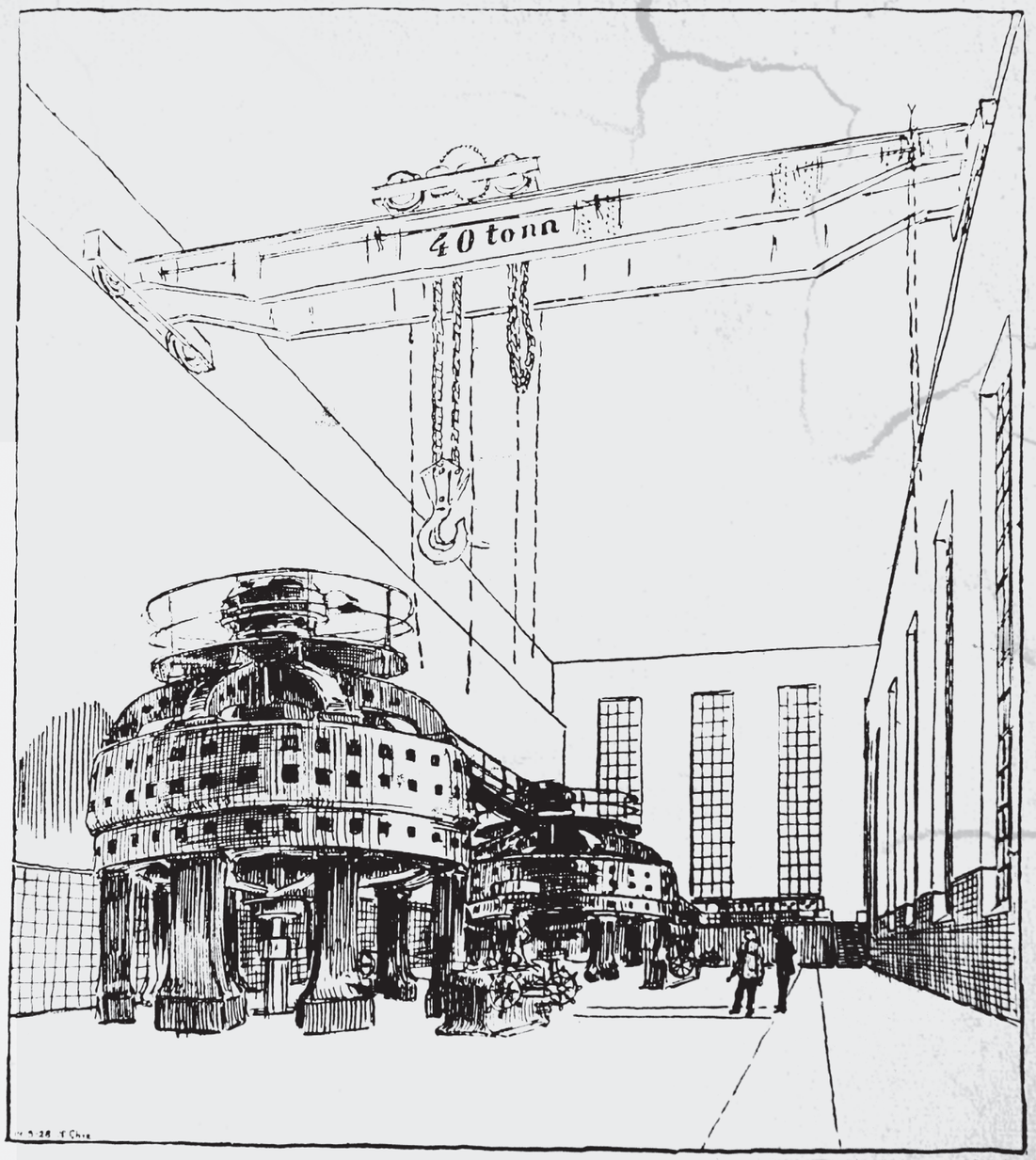

Rysunek hali maszyn w elektrowni w Żurze, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/157

Wycieczka dyrektorów Banku Gospodarstwa Krajowego i Ministerstwa w Gródku, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/354 – 1

Wycieczka dyrektorów Banku Gospodarstwa Krajowego i Ministerstwa, podczas zwiedzania budowanej zapory w Żurze, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/355

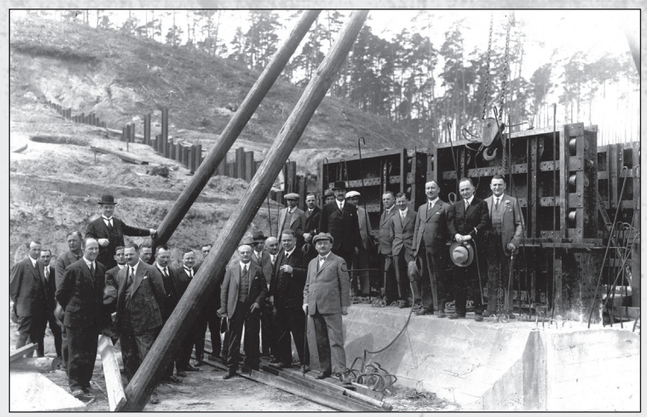

Żur. Wnętrze hali maszyn z turbinami, 1929 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/311

Zapora i budynek elektrowni w Żurze, widok z lotu ptaka, 1931 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/309

Fotografia montażu izolatorów wysokiego napięcia, zalewanie w aparaturze, 1934 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/149

Żur. Budynek elektrowni oraz okolice, 1933 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/347

Nasadzanie talerzy blaszanych na izolatory typu „Motor" w warsztatach mechanicznych w Żurze, 1934 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/149

Fotografia rozdzielni napowietrznej wysokiego napięcia zainstalowanej w Żurze, 1934 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/149

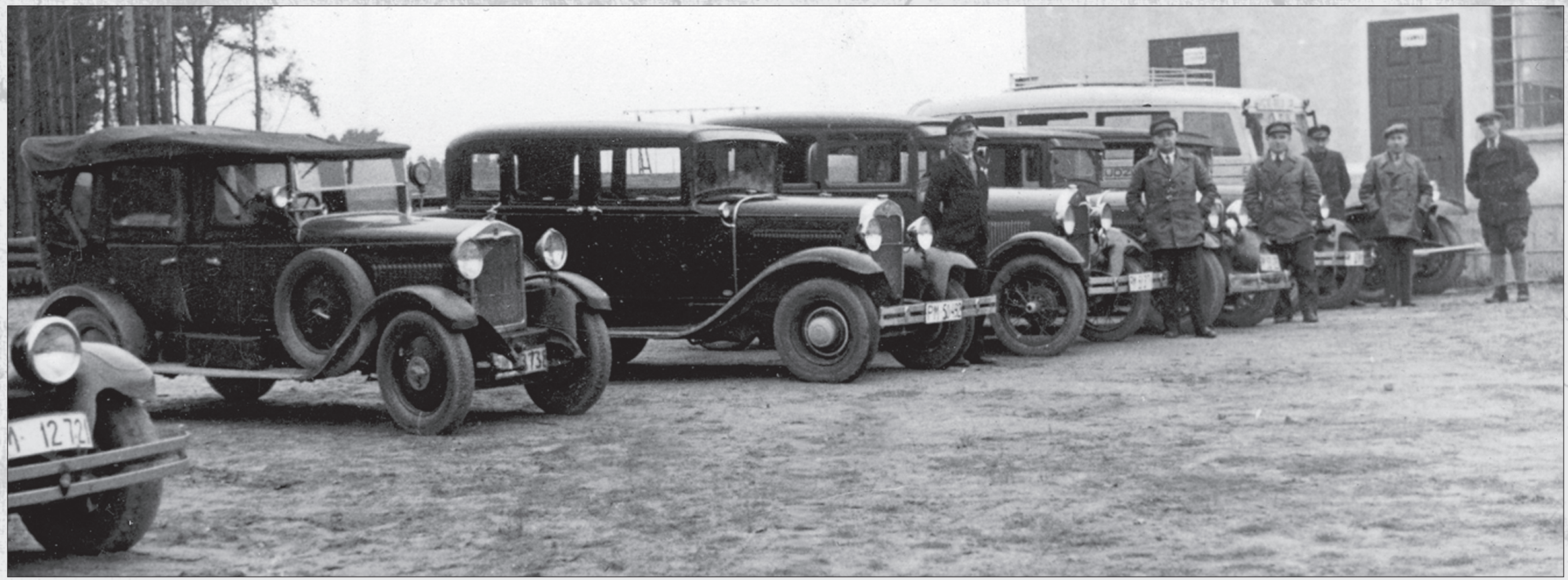

Postój samochodów podczas II zjazdu księży w Gródku, 1936 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/361

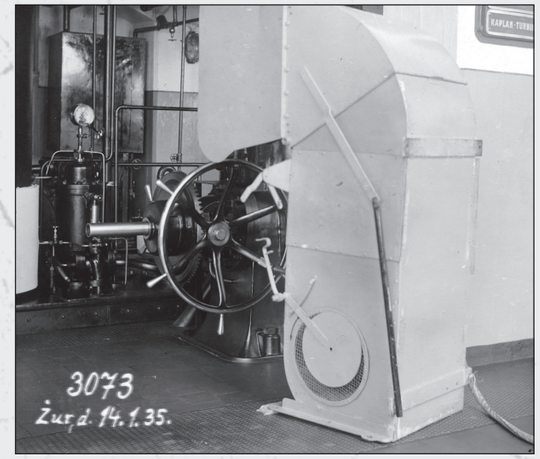

Wnętrze hali maszyn w elektrowni w Żurze (turbiny *Kaplan*), 14.01.1935 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/315

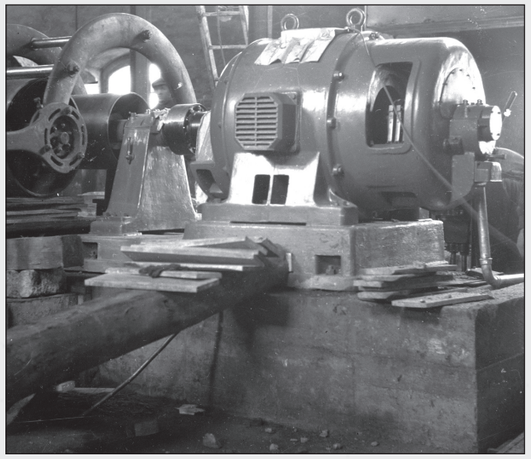

Turbiny elektrowni wodnej w Żurze, 1938 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/487

Dyspozytornia prądu w elektrowni w Żurze, 1936 r. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/486

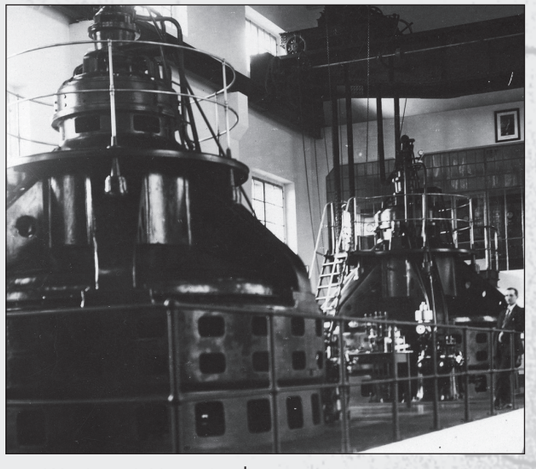

Wnętrze elektrowni w Żurze, widok na turbiny, II RP. APB, Pomorska Elektrownia Krajowa Gródek S.A. (1923-1945), sygn. 633/485

W ramach przygotowań do pracy nad publikacją, autor niniejszej książki przeprowadził szeroko zakrojoną kwerendę archiwalną w archiwach w Polsce i w Niemczech oraz w Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. Wynik tej kwerendy zawarty jest w owym rozdziale, w którym podano dokładne tytuły, daty oraz sygnatury poszczególnych jednostek aktowych, dzięki którym publikacja będzie cennym źródłem dla osób chcących zgłębić historię obecnej gminy Osie.

ROZDZIAŁ VII

KWERENDA ARCHIWALNA

W spisach ujęto zarówno akta wykorzystane w publikacji, jak i archiwalia, z których nie skorzystano, ze względu na ogrom materiału źródłowego. Wyjątkiem są akta zgromadzone w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, których nie ujęto w poniższym spisie ze względu na znaczną ich liczbę. Archiwalia te wchodzą w skład wielu zespołów akt i istnieje duża szansa odnalezienia następnych, jednakże wymagana jest kolejna, długotrwała kwerenda.

Innym powodem wyłączenia ze spisu akt Archiwum Państwowego w Bydgoszczy jest tymczasowy brak dostępu do zespołu: Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu (numery od 1 do 6022), w skład którego może wchodzić wiele interesujących dokumentów z gminy Osie.

1. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie

W opisie zawarto zespół akt (*bestand*), sygnaturę (*signatur*), nazwę poszczególnych map (*karteninhalt*) oraz nazwę miejscowości (*ortslage*). Niekiedy podano nazwiska zapisane na mapach.

1. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
   Signatur: XI. HA, Rolle 325
   Karteninhalt:
   Forst Osche *) kol. Hz., o.J., berichtigt 1839, 1861, 1874 und 1877. 1:5000; 84,5 x 231 cm Ortslage: Osche, Auszug aus dem Generalvermessungsregister des Schwetzischen Forstreviers Miedzno, Jageneinteilung, Flächenangaben, Baumarten - *) Nur die linke Hälfte einer Karte
2. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
   Signatur: XI. HA, E 1647
   Karteninhalt:
   Osche (Osie, Osic) Krs. Schwetz Wüstes Vorwerk. kol. Hz., Schumann 1786, Nachträge Knüppel 1790 und Wohlgebohren 1815. 1:5000; 75 x 49 cm Dorfstelle angedeutet nordwestlich, Dreifelderwirtschaft, Blockeinteilung, Flächenangaben
3. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
   Signatur: XI. HA, A 1427
   Karteninhalt:
   Osche (Osie, Osic) Krs. Schwetz Wiesen und Brücher der Lehnmänner in der Oschener Forst und am Schwarzwasser. kol. Hz., J. A. Weichert 1791. 134 x 39 cm Blockeinteilung, Flächenangaben. PN: Glosa, Kaldowsky, Kluczkowsky, Kuzemsky, Murawsky, Poleschka, Schelsky, Schemlewsky
4. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
   Signatur: XI. HA, B 965
   Karteninhalt:
   Osche (Osie, Osic) Krs. Schwetz Ländereien der emphiteutischen Lehnmänner. kol. Hz., J. A. Weichert 1792. 1:5000; 89 x 68 cm Ortslage des Dorfes in West, Streifeneinteilung, Flächenangaben PN: Glasinska, Glosa, Kaldowsky, Kluczkowsky, Kuzernsky, Murawsky, Poleschka, Schelsky, Schemlewsky
5. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
   Signatur: XI. HA, D 341
   Karteninhalt:
   Karschne-Bruch Situationsplan und Nivellement des Karschne-Bruches in der Oscher Forst; Entwurf. kol. Hz., Wohlgebohren 1796. Situation 1:5000; 103 x 35 cm Flächenangaben
6. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
   Signatur: XI. HA, B 50764
   Karteninhalt:
   Forstrevier Miedzno mit den dazu gehörigen Belaufen Adlershorst, Alt Fließ, Groddeck, Osche und Sobbin kol. Hz., Boien um 1800. 1:25.000; 89,5 x 83,5 cm Vermessungsregister, Jageneinteilung

7. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
   Signatur: XI. HA, C 772
   Karteninhalt:
   Osche (Osie, Osic) Krs. Schwetz Wüstes Vorwerk. kol. Hz., Kopie von Boien um 1800. 1:5000; 96 x 64 cm Dorfstelle angedeutet nordwestlich, Dreifelderwirtschaft, Blockeinteilung, Flächenangaben. PN: Czemlewski, Franck, Kuzinski, Peglau
8. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
   Signatur: XI. HA, C 50350
   Karteninhalt:
   Forstinspektion Osche, Bl. 1-2 kol. Hz., um 1800. 1:25.000; je ca 98 x 64 cm Jageneinteilung
9. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
   Signatur: XI. HA, F 52101
   Karteninhalt:
   Einteilung des Forstreviers Miedzno in Blöcke und Jagen kol. Hz., um 1800. 51 x 39 cm Ortslagen Bresin, Miedzno, Osche und Adlig Splaie angedeutet, Baumarten, weitere Bodennutzung, Forsthäuser
10. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
    Signatur: XI. HA, G 51650
    Karteninhalt:
    Forstland Saborreck in der Feldmark Osche kol. Hz., Boien 1803, kop. Fr. Kienitz 1828. 1:5000; 18,5 x 28,5 cm Vermessungsregister, Flächenangaben
11. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
    Signatur: XI. HA, E 53376
    Karteninhalt:
    Parzellen des Forstberitts Schwetz bei Osche kol. Hz., Demmler 1810. 1:5000; 47 x 67 cm Gebäudelagen, Flächenangaben, Flurnamen PN: Batzon, Belitzki, Bona, Frank, Gdzella, Glasa, Kruck, Kuszemski, Kuszernski, Murawski, Nowitzki, Parteka, Pater, Poleska, Peglau, Reinowski, Rotzlawski, Sawadzinski, Sielski, Skroska, Sziemnak, Teubner, Wessolowski Nebenkarte: Teil des Forstreviers Miedzno. 1:50.000; 18,5 x 26 cm Jageneinteilung
12. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
    Signatur: XI. HA, G 1742
    Karteninhalt:
    Forstberitt Osche: Wiesen- und Forstland zwischen Schwarzwasser und beiderseits des Weges Junkerhof-Osche kol. Hz., König 1811. 1:5000; 19 x 33 cm
13. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
    Signatur: XI. HA, G 2158
    Karteninhalt:
    Forstberitt Osche: Forstland unter dem Klinger Berg beiderseits des Weges Junkerhof-Osche; Kopie kol. Hz., König 1811, kop. Gilly kurz danach. 1:5000; 20 x 32 cm
14. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
    Signatur: XI. HA, A 50628
    Karteninhalt:
    Forstinspektion Osche mit den Forsten Baldenburg, Friedrichsbruch, Kamin, Königsbruch, Lindenbusch, Münsterwalde, Neuenburg, Ostrowitt, Schlochau, Schwetz und Tuchel kol. Hz., zur neuen Forsteinrichtung zusammengetragen durch Demmler 1816. 1:100.000; 134 x 88,5 cm Stadt, Amt, Dorf, Schneidemühle, Vermessungsregister, Bodennutzung, Straßen, Grenzen der Förstereien
15. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
    Signatur: XI. HA, A 1211
    Karteninhalt:
    Generalkarten Forstinspektionen Neuenburg, Osche und Tuchel. kol. Hz., Demmler 1817/18. 1:100.000; 96 x 91 cm Vermessungsregister

16. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, G 2167
Karteninhalt:
Forstrevier Miedzno Bei der Regulierung der Wiesen durch die Probstei Osche strittig gewordenes Waldstück im Forstrevier Miedzno kol. Hz., Boien 1817. 1:3000; 22 x 29 cm
17. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
Signatur: XI. HA, F 53506
Karteninhalt:
Altfließ Krs. Schwetz In der Forstinspektion Osche anzulegende Kolonie Altfließ kol. Hz., Demmler 1818. 1:5000; 39 x 50,5 cm Gebäudelagen, Streifeneinteilung, Flächenangaben PN: Particka
18. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, A 1530
Karteninhalt:
Golinka-Fließ Nivellement im Forstrevier Wigodda der Inspektion Osche. kol. Hz., Demmler 1819. Länge 1:5000; 134 x 23 cm
19. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
Signatur: XI. HA, G 51586
Karteninhalt:
An den Teerschweler Pahl zu vererbpachtender Forstteil im Forstbelauf Altfließ (Forstrevier Osche) kol. Hz., Boyen 1819, kop. Pahl 1822. 1:5000; 39 x 31 cm Vermessungsregister, Flächenangaben
20. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, E 1787
Karteninhalt:
Morza-Bruch Entwässerung des Morza-Bruches in der Forst Osche. kol. Hz., Auszug aus der Forstkarte von Boien 1794/95 durch Schroeder um 1820. 1:5000; 71 x 53 cm Jageneinteilung, Flächenangaben
21. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, E 1771
Karteninhalt:
Prussina Übersichtsplan zur Flößbarmachung der Prussina im Bereich der Forstinspektion Osche kol. Hz., Auszug aus dem Plan von Demmler von 1817 durch Schroeter 1826. 1:100.000; 56 x 74 cm
22. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, F 2115
Karteninhalt:
Forstreviere der ehemaligen Forstinspektion Osche sowie das Forstrevier Bülowsheide und die Revierabteilung Friedrichsbruch. kol. Hz., um 1830. 53 x 48 cm
23. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
Signatur: XI. HA, G 52102
Karteninhalt:
Tauschfläche zwischen der Oberförsterei Osche, Belauf Altfließ, und Carl Witt in Osche grenzkol. Hz., E. Geisler 1860. 1:5000; 26 x 21 cm Flächenangaben
24. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
Signatur: XI. HA, F 53303
Karteninhalt:
Enklaven im Forstrevier Osche, die deren Besitzer dem Forstfiscus zum Eintausch überlassen wollen Hz., O. v. Riesenthal 1864. 1:2500; 60,5 x 44 cm Flächenangaben PN: Dembek, Glander, Gwisdalla, Olszowy, Pietrowski, Rittlewski, Stuszek
25. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
Signatur: XI. HA, B 50766
Karteninhalt:
Wirtschaftskarte der Oberförsterei Osche Schwarzdruck, bearbeitet von Bergemann im Forsteinrichtungsbüro 1891, Nachträge bis 1915. 1:25.000; 66 x 63 cm Waldzustand vom 1.10.1889, Übersicht der Schutzbezirke mit Angaben zum Flächeninhalt
26. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
Signatur: XI. HA, E 53067
Karteninhalt:
Wirtschaftskarte der Oberförsterei Osche Schwarzdruck, bearbeitet von Bergemann im Forsteinrichtungsbüro 1891, Nachträge bis 1915. 1:25.000; 66 x 63 cm Waldzustand vom 1.10.1889, Übersicht der Schutzbezirke mit Angaben zum Flächeninhalt
27. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, B 954
Karteninhalt:
Oschen Krs. Marienwerder Domäne; Kopie. kol. Hz., abgezeichnet von der Grundsteuergemarkungskarte durch Kosse 1907, berichtigt 1908. 1:5000; 96 x 72 cm Ortslage nordwestlich, Flächenangaben.
28. **Bestand:** Allg. Kartensammlung d. Geheimen Staatsarchivs
Signatur: XI. HA, F 51056
Karteninhalt:
Oschen Krs. Marienwerder Domäne Farblichtdruck, gezeichnet von Kosse 1912. 1:10.000; 60,5 x 48,5 cm Gebäudelage, Gebäudeverzeichnis, Bodennutzung
29. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, F 2443
Karteninhalt:
Klingermühle Krs. Schwetz Mahl- und Schneidemühle sowie Mahlschleuse bei Klingermühle. kol. Hz., Schwerdt 1795. Zwei Blätter zu je ca 55 x 45 cm
30. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, G 1326
Karteninhalt:
Klingermühle Krs. Schwetz Für die Klobenholz-Schwemmerei in der Prussina bei Klingermühle zu erbauende Schleuse kol. Hz., um 1820. 27 x 58 cm
31. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, E 1757
Karteninhalt:
Klingermühle Krs. Schwetz Neu zu erbauende Mühle. kol. Hz., um 1850. 78 x 52 cm
32. **Bestand:** Plankammer der Regierung zu Marienwerder
Signatur: XI. HA, F 2373
Karteninhalt:
Prussina Flußlauf von der Brücke in Wigodda bis zur Mündung in das Schwarzwasser; Blatt 2. kol. Hz., um 1850. 1:1250; 83 x 44 cm Ortslage: Klingermühle in Ost

2. Archiwum Państwowe w Gdańsku

Wszystkie jednostki aktowe zawarte są w zespole Rejencja w Kwidzynie. W opisie podano sygnaturę, nazwę i daty powstania poszczególnych teczek.

1. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Osche Kirchensachen
Sygnatura: 4116
Data powstania: 1873-1887
2. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Forst-Inspektion Osche. Holztaxe
Sygnatura: 8727
Data powstania: 1819-1830
3. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Forst Kassen Rechnung von Osche
Sygnatura: 9354
Data powstania: 1818-1818
4. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Forst Kassen Rechnung von Osche
Sygnatura: 9355
Data powstania: 1820-1820
5. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Forst Kassen Rechnung von Osche
Sygnatura: 9356
Data powstania: 1821-1821
6. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Forst Kassen Rechnung von Osche
Sygnatura: 9357
Data powstania: 1822-1822

7. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung über Forstrevier Osche
Sygnatura: 9370
Data powstania: 1820-1820
8. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung über Forstrevier Osche
Sygnatura: 9371
Data powstania: 1821-1821
9. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung über Forstrevier Osche
Sygnatura: 9372
Data powstania: 1822-1822
10. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung über Forstrevier Osche
Sygnatura: 9373
Data powstania: 1823-1823
11. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Grenzregulierung der Forst-Inspektion Osche
Sygnatura: 8490
Data powstania: 1817-1827
12. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Forst-Inspektion Osche. Bernsteingräberei Verpachtung
Sygnatura: 8739
Data powstania: 1818-1828
13. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Organisation des Forst-Inspektion Osche
Sygnatura: 9353
Data powstania: 1818-1819
14. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung der Forstkasse Osche
Sygnatura: 9363
Data powstania: 1828-1828
15. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung der Forstkasse Osche
Sygnatura: 9364
Data powstania: 1829-1829
16. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung der Forstkasse Osche
Sygnatura: 9365
Data powstania: 1830-1830
17. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung der Forstkasse Osche
Sygnatura: 9366, **Data powstania:** 1831-1831
18. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung der Forstkasse Osche
Sygnatura: 9367
Data powstania: 1832-1832
19. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung der Oberförsterei Osche
Sygnatura: 9368
Data powstania: 1818-1818
20. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Forst-Inspektion Osche. Bernsteingräberei Verpachtung, Vol. 2
Sygnatura: 8740
Data powstania: 1828-1832
21. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Registrant der Akten der Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 8884
Data powstania: 1858-1858
22. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung vom Forstrevier Bülowsheide. Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 8914
Data powstania: 1820-1820
23. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung vom Forstrevier Bülowsheide. Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 8915
Data powstania: 1821-1821
24. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung vom Forstrevier Bülowsheide. Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 8916
Data powstania: 1822-1822
25. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung vom Forstrevier Bülowsheide. Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 8917
Data powstania: 1823-1823
26. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung vom Forstrevier Bülowsheide. Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 8918
Data powstania: 1824-1824
27. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung von der Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 9358
Data powstania: 1823-1823
28. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung von der Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 9359
Data powstania: 1824-1824
29. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung der Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 9360
Data powstania: 1825-1825
30. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung der Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 9361
Data powstania: 1826-1826
31. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Geld Rechnung der Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 9362
Data powstania: 1827-1827
32. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Natural Rechnung der Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 9369
Data powstania: 1819-1819
33. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Anlage einer Apotheke in Osche. Kreis Schwetz
Sygnatura: 1872
Data powstania: 1857-1915
34. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Aufsicht auf den Pfarrer Pawelleck zu Osche
Sygnatura: 2454
Data powstania: 1844-1848
35. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Rechnungen der kathol. Kirche zu Osche
Sygnatura: 4117
Data powstania: 1807-1814
36. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Bauakten der evang. Kirche in Osche
Sygnatura: 5143
Data powstania: 1833-1854
37. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Einrichtung und Bau eines lutherischen Bethauses in Osche
Sygnatura: 5145, **Data powstania:** 1813-1840
38. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Introduktion des Commendarius Schlochowitz zu Osche
Sygnatura: 2369
Data powstania: 1816-1819
39. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Schule von Osche. Amt Schwetz, vol.1
Sygnatura: 6240
Data powstania: 1815-1820
40. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die bäuerliche Erbesveränderung in Osche. Kreis Schwetz
Sygnatura: 7601
Data powstania: 1794-1862
41. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Hypothekenscheine von den Grundstücken im Dorfe Osche. Kreis Schwetz
Sygnatura: 8264
Data powstania: 1841-1849
42. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Oberförsterwohnhaus in Osche Kreis Schwetz
Sygnatura: 10040
Data powstania: 1913-1913
43. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Bauangelegenheiten der kathol. Kirche und Pfarre in Osche, vol. 1
Sygnatura: 4109
Data powstania: 1810-1817
44. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Bauangelegenheiten der kathol. Kirche und Pfarre in Osche, vol. 2
Sygnatura: 4110
Data powstania: 1817-1822
45. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Bauten an der kathol. Pfarrgebäuden in Osche, vol. 3
Sygnatura: 4111
Data powstania: 1820-1840
46. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Neubau der kathol. Kirche in Osche, vol. 3
Sygnatura: 4115
Data powstania: 1822-1826
47. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Rechnungen der kathol. Kirche zu Osche, vol.1
Sygnatura: 4118
Data powstania: 1851-1880

48. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Rechnungen der kathol. Kirche zu Osche, vol. 2
Sygnatura: 4119
Data powstania: 1880-1889
49. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Einrichtung und Erbauung einer evangelische Kiche in Osche, vol. 3
Sygnatura: 5144
Data powstania: 1852-1862
50. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Einrichtung und Bau eines lutherischen Bethauses in Osche, vol. 2
Sygnatura: 5146
Data powstania: 1840-1852
51. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Rechnungslegen der evang. Kirche zu Osche. Kreis Schwetz, vol. 1
Sygnatura: 5147
Data powstania: 1855-1875
52. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Schul der kathol. Gemeinde in Osche, vol. 1
Sygnatura: 6238
Data powstania: 1821-1840
53. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Schul der kathol. Gemeinde in Osche, vol. 2
Sygnatura: 6239
Data powstania: 1841-1847
54. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Schule der evangel. Gemeinde in Osche. Amt Schwetz, vol. 2
Sygnatura: 6241
Data powstania: 1821-1839
55. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Austuung der wüten Vorwerks in Osche
Sygnatura: 7600
Data powstania: 1821-1862
56. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Registrant von den in der Registratur der Forst Inspektion Osche
Sygnatura: 8883
Data powstania: 1858-1858
57. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Oberförsterstelle dieses Reviers [Wygodda-Wygoda] und des dazu gehörigen diest-Etablisement zu Osche
Sygnatura: 10379
Data powstania: 1847-1872
58. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Bau – Angelegenheiten bei der kathol. Kirche und Pfarrgebäuden in Osche, vol. 4
Sygnatura: 4112
Data powstania: 1840-1847
59. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Bau – Angelegenheiten bei der kathol. Kirche und Pfarrgebäuden in Osche, vol. 5
Sygnatura: 4113
Data powstania: 1848-1859
60. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Bau – Angelegenheiten bei der kathol. Kirche und Pfarrgebäuden in Osche, vol. 6
Sygnatura: 4114
Data powstania: 1860-1875
61. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Kirchenvorstand der katholischen Kirche zu Osche wider den Fiskus als Patron der Kirche wegen anteiliger Zahlung der Kosten für Reparatur der Kirchemauer
Sygnatura: 4120
Data powstania: 1878-1879
62. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Pfarrer Szynalewskischen Erben wider Fiskus als Patron der Kirche zu Osche wegen Erstattung der Kosten für eine auf der Probstei errichtete Scheune
Sygnatura: 4121
Data powstania: 1836-1839

3. Archiwum Państwowe w Elblągu z siedzibą w Malborku

Wszystkie jednostki aktowe zawarte są w zespole Rejencja w Kwidzynie. W opisie podano sygnaturę, nazwę i daty powstania poszczególnych teczek. Wyjątek stanowi pozycja nr 26, która wchodzi w skład zespołu o nazwie Okręgowa Komisja ds. Podatku Gruntowego na Obszar Rejencji Kwidzyńskiej. Problemem dostępu do archiwaliów okazuje się identyfikacja poszczególnych tomów, ponieważ obok aktualnych sygnatur, w dalszym ciągu należy posługiwać się numerami starszymi.

1. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Einrichtung eines evangelischen Kirchen- und Pfarrsystems in Osche, Kreis Schwetz [Organizacja wewnętrzna i granice parafii ewangelickiej w Osiu, powiat Świecie]
Sygnatura: 51 (stary nr 1339)
Data powstania: 1853-1900
2. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Verfassung der katholischen Kirche in Osche [Ustrój i organizacja kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie]; 1867-1914
Sygnatura: 908 (stary nr 1349)
Data powstania: 1867-1914
3. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Besetzungangelegenheiten der katholischen Kirche in Osche Band 1 [Obsada stanowisk administracyjnych i działalność rady kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 1]
Sygnatura: 909 (stary nr 1350)
Data powstania: 1814-1908
4. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Besetzungangelegenheiten der katholischen Kirche in Osche Band 2 [Obsada stanowisk administracyjnych i działalność rady kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 2]
Sygnatura: 910 (stary numer 1351)
Data powstania: 1908-1915
5. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Verpachtung der katholischen Pfarrländereien in Osche [Dzierżawa gruntów należących do kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie]
Sygnatura: 911 (stary nr 1352)
Data powstania: 1863-1863
6. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Bauten und Reparaturen an der katholischen Kirche und den Pfarrgebäuden in Osche Band 7 [Prace inwestycyjno-budowlane prowadzone w budynkach kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 7]
Sygnatura: 912 (stary nr 1353)
Data powstania: 1876-1884
7. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Bauten und Reparaturen an der katholischen Kirche und den Pfarrgebäuden in Osche Band 8 [Prace inwestycyjno-budowlane prowadzone w budynkach kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 8]
Sygnatura: 913 (stary nr 1354)
Data powstania: 1884-1891
8. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Bauten und Reparaturen an der katholischen Kirche und den Pfarrgebäuden in Osche Band 9 [Prace inwestycyjno-budowlane prowadzone w budynkach kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 9]
Sygnatura: 914 (stary nr 1355)
Data powstania: 1891-1898
9. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Prace inwestycyjno-budowlane i utrzymanie budynków kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 10
Sygnatura: 915 (stary nr 1356)
Data powstania: 1898-1902
10. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Bauten an der katholischen Kirche und den Pfarrgebäuden in Osche Band 11 [Prace remontowo-budowlane i bieżące utrzymanie budynków kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 11]
Sygnatura: 916 (stary nr 1357)
Data powstania: 1902-1915
11. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Das Rechnungswesen der katholischen Kirche in Osche Band 3 [Rachunkowość kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 3]
Sygnatura: 917 (stary nr 1358)
Data powstania: 1889-1906
12. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Das Rechnungswesen der katholischen Kirche in Osche Band 4 [Rachunkowość kościoła katolickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 4]
Sygnatura: 918 (stary nr 1359)
Data powstania: 1906-1919

13. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Obsada stanowisk administracyjnych kościoła ewangelickiego w Osiu, pow. Świecie
Sygnatura: 1402 (stary nr 1340)
Data powstania: 1849-1919
14. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Vermögen der evangelischen Kirche in Osche Band 1 [Majątek kościoła ewangelickiego we wsi Osie, powiat Świecie]
Sygnatura: 1403 (stary nr 1341)
Data powstania: 1852-1879
15. Nazwa jednostki archiwalnej: Das Einkommen der evangelischen Kirche in Osche Band 1 [Dochody i wpływy kościoła ewangelickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 1]
Sygnatura: 140 (stary nr 1342)
Data powstania: 1857-1861
16. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Einrichtung und Erbaung einer evangelischen Kirche in Osche Band 4 [Sprawy organizacyjne i urządzenie nowo budowanego kościoła ewangelickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 4]
Sygnatura: 1405 (stary nr 1343)
Data powstania: 1863-1882
17. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Bauten an der evangelischen Kirche und den Pfarrgebäuden in Osche Band 5 [Urządzenie nowo wybudowanego kościoła ewangelickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 5]
Sygnatura: 1406 (stary nr 1344)
Data powstania: 1882-1889
18. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Bauten auf dem evangelischen Pfarrgehöfte in Osche Band 6 [Prace inwestycyjno-budowlane prowadzone na folwarku kościoła ewangelickiego w Osiu, pow. Świecie, tom 6]
Sygnatura: 1407 (stary nr 1345)
Data powstania: 1899-1913
19. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Bauten auf dem evangelischen Pfarrgehöfte in Osche Band 7 [Prace budowlane prowadzone na folwarku kościoła ewangelickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 7]
Sygnatura: 1408 (stary nr 1346)
Data powstania: 1913-1919
20. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Das Rechnungswesen der evangelischen Kirche in Osche Band 2 [Rachunkowość kościoła ewangelickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 2]
Sygnatura: 1409 (stary nr 1347)
Data powstania: 1875-1903
21. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Das Rechnungswesen der evangelischen Kirche in Osche Band 3 [Rachunkowość kościoła ewangelickiego w Osiu, powiat Świecie, tom 3]
Sygnatura: 1410 (stary nr 1348)
Data powstania: 1904-1919
22. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Der evangelische Begräbnisplatz in Osche [Cmentarz ewangelicki we wsi Osie, powiat Świecie]
Sygnatura: 1843 (stary nr 1522)
Data powstania: 1888-1888
23. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Erweiterung des katholischen Begräbnisplatzes in Osche [Poszerzenie obszaru cmentarza katolickiego we wsi Osie, powiat Świecie]
Sygnatura: 1844 (stary nr 1523)
Data powstania: 1905-1911
24. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Prozesseache des Königlichen Patronatsfiskus wider die katholische Kirchengemeinde Osche wegen 186 MK 67 [Proces sądowy skarbu państwa jako patrona królewskiego przeciw gminie katolickiej w Osiu, powiat Świecie]
Sygnatura: 1967 (stary nr 1964)
Data powstania: 1886-1887
25. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Testament des Fräuleins Hülda Semrau aus Osche [Testament panny Hildy Semrau z Osia]
Sygnatura: 2000 (stary nr 1995)
Data powstania: 1907-1908
26. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Die Beschäftigung des selbstständigen Feldmessergehilfen Grall in Osche, Kreis Schwetz [Działalność wykonawcza pomocnika mierniczego Gralla z Osia prowadzona w powiecie świeckim]
Sygnatura: 84 (stary nr Pers no 72 vol. I)
Data powstania: 1864-1865

4. Archiwum Diecezjalne w Pelplinie

Prawie wszystkie źródła historyczne dotyczące gminy Osie wchodzą w skład zespołu o nazwie Gedanensia (wizytacje XVI – XVIII wiek). Wyjątek stanowi pozycja nr 10, wchodząca w zespół o nazwie Varia. Wszystkie archiwalia są dostępne jedynie w formie elektronicznej.

1. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja bp. H. Rozrażewskiego
Sygnatura: G 1a
Data powstania: 1583-1598
2. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja bp. H. Rozrażewskiego
Sygnatura: G 1b
Data powstania: 1583-1598
3. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja bp. A. Gniewosza
Sygnatura: G 11
Data powstania: 1649-1649
4. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja A. Albinowskiego [bp. B. Madaliński]
Sygnatura: G 20a
Data powstania: 1686-1687
5. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja A. Albinowskiego [bp. B. Madaliński]
Sygnatura: G 20b
Data powstania: 1686-1687
6. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja J. Jugowskiego [bp. K. Szaniawski]
Sygnatura: G 26
Data powstania: 1710-1711
7. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja J. Narzymskiego [bp. K. Szembek]
Sygnatura: G 40
Data powstania: 1728-1729
8. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja A. Klińskiego
Sygnatura: G 56
Data powstania: 1746-1746
9. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Wizytacja L. Płacheckiego [bp. A. Ostrowski]
Sygnatura: G 62
Data powstania: 1766-1766
10. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Status ecclesiarum et beneficiorum Decanatus Svecensis
Sygnatura: G 82
Data powstania: 1819-1819
11. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Acta Scabinalia
Sygnatura: V 06
Data powstania: 1668-1772

5. Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

1. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Mapa Prus Królewskich i Prus Książęcych
Sygnatura: MG IK 127
Data powstania: połowa XVIII w.
2. **Nazwa jednostki archiwalnej:** Mapa wsi Śliwice wraz z przyległym obszarem powiatu świeckiego
Sygnatura: MG IK 29
Data powstania: druga połowa XVIII w.

WYBRANA BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Amtliches Kirchenblatt für die Diözese Culm.

Amtsblatt für den Regierungsbezirk Marienwerder.

Bliss W., *Die Plankammer der Regierung Marienwerder: Spezialinventar 1670 bis 1919*, Böhlau 1982.

Czapla B., *Visitationes Episcopatus Culmensis Andrea Olszowski Episcopo A. 1667-1672 factae*, „Fontes TNT", t. 6 – 10, Toruń 1902-1906.

Dygdała J., *Lustracja województw Prus Królewskich 1765*, Toruń 2005.

Gesamt-Verzeichnis der Teilnehmer an den Fernsprechnetzen in den Ober--Postdirektionsbezirken Bromberg, Danzig, Gumbinnen, Königsberg und Köslin, Breslau 1914.

„Gryf". Informator Pomorski. Księga adresowa Pomorza, Toruń 1929.

Hoszowski S., *Lustracja województwa malborskiego i chełmińskiego 1565*, Gdańsk 1961.

Hoszowski S., *Lustracja województwa malborskiego i chełmińskiego 1570*, Gdańsk 1962.

Hoszowski S., *Lustracja województw Prus Królewskich 1642*, Gdańsk 1967.

Kętrzyński S., *Taryfy podatkowe ziem pruskich z r. 1682*, „Fontes TNT", t. 5, Toruń 1901.

Kreisblatt des Königl. Preuß. Landraths-Amtes zu Schwetz.

Kujot S., *Visitationes Archidiaconatus Pomeraniae Hieronymo Rozrażewski Vladislaviensi et Pomeraniae Episcopo factae*, „Fontes TNT", t. I – III, Toruń 1897 – 1899.

Opis królewszczyzn w województwach Chełmińskim, Pomorskim i Malborskim w roku 1664, „Fontes TNT", t. 32, Toruń 1938.

Orędownik powiatu świeckiego.

Sroka A.R., *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów*, Warszawa 1922.

Urzędowy orędownik kościelny dla diecezji chełmińskiej.

Pobłocki A., *Visitationes ecclesiarum dioecesis Culmensis et Pomesaniae Andrea Leszczyński Episcopo a. 1647 factae*, „Fontes TNT", t. 4, Toruń 1900.

Verzeizhnis der Teilnehmer an den Fernsprechnetzen im Ober – Postdirektionsbezirk Danzig, Danzig 1910.

PRASA

„Echo borów tucholskich"

„Gazeta świecka"

„Pielgrzym"

SŁOWNIKI I ENCYKLOPEDIE

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. I – XV, Warszawa 1880--1902.

Słownik geograficzny Państwa Polskiego i ziem historycznie z Polską związanych, pod red. S. Arnolda, Warszawa 1937.

OPRACOWANIA

Bär M., *Die Behördenverfassung in Westpreussen seit der Ordenszeit*, Danzig 1912.

Birecki P., *Ewangelickie budownictwo kościelne w Prusach Zachodnich*, Toruń 2014.

Chudecki M., Domżalski T., Hering M., *Prof. inż. Alfons Hoffmann (1885-1963) – wybitny syn Grudziądza*, „Rocznik Grudziądzki", t. XX, Grudziądz 2014, s. 259 – 276.

Chudecki M., Malinowski J., *Profesor Alfons Hoffmann – człowiek, który oświetlił Pomorze*, Osie 2005.

Chudecki M., Malinowski J., *Śladami ks. dr. Bernarda Sychty po Ziemi Świeckiej*, Osie 2007.

Die Bau- und Kunstdenkmäler der Kreise Marienwerder (westlich der Weichsel), Schwetz, Konitz, Schlochau, Tuchel, Flatow und Dt. Krone, Danzig 1887.

Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu, pod red. K. Jasińskiego, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, PWN Warszawa-Poznań-Toruń 1979.

Frydrychowicz R., *Dzwony kościelne w diecezji chełmińskiej*, „Roczniki TNT", t. XXXII, s. 185 – 215, t. XXXIII, s. 337 – 483.

Glemma T., *Historjografia diecezji chełmińskiej*, Kraków 1925.

Gmina Osie na dawnej fotografii. Zestaw widokówek, Osie 2005.

Gmina Osie na dawnej fotografii 2, Osie 2015.

Gmina Osie. Przewodnik turystyczny, praca zbiorowa pod red. M. Chudeckiego, 2012.

Grossmann K., Zimmermann K., *Der Bote des evangelischen Vereins der Gustav – Adolf – Stiftung*, Darmstadt 1853.

Halicki K., *Szkice z dziejów Świecia nad Wisłą i powiatu w dwudziestoleciu międzywojennym*, Toruń 2012.

Handel Pomorski. W 10-lecie Związku Towarzystw Kupieckich na Pomorzu 1919-1929, 1929.

Heinrich A., *Szlaki wodne w Polsce*, Warszawa 1932.

Jakub – Borkowa E., *Toponima powiatu świeckiego*, „Pomorskie monografie toponomastyczne", nr 8, Wrocław 1987.

Karasiewicz K., *Bory tucholskie*, Kraków 1926.

Karasiewicz K., *Przewodnik po borach tucholskich z 7 mapami*, Warszawa 1922.

Lejk M.J., Miesała M., *Legenda o Osiu – fikcja i rzeczywistość*, Osie 2005.

Maercker H., *Eine polnische Starostei und ein preussischer Landrathkreis. Geschichte des Schwetzer Kreises 1466-1873*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtvereins", H. 17-19, Danzig 1896.

Miesała M., *Żyli wśród nas*…, Osie 2008.

Mühlradt J., *Die Tucheler heide in Wort und Bild*, Danzig 1908.

Na tropach II Rzeczpospolitej - przyrodnicze i historyczne ślady okresu międzywojennego na terenie WPK: zeszyty edukacyjne, Osie 2013.

Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po województwie pomorskiem*, Lwów – Warszawa, 1924.

Pawłowski J.K., *Kreis Schwetz*, Graudenz 1890.

Podhorska – Okołów M., *Informator wodny. Najpiękniejsze trasy kajakowe*, Warszawa 1936.

Polskie Pomorze. T. I. „Ziemia i ludzie", praca zbiorowa pod red. Józefa Borowika, Toruń 1929.

Puzowski P., *Dzieje Gródka w województwie kujawsko-pomorskim, w powiecie świeckim, w gminie i parafii Drzycim*, Bydgoszcz 2013.

Schütte R., *Die Tucheler Haide vornehmlich in forstlicher Beziehung*, Danzig 1983.

Szwemin J., *Szkolnictwo i oświata na Pomorzu 1920-1930*, Lwów 1933.

Wegner R., *Ein Pommersches Herzogthum und eine Deutsche Ordens – Komthurei. Kulturgeschichte des Schwetzer Kreises. Erster Band. Th. I und II bis 1466*, Posen 1872.

Wernicke E., *Wanderungen durch die Tucheler Heide*, Danzig 1913.

Ziemia. Ilustrowany Miesięcznik Krajoznawczy, nr 3, Warszawa 1937.

Zimmermann K., *Die Bauten des Gustav Adolf Vereins in Bild und Geschichte*, Darmstadt 1860.

Zwiedzajcie bory tucholskie, Tuchola 1939.